

Báló András

Az agrár-környezetvédelem mint a regionális integráció mélységének indikátora:
összehasonlító vizsgálat az Európai Unióban, valamint Latin-Amerika és a Karib-térség
integrációs rendszereiben

Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Szabó Máttyás Phd

© Báló András, 2026

Budapesti Corvinus Egyetem
Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

**Az agrár-környezetvédelem mint a regionális integráció
mélységének indikátora:
összehasonlító vizsgálat az Európai Unióban, valamint
Latin-Amerika és a Karib-térség integrációs rendszereiben**

Doktori értekezés

Báló András

Budapest, 2026

Tartalom

Ábrák és táblázatok jegyzéke	10
Rövidítések jegyzéke	12
1. BEVEZETÉS	16
1.1. A kutatás indokoltsága és aktualitása, térbeli, időbeli lehatárolása.....	20
1.2. Kutatási probléma és célkitűzések	25
1.3. Kutatási kérdések és hipotézisek.....	27
2. IRODALMI FELDOLGOZÁS: ELMÉLETI ÉS FOGALMI KERET	31
2.1 Fogalmi és normatív alapok: az ökoszisztéma-szolgáltatásoktól a piaci alapú természetvédelem kritikájáig	31
2.2 A piaci alapú instrumentumoktól az agrár-környezetvédelmi programokig	36
2.3 Irányításelméleti keretek: az intézményektől a részvételiség és a társadalmi beágyazottság kérdésköréig.....	41
2.4 Kutatási rés, tudományos hozzájárulás	46
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	50
3.1. A strukturált irodalmi áttekintés módszertana.....	53
3.2. A dokumentumelemzés és a kvantitatív indikátoralapú összehasonlító elemzés módszertana.....	57
3.3. A tematikus összevetés szerepe a disszertáció kutatási logikájában	59
3.4. Az alkalmazott agrár-környezetvédelmi mutatók koncepcionális értelmezése	60
3.5. A félig strukturált szakértői interjúk módszertana	64
3.6. Az esettanulmányok módszertana	69
4. INTÉZMÉNYI ÉS KÖRNYEZETI KONTEXTUS: AZ EU KÖZÖS AGRÁRPOLITIKÁJA (KAP) ÉS A LATIN-AMERIKAI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK ÁTTEKINTÉSE, KÖRNYEZETI KIHÍVÁSOK, A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE	71
4.1. A KAP környezeti dimenziói – történeti fejlődés, jelenlegi pillérek	71
4.1.1. A KAP történeti fejlődése – a kezdetektől a környezetvédelmi pillérekig.....	71
4.1.2. Az 1992-es, 2003-as és 2013-as reformok környezeti hatásai	73
4.1.3. A jelenlegi KAP (2023-2027) agrár-környezetvédelmi eszközei....	81
4.2. A latin-amerikai integrációs rendszerek áttekintése	88
4.2.1. A latin-amerikai regionalizmus történeti fejlődése	88
4.2.2. A latin-amerikai és az európai integrációs rendszerek közötti főbb különbségek.....	91
4.3. A mezőgazdaság szerepe Latin-Amerikában és a Karib-térségben: gazdasági és társadalmi kontextus.....	93

4.4. Környezeti kihívások Latin-Amerikában és a Karib-térségben: erdőirtás, talajdegradáció, vízhasználat, biodiverzitás-veszteség.....	97
5. A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI POLITIKÁI (EGYENKÉNT).....	103
5.1. A Dél-amerikai Közös Piac (MERCOSUR) agrár-környezetvédelmi intézkedései	103
5.1.1. A Dél-Amerikai Közös Piac kialakulásának főbb mozzanatai.....	103
5.1.2. A Dél-amerikai Közös Piac célkitűzései	105
5.1.3. A Dél-amerikai Közös Piac fő döntéshozó testületei	106
5.1.4. Agrár-környezetvédelem a Dél-amerikai Közös Piac Keretében..	112
5.2. Andok Közösség (CAN) politikái	116
5.2.1. Az Andok Közösség létrejötte.....	116
5.2.2. Az Andoki Közös Agrárpolitika célkitűzései.....	117
5.2.3. Az AKAP fő döntéshozó testületei	118
5.2.4. Az AKAP fő eszközei	122
5.2.5. Agrár-környezetvédelem az AKAP keretében	123
5.3. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer (SICA) fenntartható mezőgazdasági kezdeményezései.....	125
5.3.1. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer létrejötte.....	125
5.3.2. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer célkitűzései	127
5.3.3. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő döntéshozó testületei	127
5.3.4. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő eszközei.....	131
5.3.5. Agrár-környezetvédelem a Közép-amerikai Integrációs Rendszer keretében	133
5.4. A Karib-tengeri Közösség (CARICOM) keretrendszere	141
5.4.1. A Karib-tengeri Közösség létrejötte.....	141
5.4.2. A Karib-tengeri Közösség célkitűzései	142
5.4.3. A Karib-tengeri Közösség fő döntéshozó testületei	143
5.4.4. A Karib-tengeri Közösség fő eszközei.....	148
5.4.5. Agrár-környezetvédelem a Karib-tengeri Közösség keretében.....	150
6. AZ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI TELJESÍTMÉNY INDIKÁTOR-ALAPÚ Kvantitatív ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK ESETÉBEN	156
6.1. Agrárszennyezési dimenzió: inputintenzitás és környezeti terhelés.....	157
6.2. Természeti erőforrások dimenziója: föld- és vízhasználat	161
6.3. Biodiverzitási dimenzió: védett területek.....	165
6.4. Kibocsátási dimenzió: agrár-eredetű ÜHG-k aránya	168

6.5. Politikai input dimenzió: agrár célú közkiadások és környezeti hatékonyság.....	171
6.6. A mutatórendszer és a szakértői interjúk kapcsolata.....	175
7. AZ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI POLITIKA ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE SZAKÉRTŐI INTERJÚK ALAPJÁN.....	179
7.1. Az agrár-környezetvédelem politikai kontextusa.....	179
7.2. Az agrár-környezetvédelem társadalmi és fogyasztói elfogadottsága..	181
7.3. A címkézési és minősítési rendszerek szerepe a fogyasztói magatartásban és az agrár-környezetvédelemben	183
7.4. Az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség kapcsolata	185
7.5. Szabadkereskedelmi megállapodások hatása az agrártermelésre és – kereskedelemre, fizetőképes kereslet és piaci szegmentáció	187
7.6. Összegzés: konvergenciák és törésvonalak az EU, és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek között	189
8. ESETTANULMÁNYOK	191
8.1. A vizsgált országok agrárgazdasági összehasonlítása.....	191
8.2. Az agrár-környezeti kihívások összehasonlító elemzése	194
8.3. Az agrár-környezetvédelmi szakpolitikai eszközök összehasonlító elemzése	196
8.4. Az esettanulmányok összehasonlító értékelése	199
9. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK.....	201
9.1. A kutatási kérdésekre adott válaszok	201
9.2. A hipotézisek vizsgálata.....	209
9.3. Elméleti hozzájárulás: a politikai transzfer működése az agrár-környezetpolitika területén EU vs Latin-Amerika és Karib-térség kontextusban	218
9.4. Gyakorlati implikációk: a kutatási eredmények szakpolitikai hasznosíthatósága	222
9.5. Az agrár-környezetvédelmi integráció paradoxonjai	226
9.6. További kutatási irányok.....	231
10. IRODALOMJEGYZÉK	234
11. FORRÁSJEGYZÉK.....	249
11. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE.....	254
FÜGGELÉKEK	I
Függelék 1. - Interjúk.....	I
Függelék 2. – Interjúterv – Madarász István, Kinorányi Éva.....	III

Függelék 3. – Interjúterv – Németh József, Leticia González (saját ford., interjú spanyol nyelven), Rafael Reis (saját ford., interjú spanyol nyelven), Sándor István.....	V
Függelék 4. – Interjúterv – Király Péter, Sashalmi Ádám, Pintérné Viesel Judit.....	VII
Függelék 5. – Interjúterv – Szendi Gábor, Katty Guadalupe Rojas Quiroga (saját ford., interjú spanyol nyelven), Giancarlo Martin Vasquez Flores (saját ford., interjú spanyol nyelven)	X
Függelék 6. – Interjúterv – Potori Norbert, Vajda László, Foltányi Árpád..	XIII
Függelék 7. – Interjúterv – Cláudio Meluzzi Mendes (saját ford., interjú angol nyelven), Cynthia Marie Mayer Zavala (saját ford., interjú spanyol nyelven), Armando López Trujillo (saját ford., interjú spanyol nyelven), Julian Hipólito Pinto Galvis (saját ford., interjú spanyol nyelven), Kanazirev Nikoletta.....	XVII
Függelék 8. – Esettanulmány: Spanyolország agrár-környezetvédelmi politikája.....	XIX
1. Helyzetkép.....	XIX
2. Környezeti kontextus.....	XXII
3. Jogszabályi környezet	XXIII
Függelék 9. – Esettanulmány: Argentína agrár-környezetvédelmi intézkedései	XXVII
1. Helyzetkép.....	XXVII
2. Környezeti kontextus.....	XXXI
3. Jogszabályi környezet és intézményi háttér	XXXV
Függelék 10. – Kolumbia agrár-környezetvédelmi politikája.....	XXXIX
1. Helyzetkép.....	XXXIX
2. Környezeti kontextus.....	XL
3. Jogszabályi és programstruktúra	XLII
4. Konkrét agrár-környezetgazdálkodási eszközök.....	XLVII
Függelék 11. – Panama agrár-környezetvédelmi intézkedései.....	L
1. Helyzetkép.....	L
2. Környezeti kontextus.....	LI
3. Jogszabályi környezet	LII
4. Intézményi háttér és programstruktúra.....	LVI
Függelék 12. – Belize agrár-környezetvédelmi politikája.....	LXI
1. Helyzetkép.....	LXI
2. Környezeti kontextus.....	LXIV
3. Jogszabályi és programstruktúra	LXV
4. Konkrét agrár-környezetgazdálkodási eszközök.....	LXVI

Függelék 13. - Műtrágya-használat (tonnában kifejezve) táblázatosan (forrás: FAO, saját szerkesztés)	LXVIII
Függelék 14. - Növényvédőszer-használat (tonnában kifejezve) táblázatosan (forrás: FAO, saját szerkesztés, CARICOM esetében Dominika nélkül számítva)	LXIX
Függelék 15. - Erdőterület (1000 hektárban kifejezve) (forrás: FAO, saját szerkesztés)	LXXI
Függelék 16. Nettó erdőkonverzió (1000 hektárban kifejezve) (forrás: FAO, saját szerkesztés)	LXXIII
Függelék 17. Átlagos agrár-eredetű ÜHG-kibocsátás (MtCO ₂ e egyenértékben kifejezve) (forrás: Climate Watch, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)	LXXV
Függelék 18. Előrehaladás a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé, trendpontszám (forrás: FAO, saját szerkesztés)	LXXVII

Ábrák és táblázatok jegyzéke

1. sz. ábra: Az integrációk kiválasztásának és kizárásának folyamata	24
2. sz. ábra: Az értekezés kutatási kérdései, hipotézisei, indikátorai és az alkalmazott módszertan közötti kapcsolatok (saját szerkesztés)	31
3. sz. ábra: Módszertani áttekintés (saját szerkesztés)	51
4. sz. ábra: A kutatási módszerek kapcsolódása és az egyes módszerek korlátainak kezelése (saját szerkesztés)	52
5. sz. ábra: Szisztematikus irodalomkeresés a PRISMA flow diagram alapján (saját szerkesztés)	56
6. sz. ábra: Az agrár-környezetvédelmi indikátorok és a szakértői interjúk témakörei közötti koncepcionális kapcsolat (saját szerkesztés)	63
7. sz. ábra: Az interjúalanyok kiválasztásának szempontrendszere (saját szerkesztés)	65
8. sz. ábra: Az interjúminta összetétele (saját szerkesztés)	67
9. sz. ábra: Az országok kiválasztásának és kizárásának folyamata (saját szerkesztés)	70
10. sz. ábra: A Dél-amerikai Közös Piac fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)	112
11. sz. ábra: Az Andok Közösség fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)	122
12. sz. ábra: A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)	131
13. sz. ábra: A SICA éghajlatváltozással kapcsolatos regionális tervezési eszközeinek listája és azok érvényességi ideje (forrás: SE-CAC 2017:27)	136
14. sz. ábra: A Karib-tengeri Közösség fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)	147
15. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek műtrágya használata 2002-2023 között tonnában kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	157
16. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek növényvédőszer használata 1990-2023 között tonnában kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	158
17. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek erdőterülete 1990-2025 között 1000 hektárban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	161
18. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek nettó erdőkonverziója 1990-2025 között 1000 hektárban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	162
19. sz. ábra: Mezőgazdasági vízfelhasználás aránya a teljes vízfelhasználásban a vizsgált integrációs rendszerekben 1990-2022 között %-ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	163
20. sz. ábra: Védett területek aránya a teljes területhez viszonyítva a vizsgált integrációs rendszerekben 2013-2024 között %-ban kifejezve (forrás: IBAT Alliance, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)	166
21. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek átlagos agrár-eredetű ÜHG-kibocsátása 1990-2022 között MtCO ₂ e egyenértékben kifejezve (forrás: Climate Watch, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)	169
22. sz. ábra: Agrár célú kormányzati kiadások a teljes kiadás arányában a vizsgált integrációs rendszerekben 2001-2023 között %-ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)	172

23. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó ÜHG-kibocsátása 1990-2022 között kg/Int\$ -ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés).....	172
24. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek előrehaladása a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé, trendpontszám 2015-2024 között (forrás: FAO, saját szerkesztés)	176
25. sz. ábra: Agrár-környezeti kihívások a vizsgált országokban	196
26. sz. ábra: Hipotézisvizsgálat (saját szerkesztés)	217
27. sz. ábra: A disszertáció többszintű szakpolitikai transzfermodellje (saját szerkesztés)	221

Rövidítések jegyzéke

ACFEC Paraszti, Családi, Etnikai és Közösségi Alapú Mezőgazdaság (Kolumbia) (*Agricultura Campesina, Familiar, Étnica y Comunitaria*)

AES agrár-környezetvédelmi programok (*agri-environmental schemes*)

ALADI Latin-amerikai Integrációs Társulás (*Asociación Latinoamericana de Integración*)

ALBA Bolívari Szövetség Amerika Népeiért (*Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*)

AP Csendes-óceáni Szövetség (*Alianza del Pacífico*)

BCAM Jó Mezőgazdasági és Környezeti Feltétel (Spanyolország) (*Buenas Condiciones Agrarias y Medioambientales*)

BDA Mezőgazdasági Fejlesztési Bank (Panama) (*Banco de Desarrollo Agropecuario*)

CAC Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács (*Consejo Agropecuario Centroamericano*)

CAN Andok Közösség (*Comunidad Andina*)

CAUCE Argentín-Uruguayi Gazdasági Együttműködési Megállapodás (*Convenio Argentino-Uruuguayo de Cooperación Económica*)

CARDI Karibi Mezőgazdasági Kutatási és Fejlesztési Intézet (*Caribbean Agricultural Research and Development Institute*)

CARICOM Karib-tengeri Közösség (*Caribbean Community*)

CARIFTA Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Szervezet (*Caribbean Free Trade Association*)

CELAC Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (*Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*)

CFA Szövetségi Agrártanács (Argentína) (*Consejo Federal Agropecuario*)

CMC Közös Piac Tanácsa (MERCOSUR) (*Consejo del Mercado Común*)

COFEMA Szövetségi Környezetvédelmi Tanács (Argentína) (*Consejo Federal de Medio Ambiente*)

CO.HI.FE Szövetségi Vízügyi Tanács (Argentína) (*Consejo Hídrico Federal*)

CONPES Gazdaság- és Szociálpolitikai Tanács (Kolumbia) (*Consejo Nacional de Política Económica y Social*)

DSV a panamai Mezőgazdasági Fejlesztési Minisztérium
Növényegészségügyi Igazgatósága (*Dirección de Sanidad Vegetal*)

ECADERT Közép-amerikai Területi Vidékfejlesztési Stratégia 2010-2030 (*Estrategia Centroamericana de Desarrollo Rural Territorial 2010 - 2030*)

ECLA Egyesült Nemzetek Szervezetének Latin-amerikai Gazdasági Bizottsága (*Economic Commission for Latin America*)

ECLAC Latin-amerikai és Karib-térségi Gazdasági Bizottság (*Economic Commission for Latin America and the Caribbean*)

EFTA Európai Szabadkereskedelmi Társulás (*European Free Trade Association*)

EGK Európai Gazdasági Közösség

EGT Európai Gazdasági Térség

ENSZ Egyesült Nemzetek Szervezete

ERAS Regionális Agrárkörnyezetvédelmi és Egészségügyi Stratégia (SICA) (*Estrategia Regional Agro-ambiental y de Salud*)

ERCC Regionális Éghajlatváltozási Stratégia (SICA) (*Estrategia Regional de Cambio Climático*)

EU Európai Unió

FAO ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete (*Food and Agriculture Organization of the United Nations*)

FAOSTAT az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének statisztikai adatbázisa

GAEC Helyes Mezőgazdasági és Ökológiai Állapot (*Good Agricultural and Environmental Condition*)

GIZ Német Nemzetközi Együttműködési Társaság (*Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit*)

GMC Közös Piac Csoport (MERCOSUR) (*Grupo Mercado Común*)

GNI bruttó nemzeti jövedelem (*Gross National Income*)

IAD intézményi elemzés és fejlődés (*Institutional Analysis and Development*)

IBAT Integrált Biodiverzitás-értékelő Eszköz (*Integrated Biodiversity Assessment Tool*)

IDEAM Hidrológiai, Meteorológiai és Környezettudományi Intézet (Kolumbia) (*Instituto de Hidrología, Meteorología y Estudios Ambientales*)

i2S Integrációs és Megvalósítási Tudományok (*Integration and Implementation Science*)

IICA Amerikaközi Mezőgazdasági Együttműködési Intézet (*Instituto Interamericano de Cooperación para la Agricultura*)

IMA Mezőgazdasági Marketing Intézet (Panama) (*Instituto de Mercadeo Agropecuario*)

INTA Nemzeti Mezőgazdasági Technológiai Intézet (Argentína) (*Instituto Nacional de Tecnología Agropecuaria*)

IPCC Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (*Intergovernmental Panel on Climate Change*)

ISA Mezőgazdasági Biztosítási Intézet (Panama) (*Instituto de Seguro Agropecuario*)

KAP az Európai Unió közös agrárpolitikája

MADR Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium (Kolumbia) (*Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural*)

MERCOSUR Dél-amerikai Közös Piac (*Mercado Común del Sur*)

MiAMBIENTE Környezetvédelmi Minisztérium (Panama) (*Ministerio de Ambiente*)

MIDA Mezőgazdasági Fejlesztési Minisztérium (Panama) (*Ministerio de Desarrollo Agropecuario*)

ODECA Közép-amerikai Államok Szervezete (*Organización de Estados Centroamericanos*)

OECS Kelet-karibi Államok Szervezete (*Organisation of Eastern Caribbean States*)

PEC Kereskedelmi Terjeszkedésről Szóló Jegyzőkönyv (*Protocolo de Expansión Comercial*)

PECTIA Kolumbia Tudományos, Technológiai és Mezőgazdasági Innovációs Stratégiai Terve 2017-2027 (*Plan Estratégico de Ciencia, Tecnología e Innovación Agropecuaria en Colombia 2017-2027*)

PES ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetések (*payments for ecosystem services*)

PND Nemzeti Fejlesztési Terv (Kolumbia) (*Plan Nacional de Desarrollo*)

PRISMA Előnyben Részesített Jelentéstételi Elemek Szisztematikus Áttekintésekhez és Metaanalízisekhez (*Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses*)

PRONATTA Nemzeti Mezőgazdasági Technológiatranszfer Program (Kolumbia) (*Programa Nacional de Transferencia de Tecnología Agropecuaria*)

REAF Családi Mezőgazdasági Szakgyűlés (MERCOSUR) (*Reunión Especializada de Agricultura Familiar*)

REDD+ „Az erdőirtásból és az erdőpusztulásból eredő kibocsátások csökkentése a fejlődő országokban” (‘*Reducing emissions from deforestation and forest degradation in developing countries*’)

REMA Környezetvédelmi Szakgyűlés (MERCOSUR) (*Reunión Especializada de Medio Ambiente*)

RLG Kötelező Jogszabályi Előírás (Spanyolország) (*Requisitos Legales de Gestión*)

SAFP Andoki Ársávrendszer (*Sistema Andino de Franjas de Precios*)

SAI Andoki Integrációs Rendszer (*Sistema Andino de Integración*)

SASA Andoki Mezőgazdasági Biztonsági Rendszer (*Sistema Andino de Seguridad Agropecuaria*)

SDGs Fenntartható Fejlődési Célok (*Sustainable Development Goals*)

SIDS fejlődő kis szigetországok (*Small Island Developing States*)

SICA Közép-amerikai Integrációs Rendszer (*Sistema de la Integración Centroamericana*)

SIECA Közép-amerikai Gazdasági Integrációról szóló Általános Szerződés Állandó Titkársága (*Secretaría de Integración Económica Centroamericana*)

SMRs Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (*Statutory Management Requirements*)

SPAP Panamai Nyilvános Agrárrendszer (*Sistema Público Agropecuario Panameño*)

TECAM Paraszti Agrár-élelmiszeripari Területek (Kolumbia) (*Territorios Campesinos Agroalimentarios*)

UNASUR Dél-amerikai Nemzetek Uniója (*Unión de Naciones Suramericanas*)

USD amerikai dollár (*United States dollar*)

ÜHG üvegházhatású gázok

WoS Web of Science adatbázis

1. BEVEZETÉS

A mezőgazdaság és a környezetvédelem kapcsolata az elmúlt évtizedekben a nemzetközi és regionális szakpolitikai viták egyik fő kérdésévé vált. Az agrár-környezetvédelmi kérdések nemzetközi jelentőségét jól tükrözi például az Egyesült Nemzetek szervezete (a továbbiakban ENSZ) által 2015-ben elfogadott *Agenda 2030 a fenntartható fejlődésért* című programdokumentum (ENSZ 2015). Az Agenda 17 fenntartható fejlődési célja (SDGs¹) közül több közvetlenül kapcsolódik a mezőgazdasághoz és a természeti erőforrások fenntartható használatához. Az SDG 2² nem csupán az élelmezésbiztonság megteremtését tűzi ki célul, hanem mindemellett a fenntartható mezőgazdasági termelési rendszerek kialakítását, és az éghajlatváltozással szemben ellenálló agrárgazdálkodási gyakorlatok elterjesztését is hangsúlyozza (ENSZ 2015:2.4 alpont). Ezzel párhuzamosan az SDG 13³ célul tűzi azt is, hogy a részes államok a környezetvédelmi intézkedéseket nemzeti szakpolitikáik részeivé tegyék, így azt az agrárpolitikájukba is integrálják (ENSZ 2015:13.2 alpont). Az SDG 15⁴ pedig a talajdegradáció megállítását, a biológiai sokféleség megőrzését, az erdők fenntartható kezelését és az ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartását tekinti alapvető célkitűzésnek (ld. ENSZ 2015:24). E célok megvalósulása, kiváltképp a talajvédelem, elengedhetetlen a mezőgazdaság fenntarthatóságának megőrzéséhez.

A világnépesség gyarapodása okán folyamatosan nő a globális élelmiszer-kereslet, ami a mezőgazdasági termelés intenzifikációjához és végső soron a természeti erőforrásokra helyeződő nyomás erősödéséhez

¹ *Sustainable Development Goals*

² Az éhezés megszüntetése, az élelmezésbiztonság és a jobb táplálkozás elérése, valamint a fenntartható mezőgazdaság előmozdítása

³ Sürgős intézkedések megtétele az éghajlatváltozás és annak hatásainak leküzdésére

⁴ A szárazföldi ökoszisztémák védelme, helyreállítása és fenntartható használatának előmozdítása, az erdők fenntartható kezelése, az elsivatagosodás elleni küzdelem, valamint a talajromlás megállítása és visszafordítása és a biológiai sokféleség csökkenésének megállítása

vezet. Ahogy Tilman et al. (2011) is megállapítja, a globális élelmiszer-kereslet növekedését nem csupán a népesség gyarapodása, hanem a jövedelmek emelkedése és az étrend átalakulása – különösen az állati eredetű élelmiszerek iránti kereslet növekedése – is jelentősen fokozza. A szerzők előrejelzése szerint, ha a jelenlegi trendek folytatódnak, 2050-re a mezőgazdasági termelésnek lényegesen nagyobb mennyiségű élelmiszert kell előállítania, ami hagyományos termelési módszerek mellett a termőföldek további terjeszkedéséhez, az üvegházhatású gázok kibocsátásának növekedéséhez és a biológiai sokféleség további csökkenéséhez vezetne.

Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (a továbbiakban IPCC) (2022) szerint az éghajlatváltozás hatásai már napjainkban is minden kontinensen érzékelhetők, és különösen jelentős kockázatot jelentenek a mezőgazdaság és az élelmiszer-termelés számára. A jelentés szerint a gyakoribbá és intenzívebbé váló hőhullámok, aszályok, árvizek és egyéb szélsőséges időjárási események kedvezőtlenül befolyásolják a mezőgazdasági termelékenységet, miközben a vízkészletek egyre egyenlőtlenebb eloszlása, a talajdegradáció és a biológiai sokféleség csökkenése tovább növeli a mezőgazdasági rendszerek sérülékenységét. Az IPCC hangsúlyozza, hogy az éghajlatváltozás következtében az élelmezésbiztonságot fenyegető kockázatok világszerte növekednek, ezért a mezőgazdaság alkalmazkodóképességének erősítése és a természeti erőforrások fenntartható kezelése a nemzetközi szakpolitika kiemelt feladatává vált (IPCC 2022:B.1.1, B.1.2, B.1.3, B.5, TS.B.2.3 alpontok).

A fentiek alapján látható, hogy a mezőgazdaság nem csupán a környezeti problémák kiváltójaként, hanem azok elszenvedőjeként is megjelenik a szakpolitikai diskurzusban. E kihívások egyre kevésbé kezelhetők kizárólag a szűk, nemzeti keretek között. A mezőgazdasági piacok globalizációja, az agrártermékekkel folytatott nemzetközi kereskedelem növekvő jelentősége, valamint a környezeti problémák határokon átnyúló jellege egyaránt szükségessé teszi a regionális és nemzetközi szintű szakpolitikai koordinációt.

Mindezek nyomán a regionális integrációs rendszerek az agrár-környezetvédelmi irányítás egyre fontosabb szereplőivé válnak, jóllehet ennek intézményesültsége, a végrehajtási kapacitás szintje integrációnként jelentős eltéréseket mutat.

A disszertáció bemutatja, hogy az Európai Unió (EU) közös agrárpolitikája (a továbbiakban KAP) a világ egyik legkorábban és legnagyobb mértékben intézményesült regionális agrárpolitikája, melynek történeti fejlődése során a mezőgazdasági és környezetvédelmi célok fokozatosan össze is kapcsolódtak. Az 1990-es évektől kezdődően a KAP reformjai keretében egyre hangsúlyosabban jelentek meg a környezetvédelmi és fenntarthatósági szempontok, úgy mint az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések, a kondicionalitási rendszer és a vidékfejlesztési politika különböző környezetvédelemmel kapcsolatos elemei. Fejlődése során a KAP egy szakpolitikai eszközrendszerből, olyan intézményesített modellé vált, amely referenciapontként szolgál más regionális integrációs rendszerek számára is.

Ezzel párhuzamosan Latin-Amerikában és a Karib-térségben is több regionális integrációs rendszer – így a Dél-amerikai Közös Piac (MERCOSUR), az Andok Közösség (CAN), a Közép-amerikai Integrációs Rendszer (SICA) és a Karib-tengeri Közösség (CARICOM) – alakult ki és kezdett el foglalkozni a mezőgazdaság fenntarthatóságának és környezeti hatásainak kérdésével. Ezek az integrációs rendszerek azonban eltérő történeti fejlődési pályák, és gazdasági, politikai prioritások mentén jöttek létre. Mindez az agrár-környezetvédelmi politikák intézményesültségében is jelentős különbségeket hozott magával. Az értekezés későbbi fejezetei, ill. függelékei egyértelműen bemutatják majd, hogy a mezőgazdaság számos latin-amerikai és karibi országban továbbra is meghatározó exportágazat, így ezekben az államokban a gazdasági növekedési célok és a környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos követelmények, elvárások között sajátos feszültség húzódik.

Megítélésem szerint az agrár-környezetvédelmi politika különösen alkalmas elemzési keretet biztosít a regionális integrációs folyamatok

előrehaladottságának összehasonlító vizsgálatára, várható jövőbeli mintázatainak előrejelzésére. E szakpolitika ugyanis miközben erőteljesen érinti a tagállami szuverenitás és gazdasági érdekek kérdését, közös normák kialakítását, intézményi koordinációt és végrehajtási kapacitást egyaránt igényel.

Az Európai Unió és a latin-amerikai, karibi integrációs rendszerek fent leírt módon történő összehasonlítása ily módon lehetővé teszi annak feltérképezését is, hogy miképpen valósul meg a KAP mintaszerepéből adódó politikai transzfer eltérő fejlettségű és irányítási kapacitású régiók irányába. Egy ilyen összehasonlító elemzés azt is illusztrálja továbbá, hogy a politikai transzfer, adaptáció és intézményesülés konkrétan milyen következményekkel jár az adott regionális integrációk agrár-környezetvédelmi politikáinak tényleges hatékonyságára nézve.

A témaválasztást több, egymással összefüggő szakmai és kutatási szempont indokolta. A szerző 2016 és 2018 között a Földművelésügyi Minisztérium – később Agrárminisztérium – Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályán nemzetközi referensként dolgozott, ahol munkája során az Európai Unió agrárpolitikájának nemzetközi dimenzióit, valamint az EU külkapcsolatait érintő agrárpolitikai kérdéseket egyaránt megismerhette. Karrierjét ezt követően, az Európai Unió Ügyekért Felelős Államtitkárságon gazdaságpolitikai referensként folytatta. A fenti szakmai tapasztalatok kulcsszerepet játszottak abban, hogy a szerző érdeklődése az agrárpolitika, a környezetvédelem és a regionális integrációs folyamatok kapcsolatának vizsgálata felé fordult. A kutatási téma megválasztását döntő mértékben befolyásolta a Budapesti Corvinus Egyetem regionális és környezeti gazdaságtan mesterképzése is. A képzés zárásaképpen készített szakdolgozat – *Olcsó húsnak híg a leve? Az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac agrár-környezetvédelmi modellje az EU-Mercosur szabadkereskedelmi megállapodás tükrében* – a jelen disszertáció „előfutára” volt. A dolgozat a 2021-es Országos Tudományos Diákköri Konferencia Agrártudományi Szekciójának Agrárgazdaságtani tagozatán II. helyezést ért el. Jelen értekezés részben e kutatást fejleszti tovább,

bővíti annak tematikáját, földrajzi fókuszát, módszertani elemeit. A témaválasztást tovább erősítette a szerző Latin-Amerika és Karib-térség iránti személyes szakmai érdeklődése. A mesterképzés idején ösztöndíjasként Argentínában és Uruguayban, a doktori képzés alatt pedig Peruban tett tanulmányutakat, amelyek során lehetősége nyílt a térség agrár- és környezetpolitikai kérdéseinek első kézből történő megismerésére is. Az ekkor készített szakértői interjúk a disszertáció empirikus forrásbázisának is részét képezik (ld. 7. fejezet).

1.1. A kutatás indokoltsága és aktualitása, térbeli, időbeli lehatárolása

A kutatás fontosságát több, egymással összefüggő globális és regionális folyamat is alátámasztja. A 21. században a mezőgazdaság társadalmi, gazdasági és környezeti funkciókat egyaránt betölt, és egyre gyakrabban kerül a fenntarthatósági viták keresztútjába is.

A regionális integrációs szervezetek már nem csupán a gazdasági együttműködés kereteit adták meg, hanem egyre inkább olyan irányítási szintté váltak, ahol a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos normák, eszközök és intézmények is kialakíthatóak. Ahogy fentebb is kiemeltem, e kontextusban az Európai Unió közös agrárpolitikája egyfajta referenciaponttá vált. A KAP az 1960-as évektől kezdve egy termelésorientált támogatási rendszerből fokozatosan olyan komplex, többcélú szakpolitikai keretté vált, amelyben a környezetvédelmi és klímavédelmi szempontok ma már meghatározó szerepet töltenek be. A KAP reformjai – különösen az 1992-es, 2003-as, 2013-as és a 2021-2027-es időszakot érintő változások – jól példázzák, hogy miként épülhetnek be környezeti célok egy erősen intézményesült, alapvetően termelésfokuszú, teljesítményorientált regionális agrárpolitikába.

Latin-Amerikában és a Karib-térségben ezzel párhuzamosan a regionalizmus más történeti és politikai ívet írt le. A régió integrációs rendszerei eltérő mértékben és eszközökkel törekedtek a mezőgazdaság és

a környezetvédelem összehangolására, miközben az exportorientált gazdasági modellekben az agrárszektor továbbra is kulcsszerepet játszik.

A disszertáció indokoltságát az adja, hogy a két szóban forgó régió – az EU, valamint Latin-Amerika és a Karib-térség – közötti összehasonlítás lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a környezeti szempontok meghonosítása az agrárpolitikában milyen intézményi, pénzügyi, gazdasági, társadalmi és egyéb feltételek mellett valósulhat meg regionális szinten. A regionális szint vizsgálata más módokon is lehetséges, így például egyetlen integrációs rendszer mélyebb esettanulmányán, országok közötti összehasonlításon vagy globális agrárpolitikai trendek elemzésén keresztül. E módszertani lehetőségek egyes részelemeit jelen értekezés alkalmazza is. A különböző intézményi fejlettségű integrációs rendszerek összevetése kiváltképp alkalmas annak feltárására, hogy regionális szinten az agrár-környezetvédelmi szempontok milyen feltételek mellett jelennek meg, és öltenek intézményesült formát. A kutatás aktualitását az Európai Unió és Latin-Amerika közötti politikai és gazdasági kapcsolatok elmélyülése, kiváltképp az EU-MERCOSUR megállapodás körüli viták adják. E viták rámutattak arra, hogy az agrár-környezetvédelmi standardok nem pusztán belső szakpolitikai kérdések, hanem a régiók közötti kapcsolatok egyik meghatározó dimenziójává is válhatnak. A fenntarthatósági elvárások, az erdőirtással kapcsolatos aggályok és az eltérő szabályozási modellekből fakadó konfliktusok mind olyan tényezők, amelyek indokoltá teszik az agrár-környezetvédelmi politikák integrációs szintű vizsgálatát.

A disszertáció térbeli lehatárolása az Európai Unióra, valamint négy latin-amerikai és karibi regionális integrációs szervezetre – a Dél-amerikai Közös Piacra (MERCOSUR), az Andok Közösségére (CAN), a Közép-amerikai Integrációs Rendszerre (SICA) és a Karib-tengeri Közösségre (CARICOM) – terjed ki. A szervezetek kiválasztása célzott esetszelekció (purposive case selection) alapján történt. Amint azt Patton (2015) is megfogalmazza, e célzott mintavétel logikája és ereje abban rejlik, hogy a kutató olyan információgazdag eseteket választ ki, amelyek mélyreható vizsgálata a lehető legtöbb ismeretet nyújtja a kutatott

jelenségről (p. 401). Kutatásom célja nem az összes latin-amerikai és karibi integráció teljes körű bemutatása volt, hanem olyan regionális együttműködések kiválasztása, amelyek együttesen képesek reprezentálni a térség agrárpolitikai és agrár-környezetvédelmi sajátosságainak legfontosabb ismérveit.

A kiválasztás első szempontját a különböző agroökológiai térségek lefedése jelentette. A vizsgálatba bevont integrációk együtt reprezentálják Latin-Amerika és a Karib-térség legfontosabb mezőgazdasági és ökológiai övezeteit: az Amazonas-medence trópusi térségét, az Andok magashegységi mezőgazdaságát, a közép-amerikai trópusi övezetet, valamint a karibi kis szigetállamokat. E térségek eltérő természeti adottságai, éghajlati viszonyai lehetővé tették számomra annak vizsgálatát is, hogy a változatos környezeti adottságok miként hatnak az agrár-környezetvédelmi szakpolitikákra.

Másodszor, a fentiekhez kapcsolódóan döntő szempont volt a meghatározó környezeti kihívások megjelenítése is. Amint azt a 3.4. fejezetben bemutatom MERCOSUR esetében az agrárterületek terjeszkedése és az amazóniai erdőirtás, az Andok Közösségében a vízkészletek csökkenése, a SICA országaiban a hurrikánok, az aszályok és az élelmezésbiztonság kérdései, míg a CARICOM esetében a tengerszint-emelkedés és a kis szigetállamok fokozott klímasérülékenysége jelenti a legfontosabb agrár-környezeti kihívásokat. A kiválasztott integrációk így együttesen tükrözik azokat a fő környezeti problémákat, amelyek Latin-Amerika és a Karib-térség agrárpolitikáját napjainkban leginkább meghatározzák.

Harmadik aspektusként az eltérő termelési szerkezetet jelölöm meg, melynek révén különböző agrárgazdasági modellek váltak összehasonlíthatóvá. Amint azt a 3.3. alfejezetben részletezem, a MERCOSUR-ban elsősorban az exportorientált, nagybirtokokra épülő mezőgazdasági szerkezet jellemző, az Andok Közösségében a nagyüzemi exporttermelés és a családi gazdaságok egyaránt meghatározó szerepet játszanak, a SICA országaiban a kis- és közepes gazdaságok bírnak

kiemelt jelentőséggel, míg a CARICOM tagállamai kisméretű, erősen import- és turizmusfüggő szigetgazdaságokkal rendelkeznek.

A kutatásból tudatosan kimaradt a Latin-amerikai Integrációs Társulás (ALADI⁵), mely elsősorban kereskedelmi preferenciarendszerként működik (ld. 1980. évi Montevideói Szerződés: 5. cikk), és az alapvetően inkább politikai konzultációs fórumként funkcionáló Latin-amerikai és Karibi Államok Közössége (CELAC⁶) (Sanahuja 2012:23). A Dél-amerikai Nemzetek Unióját (UNASUR⁷) azért zártam ki, mert működése a vizsgált időszakban jelentősen visszaszorult. Több tagállam felfüggesztette részvételét, majd kilépett a szervezetből, ami az intézményi működés és a döntéshozatal tartós ellehetetlenüléséhez vezetett (részletesebben ld. Nolte & Welffen 2024). A Kelet-karibi Államok Szervezete (OECS⁸) agrárpolitikai sajátosságai nagyrészt a CARICOM keretein belül is megjelennek, így a szervezetet ugyancsak kizártam a vizsgálatból. Hasonló megfontolásból az európai összehasonlítás kizárólag az Európai Unióra terjed ki, mivel az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA⁹), az Európai Gazdasági Térség (EGT) vagy más európai regionális együttműködések nem működtetnek a KAP-hoz hasonló közös agrárpolitikai és finanszírozási rendszert, így nem szolgálnának megfelelő összehasonlítási referenciapontként a kutatás számára. A Bolívari Szövetség Amerika Népeiért (ALBA¹⁰) elnevezésű tömörülést és a Dél-amerikai Nemzetek Unióját (UNASUR) egyébiránt inkább ideológiai, mintsem gazdasági alapon szerveződő integrációként azonosítottam, így kizárásukban ez (is) játszott szerepet. Szintén kihagytam a kutatásból a földrajzi régiókon átívelő olyan észak-déli csoportosulásokat, mint a Csendes-óceáni Szövetség (AP¹¹), ill. a fent már említett ALADI és CELAC. Az egyes integrációk bevonásának és kizárásának folyamatát az alábbi, 1. számú ábra mutatja be.

⁵ *Asociación Latinoamericana de Integración*

⁶ *Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños*

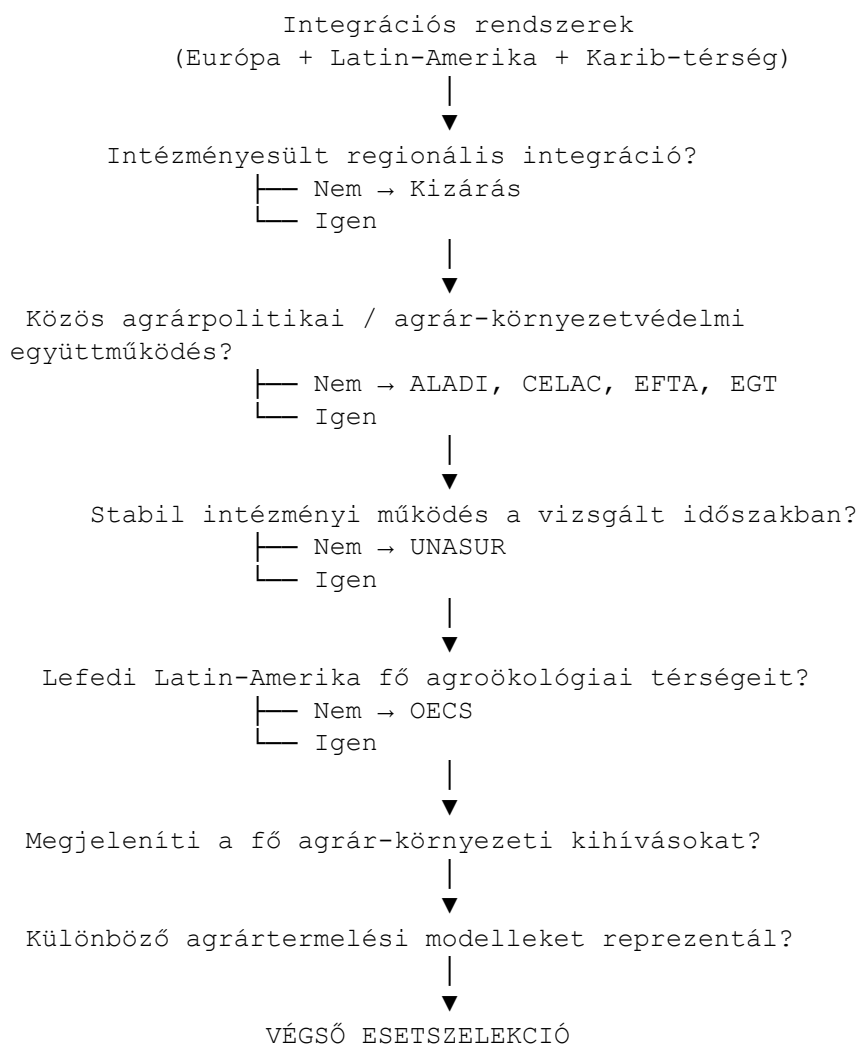
⁷ *Unión de Naciones Suramericanas*

⁸ *Organisation of Eastern Caribbean States*

⁹ *European Free Trade Association*

¹⁰ *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América*

¹¹ *Alianza del Pacífico*

Európai Unió
MERCOSUR
CAN
SICA
CARICOM

Kizárási indokok:

- ALADI – kereskedelmi preferenciarendszer
- CELAC – politikai konzultációs fórum
- UNASUR – intézményi működés visszaszorulása
- OECS – CARICOM által is lefedett tulajdonságok
- EFTA/EGT – nincs közös agrárpolitika
- ALBA – ideológiai jellegű integráció

1. sz. ábra: Az integrációk kiválasztásának és kizárásának folyamata

A disszertáció időhorizontja alapvetően az 1990-es évektől napjainkig terjedő időszakot öleli fel, amely egybeesik a KAP környezeti

dimenziójának megerősödésével és a latin-amerikai regionalizmus új szakaszával. E lehatárolást azonban rugalmasan kezeltem, így a teljes kép érdekében a 4.1. alfejezet, az 5. és a 8. fejezet kronológiai áttekintései ennél korábbi eseményeket is tartalmaznak, az 6. fejezet statisztikai vizsgálódásai pedig a szükséges adatok hiánya okán egyes esetekben csak későbbi évektől indulnak.

1.2. Kutatási probléma és célkitűzések

A disszertáció központi kutatási problémája annak feltárása, hogy az agrár-környezetvédelmi politika milyen módon tükrözi a regionális integrációs szervezetek integrációs szintjét, döntéshozatali mechanizmusait és irányítási kapacitását. Tudományos konszenzus, és az EU-MERCOSUR szabadkereskedelmi tárgyalások empirikus tapasztalatai is azt mutatják, hogy az agrár-környezetvédelem olyan összetett szakpolitikai terület, amely egyszerre érinti a gazdasági versenyképesség, a környezeti fenntarthatóság és a társadalmi elfogadottság kérdéseit. A különböző szakpolitikai célok közötti feszültségek nem pusztán technikai jellegűek, hanem komoly politikai kompromisszumokat igényelnek, ami az agrár-környezetvédelmi politikát kiváltképp alkalmassá teszi regionális integrációk tényleges előrehaladottságának és működésének összehasonlító vizsgálatára. Az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáinak komparatív elemzéséhez elengedhetetlen bemutatni, hogy a regionális integrációs szervezetek mennyiben képesek túllépni a pusztán deklaratív együttműködés szintjén, és valódi, intézményesített szakpolitikai koordinációt megvalósítani.

Ahogy az Európai Unió példája is mutatja, ahol a közös normák kialakítása, az intézményi keretek létrehozása és a végrehajtási mechanizmusok működtetése sikeres, ott a regionális integráció már nem csupán gazdasági együttműködést takar, hanem egyfajta szupranacionális irányítási struktúraként is megjelenik (ld. ún. *spillover*-hatás). Ezzel szemben az agrár-környezetvédelmi politika szétagoltsága, gyenge

intézményesültsége az integrációs folyamatok korlátait, belső feszültségeit jelzi.

A kutatási probléma megfogalmazásakor a disszertáció tudatosan elkerüli azt a normatív feltételezést, amely az Európai Unió modelljét automatikusan követendő példaként kezeli. Ehelyett az EU agrár-környezetvédelmi politikája csak referenciapontként jelenik meg, amelyhez viszonyítva az egyes latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek szakpolitikáinak alakulása vizsgálható. E megközelítés révén elemezhető, hogy a latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek milyen mértékben és módon képesek közös normák kialakítására, intézményesítésére és végrehajtására olyan területeken, ahol a nemzeti szuverenitás, a gazdasági érdekek és a politikai autonómia hagyományosan meghatározóak. Az értekezés az Európai Unió, valamint a latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek közötti hasonlóságokat és különbségeket nem pusztán modellkövetésként-modellátvételnélként kívánja értelmezni.

A kutatás célja annak bemutatása is, hogy az EU-ban kialakult agrár-környezetvédelmi normák, eszközök és diskurzusok milyen csatornákon keresztül jelennek meg Latin-Amerikában és Karib-térségben, és ezek a megjelenési formák mennyiben tekinthetők közvetlen politikai transzfernek, egyfajta szakpolitikai tanulási folyamatnak vagy kényszerű adaptációnak. E megközelítés révén világossá válik az is, hogy a regionális sajátosságok miként alakítják a fenti folyamatokat. A kutatás általános célkitűzése ugyanakkor annak elemzése is, hogy a vizsgálatba vont latin-amerikai és karibi integrációs rendszerekben az agrár-környezetvédelem milyen politikai, társadalmi, gazdasági súllyal bír, és ez mennyiben hasonlítható az Európai Unióban jellemzőhöz.

A doktori értekezés célul tűzi ki, hogy kvantitatív és kvalitatív adatokra támaszkodva árnyalja a latin-amerikai és karibi regionalizmusról alkotott képet. A kutatás nem feltételez egységes, régió átívelő fejlődési pályát, hanem kifejezetten törekszik az egyes integrációs rendszerek közötti különbségek feltárására is. Ennek érdekében a be kívánja mutatni

azt is, hogy az agrár-környezetvédelmi politikák milyen mértékben maradnak nemzeti hatáskörben, mely részterületeken jelennek meg regionális szintű koordinációs törekvések, és ezek milyen intézményesültségi szintet, milyen fokú működőképességet érnek el.

1.3. Kutatási kérdések és hipotézisek

A disszertáció kutatási kérdései, hipotézisei szorosan kapcsolódnak a fenti problémameghatározáshoz és célkitűzésekhez, lényegében azok logikus továbbgondolását jelentik. A kutatás nem pusztán egyetlen, lineáris oksági összefüggést kíván igazolni: fő törekvése, hogy feltárja az agrár-környezetvédelmi politikák regionális szintű alakulásának főbb mintázatait, sajátosságait, törésvonalait.

A latin-amerikai és karibi regionális integrációs folyamatok eltérő politikai, gazdasági és társadalmi környezetben zajlanak, ami e folyamatok többdimenziós, kvantitatív és kvalitatív analízisét teszi szükségessé.

A kutatás tehát nem egyetlen modell érvényességét kívánja bizonyítani, hanem azt próbálja meg feltérképezni, hogy az agrár-környezetvédelmi politika miként alakul különböző integrációs keretek között, és annak intézményesülését, végrehajtását, működőképességét milyen tényezők befolyásolják. A kutatási kérdések oly módon kerültek kidolgozásra, hogy egyszerre kerüljön összehasonlításra az Európai Unió, valamint a latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek, és felmérésre az egyes latin-amerikai és karibi szervezetek közötti hasonlóságok és különbségek.

A fentiek alapján jelen doktori értekezés az alábbi fő kutatási kérdésekre keresi a választ:

- 1. Milyen mértékben intézményesültek a vizsgált regionális integrációk (EU, MERCOSUR, CAN, SICA, CARICOM) agrár-környezetvédelmi politikái?**

2. **Milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg az Európai Unió és a latin-amerikai, illetve karibi integrációs szervezetek agrár-környezetvédelmi politikái között?**
3. **Milyen szerepet játszik az Európai Unió agrár-környezetvédelmi politikája a latin-amerikai és karibi regionális integrációk szakpolitikai fejlődésének alakulásában?**

A fenti kutatási kérdésekhez kapcsolódóan az alábbi hipotéziseket határoztam meg:

A. Intézményesültségi hipotézis

A hipotézis szerint a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk agrár-környezetvédelmi politikáinak intézményesültsége alacsonyabb szintű, mint az Európai Unió közös agrárpolitikájáé. Feltételezem, hogy az Európai Unióban az agrár-környezetvédelmi célok jogilag kötelező erejű szabályozások, önálló intézmények, finanszírozási mechanizmusok és végrehajtási rendszerek révén valósulnak meg, míg a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációkban mindezek hiányoznak. A hipotézis empirikus vizsgálata során az intézményesültség indikátorai a következők lesznek: agrár-környezetvédelmi stratégiák, kötelező erejű jogi aktusok, agrár-környezetvédelmi feladatokat ellátó intézmények, közös finanszírozási mechanizmusok megléte/hiánya, valamint a végrehajtási és ellenőrzési rendszerek megléte/hiánya, működése. A hipotézis tesztelése dokumentumelemzés, azon belül is a vizsgálatba vont dokumentumok tartalmának kvalitatív elemzése révén történik majd.

B. Szakpolitikai transzfer hipotézis

Az Európai Unió agrár-környezetvédelmi politikája a hipotézis szerint kimutatható hatást gyakorol a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk szakpolitikai dokumentumaira, ugyanakkor ez a hatás elsősorban a stratégiai célkitűzések, alapelvek és szakpolitikai diskurzus szintjén jelenik meg, míg a kötelező erejű jogi szabályozásban és a végrehajtási mechanizmusokban korlátozottabb mértékben érvényesül. A

vonatköző vizsgálat indikátorai közé tartozik a szakpolitikai célkitűzések hasonlósága/különbsége, az agrár-környezetvédelmi terminológia egyezése/eltérése, az uniós dokumentumokra történő közvetlen vagy közvetett hivatkozások megléte/hiánya, az alkalmazott szakpolitikai eszközök hasonlósága/különbsége, valamint a kötelező erejű jogi normák aránya a teljes vizsgálatba vont joganyagban. A tesztelést dokumentumelemzés, azon belül is az A jelű hipotézisnél már említett kvalitatív tartalomelemzéssel, ill. szakértői interjúkkal végzem majd.

C. Nemzeti meghatározottság hipotézis

A hipotézis értelmében a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációkban – a közös agrár-környezetvédelmi célkitűzések és szakpolitikai keretek ellenére – a politikák gyakorlati megvalósítását és alkalmazott eszközrendszerét döntően a tagállamok intézményi, gazdasági és természeti adottságai határozzák meg. Ennek folyományaként az EU-tól eltérően a latin-amerikai és karibi integrációkban ugyanazon integrációs szervezeten belül is jelentős különbségek figyelhetők meg az agrár-környezetvédelmi intézkedések végrehajtásában. A vizsgálat során alkalmazott indikátorok közé tartoznak az egyes későbbi esettanulmányokban vizsgálatba vont országok és az integráció szintű agrár-környezetvédelmi prioritások és azok végrehajtása közötti egyezések/eltérések, valamint a nemzeti és integráció szintű szakpolitikai dokumentumok közötti összhang vagy annak hiánya. A hipotézis empirikus tesztelése összehasonlító esettanulmányok, dokumentumelemzés és szakértői interjúk alkalmazásával történik.

D. Agrárpolitikai prioritások hipotézis

A vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk agrárpolitikájában a hipotézis alapján továbbra is a termelékenység, az exportorientáció és a nemzetközi versenyképesség erősítését szolgáló gazdasági célkitűzések élveznek elsőbbséget, míg a környezetvédelmi szempontok jellemzően másodlagos szerepet kapnak. Azt feltételezem tehát, hogy a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációk agrár-

környezetvédelmi szakpolitikai profilja és a hozzá kapcsolódó környezeti mutatók eltérnek az Európai Unió intézményesültebb, fenntarthatósági szempontokat hangsúlyosabban érvényesítő agrárpolitikai modelljétől. Az empirikus vizsgálat során a szakpolitikai prioritások mérhető indikátorai közé tartozik majd a műtrágya- és növényvédőszer-felhasználás alakulása, a mezőgazdasági vízfelhasználás aránya, az erdőterület változása és a nettó erdőkonverzió, a védett területek aránya, az agráreredetű üvegházhatásúgáz-kibocsátás, az egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó ÜHG-kibocsátás, valamint az agrárcélú kormányzati kiadások aránya. A hipotézis tesztelését a fenti indikátoralapú kvantitatív összehasonlító elemzéssel hajtom végre, amelyet kvalitatív dokumentumelemzéssel és a szakértői interjúk eredményeinek értelmezésével egészíték ki. A fent tárgyalt kutatási kérdések, hipotézisek, indikátorok és az alkalmazott módszerek közötti kapcsolatokat az alábbi 2. számú ábra mutatja be:

Kutatási kérdés száma	Hipotézis jele	Fő indikátorok	Alkalmazott módszerek
1.	A	Agrár-környezetvédelmi stratégiák megléte; kötelező erejű jogi aktusok; agrár-környezetvédelmi intézmények; közös finanszírozási mechanizmusok; végrehajtási és ellenőrzési rendszerek	Dokumentumelemzés; kvalitatív tartalomelemzés

2.	D	Műtrágya- és növényvédőszer-felhasználás; mezőgazdasági vízfelhasználás aránya; erdőterület-változás; nettó erdőkonverzió; védett területek aránya; agráreredetű ÜHG-kibocsátás; termelési értékre jutó ÜHG-kibocsátás; agrárcélú közkiadások aránya	Indikátoralapú kvantitatív összehasonlító elemzés; dokumentumelemzés; szakértői interjúk
3.	B	Szakpolitikai célok hasonlósága; terminológiai egyezések; uniós dokumentumokra való hivatkozások; alkalmazott szakpolitikai eszközök hasonlósága; kötelező jogi normák aránya	Dokumentumelemzés; kvalitatív tartomelemzés; szakértői interjúk
3.	C	Integrációs és nemzeti prioritások, végrehajtás közötti egyezések és eltérések; szakpolitikai dokumentumok összhangja	Összehasonlító esettanulmányok; dokumentumelemzés; szakértői interjúk

2. sz. ábra: Az értekezés kutatási kérdései, hipotézisei, indikátorai és az alkalmazott módszertan közötti kapcsolatok (saját szerkesztés)

2. IRODALMI FELDOLGOZÁS: ELMÉLETI ÉS FOGALMI KERET

2.1 Fogalmi és normatív alapok: az ökoszisztéma-szolgáltatásoktól a piaci alapú természetvédelem kritikájáig

A mezőgazdasági és környezetvédelmi irányítás (a szakirodalomban *governance*) kortárs szakirodalmának közös kiindulópontja az ökoszisztéma-szolgáltatások (*ecosystem services*) fogalma, amelyre a szakirodalmi áttekintésbe vont szinte valamennyi tanulmány – akár európai agrár-környezetvédelmi programokat, akár latin-amerikai erdővédelmi mechanizmusokat vizsgál – mint magától értetődő elemzési keretre támaszkodik. Ennek az elemzési keretrendszernek a használata azonban az én megítélésem szerint nem szabad, hogy kizárólagossá váljon, hiszen az ökoszisztéma-szolgáltatások és azok legfontosabb

operacionalizálása, az ún. ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetések (*payments for ecosystem services*, PES) egyaránt vitatott konstrukciók.

Fisher és Brown (2015) például rögzíti, hogy az Ezredfordulós Ökoszisztéma-értékelésre¹² visszavezetett fogalom megjelenését sokan a természetvédelem „reneszánszaként” ünnepelték, ám az ökoszisztéma-szolgáltatások alapvetően egy olyan haszonelvű és antropocentrikus kategóriát jelentenek, amely szorosan kötődik az árucikké tételhez és a közvetlen kifizetési sémákhoz (p. 261). A fogalom így nem tekinthető semlegesnek, hanem az eleve meghatározza, hogy mely szolgáltatások válnak „láthatóvá” a szakpolitika számára.

Míg ugyanis a fenti piacosítható ökoszisztéma-szolgáltatások könnyen beépülnek a gazdasági kalkulációba, addig a jellemzően közjószág-természetű szabályozó, támogató és kulturális szolgáltatások épp piaci láthatatlanságuk miatt szorulnak ki abból. Manjula et al. (2019) indiai fókuszú elemzése a mezőgazdaság kontextusában utal a fenti problémára. A cikk írói szerint jóllehet az input-intenzív, termelékenység-központú modell rövid távú hozamnövekedést, hosszú távon viszont ökológiai veszteséget halmoz fel, ezért az agrárpolitikának a „termelékenységnövelésről”¹³ a „termelékenység a folytonosságban”¹⁴ elve felé kell elmozdulnia (p. 723). Fisher és Brown (2015) elemzése hozzáteszi, hogy a problémát felismerve a természetvédelmi szervezetek az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalmát elsősorban saját érdekeikből kifolyólag – támogatói bázisuk és finanszírozásuk bővítése érdekében – veszik át, miközben mások az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalmát próbálják bagatellizálni, és azt csupán „pusztán retorikai eszköznek”¹⁵ állítják be (p. 261). A szerzők épp ez utóbbi jelenséggel szemben érvelnek, hiszen szerintük a fogalom épp ellenkezőleg, beépül a tervezési eszközökbe és a szakpolitikai instrumentumokba.

¹² *Millennium Ecosystem Assessment*

¹³ *'productivity enhancement'*

¹⁴ *'productivity in perpetuity'*

¹⁵ *'just a rhetorical tool'*

A ökoszisztéma-szolgáltatások fogalmának legfontosabb kifutása az ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetések. Leimona et al. (2015) az ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetéseket olyan piaci alapú eszközként azonosítja, amely mögött a *coase-i* logika áll. A szerzők indonéziai, Fülöp-szigeteki és nepáli esetek alapján amellezt érvelnek, hogy a normatív-piaci konceptualizáció nem általánosítható, mivel az árucikké tétel méltánytalan helyzeteket teremthet. A hatékonyságot és a méltányosságot nem lehet egymással szemben kijátszani, köztes, „méltányosan hatékony és hatékonyan méltányos” PES hidálhatná át az elmélet és a gyakorlat közötti szakadékot (p. 24).

Az intézményi elemzés és fejlődés¹⁶ (IAD¹⁷) elnevezésű keretrendszerben Barton et al. (2017) a Costa Rica-i tapasztalatot elemelve a PES-t szakpolitikai eszközkombinációként (*policy mix*) definiálják újra. A Costa Rica-i eset épp azért tanulságos, mert konklúziója, hogy a „tisztá” piacnak tételezett PES a valóságban egy erősen szabályozott, állami közvetítésű konstrukció. A fogalom és a gyakorlat közötti feszültség pedig a PES lételeme.

E feszültség vezet át az ökoszisztéma-szolgáltatások fogalmának globalizálódáshoz, amely a jelen disszertáció szempontjából is központi kérdés. Chaudhary és McGregor (2018) olyan globalizálódó fogalomként írja le az ökoszisztéma-szolgáltatásokat, amely a nyugati országokban elterjedt, a fejlődő országokban viszont jóval kevésbé van használatban (p. 364). Elemzésük szerint a fogalom használata az Egyesült Államokból indult, és innen terjedt Európa felé. Ennek eredményeképpen 2013-ra a lejelentett, kapcsolódó kutatások közel kilencven százaléka a fejlett országokból származott (ibid.). A szerzők nepáli esettanulmányukban kimutatják, hogy a fogalom terjesztésében elsősorban olyan nemzetközi

¹⁶ Egy olyan intézményi elemzési keretrendszer, amelyet Elinor Ostrom dolgozott ki a szabályok, az intézmények és a szereplők közötti kölcsönhatások, valamint azok döntéshozatalra és szakpolitikai eredményekre gyakorolt hatásának vizsgálatára. A modell középpontjában az úgynevezett *action arena* (cselekvési színtér) áll, ahol a szereplők az intézményi szabályok és a környezeti feltételek által meghatározott keretek között lépnek egymással kapcsolatba. A keretrendszert széles körben alkalmazzák a közpolitika, a környezetpolitika és a közös természeti erőforrások irányításának elemzésében (Ostrom 2015).

¹⁷ *Institutional Analysis and Development*

szereplők járnak közre, akik annak használatát végül projektfinanszírozáson keresztül honosítják meg (p. 370).

Van Hecken et al. (2015) e jelenséget „episztemikus cirkulációként”¹⁸ definiálják. A vizsgált nicaraguai esetükben azt a paradoxont veszik górcső alá, hogy miközben a piaci retorika a nemzetközi fórumokon a Bolívari Szövetség Amerika Népeiért (ALBA) tagországai részéről ellenállásba ütközött, egyes ALBA-tagállamok – köztük Ecuador és Nicaragua – a PES-t ennek ellenére, mégis beépítették nemzeti környezetpolitikájukba (p. 55). Következtetésük szerint a PES nem utasítható el, mint egyfajta neoliberális rossz, de a fogalom használata nem jelent csodaszert sem.

Dunlap és Sullivan (2020) három neoliberális kezdeményezést – a PES-t, a REDD+-t¹⁹ és a szén- és biodiverzitás-ellentételezést – áttekintve amellet érvelnek, hogy ezek az eszközök csupán „felszíni”, azaz eljárásrendbeli különbségeket mutatnak, miközben jelentős strukturális hasonlóságokat rejtene. Az eszközök a szerzők szerint a „felhalmozás-elidegenítés-által”²⁰ logikája alapján működnek, és a használatukkal együtt járó kisajátítások egyfajta „gyarmatosításhoz”, állami területszerzéshez vezetnek (p. 552).

E fenti kritika ontológiai változatát Forney, Rosin és Campbell (2018) ún. összeállítás²¹-megközelítése kínálja, amely az agrár-környezetvédelmi irányítást sokszereplős „összeállításként” fogja fel. Az

¹⁸ *‘epistemic circulation’*

¹⁹ A részes felek a Párizsi Megállapodás részeként hozták létre a „REDD+” keretrendszert az erdők védelme érdekében. A „REDD” a „fejlődő országokban az erdőirtásból és az erdőpusztulásból eredő kibocsátások csökkentése” (*‘Reducing emissions from deforestation and forest degradation in developing countries’*) rövidítése. A „+” az éghajlat védelmét szolgáló további erdőgazdálkodási tevékenységeket jelöli, nevezetesen az erdők fenntartható kezelését, valamint az erdei szénkészletek megőrzését és növelését. Ezen REDD+ tevékenységek keretében a fejlődő országok eredményalapú kifizetéseket kaphatnak a kibocsátáscsökkentésért, amikor csökkentik az erdőirtást. Ez jelentős ösztönzőként szolgál erőfeszítéseikhez. Forrás: <https://unfccc.int/topics/land-use/workstreams/redd/what-is-redd> (Letöltve: 2026. július 8.)

²⁰ *‘accumulation-by-alienation’*

²¹ *assemblage*

írás azonban a piaci-intézményi apparátus helyett az aktorok számosságát, és a hatalmi viszonyokat állítja a középpontba.

Az ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetések és más agrár-környezetvédelmi eszközök kapcsán azonban a szakirodalmat korántsem találtam polarizáltnak, a cikkek sokkal inkább egyfajta folytonos spektrumot képeznek a radikális elutasítás és a kritikai reform között. Chaudhary és McGregor (2018) az ökoszisztéma-szolgáltatások árucikké tételének²² kockázatait a kritikai irodalomból merítve tárgyalja, mégis az eszköz kontextualizálása, nem elvetése mellett érvel. A cikk tehát e spektrum közepe felé helyezkedik el, a radikális elutasítás és a kritikai reform között. E spektrum reformista szegmense (Van Hecken et al. 2015; Leimona et al. 2015; Barton et al. 2017) a PES és a kapcsolódó eszközök „beágyazottságát” és „politikai-kulturális elsőbbségét” hangsúlyozza.

A vizsgálatba vont szakirodalom tehát három dologra engedett következtetni:

1. Az ökoszisztéma-szolgáltatások egy haszonelvű, antropocentrikus és normatív következményekkel járó konstrukció (Fisher és Brown 2015; Manjula et al. 2019 alapján).
2. Az ökoszisztéma szolgáltatások operacionalizálása, a PES, coase-i logikára épül, amelynek előfeltételei a fejlődő országokban rendszeresen nem teljesülnek. Az ökoszisztéma-szolgáltatások árucikké tételének logikája mindemellett méltánytalan kimenetekhez is vezethet (Leimona et al. 2015; Van Hecken et al. 2015; Barton et al. 2017 alapján).
3. A fogalom aszimmetrikusan, nyugati – jelentős részben uniós – eredetű, és episztemikus függőségeket teremtve terjed a globális délen (Chaudhary és McGregor 2018 alapján).

A szerzők cikkei egy irányba mutatnak abban a tekintetben, hogy a „tisztá” piaci logika használata elégtelen, és abban is, hogy a PES révén elért eredményeket a PES használatának intézményi-politikai beágyazottsága határozza meg. Nézetkülönbséget a szerzők munkáinak

²² *commodification*

normatív következtetéseiben azonosítottam. Míg ugyanis Dunlap és Sullivan (2020) alapvetően elutasítják a PES koncepcióját, addig a reformista fősodor, mint Forney et al. (2018) kritikai újratervezést szeretne. E vita megítélésem szerint nem dönthető el a vizsgált szakirodalom alapján.

Jelen alfejezetből tehát két kutatási rés következik, amely megalapozza a disszertáció fogalmi keretét. Egyrészt, miközben az agrár-környezetvédelmi diskurzus olyan fogalmai, mint az ökoszisztéma szolgáltatások és a PES a latin-amerikai és ázsiai kontextusokban jól elemzett, az uniós agrár-környezetvédelmi diskurzus fogalmi önreflexiója kidolgozatlan. Másrészt, egyetlen tanulmány sem visz végig egy olyan szisztematikus európai uniós-latin-amerikai és karibi összehasonlítást, amely azonos fogalmi kereten belül vetné össze a két világrégió agrár-környezetvédelmét és intézményi válaszait. Ha pedig az ökoszisztéma-szolgáltatások és az abból eredő PES eredményessége, annak intézményi-politikai beágyazottságán múlik, akkor az összehasonlító elemzésnek éppen ezt kellene elemezhetővé tennie. A következő alfejezet tehát az ökoszisztéma szolgáltatások, és a PES fogalmaitól már a konkrét szakpolitikai eszköz-tervezés, a hatékonyság és a méltányosság kérdésköre felé fordul.

2.2 A piaci alapú instrumentumoktól az agrár-környezetvédelmi programokig

Az előző alfejezetben arra a következtetésre jutottam, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatások és a PES eredményessége nem a kapcsolódó mechanizmusok technikai jellemzőin, hanem azok intézményi-politikai beágyazottságán múlik. E felismerésből természetes módon adódott kutatásomban az a kérdés, hogy a fenti szakpolitikai eszközök tervezése miként valósulhat meg. A vizsgált cikkek e tekintetben több tervezési módozatot tárgyaltak, a tisztán piaci jellegű instrumentumoktól az agrár-környezetvédelmi programok (*agri-environmental schemes*, AES) sokféle szerződéses formájáig.

Az eszközök tervezésének egyik elméleti kérdésköre a Coase- és a Pigou-elv szembeállítása volt. Dobsinská et al. (2024) a cseh és szlovák erdőtulajdonosoknak nyújtott kompenzációs kifizetéseket elemezve rögzíti, hogy a PES eredendően a pozitív externáliák internalizálására törekszik a Coase-tétel logikája szerint. A PES szerinte a Coase-tétel közvetlen alkalmazására épül, és a környezeti eredményessége érdekében arra van szükség, hogy a PES az ökoszisztéma-szolgáltatásokat érintő valódi fenyegetésekre reagáljon. A Coase-i elképzelést azonban sokan bírálják, mert figyelmen kívül hagyja az intézményi folyamatokat, így a PES a Pigou-elvre is épülhet, ahol a méltányosabb elosztás élvez elsőbbséget (p. 1). A szerzők empirikus következtetése ugyanakkor kijózanító. A kompenzációs kifizetések mindkét országban hasonló megvalósítási hiányosságokat mutatnak – a kis- és közepes erdőtulajdonosok az információhiány miatt nehezen jutnak hozzájuk –, így körükben a PES összességében csak mérsékelt környezeti eredményességet ér el. Az eszköz tehát a gyakorlatban rendszerint elmarad az elméletben ígérttől.

A PES és más kapcsolódó eszköz megítélésének domináns kerete a hatékonyság²³, eredményesség²⁴ és méltányosság²⁵ hármasa (a „3E”). E három értékelési szempont közötti belső feszültség a feldolgozott szakirodalom egyik központi vitatémája. Leimona et al. (2015) amellett érvel, hogy a hatékonyságot és a méltányosságot nem lehet egymással szemben kijátszani (p. 16). Naime et al. (2022) pedig a szempontrendszer egy módszertanilag is kiemelkedő, Brazíliában, Indonéziában és Peruban végzett terepkísérlettel tette próbára. A kollektív PES alkalmazását – ahol a kompenzáció csoportos, így nem az egyéni teljesítménytől függ – a potyautas-probléma teszi nehézkessé, ezért a probléma kezelésére a szerzők három kikényszerítési stratégiát azonosítanak és vetnek össze. E stratégiák az egyéni erdőirtás nyilvános monitorozása, a belső, közösségi szankcionálás és a külső, állami szankcionálás. A cikk íróinak fő

²³ *efficiency*

²⁴ *effectiveness*

²⁵ *equity*

megállapítása, hogy nincs olyan azonnali, hatásos stratégia, mely a PES-t valamennyi vizsgált országban, régióban következetesen képes mind a három fenti aspektusban (3E) javítani (p. 1). A nyilvános monitorozás leginkább ott csökkentette az erdőirtást és javította a méltányosságot, ahol erősebb a kollektív cselekvés hagyománya. A külső szankció hozta a legjelentősebb javulást, míg a belső, közösségi szankcionálás ugyan csökkentette a potyautasságot, de nem javította a hatékonyságot (p. 10). A vizsgálati helyszínek eredményessége közötti különbségek hátterében a kollektív cselekvés helyi sajátosságai és a földbirtoklási rendszerek, azaz a 2.1. alfejezetben már említett intézményi beágyazottság különbözőségei álltak.

Az agrár-környezetvédelmi programokkal kapcsolatban a vizsgált cikkek alapján Európa esetében ezzel szemben nem a kikényszerítés, hanem a kapcsolódó szerződéstervezés kérdésköre került napirendre. Sattler et al. (2023) például hat európai országból választott tizenkilenc példa szerződés-esetet, melyek vizsgálatához Ostrom korábban már említett IAD keretrendszerét vette alapul. A szerzők négy innovatív szerződéstípust – eredményalapú, kollektív, földbérleti és értékláncalapú szerződések – különböztettek meg (p. 1). Meglátásuk szerint a környezeti közjavak előállítását ezek az innovatív megoldások az elterjedt, fő szerződéstípusokhoz képest jobban tudják ösztönözni. A szerzők megállapítása szerint ugyanakkor erősen kontextusfüggő, hogy a köz-, magán- és civil szereplők közül ki milyen szerepet vállal fel a szerződések kialakításában. A hagyományos AES-t maguk is a PES egy típusaként értelmezik, ahol a kormányzat fizet a gazdának mint „szolgáltatás-eladónak” (Matzdorf et al. 2014; Sattler & Matzdorf 2013 in ibid.).

E tervezési fókusz egészíti ki a tranzakciós költségek kérdésköre. Splinter és Dries (2024) a williamsoni tranzakciós-költség-elméletre építve dolgoztak ki egy fogalmi keretet a holland gazdaszövetkezetek tranzakciós költségeinek mérésére, rámutatva, hogy a szövetkezeti megoldások előnyei esetében sem mehetünk el a koordináció és a szerződéskötés rejtett költségei mellett.

Targetti et al. (2021) egy ausztriai esettanulmányon keresztül, fuzzy kognitív térképezés²⁶ segítségével arra jut, hogy a monetáris ösztönzőket – legyenek akár köz-, akár magánjellegűek, kollektívek vagy teljesítményalapúak – nem monetáris mechanizmusokkal (gazdák közötti partnerségek, tudatosságépítés) kell kombinálni (p. 1). A szerzők szerint egy tisztán piacvezérelt környezetben a gazdák közötti együttműködésre épülő eszközök hatástalanok, egy fenntarthatóság-vezérelt környezetben viszont a pozitív társadalmi nyomásnak köszönhetően a nem monetáris kezdeményezések is katalizálják a környezetbarát gyakorlatok elterjedését (ibid.). A cikk szerzői szerint tehát az alkalmazott eszközök eredményessége nem önmagukban, hanem a monetáris és nem monetáris elemek megfelelő kombinációjában rejlik.

Az agrár-környezetvédelmi eszközök korlátait két további forrás elemzi részletesen. Barton et al. (2017) a Costa Rica-i PES programot szakpolitikai eszközkombinációként (*policy mix*) azonosítja (p. 404), Casis et al. (2023) pedig egy oaxacai (Mexikó) esettanulmányon keresztül azt mutatja be, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatások deliberatív értékelése és a közös tényfeltárás miként képes leküzdeni azokat a bénító tranzakciós költségeket és azt a bizalomhiányt, amelyek a PES-t „elméletben meggyőzőbbé teszik, mint a gyakorlatban” (p. 309).

Az amazóniai szisztematikus irodalmi áttekintés Santos et al. (2025) írásában ugyancsak a monitoring, a társadalmi befogadás és a résztvevők hosszú távú elköteleződésének hiányát azonosítja a PES-programok korlátaiként. Végül Ramírez-Mejía et al. (2025) szisztematikus irodalmi áttekintése az agrár-környezetvédelmi szakpolitikai beavatozások egy gyakran figyelmen kívül hagyott mellékhatására hívja fel a figyelmet: a környezetpolitikai beavatkozások – köztük a PES – gyakran csak a kezelni kívánt probléma térbeli áthelyeződéséhez vezetnek. E jelenség jellemzően a gyenge kikényszerítés, piaci integráció és a korlátozott megélhetési alternatívák mellett erősödik fel. A szerzők szerint

²⁶ *fuzzy cognitive mapping* A fuzzy kognitív térképek a rendszerelemek közötti kapcsolatrendszerként írják le, egyrészt gráf formájában, másrészt olyan matematikai modellel, amely jól érzékelteti a rendszerelemek kölcsönhatását (Takács 2014:107).

e hatások a szakpolitika tervezésébe és értékelésébe csak nagyon ritkán kerülnek beépítésre. A feltárt esetek Dél-Amerikára és az éghajlathoz kötődő beavatkozásokra jellemzőek (p. 1).

A vizsgált szakirodalom mindent egybe vetve abba az irányba mutatott, hogy az agrárkörnyezetvédelmi szakpolitikai eszközök nem redukálhatóak egyetlen egy típusú piaci mechanizmusra. Számos szerződéstípus, monetáris és nem monetáris ösztönző, valamint kikényszerítési és kompenzációs logika létezik. A szerzők egyetértenek abban, hogy az eszközök eredményessége a gyakorlatban igencsak változó (Dobšínská et al. 2024; Santos et al. 2025), és az az intézményi beágyazottság függvénye (Naime et al. 2022; Sattler et al. 2023), a monetáris ösztönzők pedig önmagukban nem elegendők (Targetti et al. 2021). A legfontosabb megválaszolatlan kérdés a 3E belső feszültsége. Naime et al. (2022) jelzi, hogy nincs olyan azonnali, hatásos stratégia, mely a PES-t valamennyi vizsgált országban, régióban következetesen mind a három aspektusban (hatékonyság, eredményesség és méltányosság) javítani képes (p. 1).

Jelen alfejezet mentén, disszertációm szempontjából két releváns kutatási rést azonosítottam. Az első egy regionális fogalmi aszimmetria: míg az európai szakirodalom a szerződéstervezés és a tranzakciós költségek keretében, addig a latin-amerikai cikkek a kollektív PES, a kikényszerítés és az értékelés keretrendszerében vizsgálják az agrár-környezetpolitikai eszközöket. E két vizsgálati keret azonban ritkán találkozik. Másodszor, a tranzakciós költségek (Splinter & Dries 2024) és a földhasználati mellékhatások (Ramírez-Mejía et al. 2025) mérése egyaránt fejletlen, ami szintén korlátozza az agrár-környezetvédelmi eszközök régióközi összehasonlíthatóságát. E kutatási rések át is vezetnek a következő alfejezetre, amely az eszköztervezésről a tágabb irányításelméleti és intézményi keretek felé tekint, hiszen éppen ezek adják azt a fogalmi apparátust, amellyel a beágyazottság és az intézményi szereplők elemezhetővé és összevethetővé válnak.

2.3 Irányításelméleti keretek: az intézményektől a részvételiség és a társadalmi beágyazottság kérdésköréig

Az előző alfejezet szerint az agrár-környezetvédelmi eszközök eredményessége azok intézményi beágyazottságán és az azokat alakító aktorokon múlik. Ennek elemzése már egyértelműen irányításelméleti kérdés. A szakirodalom ezen elemzési réteget egy háromszintű fogalmi apparátus segítségével dolgozza fel. E fogalmi apparátus három szintjét 1. az irányítási módok tipológiája 2. a többszintű, intézményi elemzés fogalmi kerete, valamint 3. a részvételiség és a társadalmi beágyazottság relacionális megközelítései jelentik.

A cikkek közös kiindulópontja a hierarchia-piac-hálózat fogalmi hármassága és a klasszikus irányítási módoktól a hibrid formák felé történő elmozdulás. Mukherjee és Howlett (2016) ázsiai perspektívából kapcsolja össze a szakpolitikai eszközök, az irányítási stílusok és a szakpolitikai képesség²⁷ kihívásait, és e kihívásokat a PES-t, mint illusztratív esetet felhasználva elemzi. Bethwell et al. (2022) a mezőgazdasági telephely-elméletre²⁸ építve, holland, német és osztrák eseteken keresztül azt vizsgálják, hogyan hatnak a különböző irányítási megközelítések – hierarchikus, piaci, kollaboratív és hibrid – a telephelyi és üzemi feltételeken keresztül a termelési gyakorlatokra, és így az ökoszisztéma-szolgáltatások nyújtására.

A fogalmi apparátus második rétege a többszintűség és az intézményi elemzés. Öhlund et al. (2015) az agrárrendszereket egymásba ágyazott társadalmi-ökológiai rendszerekként fogja fel, és Svédország, illetve Lengyelország példáján keresztül arra a kérdésre keresi a választ, marad-e elég rugalmasság az egységes KAP-on belül a nemzeti sajátosságok érvényre jutásának. A cikk Következtetése szerint az agrár-

²⁷ *policy capacity*

²⁸ *agricultural location theory* A mezőgazdasági telephely-elmélet egy olyan modell, amely képes összekapcsolni az irányítást, a mezőgazdasági termelést és az ökológiai szolgáltatások nyújtását, és magyarázó erővel bír a gazdálkodás keretfeltételeire vonatkozóan (Kuhlmann 2015 in Bethwell et al. 2022:2). A mezőgazdasági telephely-elmélet célja, hogy a gazdálkodási rendszerek sokféleségét olyan különböző keretfeltételek tükrében magyarázza, amelyek tekintetében Európa-szerte igen nagy a változatosság (Bethwell et al. 2022:2).

környezetvédelmi források túl szűkösek ahhoz, hogy megakadályozzák az új tagállamokban a nagyüzemi átalakulást, és az agrárium működését a KAP nem mozdítja el érdemben a fenntartható gyakorlatok felé.

E többszintű logikát Borniotto et al. (2025) formalizálja, amikor az AES irányítását makro- (a szakpolitika határainak kijelölése), mezo- (a szakpolitikai keret megvalósítása) és mikroszintre (a gazdálkodói cselekvés) bontja, és egy franciaországi esettanulmányon keresztül kimutatja, hogy az agrár-környezetvédelmi teljesítményt gátló akadályok nem egyetlen irányítási szinthez kapcsolódnak, hanem megoszlanak a különböző szintek között (p. 1867).

McCarthy et al. (2018) írországi közlegelő-esetükön keresztül folyamatkövetéssel²⁹ mutatják be, hogy a marginalizált, de rátermett szereplők szövetkezés révén, közös narratívák mentén igenis képesek befolyásolni az állami intézményeket, és hogy a szakpolitika végső kimenetét a konzultáció és a kontesztáció egyszerre alakítja. A többszintűség tehát a hatalmi küzdelem terepe is (p. 317).

A fentieket egészítik ki a szakpolitikai integrációval kapcsolatos tanulmányok. Bazzan et al. (2023) a Termelőtől a fogyasztóig stratégián keresztül azt elemzi, hogyan érhető el a szektorközi szakpolitikai integráció új – eljárási és tartalmi – instrumentumok bevezetésével (p. 803). Šumrada et al. (2020) pedig egy szlovéniai esettanulmányon keresztül, program-elméleti elemzéssel³⁰ mutatja ki, hogy a jövedelem- és termelési célokhoz képest a biodiverzitással kapcsolatos célkitűzések integrációja a KAP-ba csupán lazán definiált és alacsony prioritású (p. 1).

Az intézményi elemzéssel kapcsolatban három további tanulmány érdemel említést. Sattler et al. (2023) Ostrom 2.1. fejezetben már említett IAD-keretrendszerét alkalmazza a szerződéses irányítás szereplőire.

²⁹ process tracing analysis. A folyamatkövetés egy kvalitatív elemzési módszertan. A folyamatkövetés fő célja annak megállapítása, hogy egy vagy több potenciális ok befolyásolt-e egy vagy több adott változást vagy változáshalmazt, és ha igen, hogyan (INTRAC 2017a).

³⁰ program theory analysis. A programelméleti értékelés azt méri fel, hogy egy program úgy van-e megtervezve, hogy elérje a kívánt eredményeket (Brousselle és Champagne 2011).

Thompson és Harris (2021) az „intézményi munka”³¹ fogalmával, thaiföldi és Fülöp-szigeteki eseteken keresztül elemzik, hogyan próbálnak az egyes aktorok – a nemzeti törvények, politikák és tervek újraértelmezésével vagy adaptálásával – olyan intézményi változásokat előidézni, mely lehetővé teszi a PES eszközök meghonosítását. Ezek az intézményi változások földrajzilag és kontextuálisan meghatározottak, és előidézésüket informális és kulturális normák egyaránt gátolhatják (p. 1). Meyer et al. (2018) pedig kvalitatív összehasonlító elemzéssel³² egészíti ki az összehasonlító intézményi elemzést³³, német agrár-környezetvédelmi kifizetési rendszereket és a kínai Lejtős Területek Átalakítási Programját³⁴ vetve össze.

A fogalmi apparátus harmadik szintje a részvételiség és a társadalmi beágyazottság relacionális megközelítései. Westerink et al. (2017) öt uniós tagállam esetén keresztül az agrár-környezetvédelmi irányítási feladatok egyes aktorok közötti elosztását vizsgálja, és arra jut, hogy az eredményesség kulcsa a tanulást, monitorozást és értékelést magába foglaló adaptív-kollaboratív irányítás (p. 176).

Alblas és van Zeben (2023) holland esettanulmányukon keresztül ugyanezt vizsgálják, és arra jutnak, hogy az agrárszövetkezetek – tanúsított természetvédelmi szervezetként működő gazdacsoportok – jelentős szerepet vállalnak az agrár-környezetvédelmi feladatok irányításában, ám helyi beágyazottságuk és szoros személyközi kötődéseik irányítási kockázatokat is teremt. Ennek oka, hogy a szövetkezetek és a

³¹ *institutional work*

³² *Qualitative Comparative Analysis*. A kvalitatív összehasonlító elemzés egy olyan módszertan, amely lehetővé teszi több eset elemzését összetett helyzetekben. Segíthet megmagyarázni, hogy miért történik változás egyes esetekben, míg másokban nem. A kvalitatív összehasonlító elemzést közepes számú eset, jellemzően 10 és 50 közötti esetek vizsgálatára tervezték. Olyan helyzetekben alkalmazható, ahol túl kevés eset van a hagyományos statisztikai elemzés alkalmazásához (INTRAC 2017b).

³³ *Comparative institutional analysis* Az összehasonlító intézményi elemzés egy olyan kutatási módszer, amely azt vizsgálja, hogy a különböző rendszerek – például a jogi keretek, a gazdasági piacok vagy a kormányzati szervek – hogyan működnek különböző régiókban vagy társadalmakban. Azt vizsgálja, hogy a formális szabályok (törvények) és az informális szabályok (társadalmi szokások) hogyan alakítják az emberi viselkedést és teljesítményt, azzal a céllal, hogy kiderítse, miért működnek egyes rendszerek jobban, mint mások.

³⁴ *Sloping Land Conversion Program*

közhatóságok céljai eltérhetnek, és a társadalmi érdekek is az ökológiai érdekek fölé helyeződhetnek (p. 27).

Velten et al. (2018) német és svéd példák mentén mutatta be, hogy egy széles körben elfogadható természetvédelmi irányítási rendszer nem épülhet egyetlen megközelítésre, hanem különböző irányítási módszerek ötvözésére van szükség. A szerzők ennek kialakításához alapelveket is javasolnak, és felhívják a figyelmet azokra a kihívásokra, amelyekkel a gyakorlati megvalósítás és a jövőbeli kutatások során számolni kell (p. 84).

A részvétel mélyebb, relacionális dimenzióját de Krom (2017) Bourdieu tőkeelméletére építve tárja fel. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a mezőgazdasági-környezetvédelmi támogatások hatékonyabbá tehetők-e, ha azok szervezése és irányítása regionális szinten történik. Fő következtetése, hogy a mezőgazdasági-környezetvédelmi programok akkor lehetnek igazán sikeresek, ha nemcsak pénzügyi ösztönzőkre épülnek, hanem erősítik a gazdák és más helyi szereplők közötti együttműködést, bizalmat és kölcsönös elismerést (p. 352).

Saint-Ville et al. (2016) egy karibi (Saint Lucia-i) esettanulmányon keresztül azt vizsgálja, hogy a társadalmi tőke – pontosabban a gazdálkodók közötti kapcsolatok, bizalom és együttműködés – hogyan segíti az innovációt a kisgazdaságokban, és ezáltal hogyan járul hozzá az élelmezésbiztonsághoz a Karib-térségben. A cikk írói szerint a mezőgazdasági és élelmezésbiztonsági szakpolitikáknak nemcsak a technológiai fejlesztéseket kell támogatniuk, hanem a gazdák közötti együttműködést és tudáshálózatokat is erősíteniük kell. Ez növeli a kisgazdaságok alkalmazkodóképességét a környezeti változásokkal szemben, és hozzájárul a térség élelmezésbiztonságához.

A részvétel konfliktusos természetét Chivers et al. (2025) az agonisztikus pluralizmus³⁵ fogalmával ragadja meg, azt vizsgálva, hogy az agonisztikus pluralizmus elmélete hogyan segítheti a szakpolitikák – különösen az agrár-környezetvédelmi programok – közös tervezését³⁶. Az

³⁵ *agonistic pluralism*

³⁶ *policy co-design*

agonisztikus pluralizmus abból indul ki, hogy a különböző érdekek és konfliktusok nem megszüntetendők, hanem természetesek és hasznosak a döntéshozatalban. A cél tehát nem a teljes egyetértés (konszenzus) elérése, hanem az, hogy az eltérő nézőpontok nyíltan megjelenjenek, és a felek folyamatos párbeszédet folytassanak. A szerzők szerint a szakpolitikai együtttervezés akkor működik jól, ha nem a teljes egyetértést tekinti célnak, hanem teret ad az eltérő érdekeknek, a vitáknak és a folyamatos egyeztetésnek, mert ez hosszútávon elfogadhatóbb és az igényekhez jobban alkalmazkodó szakpolitikákat eredményez (p. 1414).

Casis et al. (2023) a 2.2. alfejezetben már említett közös tényfeltárást és a deliberatív értékelést mutatja be ennek gyakorlati technikájaként. Robson-Williams et al. (2021) pedig abból indul ki, hogy a mai társadalmi és környezeti problémák – például a fenntartható mezőgazdaság vagy a természetvédelem – rendkívül összetettek, bizonytalanok és sokszereplősek. A szerzők ezeket „mocsárhelyzeteknek”³⁷ nevezik, mert nincs rájuk egyszerű vagy egyértelmű megoldás. A tanulmány szerint az i2S³⁸ elnevezésű integrált kutatási keretrendszer segíti a kutatókat a komplex agrár-környezeti problémák kezelésében, és növeli annak esélyét, hogy a kutatási eredmények a gyakorlatban is hasznosuljanak.

A vizsgált szakirodalom azt mutatja, hogy a mezőgazdasági környezetpolitika irányítása hibrid, többszintű, relacionális jelenség, amelyben az intézményi beágyazottság és az aktori szerepek kontextusfüggők (Mukherjee & Howlett 2016; Bethwell et al. 2022; Sattler et al. 2023; Borniotto et al. 2025). A szerzők között két tekintetben azonosítottam nézetkülönbséget.

Az első a változás iránya. Thompson és Harris (2021) az intézményi munkát felülről-kívülről kezdeményezett folyamatként írja le,

³⁷ *swamps*

³⁸ *Integration and Implementation Science* Az Integrációs és Megvalósítási Tudományok (i2S) egy olyan tudományág, amely összetett, valós problémák megoldásához biztosít eszközöket. Az i2S összehozza a különböző szakértőket és az érintett közösségeket. Segít nekik meglévő tudásuk egyesítésében, a kockázatok kezelésében és valódi politikai változások elérésében (Bammer 2013).

míg McCarthy et al. (2018) az alulról jövő kontesztáció és a szövetségek szerepét hangsúlyozzák. A második elem a konszenzus versus véleménykülönbség kérdésköre. A kollaboratív irányítás irodalma (Westerink et al. 2017) a közös feladatvállalásra épít, Chivers et al. (2025) viszont épp a konfliktus produktivitása mellett érvel.

A fentiek alapján három kutatási rést tártam fel. Először is, az irányításelméleti cikkek túlnyomórészt uniós fókuszúak és vizsgálódásuk középpontjában többnyire európai országok, régiók állnak. Egyes cikkek ugyan foglalkoznak Ázsiával (pl. Thompson & Harris 2021 az „intézményi munka”; Meyer et al. 2018 a kvalitatív összehasonlító elemzés mentén), a latin-amerikai agrár-környezetvédelmi irányítással kapcsolatos cikkek azonban jóval ritkábbak és jellemzően csak a részvételi-deliberatív lencsén keresztül vizsgálódnak (pl. Casis et al. 2023), formális többszintű keretben alig. Másodszor, a társadalmi-relacionális kérdések (társadalmi tőke, hálózatok) és az intézményi-tervezési keretek ritkán kapcsolódnak össze egyetlen elemzésben. Harmadikként pedig elmondható, hogy a többszintű irányítással kapcsolatos szakirodalom a szupranacionális KAP-ot részletesen tárgyalja, de a latin-amerikai regionális integráció irányítási szerepét nem.

2.4 Kutatási rés, tudományos hozzájárulás

Az előző három alfejezet a fogalmi alapoktól, az eszköztervezésen át az irányításelméleti keretekig haladt, és mindegyik ponton visszatérő megállapításom volt, hogy az irodalom regionálisan divergál. Ebben a záró alfejezetben ezt az aszimmetriát tárgyalom előbb a regionális jellemzőket vetve össze, majd a szakirodalom módszertani sokféleségét tekintem át, végül a három korábbi alfejezetben azonosított kutatási réseket foglalom össze.

A szakirodalom három domináns, regionálisan eltérő agrár-környezetvédelmi fókusszal bírt. Az európai uniós irányvonallal kapcsolatos cikkek az agrár-környezetvédelmi programok és a KAP vizsgálata mentén a szupranacionális keret és a nemzeti adaptáció

viszonyát, a szerződéstervezést, a többszintű kormányzást és a biodiverzitás-megőrzéssel kapcsolatos szempontok meghonosítását állítják az elemzés középpontjába. A cikkek visszatérő konklúziója az agrár-környezetvédelmi programok és a KAP eredménytelensége volt (ld. Öhlund et al. 2015; Šumrada et al. 2020; Velten et al. 2018; Oñate et al. 2023). A latin-amerikai fókuszú írások ezzel szemben a PES-t, az erdővédelmet és a REDD+-t tárgyalták (ld. Barton et al. 2017; Urzedo et al. 2020; Naime et al. 2022; Santos Duarte et al. 2021). A karibi tematikájú cikkekben emellett egy harmadik fókuszpont is megjelent. March et al. (2023) a fejlődő kis szigetországok (SIDS³⁹) kék gazdaságát és annak finanszírozási korlátait, Saint-Ville et al. (2016) pedig a kis gazdálkodók által létrehozott tudáshálózatokat és a társadalmi tőkét helyezi előtérbe.

E regionális eltérésből megítélésem szerint két dolog adódik. Egyrészt valamennyi régióra igaz, hogy az agrár-környezetvédelmi eszközök eredményessége az intézményi és társadalmi beágyazottságtól függ, és hogy a piaci logika önmagában elégtelen. Ez a megállapítás érvényes Costa Ricára, Spanyolországra, de még a disszertáció által egyébként nem kutatott, távoli Indonéziára is. Másrészt élesen elkülönül a két világrégiót feltáró egyes cikkek terminológiája, fogalmi kerete. Míg az Unióval kapcsolatos szakirodalom a szerződés- és programtervezés, a latin-amerikai a PES-, az erdővédelem és kikényszerítés logikája felől közelít, és a vizsgált cikkekben a két világrégió gyakorlatilag sehol nem találkozik egyetlen, azonos elemzési kereten belül. Különösen szembetűnő, hogy a regionális integráció mint irányítási dimenzió erősen asszimmetrikusan tárgyalt. A szupranacionális KAP mint integrációs keret részletesen elemzett, de a latin-amerikai és karibi integráció – amely az elemzésbe vont szakirodalomban csupán Van Hecken et al. (2015) ALBA-utalásában, illetve March et al. (2023) karibi tematikájú írásában jelenik meg – elméleti szinten majdnem teljesen kidolgozatlan marad.

³⁹ A SIDS (*Small Island Developing States*) jelölés az Egyesült Nemzetek Szervezete által nyilvántartott, 39 kis szigetországból álló csoport neve. Főleg a Karib-térségben, a Csendes-óceánon, valamint az Indiai-óceán és Afrika partjainál található. Bár lakosságuk kicsi (kb. 65 millió fő), rendkívül fontos szerepet játszanak a globális óceánok védelmében (UN OHRLS 2026).

Az egyes cikkek módszertana is meglehetősen nagy szórást mutat. A vizsgálatba vont szakirodalom gerince kvalitatív esettanulmányokkal és folyamatkövetéssel dolgozik (ld. pl. McCarthy et al. 2018), míg más szerzők az összehasonlító intézményi elemzés és a kvalitatív összehasonlító elemzés módszertanát választják (ld. pl. Meyer et al. 2018). Ezt egészítik ki a részvételi, deliberatív és transzdiszciplináris megközelítések (ld. pl. Casis et al. 2023; Robson-Williams et al. 2021), a társadalmi hálózatelemzés (Saint-Ville et al. 2016), a Q-módszertan⁴⁰ (Fisher & Brown 2015), ill. a szisztematikus és bibliometriai áttekintések (Ramírez-Mejía et al. 2025). Ha a módszertani spektrum két végpontját kellene meghatároznom, akkor egyfelől a terepkísérlet (Naime et al. 2022), ill. a kvázi ökonometria (Nota et al. 2025) emelhetőek ki. E sokféleség mellett is szinte teljesen hiányoznak azonban a szigorú, oksági, régióközi kvantitatív összehasonlítások, a szakirodalomban nem találtam olyan írást, mely az európai uniós és latin-amerikai és karibi agrár-környezetvédelmi irányítást, kontextust szisztematikusan egymás mellé állította volna.

A jelen, 2. fejezetben feltárt kutatási réseket egybevetve megállapíthatom, hogy a szakirodalom vizsgálata öt, egymással összefüggő hiányosságot tárt fel. Elsőként az általános fogalmi rést emelném ki. Miközben az ökoszisztéma szolgáltatások és a PES a latin-amerikai és ázsiai kontextusokban jól elemzett, az uniós agrár-környezetvédelmi diskurzus fogalmi önreflexiója kidolgozatlan (ld. 2.1. alfejezet).

Másodikként a specifikus, regionális fogalmi aszimmetriát azonosítottam. Míg az európai szakirodalom a szerződéstervezés és a tranzakciós költségek keretében, addig a latin-amerikai cikkek a kollektív PES, a kikényszerítés és az értékelés keretrendszerében vizsgálják az agrár-környezetpolitikai eszközöket. E két vizsgálati keret azonban ritkán találkozik (ld. 2.2. alfejezet).

⁴⁰ Egy statisztikailag alátámasztott diskurzuselemzési módszer (Fisher & Brown 2015:261).

Harmadszor, az elméleti vizsgálati rés: az irányításelméleti cikkek túlnyomórészt európai uniós fókuszúak és elemzésük középpontjában többnyire európai államok, térségek állnak. Egyes cikkek ugyan foglalkoznak Ázsiával (Thompson & Harris 2021; Meyer et al. 2018), latin-amerikai agrár-környezetvédelmi irányítással kapcsolatos cikkek azonban jóval ritkábban fordulnak elő és jellemzően csak a részvételi-deliberatív lencsén keresztül vizsgálódnak (Casis et al. 2023), formális többszintű keretben pedig csak elvétve. (ld. 2.3. alfejezet).

Negyedik kutatási résként az összehasonlító vizsgálatok hiányát azonosítottam. Egyetlen tanulmány sem visz végig egy olyan szisztematikus európai uniós *versus* latin-amerikai-karibi összevetést, amely azonos kereten belül vetné össze a két világrégióban adott eltérő intézményi válaszokat.

Ötödször, az integrációs rést emelném ki, azaz, hogy míg a regionális integráció mint magyarázó dimenzió a szupranacionális KAP esetében jól, a latin-amerikai és karibi integrációk esetében azonban egyáltalán nem kidolgozott.

A fent részletezett kutatási rések együttesen kijelölik a disszertáció tudományos hozzájárulását és fogalmi keretét. Ha – amint azt a szakirodalom alapján megállapítottam – a piaci alapú eszközök értéke nem azok technikai jellemzőin, hanem az intézményi, társadalmi és politikai beágyazottságukon múlik, akkor a tudományos előrelépés nem egy újabb regionális esettanulmánytól, hanem egy olyan közös elemzési kerettől várható, amely a beágyazottságot az európai uniós és a latin-amerikai és karibi kontextusban egyaránt elemezhetővé és összevethetővé teszi. A disszertáció fogalmi kerete ezért kettő, az irodalomból levezetett pillérre épül: az agrár-környezetvédelmi szakpolitikai eszközök politikai, intézményi és társadalmi beágyazottságának fogalmára, ill. a többszintű, hibrid irányítás elemzési apparátusára. E keret révén a disszertáció éppen azt a szisztematikus, azonos fogalmi alapokon nyugvó európai uniós *versus* latin-amerikai és karibi összehasonlítást kívánja elvégezni,

amelynek hiánya a vizsgálatba vont szakirodalom egyik legmarkánsabb jellemzője volt.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

A disszertáció az agrár-környezetvédelmi politikák régióközi és integráció szintű összehasonlító elemzéséhez több módszert kombináló, vegyes kutatási módszertant (*mixed-methods*) alkalmaz. A kutatás ötvözi a kvalitatív és kvantitatív módszereket, és figyelembe veszi a vizsgált szakpolitikai terület összetettségét, továbbá az Európai Unió, valamint a latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek közötti intézményi és fejlettségi különbségeket. A fent említett vegyes módszertan célja, hogy a vizsgálódásban ne váljon dominánssá egyetlen elemzési perspektíva sem, hanem az eltérő analitikai megközelítésekben származó eredmények mindenkor kiegészítsék, verifikálják vagy cáfolják egymást és az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáinak intézményi, gazdasági és környezeti dimenziói többféle empirikus perspektívából kerüljenek vizsgálatra.

Az eltérő módszerek kombinációja lehetővé teszi az agrár-környezetvédelmi politikák többdimenziós vizsgálatát, valamint csökkenti az egyes módszerekből fakadó torzítások hatását. Az alkalmazott kutatási módszerek nem egymástól elkülönülten, hanem egymásra épülő és egymást kölcsönösen kiegészítő rendszerként alkotják a disszertáció módszertani keretét. Az egyes módszerek célját, adaforrásait, korlátait az alábbi 3. sz. ábra foglalja össze:

Módszer	Kutatási cél	Fő adatforrások	Elemzés típusa	Fő korlát
Strukturált irodalmi áttekintés (PRISMA)	A tudományos diskurzus és az elméleti keret feltárása	Web of Science, Scopus	kvalitatív	angol nyelvű publikációk dominanciája
Dokumentum-elemzés	Intézményi és jogi keretek vizsgálata	Google Scholar, jogszabályok, stratégiák, intézményi dokumentumok	kvalitatív	a tényleges implementáció korlátozottan látható
Kvantitatív indikátor-elemzés	Agrár-környezeti teljesítmény össze-hasonlítása	FAO, Climate Watch, AQUASTAT stb.	kvantitatív, idősoros és kereszt-metszeti	adat-elérhetőségi és össze-hasonlíthatósági korlátok
Félig strukturált interjúk	Szakpolitikai értelmezések és tapasztalatok feltárása	szakértők, döntéshozók	kvalitatív	szubjektivitás
Eset-tanulmány-módszer	Nemzeti szintű szakpolitikai gyakorlat bemutatása	Google Scholar, nemzeti dokumentumok, szakirodalom	kvalitatív össze-hasonlító	korlátozott általánosíthatóság

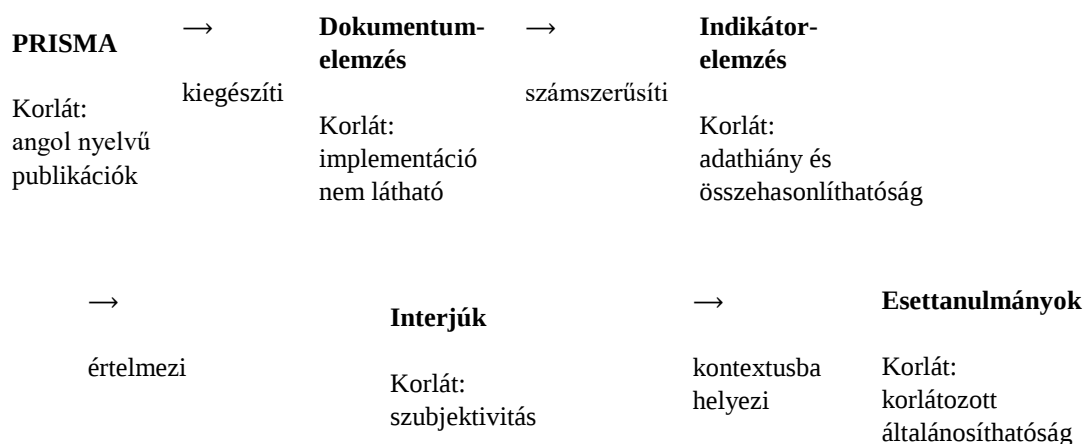
3. sz. ábra: Módszertani áttekintés (saját szerkesztés)

A strukturált irodalmi áttekintés (PRISMA) teremti meg a kutatás elméleti és fogalmi alapját, valamint azonosítja azokat a kutatási hiányosságokat, amelyek indokolják az empirikus vizsgálatot. Erre épül a dokumentumelemzés, amely a regionális integrációk agrár- és környezetpolitikai intézményi, jogi és stratégiai kereteit vizsgálja, feltárva

azokat a formális szabályozási mechanizmusokat, amelyek meghatározzák az egyes integrációs rendszerek működését.

A dokumentumelemzés eredményeit a kvantitatív indikátorelemzés egészíti ki, amely lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy a feltárt intézményi sajátosságok milyen agrár-környezeti teljesítménnyel párosulnak az egyes régiókban. Míg a dokumentumelemzés elsősorban a szakpolitikai szándékokat és a formális intézményeket tárja fel, addig az indikátorelemzés ezek gyakorlati eredményeit vizsgálja összehasonlítható statisztikai mutatók segítségével. Az így nyert eredmények értelmezését mélyítik tovább a félig strukturált szakértői interjúk, amelyek lehetőséget biztosítanak a dokumentumokban és a kvantitatív adatokban nem megjelenő intézményi tapasztalatok, végrehajtási problémák és szakpolitikai összefüggések feltárására.

Módszertani keretemet végül esettanulmányok teszik teljessé, amelyek konkrét nemzeti példákon keresztül mutatják be, hogy a regionális integrációs keretek miként jelennek meg a tagállamok agrár-környezetvédelmi gyakorlatában. Az esettanulmányok így összekapcsolják a szupranacionális intézményi elemzést a nemzeti szintű végrehajtással, és lehetővé teszik a különböző módszerekkel nyert eredmények összevetését. Az egyes módszertani elemek kapcsolódását, korlátainak kezelését az alábbi 4. számú ábra szemlélteti.

4. sz. ábra: A kutatási módszerek kapcsolódása és az egyes módszerek korlátainak kezelése (saját szerkesztés)

3.1. A strukturált irodalmi áttekintés módszertana

A kutatás első módszertani pillérét a strukturált irodalmi áttekintés jelenti. Ennek célja a releváns tudományos diskurzus feltérképezése, valamint a kutatás elméleti és fogalmi keretének megalapozása. A szakirodalom feltárása a *Web of Science* (a továbbiakban WoS) és a *Scopus* tudományos adatbázisokban végzett kulcsszavas keresésekre épült. A források kiválasztása során a PRISMA-módszertan⁴¹ iránymutatásait követtük. A PRISMA-módszertan megismertetéséért és a később bemutatásra kerülő kódolási folyamat során nyújtott segítségéért a szerző ezúton is hálás köszönetét fejezi ki Kőrösi Krisztinának, a Budapesti Corvinus Egyetem Könyvtára elektronikus tartalomszolgáltatási referensének.

A PRISMA-alapú strukturált irodalmi áttekintés alkalmazása a fenntartható mezőgazdaság, az agrárpolitika és a környezetpolitika kutatásában széles körben elterjedt. A módszert számos tanulmány alkalmazta például az agrárpolitikák értékelési módszereinek vizsgálatára (ld. pl. Bastidas-Orrego et al. 2023), a fenntartható mezőgazdaság indikátorainak rendszerezésére (ld. pl. Bathaei-Štreimikienė 2023), a digitális mezőgazdaság környezeti hatásainak elemzésére (ld. pl. Huck et al. 2024), valamint a klímaadaptív mezőgazdasági gyakorlatok feltérképezésére (ld. pl. Nassary 2025). A PRISMA-módszertan a szakirodalom szűrését reprodukálhatóvá, az irodalmi áttekintést átláthatóvá teszi. A módszertan előnye, hogy szisztematikus módon azonosítja a kutatás szempontjából releváns publikációkat. Korlátot jelent ugyanakkor az angol nyelvű cikkek, tanulmányok dominanciája a vizsgálatba vont adatbázisokban. E korlát kezelésére a disszertáció későbbi fejezetei (ld. 4., 5., 8. fejezetek) már olyan adatbázisokkal (*Google Scholar*) dolgoznak, melyek jóval több regionális, spanyol nyelvű szakirodalmat vonnak be. Az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáit, ill. az esettanulmányokat részletező fejezetek ugyanis tudatosan kiterjesztik a kutatást az ún. szürke irodalomra is.

⁴¹ *Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses*

A jelen disszertációban is alkalmazott PRISMA-módszer világos keretet ad az irodalomkeresés, -szűrés és -kiválasztás lépéseinek dokumentálásához. A PRISMA-módszert az elmúlt években egyre szélesebb körben alkalmazzák a társadalomtudományokban és a környezetpolitikai kutatásokban is, különösen olyan témák esetében, ahol nagyszámú, heterogén empirikus tanulmány áll rendelkezésre.

A szisztematikus irodalomkutatás két nemzetközileg is elismert multidiszciplináris adatbázisra, a WoS és a Scopus platformokra támaszkodik. E két adatbázis együttes használata biztosította, hogy az elemzés látókörébe az agrár-környezetvédelmi politikákhoz kapcsolódó releváns publikációk minél teljesebb köre kerüljön.

A keresőkifejezések kialakítása során a kutatás központi fogalmai – agrár-környezetvédelmi politika, ökoszisztéma-szolgáltatásokért járó kifizetések, szakpolitikai integráció, irányítás és regionális megközelítések – kombinációi kerültek alkalmazásra. A keresés nem csupán kulcsszavakra, hanem a címre, absztraktra és kulcsszómezőre is kiterjedt.

A WoS-ban 2025. december 17-én az alábbi kódolással szűrtem a releváns szakirodalmra:

TOPIC ("agri-environmental policy" OR "agri-environmental measures" OR "agri-environmental schemes" OR "payments for ecosystem services")

AND

TOPIC (policy AND (regional OR governance OR integration))

A találatok Excel-fájlba történő mentését követően a gyűjtőmunka 2025. december 20-án a Scopus adatbázisban folytatódott, ahol a mesterséges intelligenciát segítségül hívó, ún. *AI Query Builder* funkció bekapcsolása után az *Article title*, *Abstract*, *Keywords* elnevezésű keresőmezőbe a következő kód került:

TITLE-ABS-KEY ("agri-environmental policy" OR "agri-environmental measures" OR "agri-environmental schemes" OR "payments for

ecosystem services") AND TITLE-ABS-KEY (policy AND (regional OR governance OR integration))

A mesterséges intelligencia a *Generate query* opció kiválasztása után a kódot az alábbiak szerint módosította:

TITLE-ABS-KEY (("agri-environmental policy" OR "agri-environmental measures" OR "agri-environmental schemes" OR "payments for ecosystem services") AND (policy AND (regional OR governance OR integration)))

A kezdeti keresések a két adatbázisban összesen 1110 db találatot eredményeztek (374 db-ot a WoS, 736 db-ot pedig a Scopus adatbázisban), így a találatok megfelelő szűkítése érdekében egy többlépcsős, szigorú szűrési folyamatra volt szükség.

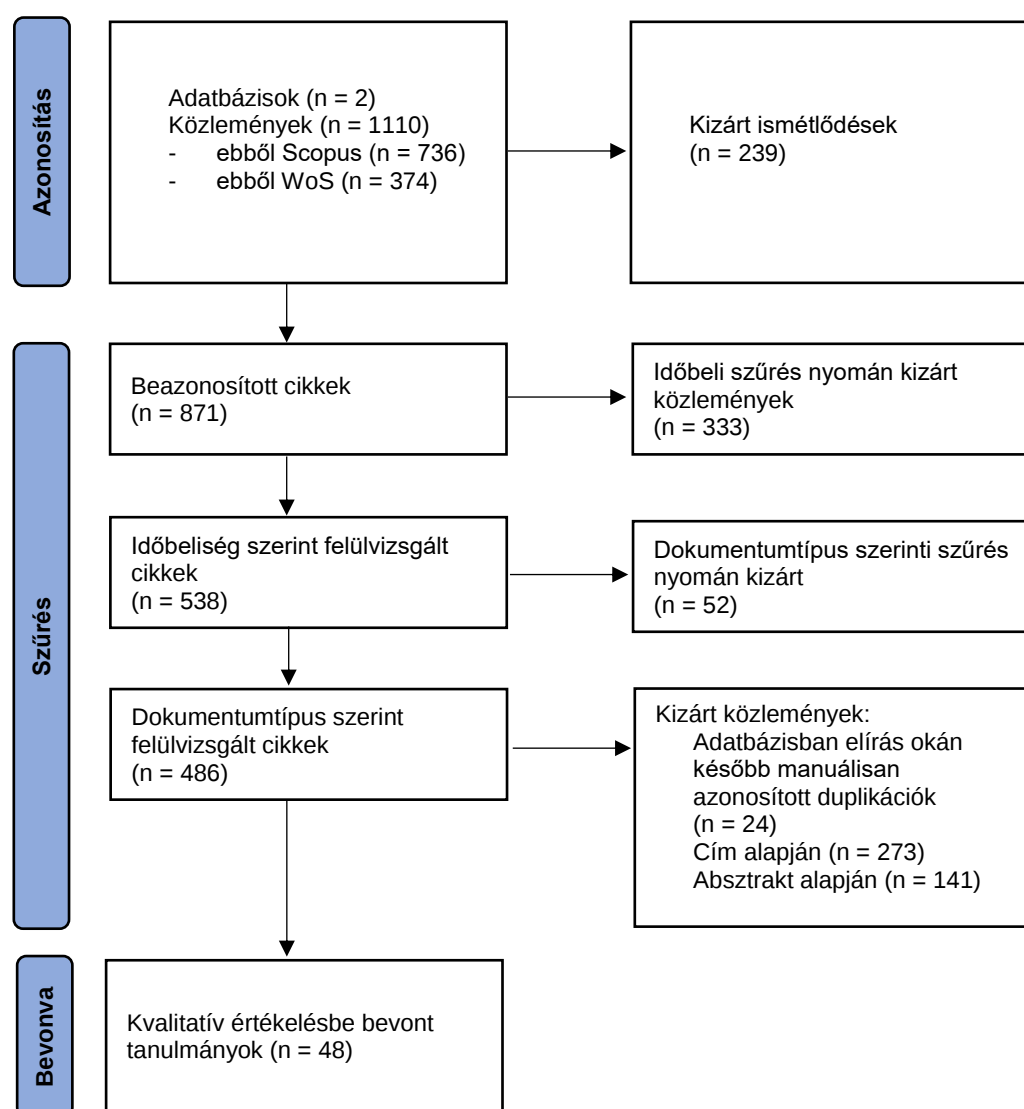
A fent említett PRISMA-módszer logikáját követve a szűrés több egymásra épülő lépésben zajlott. Első lépésben a két adatbázisból leszűrt találati lista egyesítésre, majd 239 db duplikátum eltávolításra került. Mindezek nyomán 871 db írás maradt a találati listán. Ezt követően, második lépésként egy időbeli szűrés történt: a listából eltávolításra kerültek a disszertáció szempontjából elavultnak ítélt, 2015 előtti publikációk (333 db), melynek nyomán 538 db találat maradt a táblázatban.

Harmadik lépésben a találatok dokumentumtípus szerint osztályozásra, majd a következő kategóriájú írások kizárásra kerültek:

- Konferenciaközlemény (*Conference paper*)
- Adatközlemény (*Data paper*)
- Szerkesztői anyag (*Editorial Material*)
- Jegyzet (*Note*)
- Konferenciakiadványban megjelent tanulmány (*Proceedings paper*)
- Áttekintés (*Review*)

○ Rövid felmérés (*Short survey*)

A fenti szűrés célja az volt, hogy a disszertáció tudományosan jól megalapozott cikkekre, könyvekre, ne pedig egyszerű konferenciaközleményekre, szerkesztői anyagokra, rövid, áttekintő jellegű tanulmányokra épüljön. A találatok PRISMA-módszer szerinti szűkítésének egyes lépéseit az alábbi, 5. sz. ábra mutatja be.

5. sz. ábra: Szisztematikus irodalomkeresés a PRISMA flow diagram alapján (saját szerkesztés)

Negyedik lépésként egy cím- és absztraktszintű szűrésre került sor, melynek során átmentek a rostán:

- a kifejezetten agrár-környezetvédelmi politikákkal vagy az ökoszisztéma-szolgáltatásokért történő kifizetésekkel kapcsolatos rendszerekkel foglalkozó írások,
- a címük alapján latin-amerikai és karibi fókuszú, ill. a disszertáció 8. fejezetében tárgyalt országok vonatkozásában megjelent dokumentumok,
- a regionális, intézményi vagy irányítási megközelítéseket vizsgáló írások,
- a szakpolitikai integráció, koherencia vagy a többszintű kormányzás kérdését érintő művek.

Az erősen szűk tematikájú (például egyetlen egy ökoszisztéma-szolgáltatás típusra koncentráló), illetve kizárólag technikai vagy végrehajtási részletekre fókuszáló tanulmányok kizárásra kerültek. Tekintettel arra, hogy az adatbázisokban történt elírások okán, a korábban a duplikációk felfedezésére alkalmazott feltételes formázás során az Excel-táblázat 24 db duplikációt nem azonosított, és nem jelölt piros háttérrel, ezek manuálisan, a negyedik lépéssel párhuzamosan kerültek törlésre. A bentmaradó 462 db találatból cím alapján 273 db írás került kizárásra, majd az így létrejövő 189 db-os listából az absztrakt alapján 48 db dokumentum került végül letöltésre és áttekintésre (ld. 2. fejezet).

3.2. A dokumentumelemzés és a kvantitatív indikátoralapú összehasonlító elemzés módszertana

Dokumentumelemzés adja a disszertáció második módszertani elemét. A közpolitikai és intézményi keretek vizsgálatának ugyanis ez az egyik legelterjedtebb módszere. A dokumentumelemzés elsődleges forrásai jogszabályok, államközi megállapodások, szakpolitikai stratégiák, programdokumentumok és intézményi jelentések voltak. E forrásbázist tudományos publikációk és szakpolitikai elemzések egészítették ki. A dokumentumelemzés révén megismerhetővé váltak az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikái mögött álló intézményi és szabályozási keretek. A módszer egyik korlátja, hogy elsősorban a

formális szabályozási kereteket ragadja meg, és a szakpolitikák gyakorlati működésének, eredményességének feltárásához nem igazán nyújt kapaszkodót. E hiányosságot az értekezés a 4. sz. ábrán bemutatottaknak megfelelően, más módszerekkel, interjúkkal és kvantitatív elemzéssel ellensúlyozza.

A kutatás harmadik metodológiai pillérét disszertációban kvantitatív indikátoralapú összehasonlító elemzés adja. E módszertani megoldás az agrár-környezetvédelmi teljesítmény integrációk közötti, összehasonlító mérését szolgálja. A kvantitatív indikátor-alapú összehasonlító elemzés alkalmazása a mezőgazdaság és fenntarthatóság értékelésének gyakori eleme. Valizadeh és Hayati (2021) multivariáns statisztikai módszerekkel fejleszttek és validáltak egy mezőgazdasági fenntarthatósági indexet az iráni búzatermesztésre, Soulé et al. (2021) pedig metodológiai áttekintést is adnak a mezőgazdasági rendszerek környezeti fenntarthatóságának indikátorok alapján történő vizsgálatához. Megjegyzendő továbbá Gharsallah et al. (2021) is, mely írás egy olyan módszertani áttekintést ad, amely az indikátorok szerepét és típusait elemzi a fenntartható mezőgazdasági termelési rendszerek, a cikkben a rizstermesztés, értékelésében.

Jelen értekezés tematikus indikátorok mentén tekinti át az agrárszektor környezeti hatásait és a szakpolitikai beavatkozások jellemzőit. Az agrárszennyezés dimenzióját a műtrágya- és peszticid-felhasználás mutatói, a természeti erőforrások használatát az erdőborítottság változása és a mezőgazdasági vízfelhasználás aránya, míg a biodiverzitás dimenzióját a védett területek aránya illusztrálja. A kibocsátási dimenzió az agráreredetű üvegházhatású gázkibocsátások arányára, míg a politikai input vizsgálata a mezőgazdasági szektorhoz kapcsolódó közkiadások és az egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó üvegházhatású gázkibocsátás indikátorára épül. A kvantitatív elemzés idősoros és keresztmetszeti, integrációk közötti összehasonlítást végez. Elsősorban az adatok elérhetősége és összehasonlíthatósága jelenti a módszer korlátját, ezt egységes nemzetközi adatforrások alkalmazásával

és a mutatók gondos kiválasztásával kezelem. A vonatkozó 6. fejezet utolsó alfejezetében pedig az „Előrehaladás a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé” elnevezésű trendpontszám segítségével vissza is ellenőrzöm a kapott eredményeket.

3.3. A tematikus összevetés szerepe a disszertáció kutatási logikájában

A disszertáció egyik központi célja az agrár-környezetvédelem és az agrárkereskedelem kapcsolatának összehasonlító elemzése az Európai Unió és a vizsgált latin-amerikai integrációs rendszerek viszonylatában. E cél elérése érdekében egy olyan elemzési keretre van szükség, amely képes kezelni az eltérő intézményi fejlettségű, gazdasági szerkezetű és társadalmi beágyazottságú integrációk közötti különbségeket. A 3.2. alfejezetben bemutatott mutatórendszer és az az alapján elvégzett tematikus összevetés a disszertáció szinte valamennyi fejezetére jellemző összehasonlító logikát követi, és kvantitatív jellegű, megerősítő, értelmezési keretként funkcionál.

Az ötödik fejezetben bemutatott intézményi és szakpolitikai elemzések, valamint a hetedik fejezetben feldolgozott szakértői interjúk egyaránt kvalitatív megközelítéssel dolgoznak. A hatodik fejezetben taglalt tematikus összevetés célja, hogy a különböző empirikus megfigyeléseket és szakértői értelmezéseket egy közös, strukturált, de nem pusztán mechanikus kvantifikációra vagy rangsorolásra törekvő keretbe helyezze.

A 6. fejezetben az agrár-környezetvédelemmel nem egy kompozit mutató, azaz nem egy aggregált indexszám, hanem egy, az agrár-környezetvédelem kulcsterületeit felölelő többdimenziós indikátorrendszer segítségével hívásával foglalkozom. E megközelítés révén az egyes integrációs rendszerek közötti különbségek nem csupán egyetlen indexszám formájában kerülnek bemutatásra, hanem az indikátorok mentén még inkább értelmezhetővé válnak az eltérő fejlődési pályák, szakpolitikai prioritások és társadalmi-gazdasági feltételek is. Az egyes

tematikus dimenziók kiválasztása alapvetően a releváns statisztikai források rendelkezésre állásán alapult, az részemről normatív értékítéletet nem jelentett, csupán összehasonlító elemzési eszközrendszerként szolgált.

A hatodik fejezet célja tehát, hogy egyfajta hidat képezzen a kvantitatív és kvalitatív megközelítések között. Az indikátorok kontextualizálnak: elhelyezik a később bemutatásra kerülő interjúkban megjelenő szakértői állításokat az egyes integrációs rendszerek természeti, gazdasági, társadalmi és egyéb adottságai, körülményei viszonylatában. A mutatórendszer nem az interjúk előzetes „igazolását” célozza, hanem azok értelmezési keretét adja, megtámogatva az eltérő tapasztalatok és narratívák még jobb összevethetőségét. Az indikátoros vizsgálati keret biztosítja, hogy a disszertáció szakértői interjúkra épülő elemzése ne pusztá okoskodássá, hanem egy átfogó, módszertanilag megalapozott elemzés, koherens doktori értekezés részévé váljon.

3.4. Az alkalmazott agrár-környezetvédelmi mutatók koncepcionális értelmezése

A disszertációban alkalmazott többdimenziós indikátorrendszer az agrár-környezetvédelem különböző, egymással összefüggő, ugyanakkor önállóan is értelmezhető aspektusait vázolja fel. Az egyes indikátorok eltérő gazdasági és társadalmi kontextusokban eltérő jelentéssel bírhatnak, ezért azok teljes összevonása torz következtetésekhez vezethetne. A disszertáció ezért, ahogy azt korábban is rögzítettük, nem alkalmaz egységes súlyozási rendszert, és nem törekszik az indikátorok numerikus aggregálására egyetlen indexértékké. Ehelyett a mutatórendszer olyan elemzési keretet biztosít, amelyben az egyes dimenziók egymás mellett, nem pedig egymás rovására kerülnek értelmezésre.

Az egyes vizsgált dimenziók összetett elméleti és szakpolitikai megfontolások eredményeként, és az adatok rendelkezésre állásának függvényében kerültek kiválasztásra. Az agrárszennyezéssel, a természeti erőforrás-használattal, a biodiverzitással, az agrár-eredetű

kibocsátásokkal, valamint a politikai inputokkal kapcsolatos mutatók együttesen képesek megragadni az agrár-környezetvédelem mind az Európai Unióban, mind a latin-amerikai integrációk esetében releváns kulcsterületeit. E dimenziók ráadásul megfeleltethetők a szakértői interjúk során többször tematizált súlypontoknak is, ezáltal tovább erősítve a kvalitatív és kvantitatív megközelítések közötti kapcsolatot.

A bemutatott indikátorok azonban semmiképpen sem a környezeti „eredményesség” közvetlen mérését célozzák, hanem azokat a környezeti, intézményi és egyéb feltételeket, körülményeket mutatják be, amelyek az agrár-környezetvédelmi politikák és gyakorlatok, valamint a kapcsolódó agrárkereskedelem alakulására hatással vannak. A fentieknek megfelelően az általam kidolgozott mutatórendszer alkalmas az egyes integrációs rendszerek közötti eltérő fejlődési pályák bemutatására és értelmezésére is. A mutatórendszer ugyanis konkrét keretet ad annak megértéséhez, hogy az agrár-környezetvédelem és kereskedelem milyen korlátok között és lehetőségek mentén működik az egyes integrációkban, és ezek milyen módon kapcsolódnak a szakértői interjúkban feltárt politikai, gazdasági és társadalmi narratívákhoz.

A disszertációban alkalmazott indikátorok nem önmagukban és nem közvetlenül mérik a regionális integráció mélységét. Az integráció mélysége az értekezésben elsősorban abban ragadható meg, hogy az adott integrációs rendszer milyen mértékben képes közös agrár-környezetvédelmi célokat meghatározni, a tagállami szabályozásokat és támogatási rendszereket összehangolni, valamint a közösen elfogadott prioritásokat a tagállami szakpolitikákban és termelési gyakorlatokban érvényesíteni. Az indikátorok ezért az integrációs mélység lehetséges környezeti és szakpolitikai következményeit, a szakértői interjúk pedig az e következmények mögött álló intézményi, politikai és gazdasági mechanizmusokat tárják fel.

A műtrágya- és peszticid-felhasználás mutatói mindenekelőtt az agrártermelés inputintenzitását és környezeti terhelését jelenítik meg. Ezek az interjúkban az agrár-környezetvédelmi intézkedések súlyával, a Közös

Agrárpolitika zöld architektúrájával, a GMO-termeléssel kapcsolatos tagállami törésvonalakkal, valamint a termelési és szabályozási különbségekből eredő versenyelőnyökkel kapcsolhatók össze. A mutatók integrációs szempontból azt segítenek értelmezni, hogy a közös vagy összehangolt inputszabályozás, támogatáspolitikai és technológiai követelményrendszer mennyiben jár együtt a valódi tagállami termelési gyakorlatok közeledésével. Az erdőborítottság változása és a mezőgazdasági vízfelhasználás aránya az erőforrások használatának fenntarthatóságát jelzi. E mutatók az interjúk mezőgazdasági innovációval, tudástranszferrel, valamint a fenntartható termékek iránti kereslettel foglalkozó témaköröihez kapcsolódnak. Ebben az összefüggésben az integráció mélysége a közös erőforrás-gazdálkodási célok, a környezeti standardok, az innovációs együttműködések és a határokon átnyúló tudásmegosztás fejlettségében jelenik meg.

A biodiverzitás megőrzésének intézményi és területhasználati kereteit illusztrálja a védett területek arányával kapcsolatos indikátor. Az indikátor az interjúkban az agrár- és környezetvédelmi érdekek közötti konfliktusokra, valamint az integrációk közötti szabályozási különbségekre vonatkozó kérdésekhez köthető. A védett területek kiterjedése ugyan nem tekinthető kizárólag az integrációs együttműködés eredményének, de segítheti annak vizsgálatát, hogy a közös környezetvédelmi prioritások mennyiben jelennek meg a tagállamok területvédelmi gyakorlatában. Az agráreredetű üvegházhatásúgáz-kibocsátások aránya, illetve az egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó kibocsátás a mezőgazdaság klímaterhelését és környezeti hatékonyságát jeleníti meg. Ezek az interjúkban a zöld architektúra jövőjével, az agrár-környezetvédelmi intézkedések versenyképességi hatásaival, az innovációval és a technológiai tudástranszferrel kapcsolatos témákhoz illeszkednek. Az integráció mélységének szempontjából a mutatók arra világíthatnak rá, hogy a közös klímapolitikai célok, támogatási ösztönzők és technológiai együttműködések együtt járnak-e a termelés karbonintenzitásának mérséklődésével.

A mezőgazdasági szektorhoz kapcsolódó közkiadások a vizsgálat politikai input dimenzióját képviselik. Ez az indikátor közvetlenül összekapcsolható az interjúk azon témáival, amelyek az agrár-környezetvédelem költségvetési súlyára, az állami szerepvállalásra, a támogatási és pályázati rendszerekre, valamint az innováció ösztönzésére irányulnak. A vizsgált integrációs mélység ebben az esetben abban ölthet testet, hogy az integráció rendelkezik-e közös finanszírozási eszközökkel, képes-e a tagállami kiadási prioritásokat befolyásolni, illetve elősegíti-e az agrár- és környezetpolitikai célok pénzügyi összehangolását. Az indikátorok és az interjútémák kapcsolatát az alábbi 6. számú ábra mutatja be:

Dimenzió és indikátor	Kapcsolódó konkrét interjútémák
Agrárszennyezés – műtrágya-felhasználás	Agrár-környezetvédelmi intézkedések és zöld architektúra; Környezeti előírásokból eredő versenyelőnyök
Agrárszennyezés – peszticid-felhasználás	GMO-szabályozás; Agrárlobbi és agrár-környezetvédelem konfliktusa
Erdőborítottság változása	Agrár-környezetvédelem politikai súlya; Export és környezetvédelem
Mezőgazdasági vízfelhasználás	Agrárinnováció és tudástranszfer
Védett területek aránya	Agrár- és környezetpolitikai konfliktusok; Agrár-környezetvédelem súlya
Agráreredetű ÜHG-kibocsátás	Zöld architektúra; Versenyképesség
Mezőgazdasági közkiadások	Agrár-környezetvédelem súlya; Állami szerepvállalás; Agrárkereskedelem
ÜHG egységnyi termelési értékre	Innováció; Tudástranszfer; Versenyképesség

6. sz. ábra: Az agrár-környezetvédelmi indikátorok és a szakértői interjúk témakörei közötti koncepcionális kapcsolat (saját szerkesztés)

Munkámban az indikátorok és az interjútémák összekapcsolása egymást kiegészítő értelmezési szinteket hoz létre. Az indikátorok bemutatják az egyes integrációk agrár-környezeti és szakpolitikai profilját,

az interjúk pedig segítenek megmagyarázni, hogy az észlelt különbségek mennyiben vezethetők vissza a közös szabályozásra, a szakpolitikai koordinációra, a tagállami érdekellentétekre, a finanszírozásra vagy a tudástranszfer intézményeire. Minél erősebb a közös célmeghatározás, a finanszírozási és szabályozási koordináció, valamint a tagállami gyakorlatok közeledése, annál mélyebbnek tekinthető az agrár-környezetvédelmi integráció.

3.5. A félig strukturált szakértői interjúk módszertana

A kutatás negyedik módszertani pillére félig strukturált szakértői interjúk alkalmazása. Az interjúkkal a szerző az agrár-környezetvédelmi politikák gyakorlati működését és szakpolitikai értelmezéseit kívánja feltárni. A megszólaltatott szereplők között döntéshozók, szakértők és intézményi képviselők egyaránt szerepelnek. A félig strukturált interjúk során a kutatás részben előre meghatározott kérdések mentén gyűjtött információkat, de időt és teret hagyott az interjúalanyok egyéb kapcsolódó szakmai tapasztalatainak és impulzusainak meghallgatására is.

Az interjúalanyok kiválasztása célzott szakértői mintavétel (*purposive expert sampling*) alapján történt. A célzott szakértői mintavétel olyan nem valószínűségi mintavételi eljárás, amelynek során a kutató előre meghatározott szakmai kritériumok alapján választja ki az interjúalanyokat. A kiválasztás célja olyan szakértők bevonása, akik intézményi szerepükből, szakmai tapasztalatukból vagy speciális szaktudásukból adódóan képesek megbízható és mélyreható információt nyújtani a vizsgált jelenségről. A módszer célja nem a statisztikai reprezentativitás biztosítása, hanem az információban gazdag, releváns esetek kiválasztása a kutatási kérdések és hipotézisek empirikus vizsgálatához (Patton 2002; Cresswell & Plano Clark 2011 in Palinkas et al. 2015:2). A mintámba olyan személyek kerültek be, akik munkakörükből vagy korábbi szakmai tevékenységükből adódóan közvetlen ismeretekkel rendelkeznek az Európai Unió, illetve a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk agrár-, környezet- vagy

kereskelempolitikai folyamatairól. A kiválasztás során törekedtem arra, hogy több intézményi szint és nézőpont is megjelenjen: a nemzeti közigazgatás (Agrárminisztérium), a kutatóintézetek (Argentin Nemzeti Mezőgazdasági Technológiai Intézet, Agrárközgazdasági Intézet) és felsőoktatási intézmények (Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem), a regionális integrációs szervezetek szakértői fórumai (MERCOSUR Parlament, Andok Közösség Általános Titkársága), valamint a diplomáciai és külgazdasági hálózat (nagykövetségek, Magyar Exportfejlesztési Ügynökség) képviselői egyaránt szerepeljenek a mintában. Az interjúalanyok kiválasztásának szempontrendszerét az alábbi 7. sz. ábra mutatja be:

Kiválasztási szempont	Elérni kívánt cél	A mintában megjelenő szereplők
Területi lefedettség	Az EU és valamennyi vizsgált latin-amerikai és karibi integráció szakpolitikai sajátosságainak megjelenítése	MERCOSUR, CAN – tisztviselők, nemzeti szakértők (Argentína, Brazília, Ecuador, Kolumbia, Mexikó, Peru)
Intézményi sokszínűség	A szakpolitikát alakító különböző intézményi szintek megjelenítése	Minisztériumok, integrációs szervezetek fórumai, kutatóintézetek, nagykövetségek
Szakmai kompetencia	Közvetlen részvétel az agrár-, környezet- vagy kereskelempolitika alakításában vagy végrehajtásában	Döntéshozók, főosztályvezetők, igazgatók, kutatók, diplomaták
Tapasztalat	Többéves szakmai gyakorlattal vagy korábbi vezetői, diplomáciai szerepkörben dolgozó szakértők elérése	Jelenlegi és korábbi vezető tisztségviselők, agrárdiplomaták
Nézőpontok diverzitása	Azonos szakpolitikai kérdések több intézményi perspektívából történő értelmezése	Kormányzati, tudományos, diplomáciai és integrációs intézményi szereplők

7. sz. ábra: Az interjúalanyok kiválasztásának szempontrendszere (saját szerkesztés)

A latin-amerikai és karibi régió sajátosságaira tekintettel különös hangsúlyt kapott olyan szakértők bevonása, akik közvetlenül részt vesznek az adott integrációk működésében vagy az azokkal kapcsolatos kétoldalú szakmai együttműködésben. Több adatfelvételi időszakban (2020-2025

között) összesen 20 félig strukturált szakértői interjú készült, ami lehetővé tette a kutatás során felmerülő újabb és újabb kérdések fokozatos beépítését, valamint az előzetes eredmények visszacsatolását és ellenőrzését is.

Kockázatot a szakértői vélemények szubjektivitása és az interjúalanyok korlátozott száma, eltérő felkészültsége jelentett. Mivel a kutatás nem reprezentatív mintavételre törekedett, hanem a témában kiemelkedő szakmai tapasztalattal rendelkező szereplők véleményének feltárására, az interjúk eredményei nem általánosíthatók statisztikai értelemben a teljes szakpolitikai közösségre. Ugyanakkor a különböző intézményi háttérű interjúalanyok bevonása lehetőséget biztosított az egyes álláspontok összevetésére és az eltérő szakmai nézőpontok azonosítására. A fenti probléma kezelése érdekében az interjúk nem önálló bizonyítékként, hanem csupán a dokumentumelemzés és a kvantitatív elemzés eredményeinek kiegészítéseként, azok árnyalására kerülnek felhasználásra. A közös vonások és eltérések jobb azonosítása érdekében az interjúk eredményeinek bemutatásakor szándékosan nem integrációs rendszerek szerint vagy országokénti bontásban, hanem tematikus dimenziók mentén strukturáltam az összehasonlítást. Interjúalanyaim intézményi, szakmai és területi diverzitását egyébiránt a lenti 8. számú ábra részletezi:

Szempont	Kategória	Interjúalany(ok)
Intézményi szint	Kormányzati döntéshozók és szakigazgatás	Madarász István; Kinorányi Éva; Király Péter; Pintérné Viesel Judit; Giancarlo Martin Vasquez Flores
Intézményi szint	Regionális integrációs intézmények	Rafael Reis; Katty Guadalupe Rojas Quiroga
Intézményi szint	Kutatóintézetek és felsőoktatás	Leticia González; Potori Norbert; Vajda László
Intézményi szint	Gazdaságfejlesztési szervezetek	Sashalmi Ádám; Foltányi Árpád

Szempont	Kategória	Interjúalany(ok)
Intézményi szint	Diplomáciai és külgazdasági képviselők	Németh József; Sándor István; Szendi Gábor; Cláudio Meluzzi Mendes; Cynthia Marie Mayer Zavala; Armando López Trujillo; Julian Hipólito Pinto Galvis; Kanazirev Nikoletta
Területi lefedettség	Európai Unió / Magyarország	Madarász István; Kinorányi Éva; Király Péter; Pintérné Viesel Judit; Potori Norbert; Vajda László; Foltányi Árpád; Sashalmi Ádám
Területi lefedettség	MERCOSUR	Rafael Reis; Leticia González; Németh József; Sándor István; Kanazirev Nikoletta; Cláudio Meluzzi Mendes
Területi lefedettség	Andok Közösség	Katty Guadalupe Rojas Quiroga; Giancarlo Martin Vasquez Flores; Szendi Gábor; Cynthia Marie Mayer Zavala; Julian Hipólito Pinto Galvis
Szakmai szerep	Döntéshozó / vezető	Madarász István; Király Péter; Giancarlo Martin Vasquez Flores; Potori Norbert; Rafael Reis
Szakmai szerep	Szakértő / kutató	Kinorányi Éva; Leticia González; Katty Guadalupe Rojas Quiroga; Vajda László; Sashalmi Ádám; Foltányi Árpád
Szakmai szerep	Diplomata / külgazdasági szakember	Németh József; Sándor István; Szendi Gábor; Cynthia Marie Mayer Zavala; Armando López Trujillo; Julian Hipólito Pinto Galvis; Kanazirev Nikoletta; Cláudio Meluzzi Mendes

8. sz. ábra: Az interjúminta összetétele (saját szerkesztés)

Vizsgálódásom célja tehát nem önálló szakértői narratívák bemutatása, hanem az 5. fejezet kvalitatív dokumentumanalízise során tett állítások validálása, kiegészítése empirikus tapasztalatok alapján. Az interjúalanyok véleményére szinte minden kétséget kizárólag hatással volt a nemzeti és közösségi szintű szakpolitikában, diplomáciában, integrációs szervezeteknél, tudományos és innovációs szereplőknél betöltött vagy korábban ellátott intézményi pozíció, így válaszaik nem egyes országok

„hivatalos álláspontját”, hanem eltérő kormányzati és piaci nézőpontokat tükröznek. A nézőpontok sokszínűsége révén az agrár-környezetvédelemmel és agrárkereskedelemmel kapcsolatos folyamatok így a gyakorlati végrehajtás és a piaci tapasztalatok szempontjából is értelmezésre kerülnek.

Az interjúk elemzése során az összehasonlítás nem egyes országokra, hanem a vizsgált integrációs rendszerekre (EU, MERCOSUR, CAN, SICA, CARICOM) fókuszál. Ennek oka egyrészt, hogy a disszertáció kutatási kérdései, és ennél fogva konkrétan az interjúk kérdéssorai (ld. 2-7. számú függelékek) is elsősorban nem nemzeti szakpolitikák részleteire, hanem az egyes integrációk agrár-környezetvédelmi és kereskedelempolitikai kérdéseire irányultak. A szakértői válaszok így módon lehetőséget biztosítottak az egyes integrációs szervezetek közötti konvergenciák, illetve törésvonalak azonosítására, különös tekintettel az agrár-környezetvédelem, a gazdasági fejlettség és a piaci alkalmazkodóképesség kérdésköreire. A szakértői interjúk az 5. fejezet kvalitatív dokumentumelemzése során tett állítások gyakorlati kontextusba helyezését és validálását szolgálják. Az interjúk rámutathatnak ugyanis a hivatalos stratégiák és a tényleges végrehajtás között feszülő gyakorlati korlátokra és ellentmondásokra is olyan területeken, mint például az agrár-környezetvédelmi előírások alkalmazhatósága, a szabadkereskedelmi megállapodások hatása, valamint a termelői és fogyasztói oldal alkalmazkodóképessége.

Az interjúk feldolgozása tematikus, kérdéskörönkénti bontásban történt. A fejezet alfejezetei bemutatják az agrár-környezetvédelem politikai és társadalmi megítélését, a fogyasztói magatartást és címkézést, valamint a szabadkereskedelmi megállapodások várható hatásait illetően kapott válaszokat. A szakértői interjúk révén célozom az Európai Unió és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek agrár-környezetvédelmi és agrárkereskedelmi helyzetének még mélyebb, rendszerszintű megértése.

3.6. Az esettanulmányok módszertana

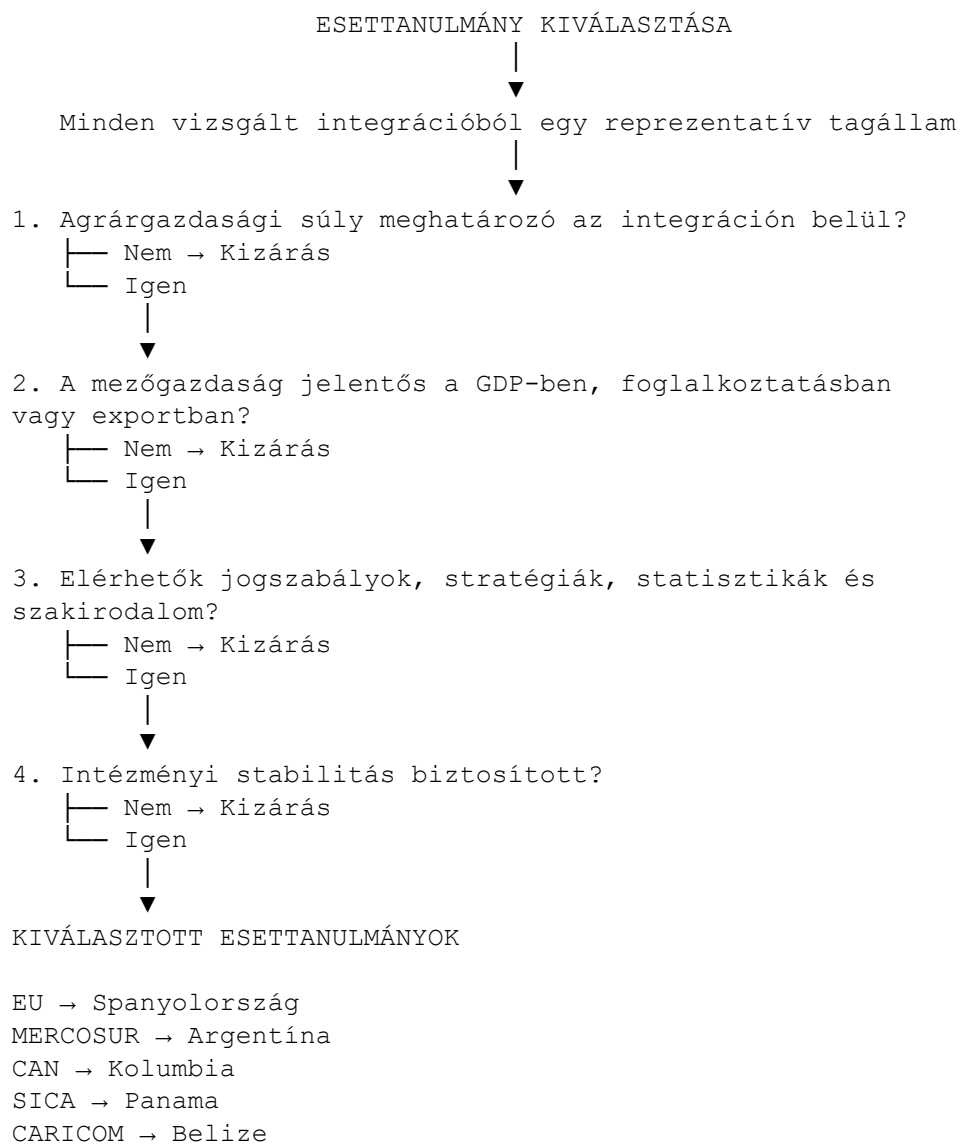
A disszertáció 8. fejezetében végül esettanulmányokat dolgozok fel, melyeket részletesen a 8-12. számú függelékben mutatok be. Az esettanulmányok célja nem a vizsgált integrációk teljes körű lefedése, hanem annak bemutatása, hogy a regionális agrár-környezetvédelmi célkitűzések miként jelennek meg egy-egy általam típikusnak ítélt tagállam vonatkozó szakpolitikájában. Az országok kiválasztása ezért a disszertáció térbeli lehatárolásakor, az integrációs szervezetek kiválasztásakor már alkalmazott célzott esetszelekció (*purposive case selection*) alapján, előre meghatározott módszertani kritériumok szerint történt.

Az első kiválasztási szempont az volt, hogy minden vizsgált regionális integrációból olyan tagállam kerüljön kiválasztásra, amely agrárgazdasági súlya alapján meghatározó szereplője az adott integrációnak. Ennek megfelelően a MERCOSUR esetében Argentína (az integráció második legnagyobb agrártermelője), a CAN esetében Kolumbia (az integráció legnagyobb agrártermelője), a SICA esetében Panama (az integráció harmadik legnagyobb agrártermelője), míg a CARICOM esetében Belize (az integráció negyedik legnagyobb agrártermelője) került kiválasztásra (az *Our World in Data* adatbázis 2024-es adatai alapján). Bár Belize mezőgazdasági mérete elmarad a többi esettanulmányban vizsgált országtól, a CARICOM sajátosságából adódóan (a szervezet többségét kisméretű sziget- és part menti államok alkotják), Belize a közösség egyik legjelentősebb mezőgazdasági termelő országának tekinthető. Az Európai Unió esetében Spanyolország szintén csupán az Unió negyedik legnagyobb mezőgazdasági termelője (ibid.).

Második szempontom az agrárgazdaság nemzetgazdasági jelentősége volt. Valamennyi kiválasztott országban a mezőgazdaság továbbra is meghatározó szerepet játszik vagy a GDP-ben⁴², vagy a

⁴² A mezőgazdaság, halászat, horgászat hozzáadott értéke a GDP százalékában kifejezve 2024-ben: Argentína – 5% (MERCOSUR átlag – 7,4%); Belize – 10,4% (CARICOM átlag – 4,8%); Kolumbia – 6,4% (CAN átlag – 8,9%); Panama – 2,8% (SICA átlag – 6,7%); Spanyolország – 2,3% (EU átlag – 1,4%) (FAO 2026a)

foglalkoztatásban⁴³, vagy az exportban⁴⁴. Ez a kritérium biztosítja, hogy a vizsgálatba olyan országok kerüljenek bevonásra, ahol az agrár-környezetvédelmi intézkedések valódi gazdaságpolitikai jelentőséggel bírnak, és nem csupán marginális szakpolitikai területet képviselnek.

9. sz. ábra: Az országok kiválasztásának és kizárásának folyamata (saját szerkesztés)

⁴³ A mezőgazdaság és az élelmiszeripar részesedése a foglalkoztatásban 2023-ban: Argentína – 0,6% (MERCOSUR átlag – 11,9%); Belize – n/a (CARICOM átlag – n/a); Kolumbia – 14,4% (CAN átlag – 23,4%); Panama – 14,7% (SICA átlag – 17,1%); Spanyolország – 3,5% (EU átlag – 3,9%) (FAO 2026b)

⁴⁴ Az agrárexport GDP-ben elért részaránya 2024-ben: Argentína – 5,5% (MERCOSUR átlag – 8,4%); Belize – n/a (CARICOM átlag – n/a); Kolumbia – 2,7% (CAN átlag – 4,7%); Panama – 0,5% (SICA átlag – 4,9%); Spanyolország – 4,3% (EU átlag – 4,4%) (FAO 2026c)

A rendelkezésre álló nemzeti szakpolitikai dokumentáció minősége és részletessége volt a harmadik döntő aspektus. Vizsgálódásomban csak olyan országok kerültek bevonásra, amelyek esetében hozzáférhetők voltak a jogszabályok, stratégiai dokumentumok, költségvetési programok, hivatalos statisztikák és tudományos elemzések. Ez biztosította az összehasonlíthatóságot és csökkentette az egyes országok közötti adatellátottsági különbségekből fakadó torzításokat.

A negyedik szempontot az intézményi stabilitás jelentette. Kutatásom olyan országokra koncentrált, ahol a vizsgált időszakban az agrárpolitikai intézményrendszer és a kapcsolódó jogszabályi háttér megfelelő folytonosságot mutatott, lehetővé téve a szakpolitikai folyamatok hosszabb időtávú elemzését. Ez különösen fontos volt az agrár-környezetvédelmi intézkedések végrehajtásának értékelése szempontjából is. Az egyes országok kiválasztásának és kizárásának folyamatát a fenti, 9. számú ábra mutatja be.

4. INTÉZMÉNYI ÉS KÖRNYEZETI KONTEXTUS: AZ EU KÖZÖS AGRÁRPOLITIKÁJA (KAP) ÉS A LATIN-AMERIKAI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK ÁTTEKINTÉSE, KÖRNYEZETI KIHÍVÁSOK, A MEZŐGAZDASÁG SZEREPE

4.1. A KAP környezeti dimenziói – történeti fejlődés, jelenlegi pillérek

4.1.1. A KAP történeti fejlődése – a kezdetektől a környezetvédelmi pillérekig

A KAP jelentőségét jól jelzi, hogy annak kialakításáról már az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó Római Szerződés (1957) is rendelkezett (Váradi 2016). A közös piac megteremtése, a négy szabadság érvényesülése és a gazdasági integráció olyan további elemei, mint a közös valuta mellett a KAP az európai integráció egyik meghatározó szakpolitikai újításának tekinthető. Létrehozásának háttérében elsősorban a második világháborút követő időszak élelmezésbiztonsági kihívásai álltak. A háborús pusztítás következtében a mezőgazdasági termelés

jelentős károkat szenvedett, ami számos országban tartós élelmiszerhiányhoz vezetett (Yamaç & Acar 2009 in Benevento 2017). Az alapító tagállamok e problémák kezelésére, valamint a mezőgazdasági piacok stabilizálása és a termelők jövedelmi helyzetének javítása érdekében hozták létre a Közös Agrárpolitikát, amely 1962-ben kezdte meg működését (Benevento 2017). Az ekkor létrehozott Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap a mezőgazdasági termelők érdekvédelmét és a piaci intervenciók intézkedések finanszírozását szolgálta (Gorcheva 2016).

A Római Szerződés 39. cikke határozta meg a Közös Agrárpolitika alapvető célrendszerét. A KAP elsődleges céljai közé tartozott a mezőgazdasági termelékenység növelése a termelési szerkezet modernizációján keresztül, a mezőgazdaságból élő népesség méltányos jövedelmi helyzetének biztosítása, valamint a mezőgazdasági piacok stabilizálása. E célokkal összefüggésben a politika további törekvése az élelmiszer-ellátás biztonságának megteremtése, illetve a fogyasztók számára elfogadható árszint fenntartása volt (Brady et al. 2017: 20). A Közös Agrárpolitika fejlődése e célkitűzések súlypontjának időbeli eltolódásai szerint szakaszokra bontható.

Az 1962 és 1984 közötti időszak a Közös Agrárpolitika kialakulásának és intézményi megszilárdulásának szakasza. E periódusban jött létre a Közös Agrárpiac (1967), amelynek keretében a tagállamok fokozatosan liberalizálták az agrártermékek belső kereskedelmét, lebontották a vámokat és a mennyiségi korlátozásokat (Váradi 2016). A szakpolitika eszközrendszerét ebben az időszakban elsősorban az ártámogatások és a piaci intervenciók jellemezték, amelyek célja a mezőgazdasági termelékenység növelése és a piac stabilizálása volt. A KAP működését ekkor erőteljes protekcionista szemlélet határozta meg. A politika egyidejűleg törekedett az európai piaci igények kielégítésére, a mezőgazdasági szektor versenyképességének erősítésére és az agrárpiacok stabilizálására, miközben a gazdálkodók számára méltányos jövedelmet, a fogyasztók számára pedig kiszámítható és elfogadható árszintet kívánt biztosítani (Gorcheva 2016).

Az alkalmazott piaci intervenciók és ártámogatási mechanizmusok a hetvenes és nyolcvanas évekre egyre súlyosabb piaci zavarokhoz és túltermeléshez vezettek. A mezőgazdasági kínálat tartósan meghaladta a belső keresletet, ami jelentős készletfelhalmozódást eredményezett. Ennek következtében a szakpolitikai prioritások fokozatosan a termelés visszafogása, valamint a termelés, a kereskedelem és a fogyasztás közötti koordináció erősítése felé tolódtak el. E reformfolyamat egyik kulcsfontosságú lépése a tejkvótarendszer 1984-es bevezetése (Tejreform) volt, amely a tejtermelés korlátozásával kívánta kezelni a túltermelési válságot.

A Tejreform és az 1992-es MacSharry-reformok közötti időszakot a szakirodalom gyakran a „feleslegek időszakaként” írja le, mivel a korábbi termelésösztönző politika olyan mértékű túltermelést eredményezett, amelyet az Európai Gazdasági Közösség belső piaca már nem volt képes felszívni (Gorcheva 2016:7). Az ártámogatások következtében az európai agrártermékek nemzetközi versenyképessége is romlott, ami további szakpolitikai beavatkozásokat tett szükségessé. Az EGK ennek nyomán restriktív intézkedéseket vezetett be. Rögzített tejkvótákat alkalmazott, korlátozta a művelésbe vonható szántóterületek nagyságát, valamint limitálta az állatállomány azon részét, amely után a termelők támogatásra voltak jogosultak. A kvóták túllépését pénzügyi szankciókkal büntették. E lépések ugyan hozzájárultak a kínálat mérsékléséhez, azonban a termelők részéről jelentős ellenállást váltottak ki, ami végső soron a Közös Agrárpolitika újbóli átfogó reformjához vezetett. Az 1992-es reformok keretében megjelent a közvetlen jövedelemtámogatások rendszere, amely a pénzügyi támogatásokat fokozatosan a hatékonyabb gazdálkodáshoz kötötte, miközben az agrárexport ösztönzését célzó intézkedések is bevezetésre kerültek (Gorcheva 2016).

4.1.2. Az 1992-es, 2003-as és 2013-as reformok környezeti hatásai

Az 1992 és 2003 közötti időszak a Közös Agrárpolitika reformfolyamatának meghatározó szakasza volt, amely során a szakpolitikai eszközrendszer jelentős átalakuláson ment keresztül. E

periódusban a KAP továbbra is a mezőgazdasági szektor termelékenységének és versenyképességének erősítésére törekedett, ugyanakkor az – Gorcheva (2016) megfogalmazásában – a „szabályozási mechanizmusok minőségi változásának” időszaka is volt. A reformok elindításában kulcsszerepet játszott Ray MacSharry agrárbiztos (Európai Bizottság), aki a tartós túltermelés csökkentése érdekében korlátozó intézkedéseket vezetett be. Reformjainak egyik legfontosabb eleme a termelés és a támogatások fokozatos szétválasztása volt, amely a támogatási rendszer szerkezeti átalakítását eredményezte (Váradi 2016). Az ártámogatások dominanciáját ebben az időszakban fokozatosan felváltotta a közvetlen jövedelemtámogatások rendszere, amelynek célja az agrárpiacok stabilizálása, a mezőgazdasági termelés diverzifikációjának ösztönzése, valamint a költségvetési kiadások mérséklése volt (Gorcheva 2016). Az ártámogatás eszköze ma már csupán rendkívüli helyzetek – például piaci válságok vagy természeti katasztrófák – esetén maradt alkalmazásban (Európai Bizottság 2013 in Benevento 2017). A jövedelemtámogatások ugyanakkor a gazdaságok számára egyfajta „biztonsági hálóként” működtek, elősegítve a technológiai modernizációt, a termelési kapacitások bővítését és a foglalkoztatás fenntartását (Yamaç & Acar 2009 in Benevento 2017). A KAP, azon belül is főképp a közvetlen támogatások révén tudta elkerülni a szektor a teljes összeomlást a 2008-as gazdasági világválság során (Dragoi & Bâlgăr 2013).

A Közös Agrárpolitika ma is meghatározó kétpilléres struktúrája az Agenda 2000 reformcsomag keretében, 1999-ben került bevezetésre. A rendszer első pillére elsősorban a piachoz kapcsolódó kiadásokra és a közvetlen támogatásokra koncentrált, míg a második pillér a vidékfejlesztési intézkedésekre helyezte a hangsúlyt. Mindkét pillér önálló célrendszerrel és költségvetési forrásokkal rendelkezett (Benevento 2017). A reformok további célja az volt, hogy csökkenjen az európai és a nemzetközi agrártermékek árai közötti különbség. E folyamatot erősítették a Kereskedelmi Világszervezet égisze alatt létrejött, 1995-ben hatályba lépett kereskedelmi megállapodások is, amelyek az exporttámogatások fokozatos korlátozását tették szükségessé (GIZ 2013 in Gorcheva 2016).

A 2003 és 2013 közötti időszak a támogatási rendszer átalakításának, egyszerűsítésének kora volt. A reformfolyamatot a környezeti és társadalmi elvárások erősödése motiválta. A szakpolitika céljai közé tartozott a támogatási mechanizmusok egyszerűsítése és hatékonyabbá tétele, valamint a környezetkímélő gazdálkodási technológiák elterjedésének ösztönzése. A mezőgazdasági termelők számára egyre szélesebb körű követelményrendszer került meghatározásra, amely a környezetvédelem, az élelmiszerbiztonság, a növény-egészségügy és az állatjólét területére egyaránt kiterjedt. A reformok egyik meghatározó eleme az első pillér támogatási struktúrájának átalakítása volt. A döntéshozók fokozatosan leépítették a termeléshez kötött támogatások rendszerét, és bevezették az egységes, a kibocsátás volumenétől elválasztott támogatási formát, az ún. egységes támogatási rendszert (*Single Payment Scheme*) (Váradi 2016). Ezzel párhuzamosan a második pillér a mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének javítására, a környezet- és tájvédelem előmozdítására, a vidéki életminőség fejlesztésére, valamint a vidéki gazdaság diverzifikációjára koncentrált (Wilkinson & Baldock 2003 in Gorcheva 2016).

A 2008-as „állapotfelmérés” (*health check*) újabb lendületet adott a KAP egyszerűsítésének és áramvonalasításának. A reformintézkedések célja a támogatási rendszer rugalmasabbá tétele, valamint a mezőgazdasági termelők kockázatkezelési lehetőségeinek bővítése volt. Ennek részeként olyan eszközök kerültek bevezetésre, amelyek a piaci ingadozások, a természeti katasztrófák és a klímaváltozás negatív hatásainak mérséklését szolgálták. A reformfolyamat végül a végrehajtási mechanizmusok technikai és adminisztratív egyszerűsítésével zárult, amely növelte a szakpolitika működési hatékonyságát (Gorcheva 2016).

A 2014-2020 közötti programozási időszak a Közös Agrárpolitika további reformját hozta. A közvetlen kifizetések struktúrájában több, a tagállamok számára kötelező elem jelent meg, így az alaptámogatás, a zöld komponens, a nemzeti tartalék, valamint a fiatal gazdálkodók támogatása. Emellett a tagállamok bizonyos intézkedéseket választható jelleggel alkalmazhattak, például a termeléshez kötött támogatásokat vagy a

természeti hátrányokkal küzdő területek számára nyújtott kifizetéseket (Váradí 2016). A reformok egyik fontos eleme a kisebb gazdaságok támogatási rendszerének egyszerűsítése volt. Az új alaptámogatási rendszer (*Basic Payment Scheme*) keretében a kisgazdaságok egyszerűsített módon igényelhettek – jellemzően 500 és 1000 euró közötti – egyösszegű támogatást, amely a közvetlen kifizetések több formáját egyesítette. A zöldítéshez kapcsolódó követelmények a környezeti célok fokozódó jelentőségére utalnak, míg a fiatal gazdálkodók számára nyújtott támogatások a mezőgazdasági népesség előregedésének kezelését célozták. E támogatási forma a nemzeti keret legfeljebb 2%-áig volt alkalmazható, és a 40 év alatti, gazdálkodói tevékenységüket legfeljebb öt éve megkezdő termelők számára biztosított jövedelemkiegészítést (Váradí 2016). A reformcsomag további újítása volt az „aktív gazdálkodó” fogalmának bevezetése, amelynek célja a támogatások célzottabb felhasználása volt. Ennek értelmében közvetlen támogatásban csak azok a szereplők részesülhettek, akik tényleges mezőgazdasági tevékenységet folytattak, így például nagy földtulajdonnal rendelkező, de termelési tevékenységet nem végző vállalkozások – köztük repülőterek – nem voltak jogosultak támogatásra (Váradí 2016).

A 2014-2020-as reformok a tagállamok számára nagyobb rugalmasságot is biztosítottak a források felhasználásában. Lehetővé vált, hogy az első és a második pillér között a rendelkezésre álló keretek meghatározott részét átcsoportosítsák, különösen azon országok esetében, ahol a közvetlen kifizetések szintje elmaradt az uniós átlagtól. A vidékfejlesztési politika területén jelentős változást hozott, hogy annak végrehajtását már nemcsak a KAP keretein belül, hanem az európai strukturális és beruházási alapokkal összehangoltan kellett megvalósítani. A reformfolyamat komplexitását jól jelzi, hogy az új szabályozási keretről szóló tárgyalások már 2011-ben megkezdődtek, ugyanakkor a politikai megállapodás csak 2013 végén született meg (Váradí 2016).

A „zöldítés” (*greening*) kérdése hosszú időn keresztül a Közös Agrárpolitikáról folytatott szakpolitikai diskurzus egyik központi elemét képezte. A környezeti szempontok erőteljesebb beépítése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az agrárpolitika az Európai Unió pénzügyi

keretein belül továbbra is jelentős költségvetési forrásokat tudjon kivívni. A zöldítés ugyanis hozzájárult a közpénzek felhasználásának társadalmi elfogadtatásához, legitimizálásához. A mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás kulcsszerepet játszik a környezetgazdálkodásban, többek között a tájhasználat alakulásában, a biológiai sokféleség megőrzésében, valamint a vízgazdálkodással és az éghajlati kockázatok kezelésével összefüggő folyamatokban. Ugyanakkor a mezőgazdasági termelés számos környezeti problémához is hozzájárulhat, így például a talajerózióhoz, a vízkészletek túlhasználatához vagy szennyezéséhez, illetve az élőhelyek és a biodiverzitás visszaszorulásához (Matthews 2013).

A környezetvédelmi szempontok a mezőgazdasági szabályozásban alapvetően két módon jelentek meg. Egyrészt a mezőgazdaságtól független, ágazatközi környezetvédelmi jogalkotás révén, amelynek egyik példája a Nitrát Irányelv⁴⁵ keretében bevezetett trágyázási szabályozás, illetve a magas természeti értékű élőhelyeken folytatott mezőgazdasági tevékenységek kompenzációs alapú korlátozása (Matthews 2013). Másrészt a környezeti célok közvetlenül a Közös Agrárpolitika eszközrendszerébe is beépültek, például a kölcsönös megfeleltetés követelményein keresztül az első pillér közvetlen kifizetéseivel kapcsolódva, illetve az önkéntes agrár-környezetgazdálkodási intézkedések (*agri-environment measures*) finanszírozása révén a vidékfejlesztési politika keretében. Jelen disszertáció elsősorban a Közös Agrárpolitika agrár-környezetvédelmi szabályozásának vizsgálatára koncentrál. Az Európai Unió teljes környezetvédelmi joganyagának elemzése meghaladná a kutatás terjedelmi és módszertani kereteit, és önálló vizsgálat tárgyát képezhetné.

Az intenzív mezőgazdasági termelés káros környezeti hatásait a Közös Agrárpolitika már az 1980-as évek elejétől kezdődően felismerte és fokozatosan beépítette szakpolitikai megfontolásaiba (Hodge et al. 2015 in Brady et al. 2017). A KAP fejlődése során a szakpolitika szempontjai a

⁴⁵ Council Directive 91/676/EEC of 12 December 1991 concerning the protection of waters against pollution caused by nitrates from agricultural sources

szűken vett agrártermelési céloktól fokozatosan a vidéki térségek összetettebb fejlesztési kérdései felé tolódtak el. Ezzel párhuzamosan az Európai Unió bővítése következtében a mezőgazdasági termelési rendszerek és a vidéki gazdaságok szerkezete egyre változatosabbá vált. Mindezen változások ellenére a Római Szerződés 39. cikkében rögzített alapvető célkitűzések formálisan változatlanok maradtak. Az új környezeti és gazdasági kihívásokra reagálva a 2013-as reform során az Európai Bizottság három, a politika jövőbeli irányát meghatározó hosszú távú célt fogalmazott meg: az életképes élelmiszer-termelés biztosítását, a természeti erőforrások fenntartható kezelésének és a klímavédelmi szempontok integrálását, valamint a kiegyensúlyozott területi fejlődés előmozdítását (Brady et al. 2017:20). A hosszú távú célkitűzések kijelölése során az Európai Bizottság több, egymással összefüggő gazdasági, környezeti és területi kihívást azonosított. Ezek közé tartozott a mezőgazdasági termelékenység növekedési ütemének lassulása, a biológiai sokféleség csökkenése, valamint a vidéki térségek demográfiai csökkenése. A Bizottság hangsúlyozta, hogy a szakpolitikai eszközrendszer hatékonyságának növelése elengedhetetlen a változó környezeti és piaci feltételekhez való alkalmazkodás érdekében. Ennek megfelelően a 2014-2020-as reformfolyamat során a Közös Agrárpolitika középpontjába a mezőgazdaság versenyképességének erősítése és a környezeti fenntarthatóság követelményeinek fokozott érvényesítése került (Európai Bizottság 2010 in Brady et al. 2017:21).

A 2014-2020-as reformfolyamat a Közös Agrárpolitika környezeti dimenziójának további megerősítését eredményezte. A környezetvédelmi szempontok mindkét pillérben, a közvetlen kifizetések feltételrendszerében, és a vidékfejlesztési intézkedések célkitűzéseiben és eszközeiben egyaránt megjelentek. A közvetlen támogatások igénybevételének fontos eleme a kölcsönös megfeleltetés (*cross-compliance*) követelményeinek teljesítése volt. Bár e feltételek nem minősültek formális jogosultsági kritériumnak, megsértésük pénzügyi szankciókat vont maga után, így azok a támogatásokhoz való hozzáférést ténylegesen is befolyásolták.

A kölcsönös megfeleltetés két fő komponensből állt. Egyrészt a gazdálkodóknak meg kellett felelniük a Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelmények (*Statutory Management Requirements – SMRs*) előírásainak, amelyek többek között környezetvédelmi, közegészségügyi és állategészségügyi szabályokat tartalmaztak. Másrészt a mezőgazdasági területeket Helyes Mezőgazdasági és Ökológiai Állapotban (*Good Agricultural and Environmental Condition – GAEC*) kellett fenntartaniuk (Brady et al. 2017:23). A GAEC-előírások alapvetően a talajvédelemre, a talaj szervesanyag-tartalmának és szerkezetének megőrzésére, az élőhelyek degradációjának megelőzésére, valamint a vízgazdálkodás fenntarthatóbb gyakorlatára vonatkoztak.

Az SMR- és GAEC-követelményeken túl a környezeti szempontok a közvetlen kifizetések rendszerében a környezetbarátabb gazdálkodási gyakorlatokat ösztönző úgynevezett zöldítési támogatások (*greening payments*) révén közvetlenül is megjelentek (Brady et al. 2017:24). A zöldítési komponens a 2013-as reform keretében került bevezetésre mint a közvetlen támogatások kötelező eleme. Szűkebb értelemben e támogatás nem tekinthető önálló, új kifizetési formának, sokkal inkább a támogatási rendszerhez kapcsolódó új feltételrendszernek, amely 2015-től a közvetlen kifizetésekre rendelkezésre álló nemzeti boríték mintegy 30%-ára vonatkozott (az Európai Parlament és a Tanács 1307/2013/EU rendelete in Brady et al. 2017).

A zöldítési előírások célja az volt, hogy a mezőgazdasági termelés során szélesebb körben érvényesüljenek a globális éghajlatvédelem, a környezetmegőrzés, a talajvédelem, valamint különösen a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából kedvező gazdálkodási gyakorlatok. Az Európai Parlament és a Tanács 1307/2013/EU rendelete a zöldítési komponens keretében három kiemelt zöldítési kötelezettséget határozott meg. Ezek közé tartozott az állandó gyepterületek⁴⁶ fenntartása, a növénytermesztés diverzifikációjának⁴⁷ biztosítása, valamint az

⁴⁶ *permanent grassland*

⁴⁷ *crop diversification*

úgynevezett ökológiai jelentőségű területek⁴⁸ kijelölése és megőrzése (Was et al. 2014:1).

Az állandó gyepterületek olyan, a tagállamok által környezetvédelmi szempontból érzékenynek minősített területek, amelyek megőrzése, különösen a tőzeges és vizes élőhelyek esetében, kiemelt jelentőséggel bír. Az állandó gyepterületekre vonatkozó szabályozás értelmében a tagállamok kötelesek voltak biztosítani, hogy az állandó gyepterületek aránya a bejelentett teljes mezőgazdasági területhez viszonyítva a 2015-ben meghatározott referenciaértékhez képest ne csökkenjen 5%-nál nagyobb mértékben (1307/2013/EU rendelet in Was et al. 2014:1).

A növénytermesztés diverzifikációjára vonatkozó előírások értelmében: *„Amennyiben a mezőgazdasági termelő szántóterületének mérete 10 és 30 hektár között van, és amennyiben annak nem az egészén termeszt az év, illetve a növénytermesztési ciklus jelentős részében víz alatt fekvő növényeket, akkor a mezőgazdasági termelőnek e szántóterületen legalább két különböző növénykultúrát kell termesztene. A fő növénykultúra a szántóterület legfeljebb 75 %-át foglalhatja el.”* (1307/2013/EU rendelet 44. cikk (1)). A 30 hektárnál nagyobb szántóterülettel rendelkező gazdaságok esetében a diverzifikációs követelmények szigorúbbak voltak. *„Amennyiben a mezőgazdasági termelő szántóterülete 30 hektár fölötti méretű, és amennyiben annak nem az egészén termeszt az év, illetve a növénytermesztési ciklus jelentős részében víz alatt fekvő növényeket, akkor a mezőgazdasági termelőnek e szántóterületen legalább három különböző növénykultúrát kell termesztene. A fő növénykultúra nem teheti ki a szántóterület több, mint 75 %-át, továbbá a két fő növénykultúra együttesen nem teheti ki a szántóterület több, mint 95 %-át.”* (1307/2013/EU rendelet 44. cikk (1)). A szabályozás alól tehát összességében csak a 10 hektár alatti gazdaságok mentesültek.

Az ökológiai jelentőségű területek kijelölése a zöldítési követelmények harmadik elemét képezte. E kategóriába olyan *parlagon*

⁴⁸ ecological focus areas

hagyott területek, tájképi elemek, teraszok, védelmi sávok, erdősített területek és agrár-erdészeti területek tartoztak, melyek célja a mezőgazdasági üzemek biológiai sokféleségének megőrzése és javítása (1307/2013/EU rendelet (44)). A szabályozás értelmében a 15 hektárnál nagyobb szántóterülettel rendelkező gazdaságok kötelesek voltak bejelentett szántóterületük legalább 5%-át ökológiai jelentőségű területként fenntartani (1307/2013/EU rendelet).

4.1.3. A jelenlegi KAP (2023-2027) agrár-környezetvédelmi eszközei

Az Európai Parlament és a Tanács hosszas tárgyalásokat követően végül 2021. december 2-án fogadta el a Közös Agrárpolitika 2023-2027-es programozási időszakra vonatkozó reformját. A reformcsomag három egymáshoz kapcsolódó rendeletről áll: a KAP Stratégiai Tervrendeletből⁴⁹, a Horizontális rendeletről⁵⁰, valamint a közös piacszerkezetről szóló rendeletről⁵¹ (Röder et al. 2024:1). A reform egyik kulcsfontosságú célja most is az agrárszektor környezeti és klímaterhelésének javítása volt. A környezet- és klímavédelem súlyának növekedését az is jelzi, hogy a KAP kilenc egyedi célkitűzéséből három közvetlenül e területekre irányul: a klímaváltozás mérséklésére és az alkalmazkodásra, a természeti erőforrások – különösen a víz, a talaj és a levegő – fenntartható kezelésére, valamint a biodiverzitás, az ökoszisztéma-szolgáltatások, az élőhelyek és a tájak védelmére. (Runge 2025:3; Európai Bizottság 2019:2).

⁴⁹ Regulation (EU) 2021/2115 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 establishing rules on support for strategic plans to be drawn up by Member States under the common agricultural policy (CAP Strategic Plans) and financed by the European Agricultural Guarantee Fund (EAGF) and by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Regulations (EU) No 1305/2013 and (EU) No 1307/2013: Reg (EU) 2021/2115.

⁵⁰ Regulation (EU) 2021/2116 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Regulation (EU) No 1306/2013: Reg (EU) 2021/2116.

⁵¹ Regulation (EU) 2021/2117 of the European Parliament and of the Council of 2 December 2021 Amending Regulations (EU) No 1308/2013 establishing a common organisation of the markets in agricultural products, (EU) No 1151/2012 on quality schemes for agricultural products and foodstuffs, (EU) No 251/2014 on the definition, description, presentation, labelling and the protection of geographical indications of aromatised wine products and (EU) No 228/2013 laying down specific measures for agriculture in the outermost regions of the Union.

A szabályozás előírja, hogy a tagállamoknak a korábbi időszakhoz képest nagyobb mértékben kell hozzájárulniuk a környezeti és klímacélok eléréséhez, miközben az Európai Bizottság célkitűzése szerint a KAP teljes költségvetésének mintegy 40%-a szolgálja majd a klímavédelmi célokat (Röder et al. 2024:1). A reform szorosan kapcsolódik az Európai Zöld Megállapodás, valamint a „Termőföldtől az asztalig” és a Biodiverzitási Stratégiák céljaihoz, amelyek többek között a növényvédő szerek használatának csökkentését és az ökológiai gazdálkodás arányának növelését irányozzák elő (ibid.). A konkrét célértékek meghatározása pedig csak jogilag kötelező uniós aktusok alapján történhet.

A reformot „igazságosabb, zöldebb és rugalmasabb” KAP-ként mutatták be (EC 2021a in Röder et al. 2024:2), azonban több elemzés is kétségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a magasabb környezeti ambíciók ténylegesen megvalósulnak-e (Guyomard et al. 2023; Matthews 2021; Röder 2021; Pe’er et al. 2022; Grethe et al. 2019; Runge et al. 2021; Nemcová et al. 2022; Metta & Lakner 2021; Heyl et al. 2021; Becker et al. 2022; Pe’er et al. 2019 in Röder et al. 2024:2).

A 2023-tól alkalmazott Közös Agrárpolitika központi eleme az új végrehajtási modell, amely a szakpolitikai eszközök kialakításában jelentősen növeli a tagállamok mozgásterét és felelősségét. A tagállamoknak a KAP-célok teljesüléséért egy komplex indikátorrendszer alapján kell elszámolniuk, miközben a programozási megközelítés az első pillérre is kiterjedt. A stratégiai tervek elkészítése több egymást követő lépésből áll, például SWOT-elemzésből, szükségletfelmérésből, beavatkozási stratégia kidolgozásából, célértékek meghatározásából, eszközválasztásból, pénzügyi tervezésből és az irányítási rendszer kialakításából. Ez a folyamat a legtöbb tagállam számára új szervezeti és szakmai kihívásokat jelentett, és helyzetüket a szűk határidők és a szabályozási bizonytalanságok csak még tovább nehezítették. Az első és a második pillér közös programozása különösen azokban a tagállamokban okozott nehézséget, ahol erősek a regionális hatáskörök. A többszintű kormányzási struktúrák a környezeti ambíciók csökkenéséhez is vezethettek.

Ugyanakkor pozitív fejlemény, hogy a stratégiai tervek kialakításakor a tagállamoknak figyelembe kell venniük a fenntartható fejlődési célokat és a Párizsi Megállapodás követelményeit is (Röder et al. 2024:2). Az új szabályozási keret nagyobb rugalmasságot biztosít a tagállamok számára az egyes beavatkozások tartalmának, jogosultsági feltételeinek és finanszírozási szintjeinek meghatározásában, így a Bizottság jóváhagyási folyamata kulcsfontosságú irányítási eszközzé vált a környezeti célok érvényesítése szempontjából (ibid.). A stratégiai tervek értékelése során a Bizottság különösen a beavatkozási logika és az indikátorokhoz való hozzárendelés megalapozottságát figyelte, miközben a környezetvédelmi intézkedések tényleges hatékonyságának vizsgálata sok esetben korlátozott maradt. A jóváhagyási eljárás ugyanakkor nem volt teljes mértékben áttekinthető, mivel a minimális teljesítési küszöbértékek nem kerültek meghatározásra, és a folyamat végső soron politikai tárgyalások eredménye volt (Röder et al. 2024:3).

Az indikátorrendszer a megfelelés-központú megközelítésről az eredményorientált végrehajtásra való áttérés kulcseleme. Bár az indikátorok szerkezete csak korlátozott mértékben változott a korábbi időszakhoz képest, stratégiai jelentőségük jelentősen megnőtt, különösen az output-indikátorok esetében, amelyek teljesítése az uniós finanszírozás feltételévé vált. Ez a tagállamokat arra ösztönözheti, hogy a környezeti ambíciókat alacsonyabb szintűre tervezzék, illetve olyan intézkedéseket részesítsenek előnyben, amelyek esetében nagyobb a részvétel valószínűsége. A hatásindikátorok alkalmazása ugyanakkor továbbra is korlátozott, mivel a tagállamoknak nem kell konkrét célértékeket meghatározniuk ezekhez.

A Bizottság ennek ellenére nagyobb hangsúlyt helyez az evidencia-alapú tervezésre és az indikátorokhoz kapcsolódó környezeti célok igazolására, miközben a tényleges környezeti eredmények csak a KAP későbbi értékelési folyamata során lesznek megítélhetőek (ibid.). A Számvevőszék 2024-es megállapítása szerint az új zöld architektúra ugyan lehetővé tesz magasabb ambíciószintet, a tényleges eredmények azonban attól függnek, hogy a tagállamok miként ültetik át azt stratégiai terveikbe,

illetve milyen mértékben vesznek részt a gazdálkodók az önkéntes rendszerekben (European Court of Auditors 2024 in Runge 2025:2).

A környezeti célokra allokált források mennyisége fontos mutatója annak, hogy az új KAP pontosan milyen súllyal is kezeli a környezetvédelmet. A 2014-2022 közötti időszakban a közvetlen kifizetések 30%-át a zöldítési támogatás tette ki, amelyet az új KAP megszüntetett, és annak feltételeit a megerősített kondicionalitási rendszerbe integrálta, miközben kötelezővé tette, hogy az első pillér forrásainak legalább 25%-át ökörendszerekre fordítsák. A második pillérben a környezet- és klímacélokra elkülönített források aránya 30%-ról 35%-ra nőtt, bár ebbe az állatjóléti intézkedések is beletartoznak. Az új szabályozás további pénzügyi rugalmasságot biztosít a tagállamok számára az első és a második pillér közötti forrásáthelyezésre, ami befolyásolja a környezeti célokra jutó kiadások arányát, és összességében a vidékfejlesztési kiadások nettó növekedését eredményezte (Röder et al. 2024: 3-4).

A társfinanszírozási arányok módosítása szintén ösztönözheti a környezetvédelmi beavatkozások prioritizálását, ugyanakkor az agrár-innovációs rendszerek és együttműködések uniós támogatásának csökkenése negatívan hathat a környezeti teljesítmény javítására. Az első pillér ökörendszereinek és a második pillér környezetvédelmi forrásainak erősebb elkülönítése további lépést jelent a KAP kifizetések környezeti célok felé történő átcsoportosításában. A stratégiai tervek alapján a környezetre és klímára fordított források aránya a korábbi 11%-ról mintegy 29%-ra emelkedik, ami éves szinten több mint 10 milliárd eurós növekedést jelent, bár a tagállamok között jelentős eltérések mutatkoznak. A klímacélokra vonatkozó 40%-os kiadási cél teljesítését egy módosított módszertan alapján mérik, amely egyes intézkedéseket teljes mértékben, másokat részben vesz figyelembe, ugyanakkor e rendszer megalapozottságát több kritika is érte (ECA 2022 in Röder et al. 2024:4).

A Stratégiai Tervrendeletben a környezeti célok elérésének központi eszköze az úgynevezett „zöld architektúra”, amely három területalapú elemből áll: a megerősített kondicionalitásból, az

ökorendszerekből⁵² és az agrár-környezetvédelmi és éghajlatvédelmi intézkedésekből⁵³. A zöld architektúra szűk értelemben vett elemei tehát a kötelező környezeti kondicionalitás, az első pillérből finanszírozott ökorendszerek, valamint a második pillérből támogatott agrár-környezetvédelmi és éghajlatvédelmi kötelezettségvállalások (Runge 2025:3). A megerősített feltételeesség a korábbi kölcsönös megfeleltetési és zöldítési követelményeket váltja fel, új Jogszabályban Foglalt Gazdálkodási Követelményekkel és új Helyes Mezőgazdasági és Ökológiai Állapotra vonatkozó előírásokkal kiegészítve (Röder et al. 2024:6).

A Bizottság hangsúlyozta, hogy az új kondicionalitási rendszer a korábbi kölcsönös megfeleltetés⁵⁴ és zöldítés⁵⁵ elemeit egyesíti és egyszerűsíti, miközben új standardokat és megerősített meglévő előírásokat vezet be (Európai Bizottság 2019:6). Az állandó gyepterületek védelme továbbra is fontos elem marad, azonban az új referenciaév (2018) további gyepterületek feltörését is lehetővé teszi. A szerves talajok védelme külön előírásként jelenik meg, de a tagállamok többsége halasztási lehetőséggel élt. A vetésváltásra vonatkozó szabályozás környezeti szempontból ambiciózusabb a korábbi diverzifikációs követelménynél, míg a biodiverzitás szempontjából különösen fontos a GAEC 8, mely a gazdaságok szintjén minimum 4%-ban határozza meg a nem termelő területek arányát (Röder et al. 2024:6). Új elemként jelenik meg a Víz Keretirányelv⁵⁶ és a növényvédő szerek fenntartható használatára vonatkozó szabályozás beépítése is.

Az ökorendszerek az első pillér új eszközeként jelennek meg, és egyéves, az éghajlat, a környezet, az állatjólét és az antimikrobiális rezisztencia elleni fellépés szempontjából kedvező intézkedéseket tartalmaznak. A gazdálkodók számára önkéntesek, a tagállamok számára azonban kötelezően felkínálандóak. A rendelet nem határoz meg konkrét

⁵² *eco-schemes*

⁵³ *Agri-environment-climate Measures*

⁵⁴ *cross-compliance*

⁵⁵ *greening*

⁵⁶ *Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy*

környezeti ambíciószintet vagy közös európai intézkedéslistát, így a tagállamok gyengébb hatékonyságú intézkedéseket is választhatnak. Az ökorendszerek az első pillérből, az Európai Mezőgazdasági Garanciaalapból finanszírozott eszközök, és csak aktív gazdálkodók vehetik igénybe őket, ezzel szemben a második pillér agrár-környezetvédelmi és éghajlatvédelmi kötelezettségvállalásaiban más, tágabb értelemben vett földhasználók is részt vehetnek. (Runge 2025:3). A kifizetések a felmerült többletköltségekre, jövedelemkiesésre, tranzakciós költségekre vagy a közvetlen támogatáson felüli többletkifizetésre is épülhetnek, ami a környezeti szolgáltatások költségeken túli kompenzációját is lehetővé teszi.

Az Európai Bizottság szerint az ökorendszerek egyik sajátossága, hogy egyéves kötelezettségvállalásokra épülnek, ezért a gazdálkodók „próba jelleggel” is csatlakozhatnak hozzájuk, és a tagállamok akár belépő szintű rendszerként is használhatják őket a célzottabb második pilléres támogatások irányában (Európai Bizottság 2019:7). A szabályozás ugyanakkor a tagállamokat arra ösztönözheti, hogy alacsony követelményeket állapítsanak meg annak érdekében, hogy az ökorendszerekre elkülönített költségvetést biztosan felhasználják (Röder et al. 2024:7). Az agrár-környezetvédelmi és éghajlatvédelmi intézkedések a második pillérben továbbra is fennmaradnak.

A Stratégiai Tervrendelet e téren kevés változást hozott a korábbi vidékfejlesztési szabályozáshoz képest: a terület- vagy állatalapú támogatási formákat lényegében kezelési kötelezettségeken alapuló közös szabályozási keretbe vonta össze. Megszűnt a maximális támogatási összegek központi rögzítése, amit a tagállamok számára nagyobb mozgástér váltott fel. Ez lehetőséget ad arra, hogy intenzíven használt térségekben magasabb támogatási szinteket határozzanak meg, ugyanakkor arra is, hogy a környezeti szolgáltatásokhoz képest nem kellően indokolt prémiumokat állapítsanak meg (Röder et al. 2024:8). A második pillérben e kötelezettségvállalások jellemzően többéves, többnyire 5-7 éves szerződések formájában valósulnak meg, és az ökorendszerektől eltérően a fel nem használt források a programozási időszakon belül átvihetők (Runge 2025:3).

A zöld architektúrán túl a Stratégiai Tervrendelet ugyanakkor további, a KAP környezeti teljesítményét potenciálisan javító módosításokat is bevezet. A mezőgazdasági tevékenység fogalmába immár kifejezetten beletartozik a közjavak nyújtása és a nem termelő területek fenntartása is, ami a környezetvédelem szempontjából kedvező fejlemény (Röder et al. 2024:8). Az első pillérben támogatható földhasználati formák közé kifejezetten bekerültek az agrár-erdészeti rendszerek és a paludikultúrák. A tájképi elemek figyelembevétele is szélesebb körűvé vált, ami kiváltképp a biodiverzitás szempontjából pozitív fejlemény. A támogatásra jogosult gyepterületek, szántók és állandó növénykultúrák meghatározását a rendelet csak keretszinten adja meg, így a tagállamok számára tágabb mozgásteret hagy (ibid.). A termeléshez kötött támogatások, különösen a fehérjenövények támogatása, ugyancsak releváns környezeti hatással bírnak.

A környezeti célú beruházási támogatások uniós társfinanszírozási aránya emelkedett, és a támogatható kedvezményezettek köre is bővült. Negatívum ugyanakkor, hogy az együttműködés támogatása csak új vagy új tevékenységet indító együttműködésekre terjed ki. Pozitív fejlemény ellenben, hogy a szaktanácsadási rendszereknek immár kötelezően ki kell térniük a környezeti kérdésekre, és a partnerségi elv alkalmazása során a környezetvédelmi és klímahatóságokat is kötelező bevonni a tervek előkészítésébe és a monitoringbizottságok munkájába, még ha a végrehajtási szakaszban a monitoringbizottságok szerepe alapvetően továbbra is véleményező jellegű marad (Röder et al. 2024:9). A Bizottság külön is kiemelte, hogy a megerősített mezőgazdasági szaktanácsadási rendszer (*Farm Advisory Services*) a szabályok hatékonyabb követését segítheti elő, míg a második pillérben a tudásépítés, innováció és együttműködés továbbra is a környezet- és klímavédelmi célokat támogató eszköztár része marad (Európai Bizottság 2019:2,6).

4.2. A latin-amerikai integrációs rendszerek áttekintése

4.2.1. A latin-amerikai regionalizmus történeti fejlődése

Henry Kissinger elhíresült kérdése, hogy mely telefonszámot tárcsázza, ha Európával szeretne beszélni, sokakat megnevettetett az európai integráció túlméretes, de politikai tekintéllyel korántsem rendelkező bürokráciáját látva. Latin-Amerikát illetően Kissinger kérdése még kevésbé lenne értelmes, mivel nemcsak a telefonszám, hanem úgymond a telefonközpont és a telefonos ügyintéző is hiányozna, mivel nincs olyan regionális szervezet, amely felölelné valamennyi latin-amerikai államot (Malamud & Gardini 2012:116-117). Ehelyett számos egymással versengő, egymást átfedő regionális szervezet van jelen, amelyek különböző alrégiókat ölelnek fel. A szerzők különböző neveket adnak a regionális integrációk illetően burjánzásának, mint például *à la carte* regionalizmus (Quiliconi & Salgado Espinoza 2017) vagy szegmentált regionalizmus (Malamud & Gardini 2012). Egy másik tendencia, hogy a gazdasági integrációk földrajzilag szétszórtabbá válnak, és fő céljuk már nem az integráció, hanem az olyan nagyobb államok, mint Brazília vagy kisebb mértékben Mexikó dominanciájának kiterjesztése egy-egy általuk uralt együttműködés révén (ibid.:118).

Ezek a tendenciák a második világháború utáni latin-amerikai regionalizmus három hullámának eredményei. Az első hullám során, az 1950-es évek és az 1980-as évek között, amelyet „régionalizmusnak” is neveznek (Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:17), a regionális kezdeményezések általában az importhelyettesítő iparosodáson áteső országokból származtak. Ezek az államok egy nagyobb, regionális szintű piacot kerestek, amely képes volt megvásárolni a hozzáadott értékkel bíró termékeiket. Ebben az időszakban tehát a regionális szervezetek létrehozásának fő motivációja alapvetően az iparosodás támogatása volt (ibid.).

A Szovjetunió összeomlását és a hidegháború végét követően, a második hullám idején, amelyet „nyílt regionalizmusnak” is neveznek (ibid.), ez a motiváció megváltozott, és az integrációs lépések mögötti fő gondolat a kereskedelem liberalizációja volt. Az export növelésén

keresztül az akkori integrációs rendszerek, mint például a MERCOSUR és az Andok Közösség, a latin-amerikai államok jobb részvételét célozták meg a világgazdaságban. Ezeket a hagyományosan szubregionális kezdeményezéseket gyakran napirendváltás jellemezte, ami azt jelentette, hogy míg kezdetben fő fókuszuk a kereskedelem liberalizációja és a pénzügyi kérdések voltak, később politikai és társadalmi problémák felé is fordultak. E trendeket követve a MERCOSUR például létrehozta a MERCOSUR Szociális Intézetét⁵⁷, a Strukturális Konvergencia Alapot⁵⁸ és az Emberi Jogok Közpolitikájának Intézetét⁵⁹ (Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:28).

Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején a régiók közötti kereskedelem szintje csökkenni kezdett, ami egy harmadik hullám kezdetét jelezve az integrációs tendenciák meghatározatlan új irányát eredményezte. Ezt az időszakot, melyet posztliberális vagy poszthegemón regionalizmusnak is neveznek (Legler 2013; Riggirizzi & Tussie 2012; Sanahuja 2012 in Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:18), nagyszámú új észak-déli preferenciális kereskedelmi megállapodás jellemezte. A preferenciális kereskedelmi megállapodások fő célja az volt, hogy elmélyítsék azokat az exportorientált stratégiákat, amelyeket a latin-amerikai államok ezekben az években próbáltak meg bevezetni.

A 2000-es években a regionális integrációk egyre szélesebb körben, a Csendes-óceáni Szövetséghez hasonlóan észak-déli irányban is kezdtek elterjedni (Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:28). Időrendi sorrendben a 2000 után létrejött új szervezetek a következők: az ALBA 2004-ben, az UNASUR 2008-ban, a CELAC 2010-ben, valamint a fent említett AP 2012-ben. A kereskedelmi integrációs célok helyett ezeket az új szervezeteket inkább stratégiai és politikai célkitűzések jellemezték. Ez az új típusú multilaterális regionalizmus lehet globális, vagy regionális és szubregionális irányultságú is (Saltalamacchia Ziccardi 2014:4 in Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:28). Ezek az új típusú integrációs

⁵⁷ *Instituto Social del MERCOSUR*

⁵⁸ *Fondo para la Convergencia Estructural del MERCOSUR*

⁵⁹ *Instituto de Políticas Públicas en Derechos Humanos del MERCOSUR*

rendszerek többnyire politikai kérdéseken, a regionális összekapcsolódások elmélyítésén és az ágazati politikák, például a biztonság, a pénzügy, az infrastruktúra, az oktatás stb. terén folytatott együttműködésen dolgoznak (Sanahuja 2010, Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:28). Az így létrejövő, egymást átfedő politikai és gazdasági projektek jól tükrözik a régióban található domináns politikai eszméket, modelleket (Sanahuja 2014, Quiliconi & Salgado Espinoza 2017:28-29).

Egyes szerzők, mint például Malamud és Gardini (2012), négy különböző hullámot azonosítanak, három különálló hullámra osztva Quiliconi és Salgado Espinoza (2017) második és harmadik hullámát. Malamud és Gardini (2012) szerint ugyanis a második világháborút követően a regionális szervezetek létrehozásához szükséges ösztönzés az Egyesült Nemzetek Szervezetének Latin-amerikai Gazdasági Bizottságától (ECLA⁶⁰) származott, amelyet később Latin-amerikai és Karib-térségi Gazdasági Bizottságra (ECLAC⁶¹) neveztek át. Az eredetileg 1948-ban alapított szervezet központi célja a tagországok gazdasági együttműködésének előmozdítása és a regionális piacok kiépítése volt annak érdekében, hogy ezáltal is új exportlehetőségeket teremtsen az egyes tagállamok nemzetgazdaságai számára (Malamud & Gardini 2012:118-119).

A szerzők szerint az ECLAC létrehozása két regionális integrációs hullámot eredményezett: az egyik hullámhoz tartozott a Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás⁶² és a Közép-amerikai Közös Piac⁶³ (a Közép-amerikai Integrációs Rendszer elődje), a másikhoz pedig az Andok Paktum (később Andok Közösség), a CARICOM és a MERCOSUR. Malamud és Gardini (2012) mindemellett megemlíti az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodást⁶⁴ is, mely jöllehet az első regionális kezdeményezés, amely fejlett és fejlődő államokat (Kanada, Egyesült Államok és Mexikó) is magában foglalt, azonban az nem sorolható a latin-

⁶⁰ *Economic Commission for Latin America*

⁶¹ *Economic Commission for Latin America and the Caribbean*

⁶² *Latin American Free Trade Association*

⁶³ *Central American Common Market*

⁶⁴ *North American Free Trade Agreement*

amerikai regionális szervezetek közé. A Malamud és Gardini (2012) által definiált negyedik hullám alapvetően megegyezik Quiliconi és Salgado Espinoza (2017) harmadik hullámával, és olyan integrációs rendszereket tartalmaz, mint az UNASUR, az ALBA és az AP elődje a Csendes-óceáni Ív⁶⁵.

4.2.2. A latin-amerikai és az európai integrációs rendszerek közötti főbb különbségek

A latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek növekvő számossága igencsak megnehezíti összehasonlításukat az európai folyamatokkal. Malamud és Gardini (2012) az integrációkat *több, részben egymást metsző kör kombinációjaként*⁶⁶ értelmezik. Ernyőszervezetként említik az Európa Tanácsot, valamint a következő köröket: politikai integráció (EU), határ- és migrációs rendszer (schengeni övezet), valutaövezet (eurózóna). Európában az EU vált a kontinens regionális integrációjának vezető szervezetévé. Annak ellenére, hogy az 1960-as években az EGK-nak versenyeznie kellett az EFTA-val, a Szovjetuniótól való félelem végül többé-kevésbé egy oldalra sodorta a két integrációs rendszerhez tartozó országokat. Ez a félelem olyan jelentős volt, hogy a két szervezet valójában nem is állt szemben egymással, és nem hozott létre olyan szakpolitikai megoldásokat, amelyek összeegyeztethetetlenek lettek volna egymással (Malamud & Gardini 2012:120). Mindkét szervezet közös célkitűzése volt továbbá a régióban egy szabadkereskedelemre épülő kapitalista berendezkedés elérése.

Latin-Amerikában és a Karib-térségben ezzel szemben nincsen egy olyan közös politikai döntéshozatali platform, mint az Európai Unió. Számos párhuzamos kezdeményezés létezik egymás mellett, és egy új szervezet létrehozása gyakran pusztán azt a célt szolgálja, hogy az új tömörülés egyes országokat kizárva differenciálja magát más, korábbi hasonló szubregionális integrációs rendszerektől. Ebből a nézőpontból

⁶⁵ *Arco del Pacífico Latinoamericano*

⁶⁶ *combination of several circles that intersects partially*

vizsgálva azt láthatjuk, hogy a latin-amerikai és karibi integrációk gyakran csupán a regionális konfliktusok megoldásának és az államközi diplomáciai kapcsolatok normalizálásának eszközei (Malamud & Gardini 2012:121). A latin-amerikai és karibi politikusok szemében az európai példa annyira meghatározó, hogy gyakorlatilag kizár minden olyan lépést, amely nem a további integráció irányába halad. Puntigliano és Briceño Ruiz (2013) szintén kiemeli a regionalizmus koncepcióját, mint a latin-amerikai politikai gondolkodás sarokkövét. Dabène (2009) szerint a *politikai diskurzusban erős, gyengén megvalósított regionalizmus*⁶⁷ leginkább egy „kulturális identitástérnek” tekinthető, amelyet az *emancipáció iránti vágy*⁶⁸ hajt. Montecinos (1996) pedig még ennél is tovább ment, és kijelentette, hogy a latin-amerikai regionalizmus csupán egyfajta ceremóniális funkciót tölt be a diplomáciában.

Azt láthatjuk tehát, hogy Latin-Amerikában és a Karib-térségben jóllehet a regionális integrációs rendszerek száma nőtt, azonban ezek gyakran nem rendelkeznek valódi tartalommal. Malamud és Gardini (2012) ezt a jelenséget „régióinflációnak”⁶⁹ nevezik, míg Jenne et al. (2017) deklaratív regionalizmusnak. A latin-amerikai regionalizmus egy másik, az európai tendenciáktól eltérő jellemzője a kizárólagosság hiánya, ami azt jelenti, hogy az országok sok esetben több integrációs rendszerhez, akár eltérő erősséggel (pl. az egyikhez rendes tagként, egy másikhoz társult tagként) is tartoznak, ami végső soron *kettős lojalitáshoz*⁷⁰ vagy akár *normaütközéshez*⁷¹ is vezethet. Tussie (2009) szerint „*együtt létező és egymással versengő projektek*” vannak „*homályos határokkal*”⁷² (p. 170), míg Rojas Aravena (2013) az „*integrációs kezdeményezések túlkínálatáról*”⁷³ írt (p. 159). Összességében Malamud és Gardini (2012) szerint a latin-amerikai regionalizmusok három legfontosabb jellemzője a következő:

⁶⁷ *discourse-heavy regionalism-short-in-delivering*

⁶⁸ *quest for emancipation*

⁶⁹ *“region inflation”*

⁷⁰ *double loyalty*

⁷¹ *norm conflict*

⁷² *‘coexisting and competing projects with fuzzy boundaries’*

⁷³ *‘oversupply of integration initiatives’*

1. Az integrációs rendszerek és tagságuk sokfélesége és egymás melletti létezése megnehezíti egy minimális közös nevező elérését.
2. A nemzeti stratégiákat nehéz megfogalmazni a kormányközi elven alapuló regionális szervezeteken belül, ezért azok jobban ki vannak téve a nemzeti ingadozásoknak.
3. Az egyidejű tagság több szervezetben súrlódásokat teremt a regionális integrációs projektek között és azokon belül, a regionalizmus által elérni kívánt egység helyett megosztottságot szítva az egyes országok között.

A fent tárgyalt szerzők szerint a latin-amerikai integrációs rendszereknek három kérdésre kell választ kínálniuk: a követendő gazdasági és fejlődési út irányára, ill. a vezetés és az Egyesült Államokkal való kapcsolat kérdéskörére.

4.3. A mezőgazdaság szerepe Latin-Amerikában és a Karib-térségben: gazdasági és társadalmi kontextus

Latin-Amerikában és a Karib-térségben a lakosság megélhetése nagy mértékben függ a mezőgazdaságtól. Ez az ágazat foglalkoztatta ugyanis a lakosság több mint negyedét olyan országokban, mint Bolívia (28%), Ecuador (27%), Guatemala (29%), Honduras (32%), Haiti (50%), Guatemala (29%), Nicaragua (31%) és Peru (27%) (Világbank 2019a in Behr 2019:1). A régió több mint húsz országában a GDP több mint 5%-át teszi ki (Morris et al. 2020; World Bank 2023 in Zarate et al. 2023:2-3) és jelentősége csak még nagyobb, ha figyelembe vesszük az inputhoz kapcsolódó ágazatokat, ill. az outputhoz kötődő feldolgozást, szállítást és kiskereskedelmet.

Így például, míg a mezőgazdaság Chilében a GDP mindössze 3,8%-át teszi ki, az agrár-élelmiszeripari szektor GDP-n belüli összevont hozzáadottérték-aránya a becslések szerint eléri a 6,4%-ot (Foster & Valdés 2015 in Zarate et al. 2023:3). A térség a világ egyik legnagyobb agrár-élelmiszeripari exportőre, kivitele a mezőgazdasági és halászati termékek globális exportjának körülbelül egynegyedét teszi ki (FAO &

OECD 2019 in Behr 2019:1). A természeti erőforrások bőségével, gazdag biológiai sokféleségével, rendkívül változatos termelési szerkezetével és a globális agrár-élelmiszeripari piacokba való integrációs potenciáljával a régió szerepe a világ többi részének mezőgazdasági és állati termékek szállítójaként várhatóan még tovább fog növekedni (ECLAC et al. 2017 in Behr 2019:1). Az olyan termékek, mint a szójabab, a sertéshús, a marhahús, a kukorica, a baromfi, az állati takarmány, a cukor, a kávé, a gyümölcsök és a zöldségek Latin-Amerika és a Karib-térség mezőgazdasági ágazatának exportcikkei (OECD 2019 in Zarate et al. 2023:3).

A föld nélküli vidéki lakosság és számos kisebb, önellátó gazdálkodó azonban nem tudott hasznot húzni mindebből. Ráadásul, míg Chilében, Kolumbiában és Peruban a mezőgazdasági termelés hosszútávon alapvetően tartós növekedést mutat, a régió továbbra is komoly kihívásokkal néz szembe az éhezés megszüntetését, az élelmezésbiztonság elérését és a fenntartható mezőgazdaság előmozdítását célzó második SDG teljesítése terén. Bár más régiókhoz képest alacsony, a térségben az alultápláltsági arányok emelkednek, és körülbelül 55 millió ember élelmezése súlyos bizonytalanságot mutat (FAO et al. 2018 in Behr 2019:1).

A régió agráriuma igencsak változatos: miközben Argentínában és Brazíliában elsősorban nagy, ipari méretű gazdaságok találhatóak, Latin-Amerikában és a Karib-térségben 15 millió családi és önellátó gazdaság is működik. Ezek körülbelül 400 millió hektárt foglalnak el (Behr 2019:3). Kiemelkedő a térség hústermelése: bár a régió a világ népességének csupán 9%-át képviseli, a világ hús- és baromfitermelésének körülbelül egynegyedét adja (ECLAC et al. 2017 in Behr 2019:4). A régióban a teljes mezőgazdasági terület 84,5%-án állattenyésztés zajlik, ami nagy szerepet tölthet be a lakosság széles rétegei, főképp a kisgazdálkodók életkörülményeinek javításában (ECLAC et al. 2017 in Behr 2019:4). 2004-2006-os árakon számolva Latin-Amerika bruttó mezőgazdasági termelése 1980 óta átlagosan évi 2,7-2,9 százalékos növekedési ütemmel 2013-ra 279 milliárd dollárra nőtt (FAO 2018 in Andersson & Palacio,

2019:4; OECD 2019 in Zarate et al. 2023:3). A 2003-2011-es árupiaci fellendülés idején a fenti ütem 3,9 százalékra nőtt, ami ugyan meghaladta a világátlag 2,3 százalékát, de elmaradt a kínai agrárszektor 5 százalékos éves növekedésétől.

A régió mezőgazdasági termelésének 2003 és 2011 közötti közel 40 százalékos növekedése mögött (különösen a gabonafélék, olajos magvak termelése, ill. az állattenyésztés terén) az új külpiacokra lépés, a kereskedelmi partnerek bővülése, és a viszonylag stabil makrogazdasági feltételek áltak (Borras Jr et al. 2016; Deininger & Byerlee 2011 in Andersson & Palacio 2019:4). A régió globális kereskedelemben való részesedése az 1990-es évekbeli körülbelül 8 százalékról 2016-ra 16 százalékra nőtt, mely nagymértékben Brazília globális mezőgazdasági termelésben betöltött növekvő szerepének is volt köszönhető (FAO 2018 in Andersson & Palacio 2019:4). A vezető élelmiszer-exportőr Brazília (79,3 milliárd USD⁷⁴ 2017-ben), Argentína (35,0 milliárd USD), Mexikó (32,5 milliárd USD), Chile (17 milliárd USD), Ecuador (10,4 milliárd USD) és Peru (8,8 milliárd USD) (OECD 2019 in Zarate et al. 2023:3). Az elmúlt két évtizedben Latin-Amerika és a Karib-térség mezőgazdasági kereskedelmi többlete nőtt, 2017-ben elérte a 104,3 milliárd USD-t (OECD 2019 in Zarate et al. 2023:3).

A latin-amerikai mezőgazdasági termelés történeti fejlődése alapvetően három alperiódusra bontható. Az első szakasz (1950-1973) az importhelyettesítő iparosítás időszaka volt. Ebben az időszakban az állami szerepvállalás erősödött, és a gazdaság alapvetően a belső piacra támaszkodott. A második időszak (1973-1993) az olajválság és az úgynevezett „elveszett évtized” korszaka volt, melyet gazdasági válság és lassú növekedés jellemezett. A harmadik szakasz 1993 után kezdődött. Ekkor a washingtoni konszenzushoz kötődő strukturális reformok, a kereskedelmi nyitás és Latin-Amerika újbóli bekapcsolódása a világ gazdaságba új fejlődési modellt hozott, amelyet az ázsiai – különösen

⁷⁴ amerikai dollár

kínai – nyersanyag- és élelmiszerkereslet is élénkített (Martín-Retortillo et al. 2021:12-13).

A 20. század második felében minden latin-amerikai országban jelentősen, éves átlagban közel 3%-kal nőtt a mezőgazdasági termelés (Martín-Retortillo et al. 2021:13-14). A növekedés fő hajtóereje összességében a munkatermelékenység javulása volt, amely mintegy 80%-ban járult hozzá a kibocsátás bővüléséhez. A rendelkezésre álló munkaerő bővülése kisebb, de ugyancsak nem elhanyagolható szerepet játszott mindebben. Az egyes országok közül különösen Brazília emelkedik ki, ahol a mezőgazdaság mélyreható szerkezeti átalakuláson ment keresztül. Argentína és Uruguay viszont kivételt képeznek a fenti fejlődési modell alól, hiszen ezekben az országokban a magasabb induló fejlettségű gazdasági és demográfiai szerkezet okán a mezőgazdasági munkaerő számossága csökkent, így a termelés növekedése teljes egészében a termelékenység javulásából származott (Martín-Retortillo et al. 2021:14).

Az egyes alperiódusok ugyancsak eltérő mintázatokat mutatnak. Az első szakaszban a gyors népességnövekedés és a gépesítés terjedése révén a munkaerő bővülése és a termelékenység növekedése közel azonos súllyal járultak hozzá a növekedéshez. A második időszakban a munkaerőbővülés szerepe visszaszorult, és ugyan országonként eltérő mértékben, de a termelékenységnövekedés vált meghatározó tényezővé. 1993 után viszont egységesebb kép rajzolódott ki: a termelés növekedése mögött szinte mindenhol a munkatermelékenység növekedése állt, miközben a mezőgazdasági munkaerő számossága több országban csökkent. Ez a fordulat ugyanakkor a bevezetett strukturális reformoknak, a mezőgazdaság exportorientáltsága erősödésének és a globális nyersanyagkereslet növekedésének is volt köszönhető (Martín-Retortillo et al. 2021:16-17).

4.4. Környezeti kihívások Latin-Amerikában és a Karib-térségben: erdőirtás, talajdegradáció, vízhasználat, biodiverzitás-veszteség

Az éghajlatváltozási előrejelzések Latin-Amerikában a hőmérséklet emelkedését és a talajnedvesség csökkenését vetítik előre. E jelenségek nyomán az Amazonas-régió keleti oldalán található trópusi esőerdőket fokozatosan szavannák válthatják fel (IPCC 2007a; AGRIFOR 2009 in Jat el al. 2016:12). Az előrejelzések földrajzi elhelyezkedésük miatt a klímaváltozás szempontjából a közép-amerikai országokat és a kis szigetállamokat tekintik a régió legsebezhetőbb területeinek. Az Atlanti- és Csendes-óceán által körülvelt földsáv rendkívüli mértékben kitett a szélsőséges éghajlati jelenségeknek, így például az intenzív esőzéseknek, hurrikánoknak (AGRIFOR 2009 in Jat el al. 2016:12). A tengerszint emelkedése miatt ráadásul e terület az árvizeknek és a víztartó rétegek szikesedése kockázatának is jobban ki van téve.

Latin-Amerikában a tengerszint alapvetően a globális átlagos tengerszint-növekedésnek megfelelően változik, de regionális különbségek természetesen itt is megfigyelhetők. Részben az erősödő passzátszelek és a hideg víz feláramlása miatt az Atlanti-óceán partvidékén nagyobb, míg a Csendes-óceán déli partjain az átlag alatti emelkedés várható. A Karib-térség kontinentális partjain a tengerszint-emelkedés meghaladhatja a szigeteken várható mértéket, így az itt elhelyezkedő, alacsonyan fekvő part menti területek sérülékenysége jelentős (Reyer et al. 2015:1606). 1974 és 1998 között az Andok középső régiójában 0,34°C-os hőmérséklet-emelkedést figyeltek meg, ami az ugyanebben az időszakban mért átlagos globális felmelegedésnél 70%-kal magasabb érték volt (AGRIFOR 2009 in Jat el al. 2016:12). A nyári hőmérséklet legerősebb növekedése Latin-Amerika és a Karib-térség trópusi vidékein várható, ahol egy új éghajlati rendszer van kialakulóban. A déli (Észak-Argentína) és északi (Mexikó) szubtrópusi régiókban ennél sokkal kevésbé hangsúlyos klimatikus eltolódás várható (Reyer et al. 2015:1603).

A térségben az elmúlt évtizedekben az IPCC megállapításai szerint jelentős eltérések alakultak ki a csapadékeloszlásban, miközben az évszázad végére 1-4 °C-os átlagos felmelegedés várható (Jat el al.

2016:25). Az IPCC negyedik értékelő jelentése szerint mindennek a következménye lehet a fajok kihalásának felgyorsulása, az erdők szavannává alakulása, a vízhiány növekedése, egyes alapvető növénykultúrák terméshozamainak csökkenése, valamint a szélsőséges időjárási események gyakoribbá válása is (ibid.). 2030-ra a régióban várhatóan önmagában a hőmérséklet-emelkedés átlagosan 3,3%-os egy főre jutó GDP-csökkenést fog okozni, ami egy hőmérséklet-emelkedés nélküli forgatókönyvhöz képest további 3,2 millió embert taszíthat szegénységbe (ECLAC 2022a in de Miguel & Sánchez 2023:122).

Latin-Amerikában és a Karib-térségben az éghajlatváltozás várhatóan tovább erősíti a már meglévő társadalmi és regionális különbségeket. Milliók élnek hurrikánok által fenyegetett területeken, ill. olyan alacsonyan fekvő partvidékeken vagy sűrűn lakott tengerparti zónákban, ahol különösen nagy a tengerszint-emelkedés, a viharhullámok és az áradások kockázata. A rossz infrastrukturális adottságú városi nyomornegyedek lakói, a szegényebb társadalmi csoportok, kiváltképp a nők és a gyermekek kiemelten veszélyeztetettek. A klímaváltozás hatásait a vidéki szegényréteg és az őslakos közösségek is igencsak megérzik, hiszen megélhetésük nagymértékben függ a természetes csapadékra épített kisüzemi mezőgazdaságtól és más természeti erőforrásoktól, miközben az infrastruktúrához, a technológiához és a politikai döntéshozatalhoz korlátozott a hozzáférésük, ez pedig gyengíti alkalmazkodóképességüket az éghajlatváltozás hatásaival szemben (Reyer et al. 2015:1602).

Latin-Amerika mind a csapadék, mind a felszíni és megújuló édesvíz nyomán bőséges vízkészletekkel rendelkezik, de a gyors népességnövekedés és az urbanizáció egyre inkább veszélyezteti az öntözésre rendelkezésre álló víz mennyiségét (Jat el al. 2016:18). Míg Latin-Amerika és a Karib-térség a világ megújuló vízkészleteinek mintegy 31%-ával rendelkezik, a globális népesség csupán 8,5%-a él e régióban. A vízkészletek azonban nagyon egyenlőtlenül oszlanak meg: több mint fele az Amazonas vízgyűjtőjéhez kötődik, és jelentős területi különbségek figyelhetők meg az egyes országok és alrégiók között is. Mivel a folyók vízhozama erősen függ az évszakos csapadékeloszlástól és ráadásul a

vízfolyások jelentős része nemzetközi vízgyűjtő-területeket táplál, ez tovább bonyolítja a vízgazdálkodást (Jat el al. 2016:19). Sok térségben a bizonytalan csapadékeloszlás miatt kulcsfontosságú a felszín alatti víz, valamint a gleccserekből és hótakaróból származó olvadékvíz (Vuille et al. 2008; Chevallier et al. 2011; Hirata és Conicelli 2012 in Reyer et al. 2015:1607).

A klímaváltozás következtében több alrégióban – különösen Közép-Amerikában és az Andok trópusi térségében – csökkenő lefolyás és erősödő szezonális ingadozás várható (Juen et al. 2007; Baraer et al. 2012; Kinouchi et al. 2013 in Reyer et al. 2015:1607). Latin-Amerikában is a mezőgazdaság a legnagyobb édesvíz-felhasználó, de az öntözött területek bővülése az elmúlt évtizedekben lelassult, és a kapcsolódó beruházások is visszaestek. Bár a térségben – különösen Brazíliában és Mexikóban – jelentős a tározókapacitás, az öntözött területek aránya a teljes mezőgazdasági területhez képest továbbra is alacsony. A jövőbeni öntözésfejlesztés legfőbb korlátai a magas kezdeti beruházási költségek és az öntözés révén termesztendő növények várható piaci kilátásai (Jat el al. 2016:20).

A 21. század végére 2 °C-os globális felmelegedéssel számolva Latin-Amerikában a csapadék mennyiségében éves és évszakos bontásban egyaránt összességében mérsékelt ($\pm 10\%$) változások várhatóak. A változások irányát illetően az éghajlati modellek jelentős eltérést mutatnak, bár a számítások szerint egyes térségekben – különösen a déli szélesség 10° és 30° között – a csapadék mennyisége száraz évszakban 20-50%-kal is csökkenhet. 4 °C-os globális felmelegedéssel számolva azonban a modellek már más jövőképet mutatnak: a csendes-óceáni trópusi országokban (Peru, Ecuador, Kolumbia) és a Río de la Plata vízgyűjtőjén jelentős csapadéknövekedés, míg Patagóniában, a Karib-térségben, Közép-Amerikában és Közép-Brazíliában komoly szárazság valószínűsíthető. A száraz évszaki csapadék mennyiségében különösen Közép-Brazíliában várható erős visszaesés, és ennek nyomán a század végére az éves átlagos csapadékmennyiség is jelentősen csökkenthet (Reyer et al. 2015:1604).

Az 1950-es évek óta Dél-Amerikában egyértelműen nőtt mind a csapadék mennyisége, mind a szélsőséges csapadékmennyiséggel járó időjárási események intenzitása. 4 °C-os globális felmelegedéssel számolva ezek az extrém időjárási események tovább fokozódnának és a korábban húszévente előforduló, szélsőséges napi csapadékkal járó időjárási események akár hatévente is jelentkeznének. Ezen események térbeli eloszlása ráadásul még egyenetlenebb lenne, és különösen súlyosan érintené Brazília egyes régióit, az argentin Pampák, valamint Ecuador, Peru és Kolumbia csendes-óceáni partvidékét, ahol az árvizek szempontjából kritikus többnapos intenzív esőzések is gyakoribbá válhatnak. A Karib-térségben, Közép-Amerikában, és az Amazonas déli részén mindeközben már most tapasztalható a száraz időszakok hosszabbodása, és az évszázad végére – a csapadékmennyiség csökkenése és a fokozódó párolgás miatt – Dél- és Közép-Amerika nagy részén, beleértve Brazília jelentős területeit és Mexikó északi régióit is, szélsőséges aszályok kialakulása várható, jóllehet ennek pontos mértéke ma még nehezen megbecsülhető (Reyer et al. 2015:1605).

Latin-Amerika és a Karib-térség a világ egyik legváltozatosabb növény- és állatvilágával rendelkező területe, mely biodiverzitás azonban komoly nyomás alatt áll: a becslések szerint a régióban a fajok száma 1970 óta 94%-al csökkent (WWF 2022 in de Miguel és Sánchez 2023:122), és a ma ismert vadonélő növény- és állatfajok 12%-a a kihalás szélén áll (Brooks et al. 2016 in Zarate et al. 2023:3). A régió adja a globális szárazföldi, édesvízi és tengeri biodiverzitás mintegy 60%-át (UNEP-WCMC 2016 in Zarate et al. 2023:3). A térség biodiverzitásának másik fontos eleme az agrobiodiverzitás, mely azonban már erősen függ az emberi beavatkozástól, mezőgazdasági műveléstől, hasznosítástól (Bioversity International 2017 in Zarate et al. 2023:3). Latin-Amerika és a Karib-térség a nagyfokú biodiverzitásának köszönhetően az agrár-élelmiszeripari innováció és a technológiafejlesztés központjává vált.

E biodiverzitás jövője szempontjából jelenleg az élőhelyek pusztulása, feldarabolódása és egyes fajok kereskedelmi célú kizsákmányolása magánál az éghajlatváltozásnál is nagyobb fenyegetést

jelent, jóllehet a fajvesztésben a klímaváltozás előrehaladásával annak szerepe várhatóan egyre meghatározóbb lesz (Hof et al. 2011 in Reyer et al. 2015:1609). Az előrejelzések szerint már 2 °C-os globális felmelegedés esetén is jelentős ökoszisztéma-változások következhetnek be, míg 3-4°C-os felmelegedés esetén az élőhelyek Dél-Amerika nagy részén – különösen az Amazonas, a Cerrado és más kiemelt ökorégiók esetében – súlyosan sérülnének (Reyer et al. 2015:1609).

A biodiverzitás, a szénmegkötés szempontjából kiemelkedő fontosságú az Amazonas vidéke, de az erdőirtás, a talajromlás, az éghajlatváltozás miatti hatalmas szénkibocsátás, és a csökkenő evapotranszspiráció (Betts et al. 2004; Cox et al. 2004; Costa & Pires 2010 in Reyer et al. 2015:1609) beláthatatlan következményekkel jár. Az extrém aszályok és erdőtüzek ráadásul tovább növelik az erdőpusztulás kockázatát, csökkentve az esőerdők szénelnyelő kapacitását (Brando et al. 2014 in Reyer et al. 2015:1609). A tüzek gyakoribbá válása különösen az Amazonas déli és délnyugati területein rontaná tovább a helyzetet, és bár a teljes erdőpusztulás valószínűsége az előrejelzési modellek szerint alacsony, az erdőpusztulás már most is jelentősen károsítja az ökoszisztéma-szolgáltatásokat és az itteni erdőkben élő közösségeket (Reyer et al. 2015:1609). 2016 óta 50 százalékkal növekedett az erdőirtás Brazília Amazonas és Cerrado régióiban (de Miguel és Sánchez 2023:122.).

A klímaváltozás mezőgazdaságra, vízkészletekre, erdőkre és biodiverzitásra gyakorolt hatásait Mexikóban is részletesen vizsgálják. Az előrejelzések szerint számos, az erdőgazdálkodás szempontjából fontos faj élőhelye itt is jelentősen beszűkülhet, a kukoricatermesztésre alkalmas területek csökkenni fognak, és egyes régiókban az állatok egészségét veszélyeztető hő- és páratelhelés nyomán az állattenyésztés is elveszítheti eltartóképeségét. A halászatot az óceánok melegedése, a tengerszint-emelkedés és az extrém időjárás fenyegeti, a vízkészletek túlhasználata pedig tovább súlyosbíthatja a klímaváltozás hatásait (Jat el al. 2016:25-27).

A fentiekén túlmenően az éghajlatváltozás más latin-amerikai és karibi országokban is komoly kihívásokat jelent. Csökkentve a termés hozamokat, veszélyeztetve a vízellátást Kolumbiában és Peruban az El Niño és La Niña jelenségek fokozzák az időjárási szélsőségeket. Közép-Amerikában, például El Salvadorban és Costa Ricában, pedig az aszályok, a ciklonok és a csapadék egyre kiszámíthatatlanabbá válása növeli az élelmezésbiztonsági kockázatokat. Brazíliában az Amazonas-vidék mezőgazdasági területté alakítása megváltoztatja a regionális klímát, csökkenti a csapadék mennyiségét, a trópusi ökoszisztémák ellenálló képességét, tovább erősítve az éghajlatváltozás negatív hatásait (Jat el al., 2016:28-29).

A trópusi ciklonok jelentős gazdasági és társadalmi hatással vannak Latin-Amerikára és a Karib-térségre: egy-egy pusztítóbb trópusi ciklon átvonulása átlagosan közel 1%-os gazdasági visszaesést okoz. Az elmúlt évtizedekben az észak-atlanti térségben nőtt a ciklonok gyakorisága és azok intenzitása, aminek hátterében részben az éghajlatváltozás, részben a természetes éghajlati ingadozások álltak. Az előrejelzések alapján a ciklonok száma összességében ugyan nem változik jelentősen, ugyanakkor az átlagos erősségük és a legerősebb, 4-5. kategóriájú viharok gyakorisága jelentősen nőhet. A felmelegedő légkör ráadásul több nedvességet képes megtartani, ami a ciklonokhoz kapcsolódó esőzések intenzitásának fokozódását vetíti előre, az árvizek kockázatát is tovább növelve a térségben (Reyer et al. 2015:1605-1606). Míg a Karib-térségben és Közép-Amerikában a viharhullámok és ciklonok okoznak súlyos áradásokat, addig az Andokban a gleccsertavak hirtelen kiürülése jelent a városokra nézve tartós veszélyt (Chevallier et al. 2011; Carey et al. 2012 in Reyner et al. 2015:1607). A trópusi Andokban 1980 óta a gleccserek legalább 30 százaléka eltűnt (de Miguel és Sánchez 2023:122).

Latin-Amerikában az éghajlatváltozás mezőgazdasági terméshozamokra gyakorolt hatása jóllehet térségenként és növényenként is eltérő, de az előrejelzések többsége – különösen a búza, a szója és a kukorica esetében – összességében negatív hatásokat jelez (Fernandes et al. 2012 in Reyner et al. 2015:1608). Míg a kávétermesztés várhatóan a

magasabb tengerszint feletti területekre, a maiaktól eltérő régiókba szorulhat vissza (Camargo 2010; Laderach et al. 2011; Zullo et al. 2011 in Reyer et al. 2015:1608), addig a rizs és a cukornád hozamai több tanulmány szerint is növekedhetnek (Fernandes et al. 2012; Marin et al. 2012 in Reyer et al. 2015:1608). A kontinens nagy részét – Mexikó területének 33%-át; Peru, Paraguay és a Dominikai Köztársaság körülbelül 60%-át; Chile területének 79%-át – érinti a talajerózió (University of Chile 2023 in de Miguel és Sánchez 2023:122). A klímaváltozás mindemellett várhatóan az állatenyésztésre is hatással lesz, hiszen a felmelegedés a takarmány mennyiségét és minőségét is rontja, a hőstressz pedig közvetlenül csökkenti az állatok termelékenységét, étvágyát, és mindezek nyomán a tejhozamot és a szaporodási mutatókat is (Porter et al. 2014 in Reyer et al. 2015:1608). 1-2 °C-os felmelegedés esetén, míg a szarvasmarha-, baromfi- és sertéstartás több országban stagnálhat vagy enyhén visszaeshet, addig a juhállomány akár növekedhet is, mivel ez a fajta jobban alkalmazkodik a melegebb és szárazabb körülményekhez (Seo et al. 2010 in Reyer et al. 2015:1608).

5. A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI POLITIKÁI (EGYENKÉNT)

5.1. A Dél-amerikai Közös Piac (MERCOSUR) agrár-környezetvédelmi intézkedései

5.1.1. A Dél-Amerikai Közös Piac kialakulásának főbb mozzanatai

A Dél-amerikai Közös Piacot az Asuncióni Szerződés⁷⁵ aláírásával hozta létre Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay 1991. március 26-án. A négy ország még ugyanebben az évben, november 29-én Montevideóban aláírta a Kiegészítő Gazdasági Megállapodást⁷⁶. A megállapodás célja az volt, hogy a szerveződést az ALADI-ba történő regisztráció révén intézményes keretek közé helyezze (Segrelles Serrano 2004:117). A

⁷⁵ *Tratado de Asunción*

⁷⁶ *Acuerdo de Complementación Económica*

MERCOSUR jelenleg öt teljes jogú taggal rendelkezik – Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay és Venezuela –, valamint hét társult taggal, köztük Bolíviával, Chilével, Kolumbiával, Ecuadorral, Guyanával, Peruval és Suriname-mal. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Venezuelát minden tagsághoz kapcsolódó joga és kötelezettsége alól felmentették, tagságát felfüggesztették, míg Bolívia csatlakozása folyamatban van (MERCOSUR 2025).

A MERCOSUR létrejötte nem tekinthető előzmény nélkülinek. A térség gazdasági integrációs törekvései már az ALADI 1960-as megalapításával megkezdődtek. A MERCOSUR létrehozásának folyamata ugyanakkor érdemi lendületet elsősorban az Argentína és Brazília között fokozatosan elmélyülő gazdasági, kereskedelmi és politikai együttműködés révén kapott. E két ország közötti együttműködés a regionális integráció motorjaként működött, és bizonyos értelemben a végső soron az EU-hoz vezető német-francia együttműködéshez hasonlítható.

Az integrációs folyamat szempontjából meghatározó jelentőségű mérföldkönek tekinthetők az 1985 novemberében elért, az Iguazúi Nyilatkozatban⁷⁷ rögzített kétoldalú megállapodások. A két ország közötti együttműködés elmélyítését szolgálta továbbá az 1986 júliusában Buenos Airesben aláírt Integrációs és Gazdasági Együttműködési Program⁷⁸, amelynek keretében 24, különböző célkitűzéseket és szakpolitikai területeket érintő jegyzőkönyv került elfogadásra. A program rugalmas intézményi keretei révén 1988 februárjában, az Alvoradai Akta⁷⁹ aláírásával Uruguay is csatlakozott a folyamatban lévő integrációs együttműködéshez (Segrelles Serrano 2004:119).

Végül megemlíthető, hogy a MERCOSUR integrációs folyamatának előzményeként értelmezhető az Argentína és Uruguay között 1975-ben aláírt Argentin-Uruguayi Gazdasági Együttműködési

⁷⁷ *Declaración de Foz de Iguazú*

⁷⁸ *Programa de Integración y Cooperación Económica*

⁷⁹ *Acta de Alvorada*

Megállapodás (CAUCE⁸⁰), valamint az Uruguay és Brazília által 1976-ban megkötött Kereskedelmi Terjeszkedésről Szóló Jegyzőkönyv (PEC⁸¹).

Össességében megállapítható, hogy mind a CAUCE, mind a PEC, valamint az Argentína és Brazília között létrejött további kétoldalú megállapodások meghatározó szerepet játszottak abban az integrációs folyamatban, amely végül a MERCOSUR létrehozásához vezetett. Az integráció előrehaladása ugyanakkor számos adminisztratív, bürokratikus, monetáris és kereskedelmi, valamint politikai-gazdasági jellegű nehézséggel és konfliktussal járt együtt. E kihívások részben abból is fakadtak, hogy a regionális együttműködésbe két kisebb állam, Paraguay és Uruguay is bekapcsolódott. Ezen országok a szervezet működése során gyakran érezhették úgy, hogy szerepük másodlagos, és a döntéshozatali folyamatokban korlátozott befolyással rendelkeznek, különösen az Argentína és Brazília által előzetesen kialakított álláspontokkal szemben (Quartino et al. 1992 in Segrelles Serrano 2004:121).

5.1.2. A Dél-amerikai Közös Piac célkitűzései

Az Asuncióni Szerződés megfogalmazása szerint a MERCOSUR alapvető célkitűzése, hogy *„kiterjessze az aktuális nemzeti piacok dimenzióit, mely alapfeltétele annak, hogy azok gazdasági fejlődési folyamata a társadalmi igazságosság mellett felgyorsulhasson”* (Tratado de Asunción in Segrelles Serrano 2004:121.). A környezet védelmének szempontja szintén megjelenik a szerződésben, amely kimondja, hogy e célt *„a rendelkezésre álló erőforrások leghatékonyabb felhasználása, a környezet megóvása, a fizikai összekapcsolások, a makrogazdasági politikák koordinációjának és a különböző gazdasági szektorok kiegészítő szerepének javítása által, a fokozatosság, a rugalmasság és az egyensúly elve alapján kell elérni”* (Tratado de Asunción in Segrelles Serrano 2004:121-122).

A felsorolt elvek arra utalnak, hogy a regionális integráció progresszív módon (fokozatosság) valósul meg, lehetőséget biztosítva a

⁸⁰ *Convenio Argentino-Uruguayo de Cooperación Económica*

⁸¹ *Protocolo de Expansión Comercial*

sajátos gazdasági és politikai körülményekhez igazodó változtatások bevezetésére (rugalmasság), miközben célja az integráció előnyeinek kiegyensúlyozott megosztása a tagállamok között (egyensúly). A szerződés értelmezése szerint a MERCOSUR létrehozása egyben válasz a globális gazdasági integráció erősödő folyamataira, és elősegíti a részes államok hatékonyabb nemzetközi beilleszkedését. A felek továbbá elismerték, hogy a szervezet megalapítása – összhangban a Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulást⁸² felváltó, ALADI-t létrehozó Montevideói Szerződés célkitűzéseivel – Latin-Amerika integrációs folyamatának újabb lépcsőfokát jelenti (Segrelles Serrano 2004).

5.1.3. A Dél-amerikai Közös Piac fő döntéshozó testületei

Jóllehet a Dél-amerikai Közös Piac létrehozásáról már az Asuncióni Szerződés rendelkezett, a szervezet intézményi struktúráját csak az Ouro Preto-i (Brazília) elnöki csúcstalálkozón határozták meg (Segrelles Serrano 2004). Az agrárpolitika tekintetében az Asuncióni Szerződés mindössze annyit rögzített, hogy a MERCOSUR létrehozása – a tagállamok közötti versenyfeltételek biztosítása érdekében – az agrárpolitika mint szektorális politika koordinációját is maga után vonja. Az agrárpolitikai döntéshozatal intézményi kereteit ezért elsősorban az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv szabályozza, míg az Asuncióni Szerződés csupán a 8. számú Agrárpolitikai Munkacsoport⁸³ létrehozásáról rendelkezett.

A 8. számú Agrárpolitikai Munkacsoport létrehozását követően a Las Leñas-i (Argentína) csúcstalálkozón, 1992-ben egy újabb döntéshozatali struktúra, az Agrárminiszterek Ülése⁸⁴ is megalakult (González 2013:7). A testület elsődleges feladata az egyes tagállamok agrárpolitikáinak harmonizációja, amely a később bemutatásra kerülő

⁸² *Asociación Latinoamericana de Libre Comercio*

⁸³ Jóllehet az Asuncióni Szerződés V. sz. melléklete szerint e munkacsoport elnevezése 8. sz. Agrárpolitikai Munkacsoport, a későbbi dokumentumokban 8. sz. Munkacsoport – Mezőgazdaság (*Subgrupo de Trabajo N° 8 – Agricultura*) elnevezéssel szerepel, továbbá e néven említi a Közös Piac Csoportot (*Grupo Mercado Común*) újradefiniáló CMC N° 12/12 sz. döntés is (González 2013:7)

⁸⁴ *Reunión de Ministros de Agricultura*

Közös Piac Tanácsa által megfogalmazott javaslatokon keresztül valósul meg. Tagjait a tagállamok agrárminisztériumainak képviselői alkotják, a magánszektor képviselte a testületben nem jelenik meg. Az Agrárminiszterek Ülése nem rendelkezik formális döntéshozatali hatáskörrel, szerepe alapvetően konzultatív jellegű (González 2013).

Az Asuncióni Szerződés aláírását követő, az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv elfogadásáig tartó átmeneti időszakban a szerződés végrehajtásának biztosítása érdekében két további kormányközi, döntéshozatali jogkörrel felruházott intézmény jött létre: a Közös Piac Tanácsa (CMC⁸⁵), valamint a Közös Piac Csoport (GMC⁸⁶) (Segrelles Serrano 2004:123). A többi munkacsoporthoz hasonlóan a korábban említett 8. számú Agrárpolitikai Munkacsoport is a GMC keretében működik.

A MERCOSUR legfőbb döntéshozó szerve a CMC, amely a politikai irányvonalak meghatározásáért és a kitűzött célok megvalósításának biztosításáért felel a valódi közös piac létrehozása érdekében. A testület a tagállamok gazdasági és külügyekért felelős minisztereiből áll, és döntéseit jogalkotási jelleggel, úgynevezett határozatok⁸⁷ formájában hozza meg, amelyek valamennyi tagállam számára kötelező érvényűek (Segrelles Serrano 2004:123).

A GMC ezzel szemben alapvetően végrehajtó jellegű szervként működik, amely – az Európai Bizottsághoz hasonlóan – a szerződés⁸⁸ öre. Feladatai közé tartozik intézkedések kezdeményezése, munkaprogramok kidolgozása, valamint munkacsoportok létrehozása, továbbá a közös piac működésének folyamatos alakítása és koordinálása. A testület a tagállamok központi bankjainak képviselőiből, valamint a gazdasági és külügyekért felelős miniszterek delegáltjaiból áll, és tevékenysége során kötelező erejű határozatokat⁸⁹ fogad el. A GMC munkáját az Adminisztratív Titkárság⁹⁰ támogatja, amely többek között a

⁸⁵ *Consejo del Mercado Común*

⁸⁶ *Grupo Mercado Común*

⁸⁷ *Decisiones*

⁸⁸ *Asuncióni Szerződés*

⁸⁹ *Resoluciones*

⁹⁰ *Secretaría Administrativa*

MERCOSUR Hivatalos Közlönyének⁹¹ kiadásáért és terjesztéséért felel, hasonló funkciót betöltve, mint az Európai Unió Hivatalos Lapja (Segrelles Serrano 2004:123).

A GMC keretében működő munkacsoportok – így a 8. számú Munkacsoport is – technikai jellegű, konzultatív szervek, amelyek a GMC intézkedéseinek végrehajtását segítik elő, ugyanakkor nem rendelkeznek önálló döntéshozatali hatáskörrel. Fő feladatuk, hogy a GMC számára az Asuncióni Szerződésben meghatározott célok elérése érdekében javaslatokat tegyenek a követendő szakpolitikai irányokra. A 8. számú Munkacsoport tevékenységi köre kiterjed többek között a mezőgazdasági és élelmiszeripari tevékenységek harmonizációjára, szerkezeti átalakítására, az agrárpolitikák összehangolására⁹², a MERCOSUR-szintű szektorális versenyképesség vizsgálatára, a mezőgazdasági termékek szabad áramlását akadályozó tényezők feltárására, a kis- és közepes termelők érdekeinek integrációs folyamatban történő megjelenítésére, továbbá a természeti erőforrások fenntartható használatának és a környezetvédelem agrárszektorbeli kérdéseinek kezelésére, valamint a mezőgazdasági vegyszerek regisztrációjára (González 2013).

A Munkacsoport belső felépítését – a többi munkacsoportéhoz hasonlóan – a GMC Szabályzata határozza meg. A szervezetbe valamennyi tagállam egy nemzeti képviselőt delegál, akik lehetnek állami tisztviselők vagy autonóm, illetve decentralizált állami intézmények képviselői. A 8. számú Munkacsoport esetében e feladatot – az Agrárminiszterek Tanácsához hasonlóan – az egyes tagállamok agrárminisztériumainak képviselői látják el. Az ülések koordinációját a tagállamok képviselői ábécésorrendben váltakozva végzik. A hatékony működés elősegítése érdekében a szervezeten belül munkabizottságok és technikai fórumok jöttek létre. A 8. számú Munkacsoportban például állat- és növény-egészségügyi bizottságok működnek. A 8. számú Munkacsoport és az Agrárminiszterek Tanácsának célkitűzései részben

⁹¹ *Boletín Oficial*

⁹² A harmonizációt illetően olyan változatos témák is napirendre kerülnek, mint a mezőgazdasági biztosítás, kockázat, inputanyagok és felszerelés, hitelek, társadalmi programok, vidéki oktatás, villamosítás, és termelési rendszerek (González 2013).

átfedik egymást, mivel mindkét intézmény a tagállami agrárpolitikák harmonizációjára törekszik (González 2013).

Az átmeneti időszak az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv 1994-es elfogadásáig tartott, amelynek eredményeként egy új döntéshozatali központ, a Kereskedelmi Bizottság⁹³ is létrejött. A testület minden tagállamból négy rendes és négy póttagból áll, működésének koordinációját a tagállamok külügyminisztériumai látják el (MERCOSUR 2026). A testület kormányközi jellegű intézményként működik, és döntéseit javaslatok⁹⁴, illetve irányelvek⁹⁵ formájában hozza meg, amelyek közül az utóbbiak valamennyi tagállam számára kötelező érvényűek. Az intézmény emellett támogatja a Közös Piac Csoport munkáját az egyes munkacsoportok és technikai bizottságok létrehozásában, valamint azok tevékenységének koordinációjában (Segrelles Serrano 2004).

Az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv két konzultatív jellegű intézmény létrehozásáról is rendelkezett. Ezek egyike a Parlamenti Vegyes Bizottság⁹⁶, amelynek elsődleges feladata a tagállami belső eljárások felgyorsítása annak érdekében, hogy a MERCOSUR szervei által elfogadott normák hatályba léphessenek, továbbá az integráció előmozdítása céljából hozzájárult a tagállami jogszabályok összehangolásához. A szervezet helyébe a 2006. december 6-án megalakult MERCOSUR Parlament lépett, mely a tagállamok polgárainak elsődleges érdekképviselői szerve (Parlamento del MERCOSUR, 2026a). Jelenleg a CMC 41/15. számú határozata és a PARLASUR 12/17. számú ajánlása szerint, a MERCOSUR Parlament 43 argentin, 37 brazil, 18 paraguayi és 18 uruguayi parlamenti képviselőből áll. A csatlakozás folyamatában lévő Bolíviának 18 felszólalási joggal rendelkező parlamenti képviselője van.

Feladatai közé tartozik a MERCOSUR-jog alkalmazásának és a demokratikus rend érvényesülésének figyelemmel kísérése, az emberi jogi helyzet értékelése, a közösségi szervek munkájának ellenőrzése, valamint

⁹³ *Comisión de Comercio*

⁹⁴ *Propuestas*

⁹⁵ *Directivas*

⁹⁶ *Comisión Parlamentaria Conjunta*

ajánlások, nyilatkozatok és vélemények elfogadása. A MERCOSUR Parlamentben dedikált bizottság foglalkozik a mezőgazdasággal, állattenyésztéssel, halászattal, továbbá a környezetvédelemmel is (Parlamento del MERCOSUR 2026b).

A másik, gazdasági és társadalmi érdekek artikulálását szolgáló platform a Gazdasági-Társadalmi Konzultációs Fórum⁹⁷ (Segrelles Serrano 2004:123-124). A Fórum feladata, hogy saját kezdeményezésére vagy a GMC, illetve más MERCOSUR-szervek felkérésére ajánlásokat fogalmazzon meg a hatáskörébe tartozó kérdésekben. A Fórum elősegíti a gazdasági és társadalmi fejlődést, nyomon követi és értékeli az integrációs politikák társadalmi-gazdasági hatásait, javaslatokat dolgoz ki gazdasági és szociális integrációs politikákra, továbbá kutatásokat, tanulmányokat és szakmai rendezvényeket szervez a MERCOSUR szempontjából releváns kérdésekben (Foro Consultivo Económico-Social 2026).

Megállapítható tehát, hogy az agrárszektor szereplői által megfogalmazott igények jelentős részére sem az Asuncióni Szerződés, sem az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv által kialakított intézményi struktúra nem reagált kellő mértékben. Bár a politikai döntéshozatal az exportvolumen növelését és az exportált termékek értékének emelkedését elsősorban nem a családi gazdaságoktól várta, az agrárszektor foglalkoztatási szerkezetében továbbra is ezek a kisebb léptékű vállalkozások játszanak meghatározó szerepet. A fenti hiányosságok kezelésére jött létre 2004-ben a Családi Mezőgazdasági Szakgyűlés (REAF⁹⁸) (González, 2013).

A REAF feladata, hogy ajánlások formájában támogassa a GMC munkáját a regionális szakpolitikák alakításában. A testület – a többi szakgyűléshez és munkacsoporthoz hasonlóan – nem rendelkezik önálló döntéshozatali hatáskörrel, befolyását elsősorban tanácsadói funkcióján keresztül fejt ki (González 2013). A szervezet működését – az Európai Unió gyakorlatához hasonlóan – a félévente, rotációs rendszerben változó soros elnökséget betöltő tagállam irányítja. A szakmai előkészítő munka

⁹⁷ *Foro Consultivo Económico-Social*

⁹⁸ *Reunión Especializada de Agricultura Familiar*

technikai csoportok⁹⁹ keretében zajlik, amelyek feladata az Éves Munkaterv¹⁰⁰ egyes elemeinek kidolgozása és nyomon követése. A technikai csoportok létrehozása a REAF aktuális szükségleteitől, valamint az integrációs folyamatba bevonni kívánt szakpolitikai témák jellegétől függ.

González (2013) szerint a REAF esetében a társadalmi szervezetek ténylegesen is aktívan részt vesznek a munkában, és ezáltal befolyást gyakorolnak a döntéshozatali folyamat egyes szakaszaira. A REAF vagy a GMC keretében születő döntések meghozatalakor azonban a végső szót az ülésen jelen lévő kormányzati képviselők mondják ki. További problémát jelent, hogy a társadalmi szervezetek – bár tevékenységi körük gyakran határokon átnyúló jellegű – nemzeti szekciókba szerveződnek, ami bizonyos esetekben korlátozhatja az általuk képviselt témák és problémák regionális szintű kezelését. González (2013) szerint bár a REAF nem rendelkezik formális döntéshozatali hatáskörrel, működése mégis hozzájárult ahhoz, hogy a családi mezőgazdaság a regionális közpolitikai gondolkodás fontos cselekvési keretévé váljon. A korábban bemutatott szervezeti egységek hatáskörét, felépítését, agrár-környezetvédelmi politikai relevanciáját az alábbi 10. sz. ábra foglalja össze.

Szerv	Típus	Összetétel	Fő feladat	Agrár-/környezet-politikai relevancia
Közös Piac Tanácsa	Legfőbb döntéshozó szerv	Gazdasági és külügy-miniszterek	Stratégiai irányítás kötelező erejű döntések révén	Közös agrárpolitikai irányok meghatározása
Közös Piac Csoport (GMC)	Végrehajtó szerv	A tagállamok központi bankjainak képviselői, a gazdasági és külügyekért felelős miniszterek delegáltjai	Végrehajtás és koordináció, a közös piac működésének folyamatos alakítása	Agrárpolitikai együttműködés koordinálása

⁹⁹ *Grupos Técnicos*

¹⁰⁰ *Plan de trabajo anual*

Szerv	Típus	Összetétel	Fő feladat	Agrár-/környezet-politikai relevancia
8. sz. Agrárpolitikai Munkacsoport (a GMC része)	Technikai, konzultatív munkacsoport	Agrár-minisztériumok képviselői	Agrárpolitikák harmonizációja, a GMC részére történő javaslattevés révén	Agrár-környezet-védelem és fenntartható erőforrás-használat támogatása
Agrár-miniszterek Ülése	Konzultatív szerv	Agrár-miniszterek	Az egyes tagállamok agrár-politikáinak harmonizációja ajánlások révén	Agrárpolitikai koordináció
Kereskedelmi Bizottság	Kormányközi szerv	Tagállami képviselők	Kereskedelem-politikai döntéshozatal javaslatok és kötelező erejű irányelvek révén	Agrár-kereskedelem befolyásolása
Adminisztratív Titkárság	Adminisztratív szerv	Állandó apparátus	A GMC adminisztratív támogatása	Szakpolitikai koordináció
MERCOSUR Parlament	Törvényhozó és tanácskozó szerv	Parlamenti képviselők	A tagállamok polgárainak képviselete, a demokratikus rend és a MERCOSUR-jog érvényesülésének elősegítése	Közvetett agrárjogi szerep
Gazdasági–Társadalmi Konzultációs Fórum	Konzultatív szerv	Gazdasági és társadalmi szereplők	Érdekegyeztetés	Agrárszereplők bevonása
Családi Mezőgazdasági Szakgyűlés	Szakosított konzultatív szerv	Kormányzati és civil szereplők	Ajánlások a családi gazdaságokról, regionális szakpolitikákról	Fenntartható mezőgazdaság és vidéki fejlődés beemelése a politikai agendába

10. sz. ábra: A Dél-amerikai Közös Piac fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)

5.1.4. Agrár-környezetvédelem a Dél-amerikai Közös Piac Keretében

A EU és a MERCOSUR környezetvédelmi politikái között lényeges különbség figyelhető meg. Míg az Európai Unióban a környezetvédelem horizontális célként jelenik meg, és követelményei valamennyi szakpolitikai területen érvényesülnek – így például az oktatáspolitikában, a kohéziós beruházások tervezésében vagy a Közös Agrárpolitika

intézkedéseiben –, addig a MERCOSUR keretében a környezetvédelmi szabályozás jóval korlátozottabb jogi kötelezőerővel bír. López-Ramírez et al. (2014) megállapítása szerint a MERCOSUR esetében a környezetvédelmi szempontok továbbra is alárendelődnek a kereskedelempolitikai prioritásoknak.

A MERCOSUR környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó intézménye az 1992-ben létrehozott Környezetvédelmi Szakgyűlés (REMA¹⁰¹), amelyből 1995-ben alakult meg a 6. számú Munkacsoport – Környezet¹⁰² (*Subgrupo de Trabajo No 6 – Medio Ambiente*). Ez a szervezeti egység a korábban bemutatott GMC struktúrájába illeszkedett (Bianchet 2005:7). A környezetvédelem ebben az időszakban nem tartozott a MERCOSUR prioritásai közé, amit jól jelez, hogy az Asuncióni Szerződés nem rendelkezett önálló környezetvédelmi munkacsoport létrehozásáról, és annak felállítására csak évekkel később került sor. Hasonlóképpen, az 1992-ben megalapított REMA is csupán létrejöttét követően, 1993 novemberében tartotta első ülését (Gligo 1996:56). A REMA tevékenysége alapvetően arra irányult, hogy a tagállamok környezetvédelmi szabályozását olyan módon harmonizálja, amely egyidejűleg figyelembe veszi a kereskedelempolitikai szempontokat, és megakadályozza, hogy a környezetvédelmi feltételek nem vámjellegű kereskedelmi korlátozásokká váljanak. E kettős funkció ugyanakkor belső feszültségeket eredményezett, és megnehezítette a környezetvédelmi koordinációt a többi munkacsoporttal való együttműködés során (Gligo 1996).

A REMA jogutódjaként működő 6. számú Munkacsoport napirendjén többek között olyan kérdések szerepeltek, mint a versenyképesség és a környezetvédelem összefüggései, a nem vámjellegű korlátozások problematikája, a nemzetközi környezetvédelmi normák érvényesítése, a környezeti vészhelyzetek kezelése, a többi munkacsoport által kidolgozott környezetvédelmi javaslatok végrehajtása, egy lehetséges MERCOSUR-szintű környezetvédelmi jogi eszköz kidolgozása, a

¹⁰¹ *Reunión Especializada de Medio Ambiente*

¹⁰² *Subgrupo de Trabajo Nº 6 – Medio Ambiente*

regionális környezeti információs rendszer kialakítása, valamint egy úgynevezett „zöld pecsét” bevezetésének lehetősége (Gligo 1996:57). Emellett említést érdemel a „*Somos MERCOSUR*” elnevezésű kezdeményezés is, amely a régió társadalmi szervezeteinek együttműködését hivatott elősegíteni. A kezdeményezés célja a regionális integráció demokratikusabb működésének támogatása, az ökológiai szemlélet erősítése, valamint az aktív állampolgári részvétel ösztönzése (López-Ramírez et al. 2014:463).

A MERCOSUR tagállamaiban a környezetvédelem kérdésköre alapvetően az 1992-es riói környezetvédelmi csúcstalálkozót követően került a szakpolitikai figyelem középpontjába. Torres és Díaz (2011) szerint ugyanakkor *„a részes államok környezetvédelmi hatásai nem integrálódnak. [...] Az integráció továbbra is a kereskedelem alapján működik.”* (idézi López-Ramírez et al. 2014:461). Noha a MERCOSUR-országok már 1998-tól megkezdtek egy kiegészítő környezetvédelmi jegyzőkönyv¹⁰³ kidolgozását, a folyamat végül csak 2001-ben zárult le a Környezetvédelmi Keretmegállapodás¹⁰⁴ elfogadásával. Torres és Díaz (2011) értelmezése szerint azonban e keretmegállapodás inkább a politikai szándék deklarálásának tekinthető, mintsem tényleges szakpolitikai fordulópontnak, mivel az *„még arról sem tesz említést, hogy a célok elérését milyen módon kívánna elősegíteni, mellőz bármely utalást az alkalmazandó eljárásokra, egyértelmű, operatív eszközök nélkül pedig nyilván nem is lesznek ösztönző cselekvések”* (idézi López-Ramírez et al. 2014:461).

A Keretmegállapodás preambuluma rögzíti, hogy a kereskedelem- és környezetpolitika egymást kiegészítő szakpolitikai területeknek tekintendők. A tagállamok megerősítették az 1992-es riói környezetvédelmi csúcstalálkozón tett nyilatkozataikat, és kötelezettséget vállaltak arra, hogy megvizsgálják, miként ruházhatók fel jogi eszközökkel a riói nyilatkozat azon elvei, amelyek más nemzetközi szerződésekben nem jelennek meg. Egyúttal kimondták, hogy a

¹⁰³ *Protocolo Adicional de Medio Ambiente*

¹⁰⁴ *Acuerdo Marco sobre Medio Ambiente*

Keretmegállapodás végrehajtásának a környezet védelmére, valamint a rendelkezésre álló erőforrások hatékonyabb felhasználására kell irányulnia. A környezeti szempontok bizonyos mértékű integrálását tervezték a szektorális politikákba és a MERCOSUR döntéshozatali folyamataiba. A Keretmegállapodás ugyanakkor azt is rögzíti, hogy a fenntartható fejlődés előmozdítása nem történhet a javak és szolgáltatások blokkon belüli szabad mozgásának rovására.

A tagállamok célként fogalmazták meg a környezeti problémák okainak és forrásainak integrált kezelését, amelybe a civil társadalom bevonását is szükségesnek tartották. Emellett gazdasági és szabályozási eszközök alkalmazásával kívánták ösztönözni a környezeti költségek internalizálását (Acuerdo Marco sobre Medio Ambiente del Mercosur, I. fejezet). A Keretmegállapodás III. fejezete ezt követően elsősorban példálózó jelleggel sorol fel viszonylag „puha” környezetpolitikai eszközöket, amelyek közül egyik sem tekinthető közvetlenül agrár-környezetvédelmi jellegűnek, és léptékükben sem hasonlíthatók a Közös Agrárpolitikával foglalkozó 3.1. alfejezetben bemutatott intézkedésekhez. Ebből következően Torres és Díaz (2011) kritikai megállapításai e tekintetben megalapozottnak tekinthetők. Ugyanakkor fontos kiemelnünk, hogy a fenntartható mezőgazdaság¹⁰⁵ szerepel a Keretmegállapodás mellékletében felsorolt azon tematikus területek között, amelyek esetében a tagállamok – a MERCOSUR környezeti napirendjével összhangban – a jövőre nézve iránymutatások kidolgozását vetítették előre.

Összességében megállapítható, hogy a MERCOSUR környezetvédelmi intézkedései alapvetően a nemzeti környezetvédelmi szabályozások összevetésére, a közöttük fennálló különbségek és aszimmetriák feltárására, azok harmonizációjára, valamint a belső és külső versenyt torzító szabályok lebontására korlátozódnak. A MERCOSUR működésében a kereskedelem védelme sok esetben a környezeti szempontoknál is hangsúlyosabb szerepet kap. E megközelítésben egyaránt tükröződnek az importőrök félelmei a protekcionista jellegű politikáktól és szabályozásoktól, valamint az exportőrök aggodalmai a

¹⁰⁵ *agropecuaria sustentable* (4. b.)

meg nem engedett versenyformák – például az ökológiai dömping – megjelenésével kapcsolatban (Gligo, 1996). E téren lényeges változást a Környezetvédelmi Keretmegállapodás sem eredményezett. Bár a dokumentum deklarált célja a környezetvédelmi szempontok integrálása a szektorális politikákba, továbbra is elsődleges jelentőséget tulajdonít a kereskedelempolitikai megfontolásoknak, valamint a javak és szolgáltatások integráción belüli szabad áramlása fenntartásának.

5.2. Andok Közösség (CAN) politikái

5.2.1. Az Andok Közösség létrejötte

Az Andok Közösség Bolívia, Ecuador, Kolumbia és Peru regionális integrációs szervezete, amely az együttműködésen keresztül a tagállamok kiegyensúlyozott fejlődésének előmozdítását tűzi ki célul. Az integráció folyamata az Andok Paktumként¹⁰⁶ is ismert Cartagenai Megállapodás¹⁰⁷ 1969. május 26-i aláírásával vette kezdetét. A kezdeti törekvések közé tartozott egy vámunió tíz éven belüli létrehozása (Quartino et al. 1992 in Segrelles Serrano 2004:121).

A CAN tagállamai több mint 100 millió lakost tömörítenek, és a dél-amerikai szubkontinens mintegy egynegyedét fedik le. A Cartagenai Megállapodás aláírásának célja az volt, hogy az integráció, valamint a gazdasági és társadalmi együttműködés erősítésén keresztül növelje a résztvevő országok lakosságának életszínvonalát. A CAN tagállamainak köre az integráció története során többször módosult: Venezuela 1973. február 13-án csatlakozott a szervezethez, majd 2006-ban kilépett, míg Chile 1976. október 30-án hagyta el az integrációt. Emellett a MERCOSUR tagállamai az Andok Tanácsának határozata alapján 2005. július 7-e óta a CAN társult tagjaivá váltak, míg Spanyolország és Marokkó megfigyelő státusszal rendelkeznek (Aguirre Ochoa 2014:3; Cancillería de Colombia 2022).

A CAN integrációs folyamata több szakaszra osztható. A kezdetben befelé forduló, zárt integráció– amely a 70-es években

¹⁰⁶ *Pacto Andino*

¹⁰⁷ *Acuerdo de Cartagena*

domináns importhelyettesítési modellhez igazodott – a 80-as évek végére fokozatosan a nyílt regionalizmus irányába mozdult el. Az 1989-es galápagosi találkozón a részt vevő államok vezetői elfogadták az integráció új modelljét meghatározó stratégiai és munkatervet, amelynek keretében a tagországok lebontották egymás közötti vámtarifáikat, majd 1993-ban szabadkereskedelmi övezetet hoztak létre, biztosítva az áruk szabad mozgását. A liberalizáció a szolgáltatásokra – különösen a közlekedésre – is kiterjedt, ami jelentősen növelte a közösségen belüli kereskedelmet és a gazdasági együttműködés erősödésével új munkahelyek létrejöttét eredményezte (Aguirre Ochoa 2014:6).

A világgazdaságban bekövetkező változások új kihívások elé állították a közösséget, ami a Cartagenai Megállapodás intézményi és szerkezeti reformját tette szükségessé. Ennek eredményeként a tagállamok aláírták a Trujillo-i¹⁰⁸ és a Sucre-i Jegyzőkönyvet¹⁰⁹. A reformok nyomán az Andok Paktumot az 1997-ben létrehozott Andok Közösség váltotta fel (ibid.). Az Andok Közösség jelenlegi működését a 2010-ben elfogadott Irányadó Elvek¹¹⁰, valamint a Stratégiai Menetrend¹¹¹ és annak Végrehajtási Terve¹¹² határozza meg.

5.2.2. Az Andoki Közös Agrárpolitika célkitűzései

Az Andoki Közös Agrárpolitika (a továbbiakban AKAP) célkitűzései közvetlenül kapcsolódnak az Andok Közösség általános céljaihoz. Mind az általános célkitűzéseket, mind az AKAP céljait a Cartagenai Megállapodás rögzíti. Az általános célok közé tartozik a tagállamok kiegyensúlyozott és harmonikus fejlődésének elősegítése méltányos feltételek mellett az integráció, valamint a gazdasági és társadalmi együttműködés révén; a gazdasági növekedés felgyorsítása és termelő munkahelyek teremtése a lakosság számára; a tagországok regionális

¹⁰⁸ *Protocolo Modificadorio del Acuerdo de Integración Subregional Andino, Protocolo de Trujillo*

¹⁰⁹ *Protocolo de Sucre*

¹¹⁰ *Principios Orientadores*

¹¹¹ *Agenda Estratégica*

¹¹² *Plan de Implementación*

integrációs folyamatban való részvételének erősítése a latin-amerikai közös piac fokozatos kialakítása érdekében; a külső sebezhetőség csökkentése és a nemzetközi gazdasági környezetben elfoglalt pozíciójuk javítása; továbbá a szubregionális szolidaritás erősítése és a fejlettségi különbségek mérséklése a tagállamok között (Comunidad Andina, 2021).

Amint azt korábban említettük, az AKAP célkitűzései szorosan kapcsolódnak az általános integrációs célokhoz (Cartagenai Megállapodás, IX. fejezet, 87. cikk). Ezek közé tartozik a vidéki népesség életszínvonalának javítása; a lakosság élelmezési és táplálkozási szükségleteinek nyomon követése annak érdekében, hogy a közösségen kívüli importtól való függőség a lehető legkisebb legyen; az andoki közös piac időben történő és megfelelő ellátásának biztosítása, valamint az élelmiszerhiány kockázatainak csökkentése; az alapvető élelmiszerek termelésének és a termelékenységi szint növelése; a termelés kiegészítése és regionális specializációja a termelési tényezők hatékonyabb kihasználása és a mezőgazdasági, illetve agráripari termékek cseréjének bővítése érdekében; továbbá az import regionális szintű helyettesítése, valamint az export diverzifikációja és növelése.

5.2.3. Az AKAP fő döntéshozó testületei

A Cartagenai Megállapodás értelmében az Andoki Közös Agrárpolitika döntéshozó szervei két csoportra oszthatók: egyrészt kormányközi intézményekre – például az Andoki Elnöki Tanács¹¹³, az Andok Község Bizottsága¹¹⁴ és a Külügyminiszterek Andoki Tanácsa¹¹⁵ –, másrészt közösségi jellegű szervekre, mint az Andoki Parlament¹¹⁶ és a Főtitkárság¹¹⁷ (Aguirre Ochoa 2014:8).

Az Andoki Integrációs Rendszer (SAI¹¹⁸) legfelsőbb szintű politikai szerve az Andoki Elnöki Tanács, amely a Cartagenai

¹¹³ Consejo Presidencial Andino

¹¹⁴ Comisión de la Comunidad Andina

¹¹⁵ Consejo Andino de Ministros de Relaciones Exteriores

¹¹⁶ Parlamento Andino

¹¹⁷ Secretaría General

¹¹⁸ Sistema Andino de Integración

Megállapodás tagállamainak állam- és kormányfőiből áll. Feladata az andoki integráció általános politikai irányvonalának meghatározása, valamint az integráció különböző területeire vonatkozó iránymutatások¹¹⁹ elfogadása, amelyeket az Andoki Integrációs Rendszer szervei és intézményei saját hatáskörükben hajtanak végre. A Tanács meghatározza a szubregionális integráció politikáját, értékeli annak eredményeit, koordinálja az integrációs rendszer intézményeinek tevékenységét, továbbá megvizsgálja és véleményezi az egyes egyéb integrációs szervek jelentéseit, kezdeményezéseit és ajánlásait (Cartagenai Megállapodás:11-14. cikk).

Az Külügyminiszterek Andoki Tanácsa a tagállamok külügyminisztereiből áll, és az Andoki Elnöki Tanácsot követően az integráció egyik legfontosabb politikai döntéshozó szerve. Feladata a tagállamok közös külpolitikájának kialakítása az integrációs jelentőségű ügyekben, a SAI külső fellépésének összehangolása, valamint – az Andok Közösség Bizottságával együttműködve – az integrációs folyamat általános politikájának kidolgozása, végrehajtása és értékelése. Emellett gondoskodik az Andoki Elnöki Tanács iránymutatásainak végrehajtásáról, koordinálja a tagállamok közös álláspontját a nemzetközi fórumokon, nemzetközi megállapodásokat köthet harmadik országokkal és nemzetközi szervezetekkel, továbbá hatáskörében ajánlásokat és kötelező erejű határozatokat¹²⁰ fogad el (Cartagenai Megállapodás:15-20. cikk).

A tagállamok kormányainak egy-egy meghatalmazott képviselője alkotja az Andok Közösség Bizottságát. A Bizottság a SAI egyik legfontosabb szabályozó szerve, amely elsősorban a kereskedelem, a beruházások és a gazdasági integráció területén hoz döntéseket¹²¹. Feladata az andoki integráció kereskedelem- és beruházáspolitikájának kidolgozása, végrehajtása és értékelése. Emellett gondoskodik a Cartagenai Megállapodás célkitűzéseinek és az Andoki Elnöki Tanács iránymutatásainak végrehajtásáról, összehangolja a tagállamok közös

¹¹⁹ *Directrices*

¹²⁰ *Decisiones*

¹²¹ *Decisiones*

álláspontját a hatáskörébe tartozó nemzetközi fórumokon, valamint folyamatos kapcsolatot tart fenn a SAI többi szervével a közös programok és intézkedések koordinációja érdekében (Cartagenai Megállapodás:21-28. cikk).

A közösségi intézmények közül a Főtitkárság a CAN végrehajtó és technikai szerveként működik. A Főtitkárság feladatai közé tartozik a Cartagenai Megállapodás és az Andok Közösség joganyaga végrehajtásának felügyelete, a Bizottság és a Külügyminiszterek Andoki Tanácsa számára döntési javaslatok és szakpolitikai kezdeményezések előkészítése, a tagállamok közötti koordináció elősegítése, valamint az integrációs folyamat eredményeinek rendszeres értékelése. Emellett technikai támogatást nyújt a SAI többi intézménye számára, elkészíti éves munkaprogramját, szervezi a közös szakmai egyeztetéseket, gondoskodik a közösségi dokumentumok kezeléséről, valamint kiadja a Cartagenai Megállapodás Hivatalos Közlönyét¹²² (Cartagenai Megállapodás:29-39. cikk).

Az Andoki Parlament, ugyancsak mint közösségi intézmény, a SAI tanácskozó, népképviselői szerve. Feladata az andoki integráció előmozdítása, az integrációs folyamat nyomon követése, valamint ajánlások és jogalkotási javaslatok megfogalmazása az integráció intézményei számára. Emellett elősegíti a tagállamok jogszabályainak harmonizációját és ösztönzi az együttműködést a nemzeti parlamentekkel (Cartagenai Megállapodás:42-43. cikk).

Az Andok Közösség Bírósága¹²³ az Andoki Integrációs Rendszer igazságszolgáltatási szerve, amelynek feladata az Andok Közösség jogának egységes értelmezése és alkalmazásának biztosítása. (Cartagenai Megállapodás:40-41. cikk).

Az Andoki Integrációs Rendszer pénzügyi intézményei az Andoki Fejlesztési Társaság¹²⁴ és a Latin-amerikai Tartalékalap¹²⁵. Elsődleges

¹²² *Gaceta Oficial del Acuerdo de Cartagena*

¹²³ *Tribunal de Justicia de la Comunidad Andina*

¹²⁴ *Corporación Andina de Fomento*

¹²⁵ *Fondo Latinoamericano de Reservas*

feladatuk az andoki integrációs folyamat előmozdítása és pénzügyi támogatása. E cél érdekében a két intézmény szoros együttműködésben dolgozik a Főtitkársággal, biztosítva tevékenységeik összehangolását és a Cartagenai Megállapodás célkitűzéseinek hatékonyabb megvalósítását (Cartagenai Megállapodás:45-46. cikk).

A fent említett intézményeken túl az Andok Közösség két további, kifejezetten az AKAP-pal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozó szervvel is rendelkezik: a Mezőgazdasági Miniszterek Tanácsával¹²⁶ és a Mezőgazdasági Tanáccsal¹²⁷. A Mezőgazdasági Miniszterek Tanácsa az integráció koordináló, tanácsadó és konzultatív testülete, amely rendszeresen ülésezik a Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója¹²⁸ keretében. A tagországok Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója a Bizottság számára tanácsokat és ajánlásokat fogalmaz meg többek között a mezőgazdasági ágazat integrált fejlesztésére irányuló regionális politika, a szakpolitikák harmonizációja és a nemzeti mezőgazdasági fejlesztési tervek koordinációja, a közös mezőgazdasági fejlesztési programok, közös marketingrendszerek és ellátási megállapodások, az agrárpolitika tervezése és végrehajtása, az exportösztönzés, az alkalmazott kutatás, a technikai és pénzügyi segítségnyújtás, valamint a növény- és állategészségügy kérdéseiben, továbbá a Cartagenai Megállapodás szabályainak és a Bizottság mezőgazdasági ágazatra vonatkozó határozatainak általános betartásával kapcsolatban (121. sz. határozat:2. cikk).

A Bizottság 121. sz. határozatának 3. cikke értelmében a Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója határozatok útján hozza meg döntéseit. A Mezőgazdasági Tanács feladata, hogy tanácsokkal lássa el a Cartagenai Megállapodás fő szerveit a nemzeti szakpolitikák harmonizációjával és összehangolásával, a megfelelő közös programok és intézkedések előkészítésével kapcsolatban, valamint elemezze a mezőgazdasági integráció előrehaladását (76. sz. határozat:1. cikk).

¹²⁶ Consejo de Ministros de Agricultura

¹²⁷ Consejo Agropecuario

¹²⁸ Reunión de Ministros de Agricultura

A fenti szervek hatásköreit, agrár-környezetvédelmi politikai relevanciáját, felépítését az alábbi 11. sz. ábra mutatja be.

Szerv	Típus	Fő feladat	Agrár- /környezetpolitikai relevancia
Andoki Elnöki Tanács	Legfőbb politikai szerv	Stratégiai irányítás	Agrárpolitikai prioritások meghatározása
Külügyminiszterek Andoki Tanácsa	Kormányközi döntéshozó szerv	Politikai koordináció	Agrár- és környezetpolitikai koordináció
Andok Közösség Bizottsága	Jogalkotó szerv	Jogszabályalkotás	Agrárpolitikai szabályozások megalkotása
Főtitkárság	Végrehajtó szerv	Koordináció	AKAP technikai támogatása
Andoki Parlament	Tanácskozó szerv	Ajánlások megfogalmazása, népképviselő	Jogharmonizáció
Andok Közösség Bírósága	Igazságszolgáltatási szerv	Közösségi jog	Egységes jogalkalmazás
Andoki Fejlesztési Társaság	Pénzügyi intézmény	Finanszírozás	Agrárprojektek
Latin-amerikai Tartalékalap	Pénzügyi intézmény	Pénzügyi stabilitás	Közvetett támogatás
Mezőgazdasági Miniszterek Tanácsa	Ágazati szerv	AKAP koordináció	Fő agrárpolitikai fórum
Mezőgazdasági Tanács	Tanácsadó szerv	Harmonizáció	AKAP szakmai koordináció

11. sz. ábra: Az Andok Közösség fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)

5.2.4. Az AKAP fő eszközei

Az Andok Közösség három különböző eszközt hozott létre és fogadott el az AKAP célkitűzéseinek megvalósítása érdekében: az Andoki Ársávrendszert (SAFP¹²⁹), amelyet a tagállamok az 1994. novemberi 371. sz. határozat nyomán vezettek be; az Andoki Mezőgazdasági Biztonsági Rendszert (SASA¹³⁰), amelyet a 2002. márciusi 515. sz. határozat hozott létre az állat- és növényegészség védelméért, valamint a mezőgazdasági termékek kereskedelmének elősegítését szolgáló elvek, kritériumok és eljárások meghatározására; továbbá egy olyan rendszert, amely mutatók és

¹²⁹ Sistema Andino de Franjas de Precios

¹³⁰ Sistema Andino de Seguridad Agropecuaria

egyéb mechanizmusok alkalmazásával teszi lehetővé az Andok Közösség tagállamai agrárágazati politikáinak nyomon követését (Otero s/f; Briceño 2000 in Anido Rivas 2008:24).

Az SAFP célja a mezőgazdasági termékek egy meghatározott csoportja importköltségeinek stabilizálása, amelyek esetében a nemzetközi piacokon jelentős áringadozás tapasztalható. A stabilizáció úgy valósul meg, hogy a nemzetközi árak minimális szint alá csökkenése esetén az értékvám emelkedik, míg a sáv felső határát meghaladó árak esetében a vám nullára csökken. Az ársáv lényegében a vám változó tényezővé alakítását jelenti, amelyet automatikusan igazítanak a nemzetközi árak külső ingadozásainak ellensúlyozása érdekében (CAN 2007e in ibid.).

A SASA pedig „(...) az egészségügyi és növény-egészségügyi szabványok harmonizálásáért; az állat- és növényegészségügyi helyzet javításáért; az emberi egészség javításához való hozzájárulásért; a növények, növényi termékek, szabályozott cikkek, valamint az állatok és termékeik kereskedelmének elősegítéséért; valamint az e területre vonatkozó szabályozások betartásának biztosításáért felelős elvek, elemek és intézmények összessége” (CAN 2007f in Anido Rivas 2008:25).

Végül az Andok Közösség tagállamainak mezőgazdasági ágazati politikáját nyomon követő rendszer a részes államok által alkalmazott különböző védelmi intézkedések monitorozását szolgálja. Ezt az úgynevezett mezőgazdasági támogatási mutatók és egyéb eszközök segítségével végzik, amelyek révén feltárhatóak a versenyfeltételek közötti eltérések, valamint kidolgozhatóak az ezek alapján megfogalmazható harmonizációs javaslatok (Világbank 2007 in Anido Riva 2008:27).

5.2.5. Agrár-környezetvédelem az AKAP keretében

Az Andok Közösség az agrár-környezetvédelmi intézkedések terén hosszú múltra tekint vissza. A kérdéskör első és egyben mindmáig egyetlen átfogó szabályozása az 1983. július 25-én elfogadott 182. számú határozat, amely

az Andoki „José Celestino Mutis” Mezőgazdasági, Élelmezésbiztonsági és Környezetvédelmi Rendszert¹³¹ hozta létre. A határozat 15. cikke az agrár-környezetvédelem szempontjából öt fő célkitűzést rögzített: a talajok, erdők, valamint az állat- és növényvilág racionális használatát és kezelését; a folyómedrek és a környező erdők, legelők fenntartható hasznosítását; a talajvédelemhez és a megújuló természeti erőforrásokhoz kapcsolódó környezeti oktatási programok megvalósítását és a lakosság bevonását a természetvédelmi gyakorlatokba; a vízgyűjtő területek védelmét és fejlesztését szolgáló két- vagy többoldalú megállapodások ösztönzését, beleértve az erdősítési programokat; valamint a tengeri területek szennyezés elleni védelmét és biológiai erőforrásaik megőrzését szolgáló rendszerek és megállapodások kialakítását.

Az Andoki „José Celestino Mutis” Rendszert olyan intézkedések összességéként alakították ki, amelyek célja a tagállamok védelme az élelmiszerhiány kockázataival szemben, valamint a lakosság élelmezési és táplálkozási szükségleteinek kielégítése a termelés, a termelékenység és a technológiai fejlődés ösztönzésével, készletek létrehozásával, továbbá a kereskedelem és az élelmiszer-fogyasztás fejlesztésével. A 182. számú határozat 2. cikkében rögzített általános célkitűzések többsége ennek megfelelően a mezőgazdasági termeléshez, az élelmezésbiztonsághoz és a kereskedelemhez kapcsolódik.

A célkitűzések felsorolása mindössze egy olyan elemet tartalmaz, amely közvetlenül kapcsolódik az agrár-környezetvédelemhez. Az utolsó, 1) pont célja *„...a hidrobiológiai, erdei és kapcsolódó természeti erőforrások felhasználására és megőrzésére irányuló politikák és közös fellépések előmozdítása”*. A CAN agrár-környezetvédelmi politikájának kidolgozásáért, valamint a rendszer végrehajtásáért a Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója felel. A rendszerhez kapcsolódó konkrét intézkedések elfogadása érdekében a Bizottság rendkívüli üléseket hívhat össze a mezőgazdasági miniszterek – mint a tagállami kormányok által akkreditált képviselők – részvételével. A Cartagenai Megállapodás

¹³¹ Sistema Andino „José Celestino Mutis” sobre agricultura, seguridad alimentaria y conservación del ambiente

Tanácsa technikai támogatást biztosít, továbbá javaslatokat, tanulmányokat és értékeléseket terjeszt elő a rendszer fejlesztésének elősegítése érdekében. A Mezőgazdasági Tanács – amely a tagállamok agrárminisztériumainak magas rangú képviselőiből áll – tanácsokkal látja el a Cartagenai Megállapodás szerveit és a mezőgazdasági minisztereket a nemzeti politikák harmonizálásával és összehangolásával, valamint a mezőgazdasági ágazatban megvalósítandó programok és közös fellépések előkészítésével kapcsolatban, különös tekintettel az Andoki „José Celestino Mutis” Rendszerre. Emellett közreműködik a 182. számú határozat végrehajtásának és működésének értékelésében is. A tagállamok összehangolják a határozat végrehajtásával kapcsolatos tevékenységeiket.

5.3. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer (SICA) fenntartható mezőgazdasági kezdeményezései

5.3.1. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer létrejötte

1951. október 14-én a közép-amerikai országok külügyminisztereinek San Salvadorban tartott megbeszélései során került aláírásra a San Salvadori Charta, mely dokumentum életre hívta a Közép-amerikai Államok Szervezetét (ODECA¹³²).

Az ezt követő tíz évben az ODECA meghatározó szerepet töltött be a közép-amerikai országok integrációjának előmozdításában. Az integráció jelentős előrelépést hozott a szabadkereskedelem és a gazdasági együttműködés terén is, így aláírásra került a Szabadkereskedelemről és a Közép-amerikai Gazdasági Integrációról Szóló Többoldalú Szerződés (Tegucigalpa, 1958)¹³³, ill. a Közép-amerikai Gazdasági Integrációs Általános Szerződés (Managua, 1960)¹³⁴. Ez utóbbi szerződés hozta magával többek között a Közép-amerikai Gazdasági Integrációs Bank¹³⁵ megalapítását (ibid.).

¹³² *Organización de Estados Centroamericanos*

¹³³ *Tratado Multilateral de Libre Comercio e Integración Económica Centroamericana*

¹³⁴ *Tratado General de Integración Económica Centroamericana*

¹³⁵ *Banco Centroamericano de Integración Económica*

Az integráció további elmélyítése érdekében 1962-ben a közép-amerikai államok kormányai egy újabb alapvető szerződést, chartát írtak alá Panamavárosban.¹³⁶ A dokumentum alapvetően a régió integrációs folyamatának további megerősítését szolgálta. Az 1970-es és 80-as években a hidegháború Közép-Amerikát is megosztotta: társadalmi és politikai konfliktusok robbantak ki, aláásva az integrációs törekvéseket (ibid.). 1986-ban és 1987-ben Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Honduras és Nicaragua államfői aláírták az Esquipulas I. és II. megállapodásokat¹³⁷. Ezek a megállapodások jelentős mértékben hozzájárultak a közép-amerikai országok demokratizálódásához, a térség tartós és stabil békéjéhez, és új lendületet adtak a regionális integráció folyamatának is (ibid.).¹³⁸

1991. december 13-án, a Közép-amerikai Elnökök XI. Találkozóján¹³⁹, amelyet Tegucigalpában, Honduras fővárosában tartottak, aláírták a Tegucigalpai Jegyzőkönyvet¹⁴⁰. Ez a dokumentum – létrehozva a Közép-amerikai Integrációs Rendszert – új, átfogó jogi és politikai keretet teremtett a térség számára. A Tegucigalpai Jegyzőkönyv az Európai Unió 1967-es Egyesítési Szerződéséhez¹⁴¹ hasonlatos, hiszen az – a gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és környezeti dimenziókat is beleértve – egységes szerkezetbe foglalta a közép-amerikai együttműködés valamennyi szintjét és területét. Jelen disszertáció a következő alfejezetekben a Tegucigalpai Jegyzőkönyv, ill. az 1993-as Közép-amerikai Gazdasági Integrációról Szóló Általános Szerződés Jegyzőkönyve (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv)¹⁴² alapján tárgyalja a SICA fő célkitűzéseit, döntéshozó testületeit, eszközeit.

¹³⁶ *Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (ODECA)*

¹³⁷ *Acuerdos de Esquipulas*

¹³⁸ <https://www.sica.int/integracion/5datos> (letöltés ideje: 2025. november 17.)

¹³⁹ *XI Cumbre de Presidentes Centroamericanos*

¹⁴⁰ *Protocolo de Tegucigalpa*

¹⁴¹ *Treaty establishing a Single Council and a Single Commission of the European Communities*

¹⁴² *Protocolo al Tratado General de Integración Económica Centroamericana*

5.3.2. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer célkitűzései

A SICA küldetése öt pillérre épül: gazdasági integráció, társadalmi integráció, átfogó klímaváltozás-kezelés, demokratikus biztonság és a regionális intézmények megerősítése (SICA 2025b).

Az integrációs szervezet célkitűzéseit a Tegucigalpai Jegyzőkönyv 3. cikkelye részletezi, melynek értelmében a SICA alapvető célja Közép-Amerika integrációjának megvalósítása, és ezáltal a *béke, a szabadság, a demokrácia és a fejlődés régiójának* létrehozása. Ezen fő célkitűzés elérése érdekében a Jegyzőkönyv 3. cikkelye a környezetvédelmet és fenntarthatóságot illetően az alábbi részcélokat határozza meg:

- b) *Egy új regionális biztonsági modell létrehozása, amely az ésszerű hatalmi egyensúlyon, a polgári hatalom megerősítésén, a mélyszegénység leküzdésén, a fenntartható fejlődés előmozdításán, a környezet védelmén, valamint az erőszak, a korrupció, a terrorizmus, a kábítószer-kereskedelem és a fegyverkereskedelem felszámolásán alapul.*
- h) *A tagállamok és a régió egésze fenntartható gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai fejlődésének előmozdítása harmonikus és kiegyensúlyozott módon.*
- i) *A környezet megőrzése, a természet tiszteletben tartása és a természettel való harmónia érdekében összehangolt intézkedések meghozatala, biztosítva a terület természeti erőforrásainak kiegyensúlyozott fejlődését és racionális kiaknázását a régióban egy új ökológiai rend megteremtése céljából.*

5.3.3. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő döntéshozó testületei

A SICA négy fő intézménye:

- a) az Elnökök Értekezlete¹⁴³

Az Elnökök Értekezlete a SICA legfőbb szerve (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:13. cikk), mely a tagállamok alkotmányos elnökeiből áll. Az

¹⁴³ Reunión de Presidentes

az ország, amely az Értekezletnek otthont ad, az azt követő félévben Közép-Amerika Szóvivője¹⁴⁴ lesz (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:14. cikk). Az Elnökök Értekezlete felelős valamennyi, a demokrácia, a fejlődés, a szabadság, a béke és a biztonság terén elnöki szintű döntést igénylő regionális kérdés megvitatásáért (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:15. cikk).

b) a Miniszterek Tanácsa¹⁴⁵

A Miniszterek Tanácsa az illetékes ágazati miniszterekből áll, akiket kivételes esetben megfelelő felhatalmazással rendelkező miniszterhelyettes is képviselhet a testületben. Annak a tagállamnak az illetékes ágazati minisztere, amely az adott félévben – a Tegucigalpai Jegyzőkönyv 14. cikkének megfelelően – Közép-Amerika Szóvivőjeként jár el, ugyanebben az időszakban elnöklí a Miniszterek Tanácsa üléseit is.

A Miniszterek Tanácsa nyomon követi és biztosítja az Elnökök Értekezlete által az adott ágazatra vonatkozóan hozott döntések hatékony végrehajtását, valamint előkészíti az Értekezlet elő kerülő témákat. A tárgyalandó kérdések jellegétől függően a miniszterek ágazatközi üléseket is tarthatnak. A szerv fő koordináló szerve a Külügyminiszterek Tanácsa (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:16. cikk).

A Külügyminiszterek Tanácsa hatáskörébe tartoznak a demokratizálódási folyamat, a béketeremtés, a regionális biztonság és más politikai jellegű ügyek, valamint a potenciálisan nemzetközi hatással is bíró gazdasági, társadalmi és kultúrpolitikai döntések meghozatala, ill. intézkedések koordinálása, nyomon követése. A Külügyminiszterek Tanácsa hagyja jóvá a központi szervezet költségvetését, állítja össze az Elnökök Értekezlete számára készülő napirendet és készíti elő annak találkozóit. A Tanács képviseli a régiót a nemzetközi közösség előtt, hajtja végre az elnökök regionális nemzetközi politikára vonatkozó döntéseit, tesz javaslatot új tag felvételére a SICA-ba, és hoz döntést a megfigyelő országok felvételéről. A Külügyminiszterek Tanácsa felülvizsgálja a

¹⁴⁴ *Vocero de Centroamerica*

¹⁴⁵ *Consejo de Ministros*

különböző miniszteri fórumok által előterjesztett javaslatokat, és azokat észrevételeivel és ajánlásaival együtt továbbítja az Elnökök Értekezlete irányába (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:17. cikk).

A Gazdasági Integrációért és Regionális Fejlesztésért Felelős Miniszterek Tanácsa hajtja végre az Elnökök Értekezlete gazdasági integrációra vonatkozó döntéseit. Feladata a régiós integráció gazdaságpolitikai előmozdítása (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:18. cikk). Az egyes ágazatokért felelős Miniszterek Tanácsai a saját hatáskörükbe tartozó ügyek kezeléséért felelősek (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:19. cikk). A Külügyminiszterek és a Gazdasági Integrációért és Regionális Fejlesztésért Felelős Miniszterek ágazatközi ülése feladata a régió nemzetközi gazdasági rendszerben történő aktív részvételére irányuló regionális stratégia megalkotása, megtárgyalása és az Elnökök részére történő előterjesztése, továbbá annak összehangolt végrehajtása (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:20. cikk).

A 10. cikkben foglaltak sérelme nélkül a Tanácsok döntései minden tagállam számára kötelezőek, és végrehajtásuknak kizárólag tagállami jogszabályi rendelkezések szabhatnak akadályt. Ilyen esetben a Tanács – a szükséges technikai vizsgálatok elvégzését követően – újból megvizsgálja az ügyet, és szükség esetén a döntést hozzáigazítja az érintett tagállam jogrendszeréhez. A döntések mindazonáltal végrehajthatóak azokban a tagállamokban, amelyek kifogással nem éltek (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:22. cikk).

c) a Végrehajtó Bizottság¹⁴⁶

A Végrehajtó Bizottság és a Főtitkárság a SICA állandó szervei (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:23. cikk). A Végrehajtó Bizottság a tagállamok egy-egy képviselőjéből áll. A Végrehajtó Bizottság elnöke annak az államnak a képviselője, amely az Elnökök Értekezlete legutolsó rendes ülésének otthont adott (Közép-Amerika Szóvivője). A Végrehajtó

¹⁴⁶ *Comité Ejecutivo*

Bizottság hatáskörébe tartozik többek között az ágazati politikák meghatározása, és összhangban az Elnöki Értekezletek által meghatározott általános irányelvekkel, ehhez kapcsolódóan – az elnökön keresztül – a Külügyminiszterek Tanácsa részére a szükséges javaslatok benyújtása (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:24. cikk).

d) a Főtitkárság¹⁴⁷

A Főtitkárságot az Elnökök Értekezlete által négyéves időtartamra kinevezett Főtitkár vezeti (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:25. cikk). A Főtitkár a SICA legmagasabb rangú közigazgatási tisztviselője, ő látja el a Rendszer jogi képviselését is. A SICA Főtitkára elsősorban koordinációs, végrehajtás-ellenőrzési és képviselési feladatokat lát el. Hatáskörébe tartozik az Elnökök Értekezlete, a Miniszterek Tanácsa és a Végrehajtó Bizottság döntései végrehajtásának összehangolása, a rendszer nemzetközi képviselése, valamint a pénzügyi és technikai együttműködések kezdeményezése. A Főtitkár emellett felügyeli a Tegucigalpai Jegyzőkönyv és a kapcsolódó jogi aktusok végrehajtását, valamint koordinálja a SICA szervezeti egységeinek munkáját (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:26. cikk). A Főtitkárság tehát elsősorban koordinációs és végrehajtást támogató szerepet tölt be, ugyanakkor nem rendelkezik az Európai Bizottsághoz hasonló önálló kezdeményezési vagy szankcionálási hatáskörrel, ami az agrár-környezetvédelmi szakpolitikák végrehajtásának intézményi korlátját is jelenti.

A gazdasági ügyekkel foglalkozó szervezeti egység, a Közép-amerikai Gazdasági Integrációról szóló Általános Szerződés Állandó Titkársága (SIECA¹⁴⁸) a gazdasági szempontok harmonikus és kiegyensúlyozott, a politikai, társadalmi és kulturális dimenziókhoz, a közép-amerikai régió átfogó integrációjához illeszkedő fejlesztéséért felel (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:28. cikk). A SIECA feladata a gazdasági alrendszer többi titkárságának tevékenységei közötti kapcsolattartás, továbbá az

¹⁴⁷ *Secretaría General*

¹⁴⁸ *Secretaría de Integración Económica Centroamericana*

együttműködés összehangolása a SICA Főtitkárságával (Guatamalavárosi Jegyzőkönyv:43. cikk). Gazdasági integrációs kérdésekben javaslattevési joggal rendelkezik (Guatamalavárosi Jegyzőkönyv, 44. cikk).

A fent bemutatott szervek felépítését, hatásköreit, agrár- környezetvédelmi politikai relevanciáját a lenti 12. sz. ábra foglalja össze.

Szerv	Típus	Összetétel	Fő feladat	Agrár- /környezetpolitikai relevancia
Elnökök Értekezlete	Legfőbb döntéshozó szerv	Tagállamok elnökei	A SICA stratégiai irányítása	Meghatározza a regionális agrár- és fenntarthatósági prioritásokat
Miniszterek Tanácsa	Kormányközi döntéshozó szerv	Ágazati miniszterek	Az elnöki döntések végrehajtása és koordinációja	Agrár-, környezet- és vidékfejlesztési politikák összehangolása
Külügy- miniszterek Tanácsa	Koordináló szerv	Külügy- miniszterek	Nemzetközi és politikai ügyek koordinálása	Nemzetközi agrár- és klímaügyi együttműködések
Gazdasági Integrációért és Regionális Fejlesztésért Felelős Miniszterek Tanácsa	Szakpolitikai szerv	Illetékes miniszterek	Gazdasági integráció előmozdítása	Agrárkereskedelmi és fejlesztési kérdések
Végrehajtó Bizottság	Állandó végrehajtó szerv	Tagállami képviselők	A döntések végrehajtásának felügyelete	Ágazati politikák koordinációja
Főtitkárság	Adminisztratív szerv	Főtitkár és apparátus	A rendszer működtetése és képviselete	Agrár- és környezetpolitikai programok koordinációja
Közép- amerikai Gazdasági Integrációról szóló Általános Szerződés Állandó Titkársága	Gazdasági titkárság	Szakmai apparátus	Gazdasági integráció támogatása	Agrárkereskedelem és regionális fejlesztés

12. sz. ábra: A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)

5.3.4. A Közép-amerikai Integrációs Rendszer fő eszközei

A Tegucigalpai Jegyzőkönyv 6. cikkelye szerint a tagállamok vállalják, hogy tartózkodnak olyan egyoldalú intézkedések bevezetésétől, melyek

veszélyeztetnék az integrációs rendszer korábban ismertetett céljainak elérését, alapelveinek betartását. A Jegyzőkönyv 7. cikkelye mindemellett létrehozott egy ún. előzetes konzultációs eljárást¹⁴⁹ is, melyet azokban az esetekben kell alkalmazni a tagállamok között, amikor a gazdasági kapcsolatokra vagy a régió kívüli közép-amerikai együttműködésre vonatkozóan előzetes iránymutatások nincsenek.

A SICA feladatainak ellátására és céljainak megvalósítására minden tagállamban és nemzetközi viszonylatban is jogképességgel bír (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:30. cikk). A Tegucigalpai Jegyzőkönyv céljaival és elveivel összhangban a SICA a hatáskörébe tartozó ügyekben harmadik államokkal vagy szervezetekkel szerződéseket és megállapodásokat is köthet. Harmadik államokkal olyan ún. társulási megállapodásokat is köthet, melyek kölcsönös jogokat és kötelezettségeket állapítanak meg (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:31. cikk).

A Tegucigalpai Jegyzőkönyv, valamint annak kiegészítő és származékos okmányai elsőbbséget élveznek minden olyan egyezményvel, megállapodással vagy jegyzőkönyvvel szemben, amelyet a tagállamok a közép-amerikai integrációt érintő kérdésekben két- vagy többoldalúan kötöttek. Az ilyen két- vagy többoldalú egyezmények, megállapodások vagy szerződések rendelkezései mindazonáltal mindaddig hatályban maradnak, míg nem ütköznek a Tegucigalpai Jegyzőkönyvvel, valamint annak kiegészítő és származékos okmányaival, és nem akadályozzák azok céljainak és törekvéseinek megvalósítását (Tegucigalpai Jegyzőkönyv:35. cikk).

A Guatemalavárosi Jegyzőkönyv 55. cikkelye értelmében a SICA Gazdasági Integrációs Alrendszerének közigazgatási aktusai határozatok, rendeletek, megállapodások és ajánlások lehetnek. A határozatok kötelező erejű aktusok. Határozatokat hoz például a Gazdasági Integrációért Felelős Miniszterek Tanácsa az Alrendszer belső ügyeivel, például a szervezeti egységek működésével vagy a gazdasági integráció intézményi politikáinak nyomon követésével kapcsolatban. A rendeletek általános

¹⁴⁹ *Procedimiento de Consulta Previa*

hatályúak, minden elemükben kötelezőek, és közvetlenül alkalmazandók valamennyi Résztes Államban. A megállapodások ezzel szemben sajátos vagy egyedi jellegűek, és csak címzettjeik számára kötelezőek. Az ajánlások pedig a határozatok, rendeletek vagy megállapodások meghozatalának előkészítését szolgálják, és olyan iránymutatásokat tartalmaznak, amelyek csak céljaik és alapelveik tekintetében kötelezőek (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:55. cikk).

Amennyiben bármelyik Résztes Állam úgy ítéli meg, hogy a Guatemalavárosi Jegyzőkönyv, valamint annak kiegészítő és származékos okmányainak végrehajtása hátrányosan érinti gazdaságának bármely ágazatát, úgy a gazdasági integráció Végrehajtó Bizottságától a szóban forgó rendelkezés vagy rendelkezések alkalmazásának ideiglenes felfüggesztését kérheti. A Végrehajtó Bizottság ekkor haladéktalanul megvizsgálja a felmerült helyzetet, és elutasítja vagy jóváhagyja az aktuális kérelmet. A kérelem jóváhagyása esetén meghatározza a szóban forgó szabály vagy szabályok felfüggesztésének időtartamát, valamint a kérelmező állam által, a helyzet megoldása érdekében megteendő intézkedéseket.

5.3.5. Agrár-környezetvédelem a Közép-amerikai Integrációs Rendszer keretében

Az 1993-as Közép-amerikai Gazdasági Integrációról Szóló Általános Szerződés Jegyzőkönyve¹⁵⁰ (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv) célja a Közép-amerikai Gazdasági Unió létrehozása (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:1. cikk). A Jegyzőkönyv létrehoz egy ún. Gazdasági Integrációs Alrendszer¹⁵¹, melynek fő célja a közép-amerikai országok méltányos és fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődése (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:3. cikk). E Gazdasági Integrációs Alrendszer egyik részeleme a Közép-amerikai Szabadkereskedelmi Övezet¹⁵², melynek megvalósítása érdekében a tagállamok megállapodtak

¹⁵⁰ *Protocolo al Tratado General de Integración Económica Centroamericana*

¹⁵¹ *Subsistema de Integración Económica*

¹⁵² *Zona de Libre Comercio Centroamericana*

abban, hogy fokozatosan felszámolnak az egyes tagállamok közötti kereskedelem útjában álló valamennyi vám- és nem vámjellegű akadályt (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:7. cikk). A Jegyzőkönyvben a Részes Államok ugyanakkor kötelezettséget vállaltak a támogatások és szubvenciók alkalmazását, a dömpinget, valamint minden egyéb tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot tiltó közös kereskedelmi szabályok továbbfejlesztésére és aktualizálására is (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:8. cikk).

Nem vállalták ugyanakkor egy, az euróhoz hasonló közös deviza bevezetését, de megállapodtak abban, hogy a régióban előmozdítják a devizaszabadságot és árfolyamaik stabilitását, valamint a nemzeti valuták szabad piacának működését (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:9. cikk). A Részes Államok elkötelezték magukat a közép-amerikai importvámok fejlesztése mellett (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:10. cikk) és vállalták külkereskedelmi kapcsolataik fokozatos és rugalmas összehangolását és harmonizációját (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:11. cikk), továbbá nemzeti exportfejlesztési politikáik regionális szintű konvergenciájának és fokozatos harmonizációjának előmozdítását (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:14. cikk).

A Jegyzőkönyv azonban ahogy az egymás közötti árucserére, úgy a harmadik országokkal folytatott kereskedelemre vonatkozóan sem tartalmaz átütő erejű vállalásokat. A Jegyzőkönyv ugyanis nem zárja ki, hogy a tagállamok egyoldalúan tárgyaljanak megállapodásokról harmadik országokkal is (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:12. cikk). A tagállamok még vámunió létrehozására is csak fokozatosan és progresszíven, az erre a célra létrehozott és konszenzussal jóváhagyott programokra építve vállalkoztak (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:15. cikk). Hasonló a helyzet a monetáris és pénzügyi integrációval, melynek megvalósítására a Részes Államok szintén csak fokozatosan, makrogazdasági politikáik — különösen a monetáris és fiskális politikák — harmonizációja révén vállalkoztak (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:19. cikk). Szemmel látható a Maastrichti Szerződés példája a Guatemalavárosi Jegyzőkönyv 18.

cikkelye esetében, melyben a Részes Államok megállapodtak abban, hogy előmozdítják a munkaerő és a tőke szabad mozgását a régióban.

A Guatemalavárosi Jegyzőkönyv második fejezete az ágazati politikák fejlesztésével foglalkozik. A szervezet agrárpolitikájával, agrárkörnyezetvédelmével a dokumentum 21-23. és 26. cikkelyei foglalkoznak. A mezőgazdasági szektorban a Részes Államok egy olyan közép amerikai agrárpolitika fokozatos végrehajtására vállaltak kötelezettséget, amely a hatékonyság és a versenyképesség javítása érdekében előmozdítja a termelési rendszer modernizációját és átalakítását (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:21. cikk). A Részes Államok mindazonáltal arra töreksenek, hogy a mezőgazdasági piaci árrendszer a termelés növelésére, a termelési hatékonyság javítására, a komparatív előnyök fejlesztésére, valamint a Részes Államok között az ellátásban fennálló komplementaritás erősítésére ösztönözzön (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:22. cikk).

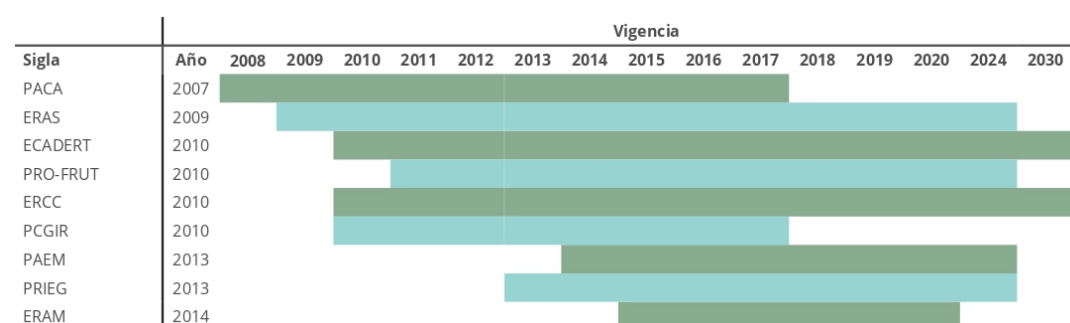
Szükség esetén ugyanakkor a harmadik országok mezőgazdasági és kereskedelempolitikájából eredő tisztességtelen verseny hatásainak ellensúlyozására is intézkedéseket fogadhatnak el (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:23. cikk). Végül, de nem utolsó sorban kötelezettséget vállaltak az emberi, állati és növényi egészség, a környezet és a biztonság védelméhez, valamint a minimális minőségi követelmények teljesítéséhez szükséges közös piaci szabványok és műszaki előírások elfogadására is (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv:26. cikk).

A Jegyzőkönyv harmadik fejezetének 32. cikkelye kiegészíti a fentieket. A szakasz értelmében ugyanis a Részes Államok a versenyképesség növelése érdekében az oktatás, a természeti erőforrások megőrzése, valamint a tudományos és technológiai ismeretek hasznosítása és alkalmazása révén, az emberi és természeti erőforrások jobb kihasználásán és hatékonyabb működtetésén alapuló összehangolt stratégiákat fogadnak el. A természeti erőforrások és a környezetvédelem ügyében a Részes Államok megállapodtak abban, hogy közös stratégiákat dolgoznak ki a régió természeti örökségének értékelésére és védelmére,

fenntartható fejlődési minták alkalmazására, a természeti erőforrások optimális és ésszerű felhasználására, a szennyezés ellenőrzésére és az ökológiai egyensúly helyreállítására. Ezt többek között a nemzeti környezetvédelmi jogszabályok regionális szintű fejlesztése és harmonizációja, valamint környezetvédelmi projektek finanszírozása és végrehajtása révén kívánják elérni.

A Jegyzőkönyv negyedik fejezete létrehozta a Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács Titkárságát¹⁵³, mely a mezőgazdaságért felelős ágazati miniszterek tanácsának támogató szerve, azaz egy dedikáltan agrárfókuszú, technikai adminisztratív szervezeti egység¹⁵⁴. Feladatkörében eljárva javaslatokat tesz a mezőgazdasági, erdészeti és halászati ágazatokban szükséges intézkedésekre és végrehajtja azokat. Ezen intézkedések érinthetik többek között programok és projektek kialakítását, a növény- és állategészségügyi politikákat, de a tudományos-technológiai kutatás és a termelés modernizációjának kérdéseit is (Guatemalavárosi Jegyzőkönyv, 45. cikk).

A Guatemalavárosi Jegyzőkönyv 32. cikkelyének megfelelően a SICA országai több olyan stratégiát is kidolgoztak az évek folyamán, melyek részben vagy egészben az integrációs rendszer agrárkörnyezetvédelmi célkitűzéseit részletezik. E dokumentumok rendszerét az alábbi 13. számú ábra mutatja be:

13. sz. ábra: A SICA éghajlatváltozással kapcsolatos regionális tervezési eszközeinek listája és azok érvényességi ideje (forrás: SE-CAC 2017:27)

¹⁵³ Secretaría del Consejo Agropecuario Centroamericano

¹⁵⁴ órgano técnico administrativo

Az ábra alapján látható, hogy a SICA agrárkörnyezetvédelmi politikáját 2026-ban alapvetően két dokumentum, a Közép-amerikai Területi Vidékfejlesztési Stratégia 2010-2030 (ECADERT¹⁵⁵), ill. a Regionális Éghajlatváltozási Stratégia (ERCC¹⁵⁶) szabályozza.

Az ECADERT 5. sz. stratégiai komponense foglalkozik agrárkörnyezetvédelemmel és kimondja, hogy oly módon kell ösztönözni a környezeti területgazdálkodás terjedését a társadalmi és intézményi szereplők körében, hogy azok gyakorlataikat az ökoszisztémák megújulási képességéhez és a biodiverzitás megőrzéséhez igazítsák. Ez olyan innovációs folyamatok létrehozását foglalja magában, amelyek: mérséklék az éghajlatváltozás hatásait, alkalmazkodóvá teszik a termelési rendszereket, ellensúlyozzák a talaj nem megfelelő használatát és leromlását, csökkentik az öntözéshez és emberi fogyasztáshoz szükséges vízkészlet hiányát, vagy más társadalmi-környezeti kihívások kezelését célozzák (ECADERT 2010:6. old).

Az ECADERT-ben megfogalmazott fenntartható területfejlesztés és a „Jó Élet” (*Buen Vivir*) filozófiája az emberek és a természet közötti olyan harmonikus kapcsolatra épül, amely a jelen és a jövő generációk jóléte érdekében a természeti erőforrások fenntartható megőrzését, helyreállítását és használatát követeli meg. A környezet és a társadalom együtt egy olyan egységet képeznek, amelyet jóllehet az emberi tevékenység alakít, de azt saját, tőlünk független dinamikák is formálják. A klímaváltozás, a biodiverzitás csökkenése, a víz- és talajerózió jelensége rámutat a fenntarthatatlan gazdasági modellek káros következményeire. E folyamatokat megállítani vagy legalább mérsékelni szükséges, miközben a természetierőforrás-gazdálkodásnak inkluzívnak kell lennie, azaz a környezet megóvásában és az erőforrások kezelésében el kell ismernie a vidéki lakosság – különösen az őslakos népek és a nők – szerepét, javítva hozzáférésüket ezekhez. A helyi közösségek által irányított, fenntartható

¹⁵⁵ *Estrategia Centroamericana de Desarrollo Rural Territorial 2010 - 2030*

¹⁵⁶ *Estrategia Regional de Cambio Climático*

fejlesztés, valamint a termelés diverzifikálása kulcsfontosságú a vidéki területek életminőségének javításához, hiszen a gazdálkodók a jelenkor kihívásaihoz ennek hiányában nem képesek sikeresen alkalmazkodni (ECADERT 2010:70).

Az ECADERT szerint az élelmiszerbiztonság, a közegészség és az életminőség javítása érdekében meg kell védeni és fenntartható módon, a lakosság bevonásával hasznosítani szükséges a vidéki területek természeti erőforrásait, különösen a vízkészleteket, az erdőket és a talajminőséget. Ennek része az erdőirtás és a talajromlás megállítása, a víztermelés, a vízkészletek, és az azokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása, miközben törekedni kell a közösségek által nyújtott környezeti szolgáltatások helyi és nemzetközi piacokon történő elismertetésére (ibid).

Az ECADERT célja a környezetvédelem megerősítése a víz- és hulladékgazdálkodás javítása, a helyi közösségek aktív részvétele és új intézményi megoldások létrehozatala révén. A stratégia a Regionális Agrárkörnyezetvédelmi és Egészségügyi Stratégia (ERAS¹⁵⁷) öt stratégiai tengelyére épül, melyek: fenntartható földhasználat, klímaváltozás és éghajlati változékonyság, biodiverzitás, agrár-környezetvédelmi vállalkozások, egészséges terek és életmód. Az ECADERT olyan regionális eszközök alkalmazását célozza, amelyek támogatják a klímaváltozáshoz történő alkalmazkodást, a vízgazdálkodás integrált megközelítését, a talajok és erdők helyreállítását, valamint a környezeti katasztrófák kockázatának kezelését (ibid.).

Az ECADERT fent említett 5. számú stratégiai komponense nyolc intézkedésből áll, ezek:

- A határokon átnyúló vízgyűjtő területek közös, fenntartható kezelését ösztönző szabályok és mechanizmusok létrehozása,
- A vízgyűjtő-terület- és a környezetgazdálkodásban a nők és férfiak kapacitásainak erősítése, különös tekintettel a vízkészletek

¹⁵⁷ *Estrategia Regional Agro-ambiental y de Salud*

integrált társadalmi kezelésére és a vidéki területek kockázatainak kezelésére,

- A föld- és vízpiaci szabályozások és szakpolitikai irányelvek előmozdítása,
- Nem hagyományos erdőtelepítés az őslakos népek kisbirtokain és közösségi földjein,
- Helyi társulási rendszerek, kollektív környezeti szolgáltatások létrehozásának elősegítésére,
- Helyi, önálló környezeti auditálási mechanizmusok,
- Zöld vállalkozások,
- „Jó élet” és átfogó egészség (ECADERT 2010:72-75).

Az ECADERT végrehajtásért a SICA keretében a Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács (CAC¹⁵⁸) felelős, amely a Tegucigalpai Jegyzőkönyv 8. cikkelye alapján az ágazatközütti koordinációt biztosítja, együttműködve más SICA-tanácsokkal. A CAC létrehozza az ECADERT végrehajtásáért felelős Regionális Bizottságot¹⁵⁹. E fórum készíti el az egyes fejlesztési időszakokra vonatkozó Regionális Cselekvési Tervet¹⁶⁰. Technikai szinten a CAC Végrehajtó Titkársága¹⁶¹ végzi az ágazatközütti koordinációt a SICA más szervezeti egységeivel, biztosítva azok tervezési, nyomonkövetési folyamatokba történő integrálását (ECADERT 2010:89-90.).

A Regionális Éghajlatváltozási Stratégia részletezi a Stratégiai Prioritásokat¹⁶² is (ERCC 2010:46). A Regionális Éghajlatváltozási Stratégia irányelvei a következők:

- Osztott, de differenciált nemzeti és nemzetközi szintű felelősségvállalás,
- Környezeti igazságosság és az ökológiai adósság kompenzálása,
- Hozzájárulás a Millenniumi Fejlesztési Célok eléréséhez,

¹⁵⁸ Consejo Agropecuario Centroamericano

¹⁵⁹ Comisión Regional para la ejecución de la ECADERT

¹⁶⁰ Plan de Acción Regional

¹⁶¹ Secretaría Ejecutiva del CAC

¹⁶² Prioridades Estratégicas

- Transzverzális, ágazatok közötti és interkulturális megközelítések; az egyik legfontosabb, átfogó téma az egyenlőség és a nemek közötti egyenlőség;
- A kormányzási és szolidaritási politikák, az egyenlőség, a nemek közötti egyenlőség és a társadalmi igazságosság koherenciája,
- Annak felismerése, hogy az őslakos közösségek, az afrikai származású lakosság, a vidéki és városi nők, a gyermekek és az idősek, valamint a szegénységben élő családok a régió népességének legkiszolgáltatottabb csoportjai (ERCC 2010:46).

Az ERCC stratégiai programterületei¹⁶³:

1. Az éghajlatváltozáshoz kapcsolódó sérülékenység és az ahhoz való alkalmazkodás, valamint kockázatkezelés
2. Mitigáció
3. Intézményi kapacitásépítés
4. Oktatás, tudatosságnövelés, kommunikáció és állampolgári részvétel
5. Technológiatranszfer
6. Nemzetközi tárgyalások és menedzsment (ERCC:2010:47)

A mezőgazdaság és az élelmezésbiztonság az ERCC 1. számú stratégiai programterületének 1.2 pontja, melynek stratégiai célkitűzése¹⁶⁴ a mezőgazdaság éghajlatváltozással és -változékonysággal szembeni sérülékenységének csökkentése az adaptáció vonatkozó regionális politikákban történő meghonosítása révén. Az alpont egy operatív célt¹⁶⁵ is megfogalmaz: az ERAS – különös tekintettel annak a mezőgazdaságban az éghajlatváltozásra és az éghajlat változékonyságára, valamint a fenntartható földgazdálkodásra összpontosító programterülete – végrehajtásának megerősítése.

Jól látható, hogy az ERCC egy igen összetett agrárkörnyezetvédelmi cél- és intézkedésrendszert fogalmaz meg, melyben öt cselekvési

¹⁶³ *áreas programáticas estratégicas*

¹⁶⁴ *Objetivo Estratégico*

¹⁶⁵ *Objetivo Operacional*

irányhoz¹⁶⁶ összesen tizenkilenc intézkedés kapcsolódik. A stratégiai cselekvési irányai:

1. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás intézményi kapacitásainak megerősítése, figyelembe véve a helyi szintű sebezhetőségeket
2. A mezőgazdaság technológiai és intézményi alkalmazkodási folyamataihoz szükséges információk előállításának, átadásának és terjesztésének előmozdítása
3. A mezőgazdasághoz és éghajlatváltozáshoz kapcsolódó műszaki és egyetemi képzési központok, valamint a meteorológiai és hidrológiai szolgálatok, továbbá az éghajlatváltozás és az éghajlat változékonysága mérséklésére szolgáló és adaptációs technológiák megerősítése
4. Az éghajlatváltozás mezőgazdasági kockázatainak kezelésére szolgáló pénzügyi mechanizmusok fejlesztése és megerősítése
5. Az ágazati politikák felülvizsgálata az éghajlatváltozás és az éghajlati változékonyság tükrében

5.4. A Karib-tengeri Közösség (CARICOM) keretrendszere

5.4.1. A Karib-tengeri Közösség létrejötte

A Karib-térség a világ egyik legváltozatosabb és legszínesebb régiója. Gyarmati múltjából fakadóan népessége rendkívül heterogén, amit az egyes országok különböző nyelvei, politikai és jogi berendezkedése, kulturális hagyományai is tükröznek. A régióban a Föld legszegényebb országai (például Haiti és Kuba), és a leggazdagabbak közé sorolt területek is (mint Aruba, a Bahamák vagy a Kajmán-szigetek) is megtalálhatók. A legtöbb karibi állam többnyire viszonylag kis népességgel rendelkezik, bár a térségben több közepes méretű, tízmillió főt meghaladó lakosságú ország is megtalálható, például Kuba, Haiti és a Dominikai Köztársaság (Roseboom et al. 2001:2).

¹⁶⁶ *Línea de Acción*

A térség számos apró szigetállamra tagolódik, amit több kutató is komoly strukturális hátránynak tekint. A brit kormány 1958-ban megpróbálta egyetlen egységbe szervezni karibi gyarmatait, létrehozva a Nyugat-indiai Föderációt. A szövetség azonban rövid életűnek bizonyult, mivel két legnagyobb tagja, Trinidad és Tobago, valamint Jamaica 1962 augusztusában kiváltak és kikiáltották függetlenségüket. Bár ezzel a föderáció megszűnt, a regionális együttműködés iránti igény továbbra is fennmaradt.

Az 1960-as években a karibi, korábban brit fennhatóság alatt álló területek több közös kezdeményezést indítottak, amelyek közül az 1968-ban létrehozott Karib-tengeri Szabadkereskedelmi Szervezet (CARIFTA¹⁶⁷) emelkedett ki. Ezt 1973-ban a Karib-tengeri Közösség és Közös Piac (CARICOM¹⁶⁸) váltotta fel, amelynek tagsága ekkor már nem korlátozódott csupán az egykori brit gyarmatokra (Rodeboom et al. 2001:4). A CARICOM 1973. július 4-én a chaguaramasi szerződés aláírásával jött létre. A szerződést később azonban módosították annak érdekében, hogy megteremtsék az egységes piac és az egységes gazdaság kialakításának lehetőségét (CARICOM 2025a).

5.4.2. A Karib-tengeri Közösség célkitűzései

A CARICOM négy fő pilléren nyugszik: gazdasági integráció; külpolitikai koordináció; humán és társadalmi fejlődés; valamint biztonság. E pillérek támasztják ugyanis alá a Karib-tengeri Közösséget létrehozó Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés¹⁶⁹ 6. cikkelyében lefektetett célokat, melyek:

- az élet- és munkakörülmények javítása;
- a munkaerő és más termelési tényezők teljes körű foglalkoztatása, alkalmazása;
- gyorsított, összehangolt és fenntartható gazdasági fejlődés és konvergencia;

¹⁶⁷ *Caribbean Free Trade Association*

¹⁶⁸ *Caribbean Community*

¹⁶⁹ *Revised Treaty of Chaguaramas*

- a harmadik államokkal folytatott kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok bővítése;
- a nemzetközi versenyképesség fokozása;
- a termelés és a termelékenység növelésének megszervezése;
- nagyobb mértékű gazdasági befolyás;
- a tagállamok gazdasági befolyásának és hatékonyságának növelése harmadik államokkal, államcsoportokkal és bármely szervezettel való kapcsolataikban;
- a tagállamok kül- és (kül)gazdasági politikájának fokozott összehangolása és
- a funkcionális együttműködés fokozása.

5.4.3. A Karib-tengeri Közösség fő döntéshozó testületei

A felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés 10. cikke meghatározza a Karib-tengeri Közösség fő intézményeit, és létrehozza:

- a Kormányfők Konferenciáját¹⁷⁰ és
- a Miniszterek Közösségi Tanácsát.¹⁷¹

A Miniszterek Közösségi Tanácsa a szervezet második legmagasabb rangú szerve. A fenti szerveket feladataik ellátásában a következő intézmények segítik:

- a Pénzügyi és Tervezési Tanács;¹⁷²
- a Kereskedelmi és Gazdaságfejlesztési Tanács;¹⁷³
- a Külügyi és Közösségi Kapcsolatok Tanácsa¹⁷⁴, és
- az Emberi és Társadalmi Fejlődés Tanácsa¹⁷⁵ (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:10. cikk).

¹⁷⁰ *Conference of Heads of Government*

¹⁷¹ *Community Council of Ministers*

¹⁷² *Council for Finance and Planning*

¹⁷³ *Council for Trade and Economic Development*

¹⁷⁴ *Council for Foreign and Community Relations*

¹⁷⁵ *Council for Human and Social Development*

A Közösség legfőbb szerve a Kormányfők Konferenciája, mely a tagállamok kormányfőiből áll (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:11. cikk), és meghatározza és biztosítja a Közösség politikai irányvonalait. Alaphelyzetben a Kormányfők Konferenciája köt a Közösség nevében szerződéseket, ill. létesít kapcsolatot más nemzetközi szervezetekkel, államokkal. A Konferencia a Közösség más szerveinek és testületeinek, a Közösség céljainak elérése érdekében követendő politikákkal kapcsolatban, mindemellett olyan általános vagy különleges politikai irányelveket is kiadhat, melyek végrehajtása kötelező. A Konferencia megvizsgálhatja és rendezheti a tagállamok közötti vitákat, továbbá konzultációt folytathat a Karib-térség szervezeteivel vagy más szervezetekkel, és e célokból további, általa szükségesnek vélt mechanizmusokat is létrehozhat. A Konferencia továbbá határozatokat hozhat a Közösség költségeinek fedezéséhez szükséges pénzügyi szabályok megállapítása érdekében, és a Közösség pénzügyeivel kapcsolatban felmerülő kérdésekben ő rendelkezik a végső döntési jogkörrel (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:12. cikk).

A Miniszterek Közösségi Tanácsa alapvetően a Kormányfők Konferenciája üléseinek előkészítő testületként működik, és a közösségi ügyekért felelős miniszterekből, valamint a tagállamok által saját belátásuk szerint kijelölt bármely más miniszterből áll. A Miniszterek Közösségi Tanácsa a gazdasági integrációval, külkapcsolatokkal, funkcionális együttműködéssel kapcsolatos közösségi stratégiai tervezés és koordináció fejlesztéséért tartozik elsődleges felelősséggel. A Tanács ugyanakkor felelős a közösségi határozatok tagállami végrehajtásának előmozdításáért és ellenőrzéséért is (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:13. cikk).

A Pénzügyi és Tervezési Tanács, mely a tagállamok által kijelölt miniszterekből áll, a tagállamok gazdaságpolitikájának koordinációjáért, valamint pénzügyi és monetáris integrációjáért tartozik elsődleges felelősséggel. A Tanács olyan intézkedéseket alakít ki és mozdít elő, melyek összehangolják és közelítik a tagállamok nemzeti makrogazdasági politikáit, valamint biztosítják a külföldi beruházási politika egységes,

összehangolt végrehajtását. A Pénzügyi és Tervezési Tanács tevékenységét a később bemutatásra kerülő Központi Bankok Elnökeinek Bizottsága segíti (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:14. cikk).

A Kereskedelmi és Gazdaságfejlesztési Tanács ugyancsak a tagállamok által kijelölt miniszterekből áll és a Közösség kereskedelmének és gazdasági fejlődésének előmozdításáért felel. Feladata többek között: az ipari és mezőgazdasági áruk termelésének, minőségellenőrzésének és forgalmazásának fokozására irányuló intézkedések megtétele, előmozdítása és értékelése, azok nemzetközi versenyképességének biztosítása érdekében; az ipari és mezőgazdasági termelés strukturális diverzifikációjának felgyorsítását célzó intézkedések fenntartható és regionálisan integrált alapon történő megtétele és előmozdítása; az energia- és a természeti erőforrások fenntartható fejlesztését célzó intézkedések előmozdítása; illetve a környezet védelmét és megőrzését, valamint a fenntartható fejlődést célzó politikák előmozdítása és kidolgozása (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:15. cikk).

A Külügyi és Közösségi Kapcsolatok Tanácsa a tagállamok külügyért felelős minisztereiből áll és a Közösség és más nemzetközi szervezetek, valamint harmadik államok közötti kapcsolatok meghatározásáért felel. A Tanács intézkedéseket hoz a Közösség tagállami külpolitikáinak összehangolására; összehangolja a tagállamok álláspontját a kormányközi szervezetekben; együttműködik a Kereskedelmi és Gazdaságfejlesztési Tanáccsal a Közösség külgazdasági és kereskedelmi kapcsolatainak erősítését célzó politikák előmozdításában és összehangolt fejlesztésében; ill. a tagállamokkal szorosan konzultálva összehangolja a közösségi külpolitikát a tágabb karibi térség államainak politikáival (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:16. cikk).

A Közösségben az emberi és társadalmi fejlődés előmozdításáért felelős Emberi és Társadalmi Fejlődés Tanácsát szintén a tagállamok által kijelölt miniszterek alkotják. A Tanács többek között előmozdítja a közegészség javítását, beleértve hatékony és megfizethető egészségügyi

szolgáltatások fejlesztését és szervezését a Közösségben; a Közösségben található oktatási és képzési létesítmények hatékony szervezésével előmozdítja az oktatás fejlesztését; a munkavállalók élet- és munkakörülményeinek javítása érdekében előmozdítja és összehangolt módon fejleszti a vonatkozó politikákat és programokat, elősegíti a munkaügyi és ipari kapcsolatok szervezését és harmonikus fejlesztését; a fiatalok és nők fejlődésének előmozdítására különböző szakpolitikákat és programokat dolgoz ki; továbbá az egészséges emberi környezet megteremtését és fenntartását támogató speciális programokat dolgoz ki és mozdít elő a Közösségben (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:17. cikk).

A felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés 21. cikke a fent bemutatott grémiumokon felül közösségi intézményeket is létrehoz, melyek:

- a Karibi Meteorológiai Intézet¹⁷⁶;
- a Karibi Meteorológiai Szervezet¹⁷⁷;
- a Karibi Környezetegészségügyi Intézet¹⁷⁸;
- a Karibi Mezőgazdasági Kutatási és Fejlesztési Intézet (CARDI¹⁷⁹);
- a Karibi Regionális Állategészségügyi és Állatorvosi Közegészségügyi Asszisztensek Oktatási és Képzési Központja¹⁸⁰;
- a Karibi Közösségi Parlamenti Képviselők Gyűlése¹⁸¹;
- a Karibi Fejlesztési Igazgatási Központ¹⁸²;
- a Karibi Élelmiszer- és Táplálkozási Intézet¹⁸³.

Végül, de nem utolsó sorban meg kell említeni a Titkárságot¹⁸⁴ is, mely a Közösség legfőbb igazgatási szerve. A Titkárság egy főtitkárból és a

¹⁷⁶ *Caribbean Meteorological Institute*

¹⁷⁷ *Caribbean Meteorological Organisation*

¹⁷⁸ *Caribbean Environmental Health Institute*

¹⁷⁹ *Caribbean Agricultural Research and Development Institute*

¹⁸⁰ *Caribbean Regional Centre for the Education and Training of Animal Health and Veterinary Public Health Assistants*

¹⁸¹ *Assembly of Caribbean Community Parliamentarians*

¹⁸² *Caribbean Centre For Developmental Administration*

¹⁸³ *Caribbean Food and Nutrition Institute*

¹⁸⁴ *Secretariat*

Közösség által igényelt egyéb személyzetből áll (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:23. cikk). A fent ismertetett szervezeti egységek felépítését, hatásköreit, agrár-környezetvédelmi politikai relevanciáját az alábbi 14. sz. ábra foglalja össze.

Szerv	Típus	Összetétel	Fő hatáskör	Agrár- /környezetpolitikai relevancia
Kormányfők Konferenciája	Legfelsőbb politikai szerv	Tagállamok állam- és kormányfői	A CARICOM stratégiai irányítása, alapvető politikai döntések meghozatala	Meghatározza a regionális agrár- és fenntarthatósági együttműködés politikai kereteit
Miniszterek Közösségi Tanácsa	Koordináló szerv, második legmagasabb rangú	Tagállami miniszterek	A közösségi politikák koordinációja és végrehajtásának felügyelete	Összehangolja az agrár- és fejlesztéspolitikai kezdeményezéseket
Pénzügyi és Tervezési Tanács	Miniszteri tanács	Pénzügyi és gazdasági tárcák képviselői	Pénzügyi és gazdaság-politikai koordináció	Közvetetten befolyásolja az agrárpolitikai finanszírozást
Kereskedelmi és Gazdaság-fejlesztési Tanács	Miniszteri tanács	Kereskedelmi és gazdasági ügyekért felelős miniszterek	Kereskedelmi és gazdaság-fejlesztési politika	Kiemelt jelentőségű a mezőgazdasági kereskedelem és agrárpiaconk szempontjából
Külügyi és Közösségi Kapcsolatok Tanácsa	Miniszteri tanács	Külügy-miniszterek	Külkapcsolatok koordinációja	Nemzetközi agrár- és klímapolitikai együttműködések támogatása
Emberi és Társadalmi Fejlődés Tanácsa	Miniszteri tanács	Társadalom-politikai szakterületek miniszterei	Humán és társadalmi fejlesztési kérdések	Kapcsolódik a vidéki fejlesztéshez és élelmezés-biztonsághoz
CARICOM Titkárság	Legfőbb igazgatási szerv	főtitkár, nemzetközi tisztségviselők	Adminisztratív és technikai koordináció	A regionális agrár- és környezetpolitikai programok végrehajtásának támogatása
CARDI és egyéb kapcsolt intézmények	közösségi intézmények társult intézmények	Kutatási, fejlesztési és pénzügyi szervezetek	Tudományos, fejlesztési és finanszírozási feladatok	Közvetlen szerep az agrárinnovációban, kutatásban és klímaadaptációban

14. sz. ábra: A Karib-tengeri Közösség fő döntéshozó testületei (saját szerkesztés)

5.4.4. A Karib-tengeri Közösség fő eszközei

Az integrációs szervezet agrárpolitikájával a Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés II. része, az 56-62. cikkek foglalkoznak. A szerződés szerint a Közösségi Agrárpolitika¹⁸⁵ egyik célja a Régió természeti erőforrásainak – beleértve az erdőket és a kizárólagos gazdasági övezet élő erőforrásait – hatékony, de fenntartható kezelése és kiaknázása (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:56. cikk).

A szerződés értelmében a regionális agrárpolitikák kidolgozása és végrehajtása terén a Közösségnek a tagállamok és az illetékes regionális szervezetek közötti együttműködést kell előmozdítania; továbbá létre kell hoznia egy hatékony rendszert a regionális mezőgazdasági termelés dömpinggel, támogatásokkal és más tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szembeni védelmére is (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés:57. cikk). A teljes Közösség számára ezen túlmenően a dedikáltan a természeti erőforrások védelmével foglalkozó 58. cikkely is fogalmaz meg elvárásokat. E passzus a Közösségnek a tagállamok erőforrás-kezelését, ill. a mezőgazdasági ágazat átalakítását és fenntartható fejlődését támogató intézkedések megtételét írja elő. A Közösségnek ilyen módon intézkedéseket kell elfogadnia a talaj, a levegő és a vízkészletek, a tengerjog szerinti kizárólagos gazdasági övezetek és a tagállamok nemzeti joghatósága alá tartozó összes többi tengeri terület hatékony kezelése; a biológiai sokféleség megőrzése és a tagállamok biológiai erőforrásainak fenntartható felhasználása, különösen a fontos gyógyászati és hagyományos értékkel bíró erőforrások ügyében.

A szerződés ezen túlmenően az agrártermékek forgalmazásával, halgazdálkodással, erdőgazdálkodással kapcsolatban is megfogalmaz intézkedéseket. A halgazdálkodás terén például előírja, hogy a Közösség az illetékes nemzeti, regionális és nemzetközi ügynökségekkel és szervezetekkel együttműködve mozgósítsa elő a halászati erőforrások fenntartható fejlesztését, kezelését és védelmét a tagállamokban és a Részes Államok halászati erőforrásainak fenntartható fejlesztése

¹⁸⁵ *Community Agricultural Policy*

érdekében ösztönözze védett vízi élőhelyek és a kapcsolódó szárazföldi területek és halpopulációk létrehozását. A Közösségnek a tagállamokkal mindemellett a tengerek szennyező anyagoktól és veszélyes hulladékoktól történő megóvásában is együtt kell működnie (Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés, 60. cikk).

Az erdőgazdálkodást illetően a Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés 61. cikke a Közösség számára az illetékes nemzeti, regionális és nemzetközi ügynökségekkel és szervezetekkel együttműködésben a tagállamok erdészeti erőforrásainak fenntartható fejlesztését, kezelését és védelmét írja elő.

Konkrétan környezetvédelemmel a szerződés 65. cikkelye foglalkozik, mely kimondja, hogy a Közösség politikáit, így a II. rész által szabályozott Közösségi Agrárpolitikát is, olyan módon kell végrehajtani, hogy az biztosítsa a tagállamok erőforrásainak körültekintő és ésszerű kezelését. A bekezdés a Közösséget mindezeken felül a környezet minőségének megőrzésére, védelmére és javítására; az emberek, állatok és növények életének és egészségének védelmére és a regionális környezeti problémák megoldása érdekében, közösségi szintű kezdeményezések elfogadására kötelezi.

A környezetvédelemmel kapcsolatos intézkedések kidolgozásakor a Közösség figyelembe veszi: a rendelkezésre álló és hozzáférhető tudományos és műszaki adatokat; a tagállamok környezeti feltételeit; a cselekvés vagy a tétlenség lehetséges költségeit és előnyeit; a Közösség egészének gazdasági és társadalmi fejlődését, valamint a tagállamok kiegyensúlyozott fejlődését; az elővigyázatosság elvét és a megelőző intézkedésekre, a környezeti károk forrásuknál történő elhárítására és a szennyező fizet elvére vonatkozó elveket; továbbá a régió védelmének szükségességét a Közösségen belül vagy azon keresztül szállított, keletkezett, ártalmatlanított vagy veszélyes anyagok káros hatásaitól. A Kereskedelmi és Gazdaságfejlesztési Tanácsnak pedig feladatai ellátása során biztosítani kell az ipari fejlődés követelményei, valamint a környezet védelme és megőrzése közötti egyensúlyt (Felülvizsgált

Chaguaramasi Szerződés:65. cikk). Végezetül mindenképpen említést kell tennünk a szerződés 117-122. bekezdéseiről is, melyek az agrárszubszvenciók kérdését szabályozzák. Jelen disszertáció tartalmi kereteire tekintettel e kérdéskör itt nem kerül kifejtésre.

5.4.5. Agrár-környezetvédelem a Karib-tengeri Közösség keretében

A karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató dokumentum (CARICOM Secretariat 2011), melyet a Kereskedelmi és Gazdaságfejlesztési Tanács mezőgazdaságra fókuszáló 38. ülése 2011-ben fogadott el, a Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés mellett a Jagdeo Kezdeményezést¹⁸⁶, ill. a Liliendaal Nyilatkozatot¹⁸⁷ említi további mérföldkövekként.

Bharrat Jagdeo elnök a 2002-ben tartott karibi kormányfői konferencián egy közös agrárpolitika kidolgozására tett javaslatot. Szerinte ugyanis a mezőgazdasági ágazat a megváltozott globális környezetben *„sem az élelmiszerbiztonságot nem garantálja, és nem termel elegendő devizát a térség növekvő élelmiszerimport-számlájának fedezésére sem”*. A fentiek nyomán az Amerikaközi Mezőgazdasági Együttműködési Intézetet (IICA) és az ENSZ Élelmiszerügyi és Mezőgazdasági Szervezetét (FAO) egy, a regionális agrárszektor újrapozicionálását célzó stratégia kidolgozásába vont be. Az IICA által elkészített, a karibi mezőgazdaság és vidéki térségek helyzetét és kilátásait bemutató jelentést¹⁸⁸ a mezőgazdasági miniszterek 2004-ben hagyták jóvá.

Ugyanebben az évben, a grenadai kormányfői találkozón Jagdeo bemutatta *A karibi mezőgazdaság újrapozicionálásának keretrendszere*¹⁸⁹ c. című dokumentumot is, amely egy, az élelmiszerbiztonságot és szegénységet mérséklő regionális szakpolitika és stratégia megalkotását helyezte kilátásba. A Keretrendszer többek között kiemeli, hogy a természeti környezet védelmének szerves részét képezi a mezőgazdasági ágazat is (The Private Sector Commission of Guyana Ltd:2007:2). A

¹⁸⁶ Jagdeo Initiative

¹⁸⁷ Liliendaal Declaration on Agriculture and Food Security

¹⁸⁸ Situation and Outlook Report for Agriculture and Rural Life in the Caribbean

¹⁸⁹ A Framework for the Repositioning of Caribbean Agriculture

Keretrendszer a „vidéki területek és közösségek kiegyensúlyozott fejlesztése” mellett érvel és a természetes biológiai sokféleség kezelését a vidéki területek és közösségek kiegyensúlyozott fejlődésének követelményei között említi. A hagyományos ismeretek és az agrár-erdészeti termékek, például a gyógynövények kereskedelmi célú felhasználásának fokozása érdekében ezt a dokumentum szerint egy végrehajtható jogi rendszernek kell alátámasztania (The Private Sector Commission of Guyana Ltd:2007:3). 2005. januárban Jagdeo elnök javaslata hivatalosan is a Jagdeo Kezdeményezés nevet kapta, „A mezőgazdaság megerősítése a fenntartható fejlődésért”¹⁹⁰ alcímmel. A programot a mezőgazdasági vállalkozói szektor képviselői, a mezőgazdasági miniszterek fóruma, valamint a 2005-ös kormányfői konferencia egyaránt jóváhagyta.

A Liliendaal Nyilatkozat elismeri a mezőgazdaság multifunkcionális jellegét, és hozzájárulását a Karibi Közösség tagállamainak fenntartható fejlődéséhez, valamint, hogy a természeti sokféleség fenntartható kezeléséhez szükséges készségek megőrzése csakis a vidéki területek és közösségek kiegyensúlyozott fejlesztése révén biztosítható. A Nyilatkozat aláírói vállalják, hogy fenntartható módon növelik a biomasszából származó energia és bioüzemanyagok termelését, anélkül, hogy az energia-, gazdasági, környezeti és mezőgazdasági szükségleteik kielégítése veszélyeztetné az élelmezésbiztonságot. Az aláírók ezen felül Közösségi Agrárpolitika és Regionális Stratégiai Terv kidolgozásában, ill. egy hatékony egészségügyi és növény-egészségügyi intézkedési rendszer – ideértve egy regionális mezőgazdasági egészségügyi és élelmiszer-biztonsági rendszer – létrehozásában állapodtak meg (CARICOM 2025b).

A karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató 2011-es dokumentum vegyesen használja a Közösségi Agrárpolitika és a Közös Agrárpolitika kifejezéseket. Így például már Közös Agrárpolitikáról ír, mikor a fenntarthatóságot¹⁹¹ annak irányadó alapelvei között említi. A politika a

¹⁹⁰ „Strengthening Agriculture for Sustainable Development”

¹⁹¹ Sustainability

fenntartható fejlődés öt területét foglalja magában: gazdasági, társadalmi, környezeti, műszaki és politikai-intézményi (CARICOM Secretariat 2011:18). A természeti erőforrás-rendszerek védelme és a fenntarthatóságra törekvés az agrárpolitika víziójában és céljai vonatkozásában is megjelenik. A dokumentum az exportvolumen és a devizabevétel, ill. mind a régió belüli, mind a nemzetközi exportpiacokon, a termelés és a termelékenység növekedését a természeti adottságok fenntartható és racionális felhasználása mellett irányozza elő (CARICOM Secretariat 2011:19). A Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződés 56. cikkéhez képest a dokumentum céljai között a fenntarthatóság már valamivel szélesebb körben – az erdők és a kizárólagos gazdasági övezet élő erőforrásai mellett a föld és a vízkészletek vonatkozásában is – nevesített (CARICOM Secretariat 2011:20).

A karibi Közös Agrárpolitika öt pillérre épül, melyek közül az egyik a természeti erőforrások fenntartható hasznosítása. E pillér a térség nem megújuló természeti erőforrásainak hatékony és felelős felhasználását, valamint azoknak a termelési rendszerekben történő megfelelő kezelését szorgalmazza. Felöleli az olyan jó mezőgazdasági és élelmiszeripari gyakorlatok alkalmazását is, amelyek biztosítják, hogy a környezeti erőforrások megújulása a teljes értéklánc mentén úgy legyen megőrizhető, hogy mindeközben a térség élelmiszer-szükségletei fenntartható, környezetbarát termelési módszerekkel kerülnek kielégítésre (CARICOM Secretariat 2011:21-22).

A klímaváltozás – többek között a szélsőséges időjárási és hidrometeorológiai események gyakoribbá válása, az éghajlattal összefüggő katasztrófák erősödése, a mezőgazdasági területek esetleges csökkenése, a tengerszint-emelkedés okozta part menti hatások és az ökoszisztémák sérülékenysége révén – az agrár-élelmiszeripari szektorra és az élelmiszerbiztonságra nézve jelentős kockázat. A klímaváltozás tehát nem véletlenül a szakpolitika egészen átnyúló, horizontális téma. A fenntartható fejlődés egyéb fontos elemei a vízgazdálkodás, a talajvédelem

és a területhasználat kérdései, melyek kezelését azonban célszerűbb nemzeti szinten végezni (CARICOM Secretariat 2011:21-22).

A karibi Közös Agrárpolitika egyes pilléreit szakpolitikai célkitűzések támasztják alá. A természeti erőforrások fenntartható hasznosítása pillér alatt a dokumentum az agrárium és az erdőgazdálkodás terén a következő szakpolitikai célkitűzéseket fogalmazza meg:

- A fenntartható természeti erőforrás-gazdálkodás előmozdítása a mezőgazdasági ágazatban az alábbiak révén:
 - A környezet minőségének és a természeti erőforrás-bázis javítása;
 - A nem megújuló és a gazdaság belső erőforrásai lehető leghatékonyabb felhasználásának és kezelésének ösztönzése, ill. a Jó Mezőgazdasági Gyakorlatok¹⁹² integrálása a termelési rendszerekbe;
 - A termőterületek vízgyűjtő-gazdálkodásának javítása; és
 - A tagállamokban a mezőgazdasági földterületek fenntartható és hatékony hasznosítását biztosító politikák terjesztésének ösztönzése.
- A régió erdeinek megfelelő kezelése és megőrzése révén – az erdőirtás és a szén-dioxid-kibocsátás csökkentése, a vízgyűjtő-gazdálkodás javítása és a szén-dioxid-tározók védelme érdekében – a fenntartható erdőgazdálkodás előmozdítása a Regionális Erdészeti Politikával¹⁹³ összhangban. A kibocsátások csökkentése, a megélhetés javítása, stabilitásának biztosítása érdekében a hangsúlyt a fenntartható erdőgazdálkodásra kell helyezni (CARICOM Secretariat 2011:25).

A klímaváltozáshoz való alkalmazkodásra a karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató 2011-es dokumentum horizontális, átfogó ügyként tekint (CARICOM Secretariat 2011:28). A végrehajtásban a

¹⁹² *Good Agricultural Practices*

¹⁹³ *Regional Forestry Policy*

fenntartható mezőgazdasági gyakorlatok és technológiák azonnali prioritásként szerepelnek (CARICOM Secretariat 2011:38).

A dokumentum implementációval kapcsolatos fejezetében, a természeti erőforrások fenntartható hasznosításának előmozdítása érdekében kiemelt helyen szerepel a karibi Közösségi Agrárpolitika és a térség fenntartható fejlődést célzó programjainak, környezetbarát mezőgazdasági gyakorlatainak, valamint a Közösség energia- és megújulóenergia-politikájának összekapcsolása.

A dokumentum szerint a fenntartható fejlődés a kis szigetállamok fennmaradásának egyik alapfeltétele, de ugyanígy döntő a kontinensen fekvő országok számára is, amelyek a termelési és alapvető életfeltételek terén a klímaváltozás okán ugyancsak egyre súlyosbodó kihívásokkal szembesülnek. Ennek megfelelően a szektor versenyképességének növeléséhez elengedhetetlen a természeti erőforrások – például a föld, a víz vagy az erdők – fenntartható használata és védelme, a termelés és a megőrzés közötti egyensúly megteremtése, a környezeti szolgáltatások biztosítása, valamint a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás és a káros hatások mérséklése. A karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató 2011-es irat szerint mindezek együttesen járulnak hozzá egy hosszú távon életképes és versenyképes agrárszektor kialakításához a CARICOM országokban (CARICOM Secretariat 2011:44).

A dokumentum hangsúlyozza, hogy olyan termelési folyamatokat kell kialakítani, amelyek egyszerre járulnak hozzá az élelmiszerbiztonsághoz, valamint a környezeti, társadalmi és gazdasági fenntarthatósághoz, így támogatva a szegénység csökkentését és az életszínvonal emelését. Ennek érdekében olyan irányelvek és protokollok kidolgozására van szükség, amelyek elősegítik a természeti erőforrások hatékonyabb mezőgazdasági hasznosítását – ideértve például az erdő- és halgazdálkodást, a talaj- és vízvédelmet, valamint a termékenység megőrzését. Mindezt a gazdálkodók megfelelő képzése kell, hogy támogassa, amely kulcsszereppel bír a fenntartható termelési gyakorlatok széles körű elterjesztésében (CARICOM Secretariat 2011:44).

A karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató 2011-es irat alapján a CARICOM tagállamok közötti költségmegosztás jelenti a karibi Közösségi Agrárpolitika végrehajtásának alapvető finanszírozási mechanizmusát. A szervezet emellett további forrásokat von be multilaterális és bilaterális nemzetközi fejlesztési partnerektől, nemzetközi pénzügyi intézményektől, ENSZ-szervezetektől és más donoroktól. Az agrárpolitika végrehajtásának stabilitása érdekében a dokumentum a CARICOM éves költségvetési gyakorlatának – az EU hétéves tervezési és költségvetési rendszeréhez hasonló – többéves, legalább hároméves programozási ciklusra cserélését irányozza elő (CARICOM Secretariat 2011:55-56).

Tekintve, hogy az irat a 2011-2025-ös évekre vonatkozóan fogalmazza meg a karibi Közösségi Agrárpolitika főbb célkitűzéseit, a közeljövőben új stratégiai dokumentum kiadása várható (CARICOM Secretariat 2011:29). Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy noha egy szakpolitikai dokumentum nem minősül a Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződéshez hasonló jogi eszköznek, a benne megfogalmazott vízió és célok a Közösség közös irányvonalát tükrözik. A dokumentum egy olyan regionális cselekvési alapot teremt, amely kiegészíti és megerősíti a nemzeti beavatkozásokat, egyúttal a Felülvizsgált Chaguaramasi Szerződésben rögzített elvek gyakorlati megvalósításának eszköze is, mivel részletesebben meghatározza ezek tartalmát, szakpolitikákra és intézkedésekre történő alkalmazását.

A karibi Közösségi Agrárpolitikát bemutató 2011-es irat nem hivatkozik rá, hiszen annál később keletkezett, de a CARDI 2018-2022-es *„Egy termelékeny és rugalmas regionális agrárszektor kiépítése”* alcímmel ellátott Stratégiai Terve¹⁹⁴ is kiemeli az agrárkörnyezetvédelem fontosságát. A dokumentum a mérhető eredményekre, a tényleges hatásra és az elszámoltathatóságra helyezi a hangsúlyt. Stratégiai célja, hogy innovációk fejlesztésével járuljon hozzá az élelmiszer- és

¹⁹⁴ CARDI Strategic Plan 2018-2022: *“Building a productive and resilient regional agricultural sector”*

táplálkozásbiztonsághoz, az értékláncok fenntarthatóságához, és klímaállóságához.¹⁹⁵

A terv négy stratégiai programra épül: az értéklánc-szolgáltatásokra, az intézményi kapacitások megerősítésére, a partnerségek és stratégiai szövetségek fejlesztésére, valamint a szakpolitikai érdekképviselőkre. E programpontokat olyan horizontális szempontok egészítik ki, mint a fiatalok és a nemek szerepe, a klímaváltozás hatásai, az eredményalapú menedzsment, a befogadás és egyenlőség előmozdítása, az információs és kommunikációs technológiák alkalmazása, a forrásmobilizáció és a pénzügyi fenntarthatóság (CARDI 2018:5). A CARDI pedig hatékony partnerségek, kapacitásépítési lehetőségek, valamint információgyűjtés és -terjesztés révén mozditja elő az éghajlatbarát mezőgazdasági gyakorlatok alkalmazását (CARDI 2018:22).

A fent tárgyalt dokumentumokon túlmenően természetesen több további stratégiai anyag foglalkozik a karibi környezetvédelmi politika szabályozásával. Tartalmi korlátaira tekintettel jelen disszertáció csupán azokat a dokumentumokat tárgyalta, melyek fő fókuszában a karibi Közösségi Agrárpolitika áll, így nem veszi górcső alá az agrár-környezetvédelmet érintő egyéb, környezetvédelmi irányultságú iratok körét.¹⁹⁶

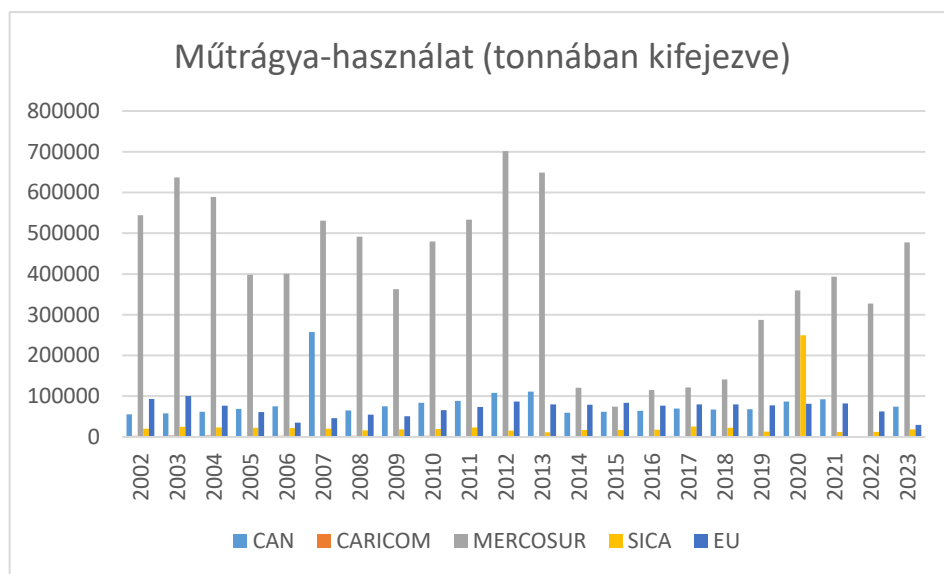
6. AZ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI TELJESÍTMÉNY INDIKÁTOR-ALAPÚ KVANTITATÍV ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI INTEGRÁCIÓS RENDSZEREK ESETÉBEN

¹⁹⁵ *Contributing to Food and Nutrition Security through the development of innovations that contribute to sustainable, climate resilient value chains.*

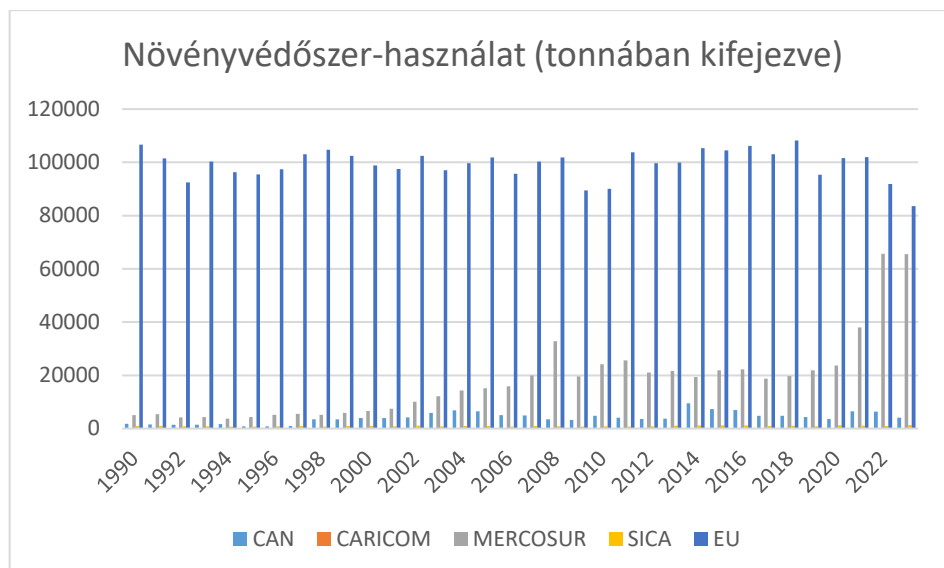
¹⁹⁶ Id. pl.: CARICOM Implementation Plan for the Regional Framework for Achieving Development Resilient to Climate Change 2011; Caribbean Community Environmental and Natural Resources Policy Framework 2022-2032 2025; Climate Change and the Caribbean: A Regional Framework for Achieving Development Resilient to Climate Change (2009-2015) 2009

6.1. Agrárszennyezési dimenzió: inputintenzitás és környezeti terhelés

A mezőgazdasági inputanyagok – különösen a műtrágyák és a növényvédő szerek – felhasználási volumene alkotja az agrárium környezeti lábnyomának egyik legfontosabb indikátorát. E fejezet nem az inputhatékonyság mérését vagy a környezeti teljesítmény közvetlen értékelését, hanem az Európai Unió és a vizsgált latin-amerikai integrációs szervezetek agrár-környezetvédelmi profiljai közötti különbségek feltárását célozza. Elemzésem az összegyűjtött, aggregált tonnaalapú adatokat óvatosan kezeli: ezek nem tekinthetők a tényleges környezeti terhelés precíz mérőszámainak, ám megfelelőek a termelési lépték, az exportorientáció és az intézményi szabályozás összefüggéseinek elemzéséhez. A műtrágya-felhasználási adatok a 2002-2023 közötti időszakot fedik le (ld. 15. sz. ábra), míg a peszticidhasználati idősorok 1990-től állnak rendelkezésre (ld. 16. sz. ábra).

15. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek műtrágya használata 2002-2023 között tonnában kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

16. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek növényvédőszer használata 1990-2023 között tonnában kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

Mindkét adatsor a FAO statisztikai adatbázisából¹⁹⁷ származik. Mivel a fenti diagrammokon igencsak kis értékek is szereplnek, a teljes felhasznált táblázatok is elérhetőek az értekezés 13. és 14. számú függelégeiként. Az aggregált értékek az integrációs szervezetek tagállamainak átlagos éves felhasználását mutatják, tonnában kifejezve. A volumenadatok vizsgálatakor ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az elemzésbe vont integrációk eltérő méretű művelésbe vont területtel, termelési szerkezettel és adatszolgáltatási gyakorlattal rendelkeznek, ami az összehasonlíthatóságot igencsak korlátozza. A disszertációban abból a feltételezésből indultam ki, hogy a magasabb aggregált műtrágya és növényvédőszer használat költségesebbé teszi az adott integráció számára újabb és újabb agrár-környezetvédelmi intézkedések bevezetését, így összességében a kapcsolódó célok megvalósulása ellen hat.

A vizsgált időintervallumban az Európai Unió peszticidhasználati mintázata figyelemre méltó stabilitást mutatott: a kilencvenes évek elejétől a 2010-es évek közepéig viszonylag konstans szinten mozgott, majd az elemzésbe vont időszak utolsó éveiben mérsékelt csökkenés volt

¹⁹⁷ <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RFB> (Letöltve: 2025. október 23.); <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RP> (Letöltve: 2025. október 23.)

megfigyelhető. E tendencia vélhetően az uniós agrár-környezetvédelmi politika 4.1. fejezetben bemutatott fokozatos szigorodásával, a Zöld Megállapodás (European Green Deal) célkitűzéseivel magyarázható. Az EU műtrágya-felhasználása ugyancsak visszafogott volt, és a vizsgált időszak végére még tovább is csökkent. A jelek szerint tehát az Unió olyan érett, szabályozásintenzív agrárrendszerrel bír, ahol a környezeti szempontok nem csupán intézményesült formában jelennek meg, hanem azok a termelési döntéseket is komolyan befolyásolják.

A MERCOSUR országokban ezzel szemben drasztikusan nőtt a peszticidhasználat: az 1990-es évek eleji szinthez képest az utóbbi évek értékei nagyságrendileg magasabb tartományba kerültek, több mint megtízszereződtek. Mindez vélhetően a régió agrárexport-orientációjának erősödésével, a szója- és kukoricatermelés kiterjedésével, valamint a nagyüzemi, monokultúrás gazdálkodási modellek térhódításával függ össze. A MERCOSUR műtrágya-felhasználása ellenben jóval volatilisabb pályát követett a vizsgált időszakban, ami feltételezésem szerint részben a globális nyersanyagárak ingadozásával, részben pedig a termelési területek bővülésével és a művelés intenzifikációjával volt magyarázható.

A peszticidhasználat az Andok Közösségben a vizsgált időszakban, különösen a 2000-es évek elejétől, szintén jelentős növekedést mutatott. Ez nagy valószínűséggel részben a kolumbiai, ecuadori és bolíviai mezőgazdaság exportkapacitásainak bővülésével, részben az olyan exporttermékek, mint a kávé és a banán termelésének intenzifikációjával függhet össze. A műtrágya-felhasználás tekintetében az országcsoport adatai több évben is igencsak kiugró értékeket mutatnak, ami adatminőségi kérdéseket is felvet, így erre vonatkozóan nem bocsátkoznánk feltételezésekbe.

A SICA átlagos inputfelhasználása, vélhetően az országcsoport agráriumának kisebb léptéke okán – viszonylag szerény volument képvisel. A peszticidhasználat enyhén emelkedő tendenciát mutatott, míg a műtrágya-felhasználás, időszakos ingadozásokat követően, az időszak végén mérsékelt szinten stabilizálódott. A visszafogottabb

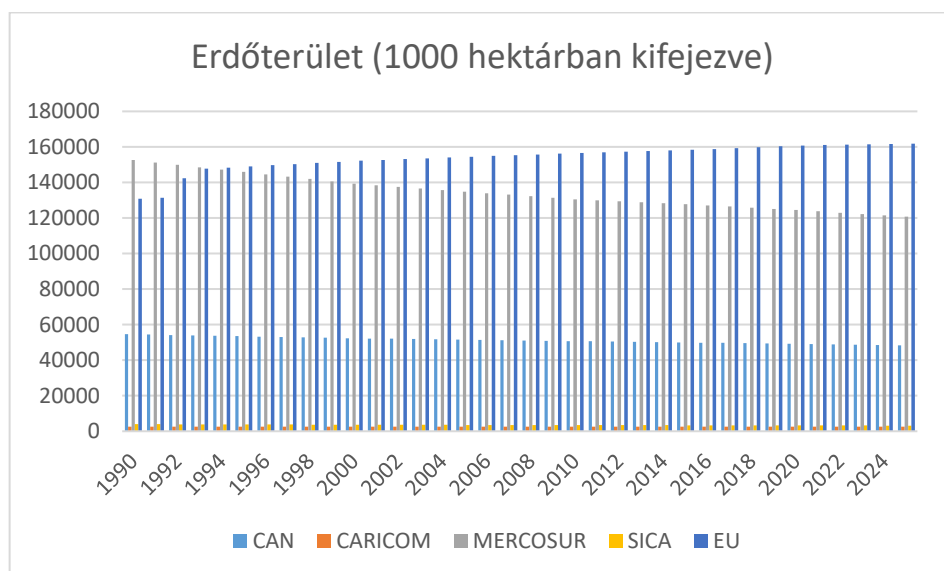
inputvolumeneket a SICA-ban a kis családi gazdaságok dominanciája ugyan részben magyarázza, bár ez persze a környezeti terhelés automatikusan alacsonyabb hektáronkénti intenzitását korántsem jelenti.

A FAO statisztikáiban, kiváltképp a műtrágya-felhasználás tekintetében a Karibi Közösségre vonatkozó adatok, a disszertáció írásakor hiányosak voltak, ami korlátozta azok átfogó értékelését. A rendelkezésre álló peszticidhasználati adatok alapján (ezekből hiányoztak Dominika adatai) – vélhetően a többségében kis szigetországokat tömörítő integrációs szervezet korlátozott agrárterülete és turizmusorientált gazdasági szerkezete okán – a térség inputfelhasználása az összes vizsgált integrációs szervezet közül a legalacsonyabb volument képviselte.

A vizsgálatba vont inputadatok értelmezésekor mindazonáltal újfent megjegyezzük, hogy a környezeti hatások vagy az agrárpolitikai teljesítmény értékelésére a volumenmutatók önmagukban nem alkalmasak. A magas inputfelhasználás ugyan nagyüzemi, exportorientált termelést tükrözhet, de nem feltétlenül jelent magasabb hektáronkénti terhelést. Ugyanígy, az alacsonyabb érték is jelenthet csupán kisebb termelési léptéket, annak magyarázata nem feltétlenül a fenntarthatóbb gyakorlatban keresendő. Az elemzésbe vont adatok ugyanakkor segítenek megérteni az egyes integrációk agrár-környezetvédelmi modelljeinek sajátosságait, és támpontként szolgálnak a 8. fejezet esettanulmányaihoz is. A 7.1 és 7.2 alfejezetek keretében az agrár-környezetvédelmi előírások összehasonlító elemzése révén látható válik majd, hogy a most bemutatott különbségek mögött milyen politikai és társadalmi tényezők húzódnak meg. A 7.4 szakasz versenyképességi elemzése pedig azt is leírja majd, hogy az inputfelhasználás szintje miképpen befolyásolja az exportpiaci pozíciókat és a kereskedelmi integrációs folyamatokat. A 7. fejezetben, a szakértői interjúk értékelése segítséget nyújt majd a most bemutatott statisztikákért felelős szakpolitikai motivációk és kihívások mélyebb megértéséhez.

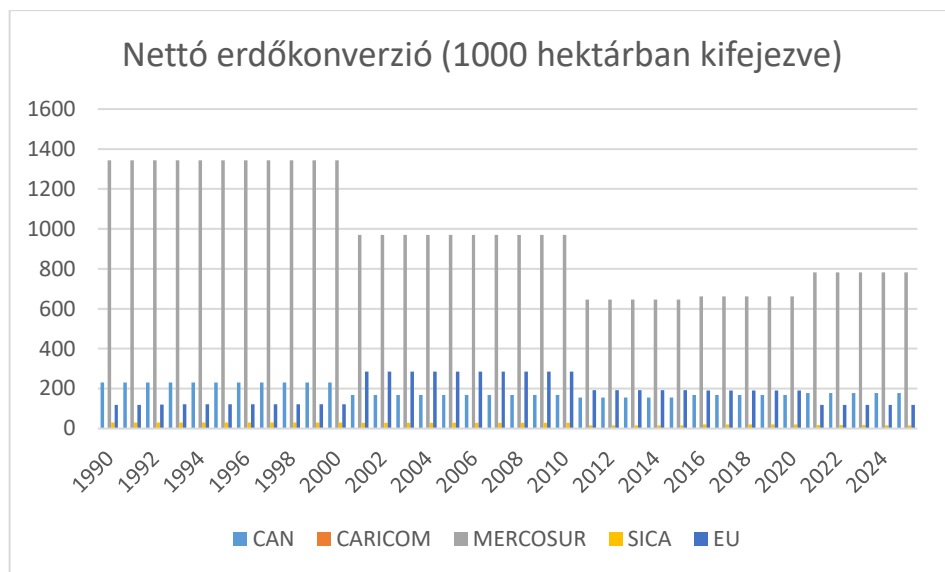
6.2. Természeti erőforrások dimenziója: föld- és vízhasználat

Az agrár-környezetvédelmi összefüggések megértéséhez elengedhetetlen ugyanakkor a természeti erőforrások – különösen a földterület és a vízkészletek – használati mintázatainak vizsgálata is. Jelen alfejezet az erdőterület-változás és a mezőgazdasági vízfelhasználás mutatóit elemzi az Európai Unió és a vizsgálatba vont latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek vonatkozásában, az 1990-2025 és 1990-2022 közötti időintervallumokban. Az adatsorok ezúttal is a FAO statisztikai adatbázisából¹⁹⁸ származnak. A most bemutatásra kerülő mutatók az agrárszektor földrajzi terjeszkedését és az ágazat erőforrás-igényességét illusztrálják.

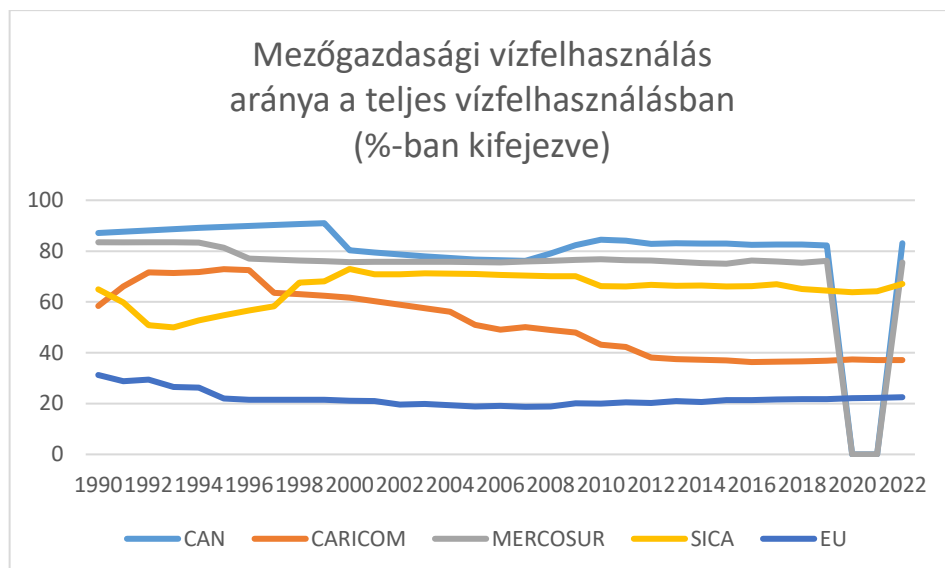
17. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek erdőterülete 1990-2025 között 1000 hektárban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

¹⁹⁸ <https://www.fao.org/faostat/en/#data/GF> (Letöltve: 2025. október 26.);
<https://data.apps.fao.org/aquastat/?lang=en> (Letöltve: 2025. október 24.)

18. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek nettó erdőkonverziója 1990-2025 között 1000 hektárban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

Az összegyűjtött erdőterület-változási adatok az integrációs szervezetek országainak átlagos erdőborítottságát ezer hektárban kifejezve (ld. 17. sz. ábra), továbbá a nettó erdőkonverzió éves ütemét (ld. 18. sz. ábra) ölelik fel. Mivel a fenti diagrammokon most is szerepelnek meglehetősen kis értékek, a teljes felhasznált táblázatok is megtekinthetők az értekezés 14. és 15. számú mellékleteiként. A mezőgazdasági vízfelhasználásra vonatkozó adatok pedig a teljes vízfelhasználáson belüli átlagos szektorális arányt fejezik ki százalékban kifejezve. Ezek az adatsorok az agrárszektor vízhasználati súlyát – és nem a hidrológiai stressz abszolút mértékét – mutatják be (ld. 19. sz. ábra).

19. sz. ábra: Mezőgazdasági vízfelhasználás aránya a teljes vízfelhasználásban a vizsgált integrációs rendszerekben 1990-2022 között %-ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

Az adatok értelmezésekor természetesen, ahogy valamilyen statisztika esetében, most is figyelembe kell venni az eltérő természetföldrajzi adottságokat, éghajlati viszonyokat, valamint az intézményi és statisztikai adatközlési kapacitások heterogenitását. Ezek ugyanis némiképp korlátozzák az összehasonlíthatóságot.

Az uniós erdőterület a vizsgált időszakban folyamatos növekedést mutatott: az 1990-es kiinduló értékhez képest a 2020-as évek közepére mintegy negyedével bővült az erdőborítottság. E tendencia mögött az uniós agrár- és környezetpolitika erdővédelmi komponensei, a közös agrárpolitika zöldítési elemei, valamint a felhagyott mezőgazdasági területek spontán erdősülése állhatott. A nettó erdőkonverzió üteme az EU-ban mérsékelt és stabil maradt, ez alapján tehát az EU-ban a mezőgazdasági termelésbe vont területek kiterjedése területileg konszolidáltnak mondható. A mezőgazdasági vízfelhasználás szektorális aránya a teljes vízfelhasználásban az EU-ban a legalacsonyabb a vizsgált integrációk között, ráadásul a vizsgált időintervallumban enyhe csökkenést is mutatott. Ez vélhetően részben a kontinens kedvezőbb csapadékviszonyaival, részben a mérsékelt öntözési igénnyel, részben pedig a diverzifikáltabb gazdaság szerkezettel magyarázható.

Ezzel szemben a MERCOSUR országcsoportban az átlagos erdőborítottság az elmúlt három és fél évtizedben jelentős mértékben csökkent, ami mögött a művelésbe vont területek terjeszkedése sejthető. A 2000-es évek elejéhez képest ugyanakkor mérséklődött a nettó erdőkonverzió üteme, ami feltételezhetően részben a braziliai erdővédelmi intézkedések szigorodásával, részben a potenciálisan művelésbe vonható területek már lezajlott konverziójával függ össze. A mezőgazdasági vízfelhasználás szektorális aránya a vizsgált időszakban a MERCOSUR-ban stabilan magas maradt, ami az exportorientált, öntözésigényes növénytermesztés – különösen például a szója és a cukornád – dominanciájára utalhat.

A CAN államaiban az erdőterület szintén csökkenő tendenciát mutatott, bár ennek mértéke kisebb volt a MERCOSUR-ban tapasztaltaknál. Az éves erdőkonverzió üteme az elemzett időszakban mérséklődött. A mezőgazdasági vízfelhasználás aránya a tagállamokban a legmagasabb értékeket mutatja, ami az andoki térség sajátos természetföldrajzi adottságai okán alkalmazott termelési módszerekkel – a part menti sivatagi zónák öntözéses gazdálkodásával és a hegyvidéki területek hagyományos vízgazdálkodási rendszereivel – függhet össze.

Az erdőborítottság a vizsgált időszakban számottevően csökkent a SICA területén, de az utóbbi évtizedben a nettó konverzió üteme mérséklődni látszik. A mezőgazdasági vízfelhasználás szektorális súlya a SICA-ban az elemzésbe vont időszak elején alacsonyabb, a 2000-es évektől viszont emelkedő volt, ami felételezhetően az öntözéses gazdálkodás térnyerésére utal.

A CARICOM államok erdőborítottsága a vizsgált időszakban csak kis mértékben változott, ami mögött a szigetországok művelésbe vont területeinek kiterjesztése előtt álló konkrét földrajzi korlátok állhatnak. A mezőgazdasági vízfelhasználás szektorális aránya ugyanakkor jelentősen csökkent, ami valószínűsíthetően a turizmus és a szolgáltatás szektor relatív térnyerésével, valamint az agrárszektor gazdasági súlyának mérséklődésével indokolható.

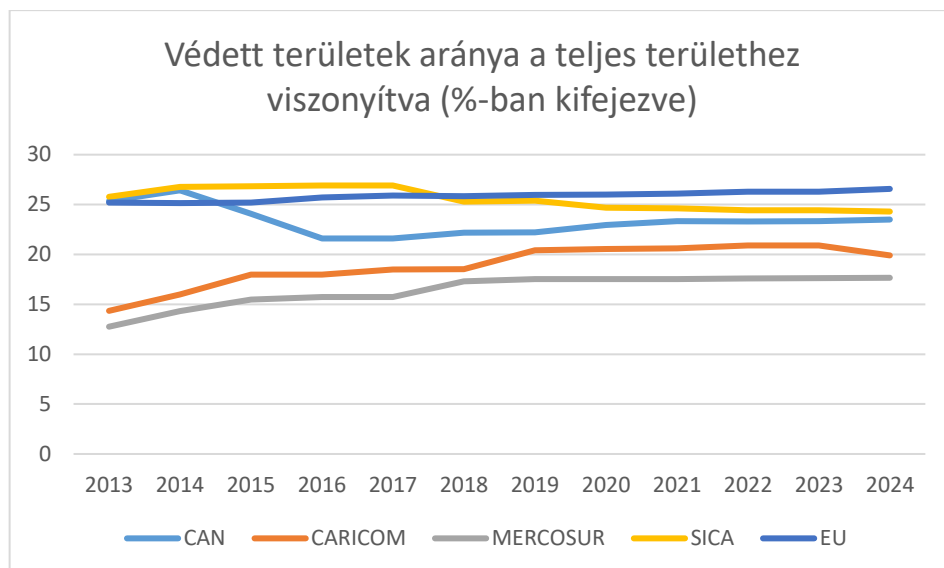
A latin-amerikai integrációk erdőborítottság-csökkenése és a mezőgazdasági vízfelhasználás magas aránya a régió exportorientált agráriumának erőforrás-igényességére utal, míg az EU jóval stabilabb adatai az intézményesült, konszolidálódott területhasználat jelei. E különbségek vélelmezhetően a kereskedelmi tárgyalások fenntarthatósági dimenzióira is közvetlenül hatnak. A 7.5 alfejezet a logisztikai és piacra jutási korlátokat vizsgálja majd, ahol többek között szó lesz a fent bemutatott természetföldrajzi adottságokról, művelési szokásokról is. A 7.6 alfejezet pedig a fizetőképes kereslet és a piaci szegmentáció kérdéseit tárgyalja, mellyel összefüggésben az erőforrás-igényes termelési modellek piaci elfogadottsága és a fenntarthatósági standardok kereskedelmi relevanciája kerülnek majd a disszertációmban napirendre.

6.3. Biodiverzitási dimenzió: védett területek

A biodiverzitás-megőrzés és az agrártermelés közötti összefüggések megismeréséhez a védett természeti területek aránya jelenti a rendelkezésünkre álló legjobb mutatót. Az adatsorok ezúttal az IBAT Alliance¹⁹⁹ szervezet statisztikai adatbázisából²⁰⁰ származnak (ld. 20. sz. ábra).

¹⁹⁹ Integrált Biodiverzitás-értékelő Eszköz (*Integrated Biodiversity Assessment Tool* – IBAT) Szövetség

²⁰⁰ <https://www.ibat-alliance.org/datasets/world-database-on-protected-areas>
(Letöltve: 2025. október 26.)

20. sz. ábra: Védett területek aránya a teljes területhez viszonyítva a vizsgált integrációs rendszerekben 2013-2024 között %-ban kifejezve (forrás: IBAT Alliance, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)

Jelen szakasz a szárazföldi védett területek összes területhez viszonyított arányát vizsgálja az Európai Unióban és az elemzésbe vont latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek országaiban 2013-2024 között. Az indikátor jóllehet tükrözi az egyes integrációs rendszerek intézményeinek elkötelezettségét a természetvédelem szabályozására, ám az a védettség tényleges minőségének, a kezelési hatékonyságnak vagy az ökológiai állapotnak a közvetlen értékelésére nem alkalmas. A mutató másik fontos módszertani korlátja, hogy nem tesz különbséget a Természetvédelmi Világszövetség²⁰¹ védettségi kategóriái, a nemzeti és regionális kezelési szintek, valamint a védelmi intézkedések tényleges érvényesülése között. Ezt azért fontos hangsúlyoznom, mivel a magas területarány önmagában nem garantálja a biodiverzitás hatékony megőrzését, ahogyan az alacsonyabb érték sem szükségszerűen egyenlő a gyengébb természetvédelmi teljesítménnyel. Az indikátor tehát nem a vizsgált integrációs szervezetek agrár-környezetvédelmi politikáinak eredményességét méri, hanem az egyes országcsoportokban várható kormányzási és szabályozási irányt mutatja meg.

²⁰¹ International Union for Conservation of Nature

Stabilan magas, és enyhén emelkedő védett területaránnyal jellemezhetőek az Európai Unió tagállamai a vizsgált időszakban: a szárazföldi terület több mint egynegyede áll valamilyen szintű védetség alatt. Mindez az Unió vonatkozó szabályozásainak (Natura 2000 hálózat²⁰², Élőhelyvédelmi Irányelv²⁰³, stb.) változatlanságát, enyhe szigorodását vetíti előre. A stabilan magas védeettségi szint jelentős kormányzási kapacitást és hosszútávú szakpolitikai elköteleződést indikál. Kapcsolódó ágazatként pedig mindez egyúttal az agrár-környezetvédelmi politika számára is kedvező intézményi, szakpolitikai háttérrel biztosít.

A MERCOSUR országokban a védett területek aránya a vizsgált időszakban dinamikus növekedést mutatott: 2013-2024 között mintegy öt százalékponttal emelkedett. E bővülés háttérében vélhetően részben nemzetközi biodiverzitási egyezmények teljesítéséhez kapcsolódó nemzeti vállalások, részben pedig új természetvédelmi területek – például az Amazonas-medence egyes részeinek – kijelölése állhatnak. A növekedés üteme az utóbbi években mérséklődött, ami feltételezhetően a védett területek expanziója természetes korlátainak, ill. a természetvédelmi és agrárérdekek ütközésének tudható be.

A CAN-ben a védett területek aránya a vizsgált időszakban kis mértékben ingadozott, összességében stagnáló tendenciával. A térség tagállamai igencsak heterogének: egyes országok – különösen Ecuador és Kolumbia – nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő biodiverzitással bírnak. A stagnáló arány háttérében az intézményi kapacitások hiányai és végrehajtási nehézségek állhatnak.

A vizsgált integrációk közül a SICA az egyik legmagasabb védett területaránnyal indult az időszak elején, ám az évtized során enyhe csökkenés volt megfigyelhető. A SICA kiemelkedő biológiai sokfélesége

²⁰² A Natura 2000 hálózat az Európai Unió tagországaiban található legértékesebb természeti területek összefüggő rendszere. A Natura 2000 a világon egyedülálló, egységes szabályozású ökológiai hálózat, amelynek célja, hogy hozzájáruljon Európa vadon élő állat- és növényfajainak, valamint természetes élőhelyeinek hosszú távú fennmaradásához, az ember számára létfontosságú természeti környezet megőrzéséhez. Forrás: <https://natura.2000.hu/> (Letöltve: 2026. július 5.)

²⁰³ A Tanács 92/43/EGK Irányelve (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről

és a térségen áthaladó zöldfolyosók nemzetközi jelentősége ellenére – vélhetően a mezőgazdasági művelés térnyerése nyomán – a védett területek aránya csökkent. A csökkenő tendencia mindazonáltal óvatos értelmezést igényel, és a valós ökológiai állapotváltozásra vonatkozóan sem vonható le belőle egyértelmű következtetés.

A CARICOM-ban a védett területek aránya a vizsgált időszakban jelentősen emelkedett. Az integráció kis területű, de ökológiailag érzékeny gazdaságaiban e tendencia a turizmus és a tengeri erőforrások védelmét célzó stratégiákat, orientációt vetít előre. Az elemzés során ugyanakkor látni kell azt is, hogy az érintett országokban a rendelkezésre álló szárazföldi terület földrajzilag igencsak korlátozott.

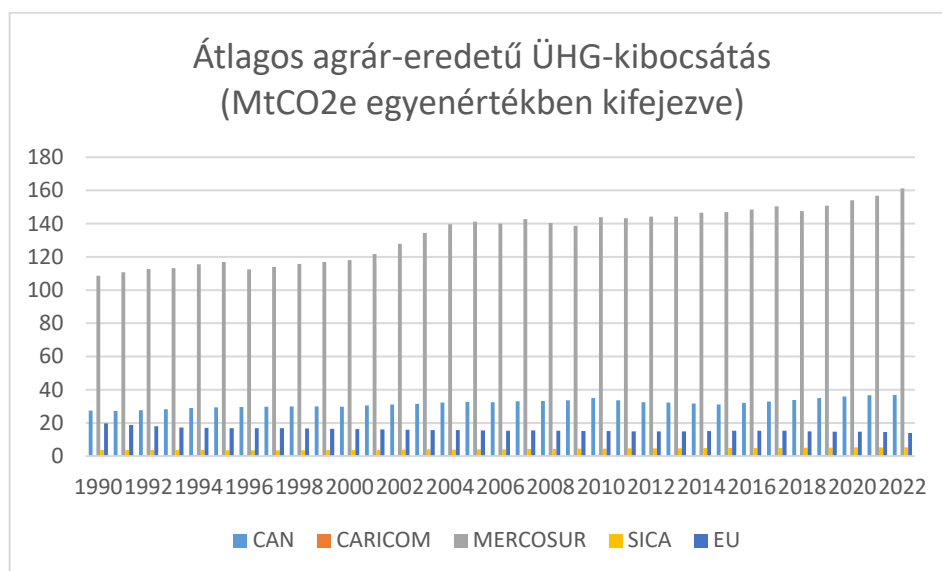
A védett területek arányának fenti elemzése az 6.1. és 6.2. alfejezetekben bemutatott input- és erőforrás-használati vizsgálódást egészítette ki. Míg az agrár-inputok volumene és a földhasználati változások a termelési rendszerek közvetlen környezeti lábnyomát jelzik, a védett területek aránya az agrártermeléssel potenciálisan versengő területhasználat kiterjedését mutatja. A jelen mutató így módon egyfajta földrajzi kontextusba helyezi az agrár-környezetvédelmi politikákat: azon régiókban, ahol a védett területek aránya stabilan magasabb, ott előrehaladottabb agrár-környezetvédelmi politika, fejlettebb intézményrendszer valószínűsíthető.

6.4. Kibocsátási dimenzió: agrár-eredetű ÜHG-k aránya

Jelen fejezetben az agráreredetű üvegházhatású gázkibocsátás olyan szektorális súlymutató, mely az agrárszektornak az egyes integrációs rendszerek kibocsátásában betöltött relatív szerepét indikálja. Az elemzés a *Climate Watch* adatbázis²⁰⁴ 1990-2022 közötti idősorára épül, és az összes üvegházhatású gázt aggregáltan, MtCO₂-egyenértékben kifejezve, integrációs rendszerek szerinti bontásban foglalja magában (ld. 21. sz.

²⁰⁴ https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions?end_year=2022&start_year=1990 ;
<https://www.climatewatchdata.org/sectors/agriculture> (Letöltve: 2025. október 25.)

ábra). Mivel a lenti diagrammon most is szerepelnek meglehetősen kis értékek, a teljes felhasznált táblázat is hozzáférhető az értekezés 17. számú mellékleteként.

21. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek átlagos agrár-eredetű ÜHG-kibocsátása 1990-2022 között MtCO_{2e} egyenértékben kifejezve (forrás: Climate Watch, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)

Az indikátor nem az agrárszektor klímavédelmi teljesítményének értékelését, hanem sokkal inkább a termelés típusa, az exportorientáció és a kibocsátás közötti összefüggések bemutatását célozza. A disszertációban azt feltételezem, hogy minél magasabb az átlagos agrár-eredetű ÜHG-kibocsátás, úgy új agrár-környezetvédelmi intézkedések bevezetése az adott integráció számára annál nagyobb pénzügyi terhet jelent.

Az Európai Unió országainak mezőgazdasági eredetű ÜHG-kibocsátása a vizsgált időszakban folyamatos és jelentős csökkenést mutatott: az agrárszektor üvegházhatású gázkibocsátása az 1990-es évek eleji szinthez képest napjainkra mintegy harmadával lett kisebb. Mindez vélhetően az uniós közös agrárpolitika zöldítési reformjainak, a Nitrátirányelv²⁰⁵ végrehajtásának, az állattenyésztési technológiák

²⁰⁵ 91/676/EGK irányelv a vizek mezőgazdasági eredetű nitrátszennyezéssel szembeni védelméről

modernizációjának és az üvegházhatásúgáz-csökkentési célkitűzések intézményesülésének tudható be. Az EU-ban egy olyan érett művelési rendszer jelei mutatkoznak meg, ahol a kibocsátáscsökkentési szempontok már beépültek a szakpolitikai keretrendszerbe, és a termelési volumen stabilizálódása mellett a fajlagos kibocsátás is tudott csökkenni.

A MERCOSUR-ban viszont ennek éppen a fordítottja volt tapasztalható: a vizsgált időszakban az 1990-es bázisértékhez képest dinamikus, mintegy másfélszeresére emelkedett az agráriumból eredő kibocsátás. E növekedés vélhetően a régióból származó agrárexport erősödésével, a szarvasmarha-állomány bővülésével és a szójatermelés expanziójával függ össze. A MERCOSUR agráriuma globális szinten is jelentős kibocsátó, és tekintve, hogy az emelkedő trend az utóbbi években tovább folytatódott, az adatok egyelőre nem mutatnak az agrár-környezetvédelmi szabályozás szigorodásának irányába.

Ugyancsak növekedett a vizsgált periódusban a CAN agráreredetű ÜHG-kibocsátása is, bár annak üteme és volumene elmaradt a MERCOSUR-ban tapasztalttól. A növekvő trend feltételezésünk szerint részben az agrártermelés intenzifikációjának, részben a területi expanziónak köszönhető.

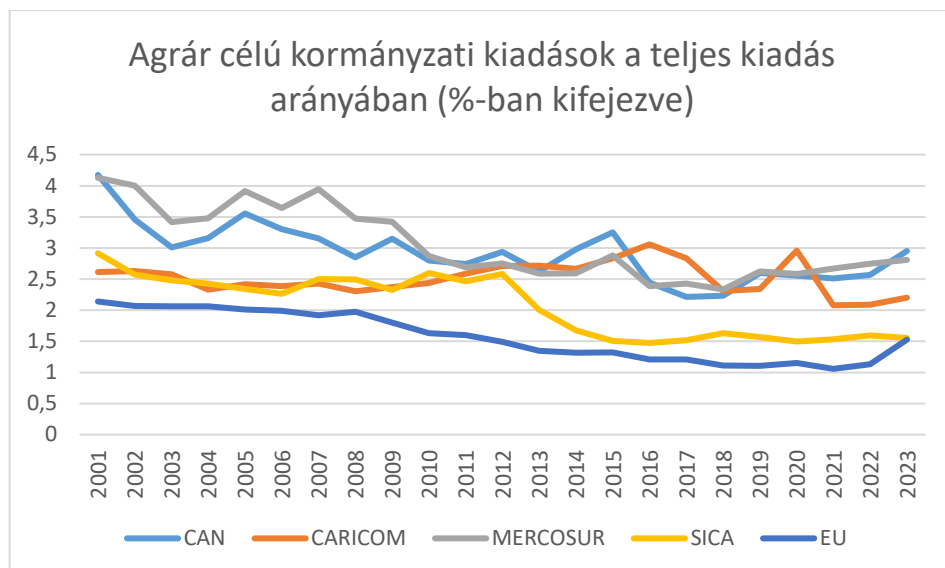
A SICA agráreredetű kibocsátása jóllehet a vizsgált integrációs rendszerek között abszolút értékben a legalacsonyabbak közé tartozik, ám a relatív növekedés mértéke jelentős: az elemzésbe vont időintervallumban közel negyven százalékkal emelkedett. Egy olyan térségben, ahol a klímaváltozás hatásai különösen érzékenyen érintik az agrártermelést, e fokozódó kibocsátás vélhetően komoly szakpolitikai dilemmákat vet fel.

A mezőgazdasági eredetű ÜHG-emisszió a CARICOM államcsoportjában abszolút értékben marginális, és a vizsgált időszakban is csupán mérsékelt növekedést mutatott. Ahogy korábban is írtuk, az alacsony kibocsátási szint eredője vélhetően a szigetországok gazdaságainak korlátozott agrártermelési kapacitása és a gazdaság szerkezet szolgáltatásorientált jellege lehet.

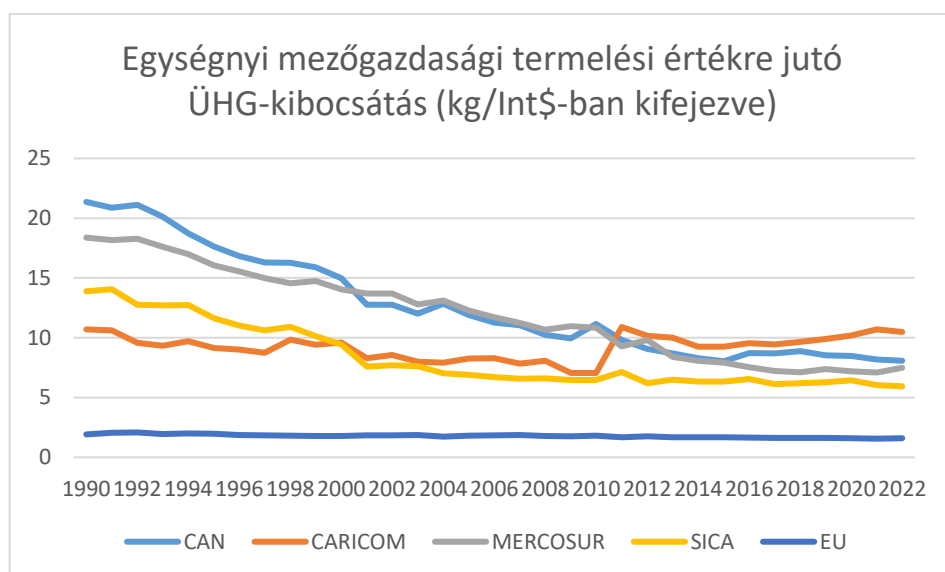
Az agráreredetű kibocsátás elemzése a disszertáció későbbi vizsgálódásainak is fontos megalapozása. Az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség kapcsolatát tárgyaló alfejezetek megértéséhez elengedhetetlen tisztázni, hogy az egyes integrációkban az agráreredetű ÜHG-emisszió miképpen alakul: ahogy korábban is írtam, azt feltételezem, hogy ahol a mezőgazdaság kibocsátása magas és növekszik, ott szigorúbb környezetvédelmi szabályok előírása potenciálisan nagyobb mértékben érintené a gazdasági érdekeket. A fenti gondolatsor segít megérteni a szakértői interjúknak az agrár-környezetvédelmi politika gyakorlati megvalósíthatóságára és korlátaira, ill. különös tekintettel az exportorientált agrárpolitika és a klímavédelem közötti feszültségekre vonatkozó kijelentéseit.

6.5. Politikai input dimenzió: agrár célú közkiadások és környezeti hatékonyság

Az agrár-környezetvédelmi politikák helyzetének megértéséhez kiemelten fontos a költségvetési prioritások és a termelési rendszerek környezeti jellemzőinek egyidejű vizsgálata. Jelen alfejezet két, egymást kiegészítő indikátort vesz górcső alá: a központi kormányzati agrár-, erdészeti és halászati kiadások összkiadáson belüli arányát (ld. 22. sz. ábra), valamint az egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó üvegházhatású gázkibocsátást (ld. 23. sz. ábra). Az első indikátor azt mutatja be, hogy az egyes integrációkban az agrárszektor milyen szintű politikai és költségvetési prioritás, a második pedig a relatív környezeti hatékonyságot illusztrálja.

22. sz. ábra: Agrár célú kormányzati kiadások a teljes kiadás arányában a vizsgált integrációs rendszerekben 2001-2023 között %-ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

23. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó ÜHG-kibocsátása 1990-2022 között kg/Int\$ -ban kifejezve (forrás: FAO, saját szerkesztés)

Az adatsorok az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetének statisztikai adatbázisa (FAOSTAT) oldalairól²⁰⁶ származnak.

²⁰⁶ <https://www.fao.org/faostat/en/#data/EM> ;
<https://www.fao.org/faostat/en/#data/IG> (Letöltve: 2025. október 25.)

Fontos megjegyezni mindazonáltal, hogy a kormányzati kiadások aránya korántsem méri biztosan az agrár-környezetvédelmi elkötelezettséget: az agrárium magas költségvetési támogatási aránya utalhat pusztán forrásigényes fejlesztési prioritásokra, az ágazat politikai befolyásoltságára vagy pénzügyi függőségére is. Az emisszió/termelési érték mutató sem méri minden kétséget kizáróan a technológiai hatékonyságot, azt a termékszerkezet, az állattenyésztés súlya és a földhasználat egyaránt befolyásolja. A korábbi alfejezetek mutatóihoz hasonlóan az elemzésbe kerülő két indikátor tehát most is csupán értelmezési keretet ad. Céлом pedig most sem az egyes integrációs rendszerek teljesítményének összehasonlító mérése.

Az EU-ban a központi kormányzati agrárkiadások összkiadáson belüli aránya a vizsgált időszakban folyamatos ütemű, jelentős mértékű csökkenést mutatott: az arány a 2000-es évek eleji szintről az évtized végére mintegy negyedével csökkent. Mindezek háttérében a közös agrárpolitika reformjai, nevesen a közvetlen támogatások relatív súlyának csökkenése és a vidékfejlesztési pillér átalakítása, állhatnak. A fentiekkel párhuzamosan megjegyzendő, hogy az emisszió/termelési érték mutató az EU-ban a legalacsonyabb a vizsgált integrációk között, ami a vizsgált időszak során ráadásul még tovább javult. Mindebből újfent az európai agrár-környezetvédelem nagyfokú előrehaladottságára következtethetünk, hiszen a termelés fajlagos környezeti terhelése változatos költségvetési prioritások közepette is képes volt ugyan marginális mértékben, de folyamatosan csökkenni.

A MERCOSUR államcsoportban az agráriumra fordított kiadások aránya a 2000-es évek elején magasabb volt, majd az évtized közepétől egy alacsonyabb szinten stabilizálódott, a vizsgált időszak végén pedig enyhén emelkededő irányt vett. Az emisszió/termelési érték mutató a MERCOSUR-ban a vizsgált időszak legelején a második legmagasabb értékeket mutatta a vizsgált integrációk körében, ami vélhetően az állattenyésztés – különösen a szarvasmarha-tartás – dominanciájának és az extenzív földhasználatnak volt betudható. A mutató ugyanakkor jelentős javulást mutatott az időszak során, ami részben feltételezhetően a termelési

érték növekedésével is magyarázható. Az említett javulás olyan kiemelkedő ütemű volt, hogy a 2010-es évektől kezdődően a CAN és a CARICOM is rendre magasabb fajlagos kibocsátási értékeket produkált.

Kismértékben, de csökkenő tendenciát mutatott a vizsgált időszakban a kormányzati agrárkiadások összes kiadáson belüli aránya a CAN országokban, igaz ezen eredmények összehasonlításban továbbra is a magasabb értékek közé tartoznak. Az emisszió/termelési érték mutató a CAN-ben az időszak elején viszonylag magas volt, ám az egyik legdinamikusabb javulást produkálta, ami a vélhetően a termelési szerkezet átalakulásával függhet össze.

A SICA államaiban a kormányzati agrárkiadások összkiadáson belüli aránya a vizsgált időszakban, jóllehet komoly ingadozás mellett, de szemmel látható csökkenést mutatott. A kibocsátás/termelési érték mutató a SICA-ban ugyancsak jelentősen javult, ami vélhetően a termelési hatékonyság növekedésével, a termékszerkezet átalakulásával magyarázható.

A kormányzati agrárkiadások összkiadáson belüli aránya a CARICOM-ban a vizsgált időszakban viszonylag stabil maradt, és csak mérsékelt ingadozást mutatott. Az emisszió/termelési érték mutató a CARICOM-ban a vizsgált időszak elején az integrációs szervezetek között a legalacsonyabb értékeket mutatta, és az időszak során stagnált. Mivel a CARICOM értékei nem javultak, így a 2000-es évek elejétől a SICA, majd a 2010-es évek elejétől a CAN és a MERCOSUR országai is kisebb fajlagos környezeti terhelést produkáltak.

A fenti gondolatmenet alapján azt feltételezem, hogy ahol a kormányzati agrárkiadások aránya csökkenő tendenciát mutat és az emisszió/termelési érték mutató alacsony (EU, SICA, ill. részben a MERCOSUR is), ott az agrár-környezetvédelmi szabályozások bevezetése potenciálisan kisebb költségvetési és gazdasági ellenállásba ütközik. Ugyanígy, ahol az agrárszektor költségvetési súlya továbbra is magas és a fajlagos kibocsátás jelentős (CARICOM), ott az agrár-környezetvédelmi szabályozási reformok politikai és gazdasági elfogadtatása feltételezésem

szerint nagyobb kihívást jelent. Megállapításaim ugyanakkor közvetlenül kapcsolódnak a szabadkereskedelmi megállapodások és a piaci alkalmazkodás kérdésköréhez is: a környezetvédelmi feltételrendszerekkel járó kereskedelmi liberalizáció vélhetően nagyobb mértékben érintik azokat az integrációkat, melyekben az agrárszektor fajlagos ÜHG-kibocsátása magasabb. A szakértői interjúknak az agrár-környezetvédelmi szabályozások gazdasági elfogadhatóságára és versenyképességi hatásaira vonatkozó állításai elemzésekor (ld. 7.4. alfejezet) mindezt figyelembe kell majd venni.

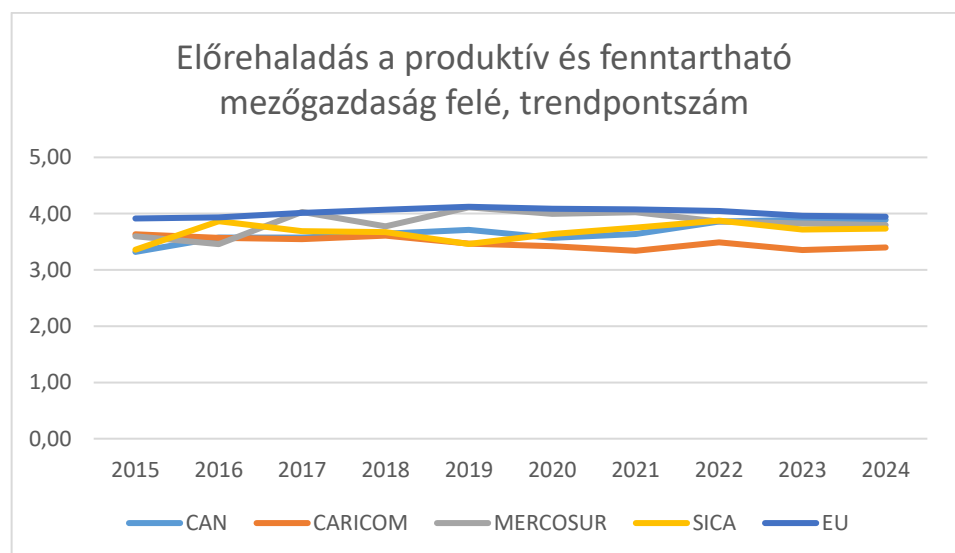
6.6. A mutatórendszer és a szakértői interjúk kapcsolata

Mint azt többször kiemeltük, jelen fejezet elsődleges célja nem az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi teljesítményének rangsorolása vagy normatív értékelése, hanem egy olyan keret megalkotása volt, amelyben a hatodik fejezetben bemutatásra kerülő szakértői interjúk megállapításai értelmezhetőek. Az elemzésbe vont indikátorok bemutatták az EU és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáira és agrárkereskedelmi gyakorlataira leginkább ható természeti és gazdasági körülményeket.

Az input volumenének változása és a mezőgazdasági eredetű kibocsátás szintje az agrártermelés léptékét és intenzitását, a föld- és vízhasználati mutatók az erőforrás-igényességet, míg a védett területek aránya és az agrár célú közkiadások az intézményi és kormányzási környezet sajátosságait igyekeztek illusztrálni. A szakértői interjúk során többször előtérbe kerül az agrár-környezetvédelmi szabályozások gazdasági terheinek, politikai elfogadhatóságának és kereskedelmi hatásainak kérdésköre. A jelen fejezetben bemutatott indikátorok e későbbi kvalitatív vizsgálódásokat alapozzák meg. Mint azt látni fogjuk, míg az interjúk az Európai Uniót gyakran egy erősen intézményesült, szabályozásintenzív agrár-környezetvédelmi modellel azonosítják, addig a MERCOSUR, a CAN, a SICA és a CARICOM esetében a szakértők a

környezetvédelmi kérdések helyett sokkal inkább a termelési léptéket, az exportorientáció szintjét, valamint a végrehajtási és ellenőrzési kapacitások korlátait firtatják.

Mielőtt azonban áttérnék az interjúk elemzésére, nem hagyhatom figyelmen kívül a FAOSTAT aggregált agrár-környezetvédelmi indikátorát (FAO 2026d). Az „Előrehaladás a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé” elnevezésű trendpontszám a 2.4.1 kódszámú SDG indikátor keretében került kialakításra a mezőgazdasági termelés fenntarthatóságának nyomon követésére. Az indikátor azt méri, hogy az adott ország mezőgazdasági ágazata milyen mértékben halad a produktív és fenntartható mezőgazdaság irányába, több gazdasági, társadalmi és környezeti dimenzió együttes figyelembevételével. Az indikátor egészen pontosan a fenntartható és produktív mezőgazdasági művelés alatt álló terület és az mezőgazdasági művelésbe vont teljes nemzeti mezőgazdasági földterület (azaz az elsősorban növénytermesztésre és állattenyésztésre használt földterületnek (%)) az aránya.

24. sz. ábra: A vizsgált integrációs rendszerek előrehaladása a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé, trendpontszám 2015-2024 között (forrás: FAO, saját szerkesztés)

Az értékelés olyan tényezőkre épül, mint a mezőgazdasági jövedelmezőség, a reziliencia, a talaj- és vízgazdálkodás, a biodiverzitás

megőrzése, a növényvédőszer- és tápanyag-gazdálkodás, valamint a gazdálkodók társadalmi és munkakörülményei. Értekezésemben az indikátort a vizsgált integrációs rendszerekre, a tagországok értékeit súlyozatlanul átlagolva, a 2015-2024 közötti időszakra számítottam ki, és az eredményeimet a fenti 24. sz. ábrán szemléltetem. A részletes, táblázatba rendezett adatokat a 18. sz. függelék tartalmazza.

Az értékek alapján az Európai Unió szinte a teljes időszakban a legmagasabb összesített mutatóval rendelkezik (3,91-4,12 közötti értékekkel), míg a latin-amerikai és karibi integrációk közül a MERCOSUR és a SICA mutatja a legkedvezőbb átlagos teljesítményt, a CAN és különösen a CARICOM pedig valamivel alacsonyabb értékeket értek el. Az adatsor alapján azonban az integrációk közötti különbségek nem kirívóak, a legtöbb esetben az átlagértékek 3,3 és 4,1 között mozognak, vagyis az egyes dimenziókban megfigyelhető jelentős eltérések az aggregált mutatóban részben kiegyenlítik egymást.

Az EU magas összesített értéke vélhetően nem egyetlen részindikátorból adódott, hanem abból, hogy szinte valamennyi vizsgált dimenzióban kiegyensúlyozott teljesítményt mutatott. A 6.1. alfejezetben bemutatott inputfelhasználási adatok alapján az EU-ban a műtrágya- és növényvédőszer-használat csökkent, miközben a 6.2. alfejezet szerint az erdőterület növekedése és a viszonylag alacsony mezőgazdasági vízfelhasználás a természeti erőforrások fenntarthatóbb használatára utal. Ehhez társul a 6.3. alfejezetben ismertetett magas védettterület-arány, valamint a 6.4. és 6.5. alfejezetekben bemutatott csökkenő agráreredetű ÜHG-kibocsátás és kedvező fajlagos emissziós mutató. Ezek együttesen magyarázzák, hogy az aggregált 2.4.1 számú indikátorban az Európai Unió szinte minden évben a legmagasabb értéket érte el.

A MERCOSUR esetében a 6.5. alfejezetben bemutatott emisszió/termelési érték mutató javulása és a költségvetési prioritások részleges átalakulása pozitív irányba mozdította el az aggregált értéket, ugyanakkor ezt ellensúlyozza a 6.1. alfejezetben ismertetett jelentős peszticidhasználat-növekedés, a 6.2. alfejezetben feltárt erdőterület-

csökkenés, valamint a 6.4. alfejezetben bemutatott növekvő agráreredetű ÜHG-kibocsátás. Az összesített mutató tehát azt jelzi, hogy az integrációs szervezetben az egyes területeken megfigyelhető előrelépések mellett továbbra is jelentős környezeti kockázatok maradtak fenn.

A CAN és a SICA agrár-környezetvédelmi profilja átmenetet képez az európai és a MERCOSUR-modell között. A korábbi alfejezetek alapján mindkét integrációban megfigyelhetők kedvező tendenciák – például az erdőkonverzió ütemének mérséklődése –, ugyanakkor az inputfelhasználás, és a vízigényesség továbbra is jelentős kihívásokat jelentenek. Ez magyarázza, hogy az aggregált mutatójuk az EU alatt, de többnyire a CARICOM fölött helyezkedik el.

A CARICOM esetében az SDG indikátor tartósan a legalacsonyabb értékeket mutatja. Ennek értelmezésekor azonban különös óvatosság indokolt. Ahogy a fejezet több pontján is hangsúlyoztam, a kis szigetállamok sajátos gazdaságszerkezete, korlátozott mezőgazdasági területe, valamint az egyes indikátorok esetében tapasztalható adatkorlátok miatt az alacsonyabb aggregált érték nem tekinthető automatikusan gyengébb agrár-környezetvédelmi teljesítménynek. Sokkal inkább arra utal, hogy az integráció agrárszektora a többiétől lényegesen eltérő szerkezeti adottságok között működik, és ezek az indikátorok többségére is érdemben hatással vannak.

Az összesített indikátor legfontosabb tanulsága ugyanakkor nem az integrációk rangsorolása, hanem annak igazolása, hogy a korábbi alfejezetekben külön-külön vizsgált dimenziók koherens mintázatot rajzolnak ki. Az Európai Unió következetesen magasabb aggregált értéke összhangban áll a korábbi fejezetekben bemutatott intézményesült agrár-környezetvédelmi szabályozási modellel, míg a latin-amerikai és karibi integrációk nagyobb szórása arra utal, hogy e térségekben a termelési, kereskedelmi és környezetvédelmi célok közötti egyensúly még kevésbé stabilizálódott. Éppen ezért az aggregált SDG mutató megfelelő kiindulópontot biztosít a következő fejezet szakértői interjúinak értelmezéséhez is. A kvalitatív interjúkban megjelenő intézményi,

politikai és gazdasági magyarázatok ugyanis várhatóan alátámasztják vagy épp ellenkezőleg, árnyalják a jelen fejezetben bemutatott kvantitatív indikátorok által lefestett összképet.

7. AZ AGRÁR-KÖRNYEZETVÉDELMI POLITIKA ÖSSZEHASZNÁLÓ ELEMZÉSE SZAKÉRTŐI INTERJÚK ALAPJÁN

A 3. fejezetben ismertetettek mentén a disszertáció jelen fejezete az Európai Unió, és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi és agrár-kereskedelmi politikáit félig strukturált szakértői interjúk mentén, tematikus, kérdéskörönkénti bontásban hasonlítja össze.

7.1. Az agrár-környezetvédelem politikai kontextusa

Az agrár-környezetvédelem politikai intézményrendszere az Európai Unió, valamint a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek esetében eltérő előrehaladottságú. A szakértői interjúk megállapítható, hogy az egyes integrációk eltérő környezetvédelmi ambíciókkal bírnak, és az agrár-környezetvédelemnek az integrációs folyamat előrehaladása szempontjából különböző mértékű politikai jelentőséget tulajdonítanak.

Az EU-ban az agrár-környezetvédelem az agrárpolitika normatív, strukturáló hatású elemévé vált. Ezt jól mutatja, hogy a KAP reformjai során a környezetvédelmi és klímavédelmi célok fokozatosan a támogatási és feltételrendszerekbe is beépültek, és az agrár-környezetvédelem nem csupán egy, az agráriumhoz kapcsolódó szakpolitikai részterületek közül, hanem a mezőgazdasági termelés társadalmi legitimációját is biztosítja. A megkérdezett szakértők szerint az uniós szintű szabályozás politikai jelentősége abban áll, hogy a környezetvédelmi célokat jogilag kikényszeríthető módon kapcsolja össze az agrártámogatásokkal, ami még eltérő tagállami végrehajtás mellett is az egységes politikai elkötelezettség jele.

Az agrár-környezetvédelem a MERCOSUR esetében alapvetően az exportorientált termelési modellnek van alárendelve. A szakértők szerint az integrációs szintű környezetvédelmi normák elsősorban akkor kerülnek előtérbe, amikor azok betartatása, különösen az EU-val bonyolított kereskedelmi kapcsolatokban, hatással van az agrárexport külpiacokra jutására. Az agrár-környezetvédelem e politikai környezetben nem belső prioritásként, hanem sokkal inkább egyfajta külső alkalmazkodási kényszerként jelenik meg, amelyet viszont a MERCOSUR tagállamok gyakran kereskedelem-korlátozó intézkedésként értelmeznek. Az integrációs intézmények korlátozott végrehajtási kapacitása e fent leírt alkalmazkodási folyamatban – azaz a környezetvédelmi döntéshozatalban, és az agrár-környezetvédelmi intézkedések finanszírozásában – a tagállami szint dominanciáját erősíti.

A fejlettségi és társadalmi kihívások az agrár-környezetvédelem politikai környezetét jelentő tényezők a CAN államaiban. Az integrációs szintű környezetvédelmi diskurzus a szakértők szerint itt ugyanis gyakran a vidéki szegénység csökkentéséhez, az élelmezésbiztonsághoz és a kisgazdasági struktúrák fenntarthatóságának kérdéséhez kapcsolódik. Az intézményi és pénzügyi kapacitások korlátozott volta miatt azonban az agrár-környezetvédelem gyakran deklaratív szinten marad.

A SICA tekintetében az agrár-környezetvédelem alapvetően egy fejlesztéspolitikai és alkalmazkodási logikába illeszkedik. A szakértői interjúk fényében megállapítható, hogy a környezetvédelmi célok itt a legtöbb esetben nemzetközi támogatási programokhoz, klímaadaptációs projektekhez és vidékfejlesztési kezdeményezésekhez kapcsolódva kerülnek napirendre. A SICA tagállamaiban az agrár-környezetvédelem politikai jelentőségét a térség éghajlati sérülékenysége, a természeti kockázatok adják. Ennek következtében a környezetvédelmi intézkedések inkább pragmatikusak, és elsősorban a kockázatok kezelését szolgálják.

Alapvetően ellátásbiztonsági szempontok formálják ezzel szemben az agrár-környezetvédelem CARICOM-beli politikai keretrendszerét. A térségben az élelmiszer-importfüggőség és a korlátozott természeti

erőforrások a leginkább befolyásoló tényezők a szakértők szerint. Az agrár-környezetvédelem szintje is az élelmiszer-önellátás, a termelési kapacitások megőrzése és a természeti erőforrások védelme közötti egyensúly tükrében kerül meghatározásra. Az integrációs szintű környezetvédelmi eszközök itt jellemzően koordinációs jellegűek és ajánlások formáját öltik, kötelező erejük igencsak korlátozott.

Mindent egybevetve kijelenthető, hogy míg az agrár-környezetvédelem az EU-ban kötelező erejű, kikényszeríthető eszközökre épül, a MERCOSUR-ban az exportfeltételek teljesítéséhez szükséges alkalmazkodási kényszer által vezérelten, a CAN-ben társadalmi és fejlettségi korlátok által befolyásoltan, míg a SICA és a CARICOM esetében elsősorban a fejlesztéspolitikai, illetve ellátásbiztonsági szempontokhoz kapcsolódóan tűnik fel.

7.2. Az agrár-környezetvédelem társadalmi és fogyasztói elfogadottsága

Azt, hogy a környezetvédelmi célok milyen mértékben képesek túllépni a szakpolitikai deklarációk szintjén, és mennyire tudnak a mezőgazdasági gyakorlatot ténylegesen alakító tényezővé válni, alapvetően befolyásolja az agrár-környezetvédelem társadalmi és fogyasztói elfogadottsága. Az egyes integrációs rendszerekben az agrár-környezetvédelmi intézkedések társadalmi elfogadottságának mértéke jelentősen eltér és ez az intézkedések gyakorlati érvényesülésében is tükröződik, állítják a megkérdezett szakértők.

Az agrár-környezetvédelem társadalmi elfogadottsága, a fogyasztói tudatosság növekedése okán, viszonylag magas szintű az EU esetében. A környezetvédelmi és fenntarthatósági szempontok az élelmiszer-fogyasztásban – különösen a magasabb jövedelmű és urbanizált társadalmi csoportok körében – egyre inkább elvárássá válnak – állították interjúalanyaim. E társadalmi nyomás is közrejátszhat tehát abban, hogy az agrár-környezetvédelmi intézkedések nem csupán a jogalkotó által meghatározott szabályozási kényszerként, hanem össztársadalmilag is legitimált célként lebegjenek.

A MERCOSUR-ban a társadalmi és fogyasztói elfogadottság már lényegesen heterogénebb képet mutat az EU-hoz képest. A szakértők elmondása alapján a környezetvédelmi szempontok elsősorban a városi középosztály fogyasztói választásaiban jelennek meg, míg a vidéki és alacsonyabb jövedelmű csoportok esetében az érzékenység dominál. Ennek következtében az agrár-környezetvédelem társadalmi legitimitása korlátozott, és gyakran csak az elit részéről érzékelhető. A fogyasztói nyomás hiánya miatt a környezetvédelmi elvárások alapvetően nem belső, hanem külső, exportpiaci kényszer révén fogalmazódnak meg.

A társadalmi elfogadottság a CAN országokban igencsak sajátos indíttatásból eredeztethető. Szakértőink elmondták, hogy a hagyományos és őslakos közösségek mezőgazdasági gyakorlatai gyakran eleve környezetkímélőek, ugyanakkor a praktikák sokkal inkább a megszokáson, mintsem a modern agrár-környezetvédelmi diskurzuson, vagy formális szakpolitikai kereteken alapulnak. A fogyasztók itt is erősen érzékenyek, a két tényező pedig igencsak korlátozza az agrár-környezetvédelem intézményrendszerének fejlődését, a vonatkozó szabályozás előrehaladását.

A SICA-ban a szakértői interjúk alapján a lakosság jelentős része számára az élelmiszerhez való hozzáférés és a megélhetés biztonsága a legfontosabb szempont, ami a MERCOSUR és a CAN esetében tapasztaltakhoz hasonlóan háttérbe szorítja a környezetvédelmi megfontolásokat. A klímaváltozás hatásainak közvetlen érzékelése – például extrém időjárási események nyomán – ugyanakkor fokozza bizonyos társadalmi csoportok környezeti tudatosságát. E tudatosság azonban nem éri el a szükséges kritikus tömeget, így ritkán válik kézzelfogható fogyasztói nyomássá.

A CARICOM kis szigetállamaiban a szakértők szerint a környezetvédelmi kérdések napirendre kerülése a fogyasztói körökben ugyancsak eshetőleges, a vásárlói döntéseket itt is legfőképp az érzékenység befolyásolja. A fenntarthatóság kérdését a szigetországok, klímaváltozásnak való kitettségük okán, valamennyi politikai és

nemzetközi fórumon ugyan hangsúlyozzák, az azonban a fogyasztók részéről egyelőre nem jelentkezik elvárásként.

Az egyes integrációs rendszerekben az agrár-környezetvédelem társadalmi és fogyasztói elfogadottsága tehát igencsak eltérő tényezőkből fakad. Míg az EU-ban a szakpolitikai célokat kellő mértékű fogyasztói tudatosság támasztja alá, addig a latin-amerikai integrációk – különösen a SICA és a CARICOM – esetében a környezetvédelmi szempontok egyelőre nem kerülnek kikényszerítésre a szélesebb társadalom részéről, a vásárlói döntést leginkább a termékek ára befolyásolja. Az agrár-környezetvédelmi intézkedések társadalmi legitimációja az egyes integrációkban tehát igencsak eltérő fokú, és térségenként, országonként némiképp különbözőek a mögöttes motivációk is.

7.3. A címkézési és minősítési rendszerek szerepe a fogyasztói magatartásban és az agrár-környezetvédelemben

A fogyasztói magatartás, valamint a címkézési és minősítési rendszerek vizsgálata ugyancsak elengedhetetlen az agrár-környezetvédelmi célok és a piaci gyakorlatok közötti viszonyrendszer részletes feltárásához. A címkézési és minősítési rendszerek a megkérdezettek szerint egyes országcsoportokban képesek befolyásolni a fogyasztói döntéseket, másutt azonban azok – a 7.2. alfejezetben leírtakhoz hasonlóan – csupán az exportpiacokhoz való hozzáférés érdekében kerülnek kidolgozásra.

Az EU-ban a címkézés és a minősítési rendszerek az agrár-környezetvédelem intézményrendszerének szerves részét képezik. Az olyan tanúsítványok, mint az ökológiai gazdálkodásra utaló jelölések, az eredetvédelmi rendszerek vagy az állatjóléti címkék, közvetlenül tudnak hatni a fogyasztói döntésekre. Mindezek nyomán e rendszerek nem csupán információközlésre szolgálnak, hanem végső soron a termelési gyakorlatokat is alakítják a megkérdezett interjúalanyok szerint. Az európai fogyasztók egy jelentős része hajlandó magasabb árat fizetni a minősített termékekért, ami a termelők számára egyrészt piaci oldalról is ösztönzést jelent az agrár-környezetvédelmi előírások betartására,

másrészt egy-egy logó, árujelölés megszerzéséért a termelők akár a minimumkövetelményeken túlmutató zöld gazdálkodási gyakorlatok alkalmazására is vállalkozhatnak.

Ahogy a 7.2. alfejezetben láthattuk, a MERCOSUR-ban a címkézés és a minősítés is elsősorban az exportpiacra jutást szolgálja. A megkérdezettek a MERCOSUR-ban megtermelt áruk címkézésének hiányosságaira panaszkodtak, hozzátéve, hogy a termelők ráadásul gyakran oltalom alatt álló európai eredetmegjelöléseket is használnak. Elterjedtnek mondható a túl sok só, cukor hozzáadásával előállított élelmiszerek speciális címkézése, viszont olyan alapvető fontosságú információkat illetően, mint pl. a konkrét származási hely, a fogyasztók tájékoztatására vonatkozóan nincsenek biztos jogi keretek. A belső piacokon a fogyasztói kereslet ritkán indokolja költséges környezetvédelmi minősítési rendszerek alkalmazását, így ezek a gyakorlatok sok esetben csak a nagy exportőrök szintjén jelennek meg. A címkézés tehát nem terjed el a termelők széles rétegeiben, hanem csupán az exporthoz szükséges technikai megfelelés érdekében alkalmazott újabb eszközzé válik.

A CAN államaiban a bevont szakértők szerint a kisgazdasági struktúra és a hagyományos termelési formák dominanciája miatt a formális tanúsítás sok esetben nem elérhető vagy nem gazdaságos. A helyi piacokra és rövid ellátási láncokra szabva azonban megjelennek alternatív, gyakran közösségi alapú minősítési kezdeményezések. E rendszerek ugyan potenciálisan támogatják a környezetbarát gyakorlatok elterjedését, de nem alkotnak összintegrációs szinten egységes keretet, így hatásuk is korlátozott marad.

Elsősorban fejlesztéspolitikai és kapacitásépítési kérdésként jelenik meg a címkézés és minősítés a SICA országcsoportban. Az interjúk alapján itt – mint azt a 7.1 alfejezetben, a környezetvédelem politikai kontextusa kapcsán is láthattuk – a környezetvédelmi tanúsítások bevezetése is gyakran nemzeti vagy regionális szintű projektekhez, illetve nemzetközi támogatásokhoz kapcsolódik. A SICA tagállamaiban is

elmondható, hogy a mezőgazdasági termelés jelentős része kis- és közepes gazdaságokhoz kötődik, amelyek számára a formális minősítési rendszerek adminisztratív és pénzügyi terhei komoly hozzáférhetőségi akadályt képeznek. Ennek következtében a címkézés elsősorban a niche-piacokra – például *fair trade* vagy bio termékekre – koncentrálódik.

A CARICOM tekintetében a szakértők szerint a fogyasztói magatartást sokkal inkább az érzékenységi, mintsem a környezetvédelmi címkék határozzák meg. Bizonyos magas hozzáadott értékű, exportra készülő termékek – például rum, cukor vagy speciális feldolgozott élelmiszerek – esetében jóllehet megjelennek minősítési kezdeményezések, ezek viszont inkább márkaépítési célokat szolgálnak, semmint az agrár-környezetvédelmi tudatosság terjesztését.

A címkézési és minősítési rendszerek a fentiek alapján eltérő piaci és társadalmi befolyásoló szereppel bírhatnak. Míg az EU-ban ezek a környezetvédelmi normák piaci érvényre juttatásának központi elemei, addig a MERCOSUR-ban az exporthoz szükséges plusz bürokráciaként értelmezettek. A CAN és a SICA országaiban, ahogy valamennyi agrár-környezetvédelmi intézkedést illetően korábban láthattuk, alkalmazhatóságukat strukturális és pénzügyi kapacitásbeli korlátok csökkentik. A CARICOM esetében pedig a fogyasztói érzékenység szab gátat elterjedésüknek, bár márkaépítés részeként előfordulnak.

7.4. Az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség kapcsolata

Az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség közötti kapcsolat az interjúk egyik legvitatottabb kérdése volt. Az EU-ban a KAP keretében a környezetvédelmi követelményekhez közvetlen támogatási és kompenzációs mechanizmusok kapcsolódnak, amelyek célja a termelők többletköltségeinek részleges ellensúlyozása. Az Unió számára interjúalanyaim szerint az agrár-környezetvédelmi előírások hosszabb távon akár versenyelőnyé is válhatnak azokon a piacokon, ahol a

fogyasztók hajlandók megfizetni a magasabb környezeti, minőségi, biztonsági és fenntarthatósági standardokat.

Az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség viszonya a MERCOSUR-ban ennél lényegesen konfliktusosabb. A lefolytatott interjúk alapján az agrár-környezetvédelmi szabályozás, különösen az árérzékeny tömegtermékek exportja esetében, itt leginkább költségnövekedésként és a piaci hátránnyként jelenik meg a politikai diskurzusban. Mivel itt nem állnak rendelkezésre olyan integráció-szintű kompenzációs mechanizmusok, mint az EU-ban, a környezetvédelmi előírások betartása közvetlenül a termelők költségeit növeli. Ennek következtében, különösen a nagyüzemi, exportorientált gazdaságok részéről, a környezetvédelmi elvárások gyakran politikai ellenállásba ütköznek.

A megkérdezett szakértők szerint a CAN államaiban jóllehet az alacsony tőkeellátottság miatt a környezetvédelmi előírások betartása közvetlenül érinti a kisgazdálkodók megélhetését, jelen vannak bizonyos tradicionális, alacsony inputigényű, kisebb környezeti hatással járó termelési formák, ez pedig hosszabb távon lehetőséget teremthet a megtermelt termékek különböző piaci szegmensekben történő pozicionálásra. Az integráció azonban nem képes egységes keretet biztosítani e potenciál kiaknázásához.

A SICA tagországaiban a szakértői interjúk szerint az éghajlatváltozás, és a természeti kockázatok befolyásolják leginkább az agrárszektor versenyképességét. A környezetvédelmi és fenntarthatósági intézkedések így itt jóllehet elengedhetetlenek lennének a termelés hosszú távú fenntarthatósága érdekében, a korlátozott pénzügyi és intézményi kapacitások miatt viszont ezek gyakran csak külső támogatások révén indíthatóak el. Mindez erősen korlátozza a versenyképesség környezetvédelmi intézkedések révén történő javításának lehetőségeit.

Az agrár-környezetvédelmi előírások versenyképességi hatása kapcsán a CARICOM tekintetében interjúalanyaim újfent kiemelték, hogy

a szigetállamok termőterületei igencsak korlátosak, így mivel amúgy is magas az importfüggőség, itt nem igazán téma az export versenyképessége. A CARICOM-ban a környezetvédelmi előírások betartása leginkább csak költségnövekedést jelent a hazai termelők számára a belföldi piacon, komoly versenylőnnyel nem igazán kecsegtet.

Míg tehát az EU-ban a szabályozás és a támogatás együttese képes javítani a tagországok versenyképességét, addig a MERCOSUR-ban az export, a CARICOM-ban pedig a helyi piacokon történő értékesítés számára jelentkezik az agrár-környezetvédelem pusztán költségnövelő körülményként. Bizakodásra ad okot, hogy a CAN-ben jelen vannak a tradicionális, környezetkímélőbb termelési módok, és jóllehet a SICA is érzi az agrár-környezetvédelem fontosságát, versenyképesség javító hatását, a kapcsolódó intézkedések bevezetéséhez egyelőre egyelőre külső forrásokra, támogatásra van szüksége.

7.5. Szabadkereskedelmi megállapodások hatása az agrártermelésre és – kereskedelemre, fizetőképes kereslet és piaci szegmentáció

A szabadkereskedelmi megállapodások az Unió számára az agrár-környezetvédelmi normák nemzetközi kiterjesztésének egyik eszközeként jelennek meg. Interjúalanyaim kijelentették, hogy a fenntarthatósági és környezetvédelmi fejezetek az EU kereskedelempolitikájában egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak, és ennek célja nem csupán az EU-s agrármodell védelme, hanem annak más országokra, országcsoportokra történő kiterjesztése is. A kapcsolódó tárgyalások során az EU az agrár-környezetvédelmi előírások révén a versenyfeltételek esetleges aszimmetriáit is próbálja csökkenteni.

A MERCOSUR számára épp ellenkező előjellel jelentkezik a kérdéskör: a környezetvédelmi előírások folyton folyvást konfliktusforrássá válnak a tárgyalások során, mivel azokat a versenyképességet korlátozó, nem vámjellegű akadályként értelmezik. Az EU-MERCOSUR megállapodás körüli viták jól illusztrálják mindezt: míg az EU a fenntarthatósági feltételeket a megállapodás integráns részének

tekinti, addig a MERCOSUR-országok gyakran szuverenitási kérdést csinálak belőle.

Az interjúalanyok megítélése alapján a CAN és a SICA államai számára az agrár-környezetvédelmi szempontok az országcsoportok által megkötött megállapodásokban gyakran másodlagos szerepet kapnak, de, főképp a CAN országaiban, bizonyos exportorientált szegmensekben – például egyes növénykultúrák esetében – valamelyest érzékelhetőek a fenntarthatósági követelményekhez való alkalmazkodás jelei.

A CARICOM-ban a szabadkereskedelmi megállapodások leginkább az importárak csökkenésén keresztül hatnak a fogyasztókra, miközben tovább nehezítik a helyi gazdák versenyhelyzetét. Az agrár-környezetvédelmi előírások a CARICOM esetében nem központi elemei a kereskedelmi tárgyalásoknak, pedig a klímaváltozás okán a természeti erőforrások védelme alapfeltétele lenne a mezőgazdasági termelés hosszú távú fennmaradásának.

Az agrár-környezetvédelmi intézkedések piaci ösztönző ereje jelentősen függ a helyi jövedelmi viszonyoktól, a fogyasztói rétegek szerkezetétől és a belső piacok méretétől. A MERCOSUR tagállamaiban a fizetőképes kereslet elsősorban a nagyvárosi középosztály és a magasabb jövedelmű fogyasztói csoportok felől jelentkezik. A fenntartható és minősített agrártermékek iránti kereslet a megkérdezett szakemberek szerint ezekben az országokban elsősorban niche-piacokon érződik. A társadalom szélesebb fogyasztói rétegeit továbbra is árérzékenység határozza meg, ez pedig gátat szab a környezetbarát termékek tömeges elterjedésének. A fentiek okán a szakértők úgy látják, hogy az agrár-környezetvédelmi előírások jelenleg ritkán találnak belső piaci ösztönzőkre.

A fizetőképes kereslet kérdése a CAN esetében még összetettebb. A szakértők szerint a jelentős jövedelmi egyenlőtlenségek és a vidéki-városi különbségek miatt a környezetbarát agrártermékek iránti kereslet elsősorban a helyi szintű, gyakran informális piacokon van jelen. A hagyományos és helyi termékek iránti lokális kereslet bizonyos szintig

kedvez a fenntartható termelési formáknak, de a MERCOSUR-ban tapasztaltakhoz hasonlóan, ugyancsak nem jelent elegendő piaci ösztönzést.

A szakértői interjúk szerint a SICA országokban is az élelmiszerár az elsődleges szempont a fogyasztói választásban, ami itt is visszafogja a környezetbarát termékek iránti keresletet. Megjelennek ugyanakkor olyan egyedi piaci szegmensek, például a korábban már említett *fair trade* vagy bio termékek exportja, amelyekben a fenntarthatósági szempontok gazdaságilag is értelmezhetővé válnak. Ezek a kialakulóban lévő piaci ösztönzők azonban elsősorban külső kereslethez, nem pedig a belső fogyasztáshoz kötődnek.

A CARICOM államaiban a helyzet hasonló: szakértőink leszögezték, hogy a helyi fogyasztók számára az ár és az elérhetőség meghatározóbb, mint a környezetvédelmi szempontok. A környezetbarát agrártermékek iránti kereslet elsősorban a térségbe érkező turisták részéről jelentkezik, nem pedig a helyi lakosság részéről. Az agrár-környezetvédelmi intézkedések piaci ösztönzést tehát a CARICOM-ban is szinte csak külső kereslet, nevezetesen a turizmus révén kapnak. Az interjúk alapján tehát kijelenthetem, hogy a fizetőképes kereslet egyik vizsgált latin-amerikai és karibi integrációban sem biztosít elégséges ösztönzést az agrár-környezetvédelmi előírások elterjedéséhez. Az agrár-környezetvédelem így belső piaci ösztönzők hiányában főképp külső elvárások, nyomás révén juthat csak érvényre.

7.6. Összegzés: konvergenciák és törésvonalak az EU, és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek között

Az 7. fejezetben láthattuk, hogy az agrár-környezetvédelem és az agrárkereskedelem kapcsolata az EU, valamint a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációs szervezetek esetében igencsak eltérő gazdasági és társadalmi hatások mentén alakul. Az egyes alfejezetek bemutatták az egyes országcsoportok közötti főbb hasonlóságokat és különbségeket.

Hasonlóságot jelent, hogy az agrár-környezetvédelem, jóllehet eltérő hangsúllyal és intézményesültségi szinttel, valamennyi vizsgált integrációs rendszerben releváns szakpolitikai kérdés. Míg az EU-ban ez a folyamat normatív és jogilag kötelező keretekben, addig a latin-amerikai és karibi integrációk esetében inkább deklaratív jelleggel, alkalmazkodási kényszerként öltött testet. Hasonlóságokat így – különösen a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok és a globális környezetvédelmi elvárások témakörében – nem a szabályozás előrehaladottságában, hanem a diskurzus szintjén figyelhetünk meg.

A legmarkánsabb törésvonal egyértelműen az intézményi kapacitások és a végrehajtás szintjén rajzolódik ki. Az EU integrációs szintű, kikényszeríthető jogi kötőerővel bíró végrehajtási eszközökkel rendelkezik, ami lehetővé teszi az agrár-környezetvédelmi előírások következetes érvényesítését. Ezzel szemben a MERCOSUR, a CAN, a SICA és a CARICOM esetében az integráció-szintű intézmények mozgástere igencsak korlátozott, ami az agrár-környezetvédelem tagállami szintre történő „visszacúszását” eredményezi. További jelentős különbség tapasztalható az agrár-környezetvédelmi előírások és a versenyképesség viszonyrendszereiben is. Míg az EU-ban a szabályozás és a támogatás együttesen mérsékli a környezetvédelmi követelmények versenyképességi hatásait, addig a latin-amerikai és karibi integrációk többségében ezen előírások elsősorban költségnövelő tényezőként könyvelődnek el. A vizsgált integrációs rendszerek piaci és társadalmi viszonyai ugyancsak igen eltérőek. Az EU-ban a fogyasztói kereslet és a címkézési rendszerek piaci ösztönzőként támogatják az agrár-környezetvédelmi célok megvalósulását. Ezzel szemben a vizsgálatba vont latin-amerikai és karibi integrációk esetében a fizetőképes kereslet szűk társadalmi csoportokra, egyedi piaci szegmensekre szűkül. A SICA és a CARICOM különösen jól példázza, hogy a keresleti oldal korlátai miként csökkentik a környezetvédelmi intézkedések elterjedését, még akkor is, ha szakpolitikai szinten meg is jelennek ezek az elvárások.

Az agrár-környezetvédelem és az agrárkereskedelem kapcsolata alapján tehát validálható a B (szakpolitikai transzfer) és az D

(agrárpolitikai prioritások) hipotézisem. Megállapíthatom, hogy az EU kimutatható hatást gyakorol a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk szakpolitikai dokumentumaira, ugyanakkor ez a hatás elsősorban a stratégiai célkitűzések, alapelvek és szakpolitikai diskurzus szintjén jelenik meg, míg a kötelező erejű jogi szabályozásban és a végrehajtási mechanizmusokban korlátozottabb mértékben érvényesül. Az interjúk alapján ugyancsak kijelenthetem, hogy a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális integrációk agrárpolitikájában továbbra is a termelékenység, az exportorientáció és a nemzetközi versenyképesség erősítését szolgáló gazdasági célkitűzések élveznek elsőbbséget, míg a környezetvédelmi szempontok jellemzően másodlagos szerepet kapnak.

8. ESETTANULMÁNYOK

Amint azt a 3. fejezetben is előrevetítettem, a kutatás zárásaképpen esettanulmány-módszert alkalmazok az agrár-környezetvédelmi politikák konkrét, nemzeti szintű implementációjának bemutatására. Az esettanulmányok az EU tekintetében Spanyolország, a latin-amerikai és karibi térségben pedig Argentína (MERCOSUR), Kolumbia (CAN), Panama (SICA) és Belize (CARICOM) példáján keresztül mutatják be az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáinak tagállami szintű végrehajtását. A részletes országtanulmányok a disszertáció 8-12. számú függelékeiként érhetőek el, alább csupán azok főbb tanulságait, hipotéziseim szempontjából lényeges következtetéseit foglalom össze.

8.1. A vizsgált országok agrárgazdasági összehasonlítása

Az esettanulmányok alapján megállapítható, hogy az agrár-környezetvédelmi politikák eltérései elsődlegesen nem az egyes regionális integrációkból, hanem a tagállamok eltérő természeti, történeti és agrárgazdasági adottságaiból fakadnak. Bár valamennyi vizsgált

országban stratégiai célként fogalmazódik meg a fenntartható mezőgazdaság, a természeti erőforrások megőrzése és a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, e célkitűzések konkrét tartalma, fontossági szintje országonként más és más. Véleményem szerint a vizsgálatba vont országok közötti hasonlóságok és különbségek alapvetően nem azok eltérő integrációs hovatartozására, hanem strukturális, és a természeti környezetben keresendő okokra vezethetőek vissza.

Spanyolország esetében például egy olyan fejlett, magas termelékenységű európai agrárgazdaság képe rajzolódik ki, ahol miközben az ágazat GDP-hez és foglalkoztatáshoz való hozzájárulása az elmúlt évtizedekben jelentősen csökkent, a termelékenység, az exportteljesítmény és a technológiai fejlettség folyamatos növekedést produkált. A mezőgazdaság szerkezetét mindezek nyomán egyre inkább a specializáció, a korszerű öntözéses gazdálkodás és a magas hozzáadott értékű kertészeti kultúrák, borászat jellemzik (Botella Rodríguez et al. 2017:78-84).

Alapvetően eltér ezzel szemben az argentin fejlődési út. Itt ugyanis a mezőgazdaság történelmileg az ország gazdasági fejlődésének egyik meghatározó tényezője volt, és az ország birtokstruktúráját már a gyarmati időszaktól kezdve a nagybirtokok dominanciája határozta meg. A 20. század második felétől az argentin agrárgazdaság egyre inkább exportorientálttá vált, és a gabona-, hús-, ill. később a szójatermelés vált meghatározóvá. A 9. sz. függelékben bemutatott esettanulmány kitér arra is, hogy a biotechnológiai fejlődés és a génmódosított szója elterjedése jóllehet jelentősen növelte a termelékenységet, végső soron a földkoncentráció erősödéséhez, valamint a termelés néhány exportképes kultúrára történő specializációjához vezetett (Carrasco et al. 2012:8, 10-14, 16-17; Gallopín 2004:15-16, 18-19).

Az agrárgazdaság Kolumbiában, Panamában és Belize-ben a spanyol és argentin esettel szemben jóval diverzifikáltabb társadalmi funkciót tölt be. Az esettanulmányok alapján a mezőgazdaság ezekben az országokban nem csupán az exportot szolgálja, hanem meghatározó a

vidéki foglalkoztatásban, a megélhetés biztosításában és a területi egyenlőtlenségek mérséklésében is (OECD 2025:266-268). Ennek megfelelően az agrárpolitikai célkitűzések között a termelékenység növelése mellett nagyobb hangsúlyt kapnak a vidékfejlesztési, társadalmi és klímaadaptációs szempontok is (ld. pl. Paraszti Tartalékház, TECAM, ill. a 2022-2026-os PND Kolumbiában, Panama alkotmánya, panamai területrendezés a 2000-es évektől, Belize Nemzeti Mezőgazdasági és Élelmezési Politikája (2015-2030) öt pillére, és a *DFC Climate Resilient Cattle Loans* programja).

Három jól elkülöníthető berendezkedést azonosítottam az egyes vizsgált országok birtokszerkezeteinek összehasonlítása nyomán. Az első a technológiailag fejlett, intenzív és magas hozzáadott értéket előállító mezőgazdaság modellje, amelyet Spanyolország képvisel. Spanyolországban ugyan továbbra is nagy számban működnek kisebb családi gazdaságok, azonban a mezőgazdasági területek jelentős része viszonylag kevés nagyüzem kezében összpontosul, miközben a gazdaságok száma évtizedek óta folyamatosan csökken. Az ágazatot emellett a gazdálkodók előregedése és a fiatal termelők alacsony aránya jellemzi (Eurostat 2016, INE 2015 in Botella Rodríguez et al. 2017:81).

A második irányt Argentína exportorientált nagygazdasági rendszere képviseli, ahol a termelés koncentrációja, a monokultúrás növénytermesztés és a nemzetközi piacokra történő termelés dominál. Az esettanulmány bemutatja, hogy a szójaexport bővülése következtében a kisebb gazdaságok jelentős része megszűnt, miközben a termelés egyre nagyobb része kevés szereplő kezében összpontosult (Carrasco et al. 2012:16).

A harmadik típusba Kolumbia, Panama és Belize sorolhatóak, ahol a mezőgazdaság egyszerre szolgál gazdasági, társadalmi és környezetpolitikai célokat, és a kis- és közepes gazdaságok szerepe továbbra is meghatározó (OECD 2025:266-268; MIDA 2024:22-23; Foster et al. 2017 in Gachot et al. 2024:8; Gachot et al. 2024:9). Az egyes vizsgált országok által alkalmazott szakpolitikai eszközök azonban nem

érthetőek meg a jellemző főbb környezeti kihívásaik vizsgálata nélkül, így a következő alfejezet e kihívások részletes összehasonlító elemzésére koncentrál.

8.2. Az agrár-környezeti kihívások összehasonlító elemzése

A vizsgált országok agrár-környezeti problémái némiképp eltérőek. Jól elkülöníthetők ugyanis azok a környezeti kihívások, amelyek elsősorban a mediterrán, az exportorientált nagygazdasági, illetve a trópusi és szubtrópusi agrárrendszerek sajátosságaiból következnek.

Spanyolország esetében a környezeti kihívások középpontjában a vízgazdálkodás áll. A mezőgazdasági termelés jelentős része öntözésre épül, miközben az ország Európa egyik legszárazabb területe, ahol az aszály, a sivatagosodás és a talajerózió egyaránt meghatározó problémát jelent. A mezőgazdasági modernizáció ugyan jelentősen növelte a termelékenységet, azonban fokozta a vízkészletekre nehezedő nyomást is. A 8. sz. függelékben bemutatott esettanulmány rámutat arra, hogy az öntözőrendszerek korszerűsítése, a nitráatterhelés csökkentése és a biodiverzitás megőrzése egyszerre jelenik meg a spanyol agrár-környezetvédelmi politika prioritásai között. A Natura 2000 hálózat jelentős kiterjedése miatt a mezőgazdasági termelésnek egyre inkább alkalmazkodnia kell a természetvédelmi követelményekhez, miközben a versenyképesség fenntartása is alapvető cél marad (Arregui 2022:255-256).

A környezeti problémák döntő része Argentínában ezzel szemben kevésbé az ország természeti adottságaira, mintinkább a Spanyolországban tapasztaltaknál is jóval exportorientáltabb mezőgazdasági modellre vezethető vissza. A szójamonokultúra térnyerése, a génmódosított növények elterjedése és az intenzív növényvédőszer-használat alapvetően alakította át az agrártájat. A természetes élőhelyek, a biológiai sokféleség csökkenése, az őshonos erdők visszaszorulása, valamint a talajok fokozódó degradációja

együttesen jelentkeznek. Az 1990-es évektől kezdődően a monokultúrás gazdálkodás megváltoztatta a természetes ökoszisztémát, és ezáltal csökkentette az ökológiai önszabályozó folyamatok – különösen a természetes kártevő-szabályozás – hatékonyságát is. Ennek következtében tovább nőtt a növényvédő szerek alkalmazása, amely egy ördögi kört indított el (Carrasco et al. 2012:25-31). A termelés folyamatos intenzifikációja mindeközben gyorsítja a talaj szervesanyag-tartalmának csökkenését, az eróziót és egyes térségekben a szikesedést is. A szélsőséges időjárási események – különösen az aszályok és az intenzív csapadék – tovább növelik a mezőgazdaság sérülékenységét (Gallopín 2004:22-23).

Kolumbiában, Panamában és Belize-ben a környezeti kihívások elsősorban nem a mezőgazdaság intenzifikációjából, hanem a trópusi ökoszisztémák alapvető sérülékenységéből következnek. A nagy csapadékingadozás, az árvizek, a hurrikánok, a földcsuszamlások és az éghajlati szélsőségek közvetlenül veszélyeztetik a mezőgazdasági termelést.

Kolumbia némiképp hasonlít Argentínára abban, hogy itt is megjelent a mezőgazdaság néhány növényre és fajtára való specializációja (MADR 2024:14), Panama pedig az erdőirtás, a szárazság és az elsivatagosodás terén küzd hasonló kihívásokkal (FAO 2015:4). Belize-ben az erdőirtás mellett többek között a vegyszerhasználattal járó mezőgazdasági tevékenység, a biodiverzitás csökkenése, és a talajromlás okoz problémát (Drexler 2020, Flint 2015, Oremo 2013, Young 2008, Meerman & Cherrington 2005 idézi: Chicas, Omine & Ford 2016 és Young 2008 in Drexler 2021:84). A biodiverzitás megőrzése Kolumbiában, Panamában és Belize-ben a mezőgazdasági termelés hosszú távú fenntarthatóságának alapfeltétele.

A fent bemutatott kihívásokat az alábbi 25. sz. ábra szemlélteti:

Ország	Meghatározó környezeti kihívások	Fő kiváltó okok
Spanyolország	Vízhiány, talajerózió, nitráterhelés	Intenzív öntözéses mezőgazdaság, mediterrán éghajlat
Argentína	Erdőirtás, talajdegradáció, monokultúra, növényvédőszer-terhelés	Exportorientált szójatermesztés, birtokkoncentráció
Kolumbia	Biodiverzitás csökkenése, talajerózió	Hegyvidéki és trópusi ökoszisztémák alapvető sérülékenysége, fokozódó specializáció
Panama	Árvizek, aszályok, éghajlati szélsőségek	Alapvető sérülékenység, erdőirtás, természeti erőforrások túlhasználata
Belize	Hurrikánok, természeti erőforrások sérülékenysége	Alapvető sérülékenység, erdőirtás, vegyszerhasználat terjedése, földhasználat-változás

25. sz. ábra: Agrár-környezeti kihívások a vizsgált országokban

8.3. Az agrár-környezetvédelmi szakpolitikai eszközök összehasonlító elemzése

Az esettanulmányok alapján megállapíthatom, hogy a vizsgált országok agrár-környezetvédelmi politikái hasonló stratégiai célokat – a fenntartható mezőgazdaság, a természeti erőforrások megőrzése és a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás elősegítését – fogalmazznak meg, ugyanakkor az alkalmazott szakpolitikai eszközök valamelyest eltérnek. E különbségek főképp abból adódnak, hogy az egyes országok más és más intézményi háttérrel, szabályozási hagyományokkal és agrárgazdasági szerkezettel rendelkeznek. Ennek megfelelően az agrár-környezetvédelmi célok megvalósítása is eltérő szabályozási és támogatási mechanizmusokon keresztül történik.

A vizsgált országok közül egyértelműen Spanyolország rendelkezik a legátfogóbb és leginkább intézményesült agrár-környezetvédelmi eszközrendszerrel. A KAP keretében a környezetvédelmi célkitűzések közvetlenül az európai támogatási rendszerhez kapcsolódnak. A KAP Stratégiai Terv a kötelező kondicionalitási előírásokon túl olyan önkéntesen választható agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseket is tartalmaz, amelyek a talajvédelem, fenntartható tápanyag-gazdálkodás, a biodiverzitás megőrzése, a szénmegkötés és a vízgazdálkodás javítását szolgálják (Oñate et al. 2023:5.; Muñoz Amor 2023:150).

A támogatási rendszer egyszerre alkalmaz kötelező szabályozási elemeket és gazdasági ösztönzőket, amelyek a gazdálkodók környezetkímélő termelési gyakorlatainak elterjedését segítik elő (Oñate et al. 2023:5.; Muñoz Amor 2023:152-155). Emellett a spanyol szabályozásban egyre hangsúlyosabb szerepet kap a mezőgazdaság multifunkcionalitásának elve, amely a termelési funkció mellett a tájfenntartást, a vidéki foglalkoztatást és a természeti erőforrások megőrzését is a mezőgazdaság alapvető feladatának tekinti (ld. 1336/2011-es királyi rendelet, galíciai mezőgazdasági földek helyreállításáról szóló 2021. évi 11. törvény) (Muñoz Amor 2023:163-177).

Argentínában a szabályozás kevésbé koherens, itt külön törvények foglalkoznak a talajvédelemmel (ld. 22428-as talajvédelmi törvény), a vízgazdálkodással (ld. 25688-as vízgazdálkodási törvény), a növényvédő szerek használatával (ld. a 27279/2016. számú, minimális környezetvédelmi előírásokat rögzítő törvény), az agrár-vészhelyzetek kezelésével, valamint a földbérleti viszonyokkal (ld. a vidéki bérleti és részesművelési jogviszonyokat szabályozó 1948. évi 13.246-os törvény) (Acuña 2023:410-412, 415-416). A 9. sz. függelékben bemutatott esettanulmány alapján ugyanakkor megállapíthatom azt is, hogy a fenti jogszabályok végrehajtása számos esetben korlátozott. Ennek okai egyrészt a finanszírozási hiányosságokban, másrészt a szövetségi államszerkezetből fakadó szabályozási széttagoltságban keresendőek.

Több területen a nemzeti és tartományi szabályozás közötti koordináció, ill. a gazdasági ösztönzők hiánya gyengítik a környezetvédelmi célkitűzések érvényesülését. A talajvédelmi intézkedések, a tartományi helyett vízgyűjtő-alapú vízgazdálkodás vagy a talajromlást okozó rövidtávú helyett hosszabb távú földbérleti konstrukciók kialakításának szükségessége ugyan megjelenik a szakirodalomban, azonban ezek gyakorlati alkalmazása továbbra is korlátozott (ibid.).

Az európai és az argentin modellel lényegesen eltér a Kolumbia, Panama és Belize által alkalmazott szakpolitikai megközelítés. A 10-12. számú esettanulmányok alapján belátható, hogy ezekben az országokban az agrár-környezetvédelmi intézkedések inkább a klímaváltozáshoz való alkalmazkodásra, a természeti erőforrások fenntartható használatára (ld. pl. Panama: alkotmány) és a vidéki közösségek, családi gazdaságok ellenálló képességének növelésére (ld. pl. Kolumbia: 1777/1996-os rendelet, 2017-2027-es PECTIA stratégiai terv, 2020. évi 2046. sz. törvény, 2020. évi 006. számú határozat, 2024-es 780. rendelet) fókuszálnak.

A környezetvédelmi célok szorosan kapcsolódnak az élelmezésbiztonsághoz, a természeti kockázatok kezeléséhez és a fenntartható vidékfejlesztéshez (ld. pl. Kolumbia: 1991. évi alkotmány és annak 2023. évi 01. számú módosítása, Belize: Belize Nemzeti Mezőgazdasági és Élelmezési Politikája (2015-2030)) (MADR 2024:27-30; Ministry of Agriculture 2015:48). A szakpolitikai dokumentumokban ezért gyakran jelennek meg olyan intézkedések, amelyek a természeti erőforrások megőrzését, az ökoszisztéma-alapú gazdálkodást, valamint a klímaadaptációt egymással összekapcsolva kezelik (ld. pl. Kolumbia: 2022-2026-os Nemzeti Fejlesztési Terv, Panama: alkotmány, Nemzeti Élelmiszer- és Élelmezésbiztonsági Politikát szabályozó 2011. évi 55. törvény, 1998-as környezetvédelmi törvény) (OECD 2025:264.; Peña Chacon 2015:164-166; FAO 2015:5, 36-37).

A fenti összehasonlítás alapján jól kirajzolódik a szabályozási eszközök eltérő jellege. Spanyolországban a támogatásokhoz kapcsolódó

feltételeesség és az ösztönző rendszerek dominálnak, vagyis a gazdálkodók pénzügyi támogatásban részesülnek a környezetvédelmi követelmények teljesítése esetén. Argentínában ezzel szemben az ösztönzők többnyire hiányoznak, ráadásul a végrehajtást gyakran az intézményi koordináció hiánya is korlátozza. Kolumbia, Panama és Belize esetében pedig a stratégiai tervezés, a klímaadaptációs programok és a természeti erőforrás-gazdálkodás integrációja kap nagyobb hangsúlyt.

A szakpolitikai eszközök eredményessége nem kizárólag azok jogi kidolgozottságától, kötőerejétől függ. Legalább ilyen fontos a megfelelő intézményi háttér, a stabil finanszírozás, a különböző közigazgatási szintek közötti koordináció. Míg Spanyolországban e tényezők viszonylag egységes rendszerbe szerveződnek, Argentínában ezek több esetben széttagoltan, a nemzeti és a tartományi szintek között megosztva jelennek meg, Kolumbiában, Panamában és Belize-ben pedig elsősorban a korlátozott intézményi és pénzügyi kapacitások befolyásolják a szakpolitikák eredményességét. Az integrációs keretek főképp Spanyolország szakpolitikai eszköztárára vannak hatással, a többi vizsgált országban azok konkrét kialakítását és alkalmazását továbbra is elsősorban a nemzeti sajátosságok határozzák meg.

8.4. Az esettanulmányok összehasonlító értékelése

A fejezet célja annak bemutatása volt, hogy a korábbi fejezetekben ismertetett regionális agrár-környezetvédelmi politikák miként jelennek meg a tagállamok nemzeti szabályozásában és intézményi gyakorlatában. Az esettanulmányok kiválasztása során az EU-ból Spanyolország, míg a latin-amerikai és karibi integrációkból Argentína (MERCOSUR), Kolumbia (CAN), Panama (SICA) és Belize (CARICOM) került vizsgálatra, lehetővé téve az eltérő integrációs modellek összehasonlítását. A kiválasztott országok különböző földrajzi, gazdasági és agrárszerkezeti adottságokkal rendelkeznek, ugyanakkor valamennyien olyan környezeti kihívásokkal szembesülnek, amelyek meghatározzák agrárpolitikájuk fejlődését.

Az elemzések alapján kijelenthetem, hogy az EU agrár-környezetvédelmi rendszere lényegesen magasabb fokú intézményi integrációt és szabályozási koherenciát valósít meg, mint a vizsgált latin-amerikai és karibi regionális szervezetek. Spanyolország agrár-környezetvédelmi politikáját alapvetően a KAP keretei határozzák meg, amelyben a kondicionalitás, az ökörendszerek, az agrár-környezetgazdálkodási intézkedések, valamint a klíma- és biodiverzitási célok egységes szakpolitikai rendszert alkotnak. A környezetvédelmi követelmények közvetlenül kapcsolódnak a támogatási rendszerhez, ami jelentősen növeli azok gyakorlati érvényesülésének esélyét.

Argentína esettanulmánya ugyanakkor ráirányította a figyelmet, hogy a részletes jogszabályi háttér önmagában nem garantálja a fenntartható agrár-környezetvédelmi célok megvalósulását. A talajvédelemre, vízgazdálkodásra, növényvédő szerek alkalmazására és agrár-vészhelyzetek kezelésére vonatkozó szabályozások végrehajtását jelentősen gyengíti a finanszírozási hiány, az intézményi koordináció korlátozottsága, valamint a szövetségi államszerkezetből eredő szabályozási töredezettség. Mindezt tovább súlyosbítja az exportorientált mezőgazdasági szerkezet, különösen a szójamonokultúra dominanciája, amely számos környezeti problémát – így az erdőirtást, a biodiverzitás csökkenését, a talajromlást és a növényvédő szerek túlzott használatát – erősítette fel.

Kolumbia, Panama és Belize vizsgálata igazolta korábbi megfigyeléseimet, azaz, hogy a CAN-ban, a SICA-ban és a CARICOM-ban az agrár-környezetvédelem elsősorban stratégiai és fejlesztéspolitikai célkitűzésként jelenik meg. A fenntartható mezőgazdaság, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, az élelmezésbiztonság és a természeti erőforrások védelme ugyan valamennyi ország szakpolitikai dokumentumaiban hangsúlyos szerepet kap, azonban a végrehajtás nagymértékben függ az állami intézményrendszer kapacitásaitól, a nemzetközi fejlesztési forrásoktól és a nemzeti politikai prioritásoktól.

Az esettanulmányok közös tanulsága, hogy az agrár-környezetvédelmi politika eredményességét nem kizárólag a jogszabályok részletessége vagy a regionális integráció mélysége határozza meg. Legalább ilyen fontos a megfelelő intézményi háttér, a kiszámítható finanszírozás, a különböző szakpolitikai területek közötti koordináció, valamint a gazdálkodók számára kialakított ösztönzőrendszer. A környezetvédelmi célok akkor valósulnak meg a leghatékonyabban, ha azok a mezőgazdasági támogatási rendszerekkel, a vidékfejlesztési politikákkal és a klímavédelmi intézkedésekkel egységes szakpolitikai keretben jelennek meg.

A fejezet eredményei egyben megerősítik a dolgozat C jelű nemzeti meghatározottság hipotézisét, miszerint a regionális integrációk jelentős szerepet töltenek be az agrár-környezetvédelmi politikák alakításában, ugyanakkor azok tényleges eredményessége döntően a tagállami végrehajtás minőségétől függ. Az Európai Unió példája azt szemlélteti, hogy a közös finanszírozás, az egységes jogi keret és az intézményi koordináció képes hatékonyan támogatni a fenntartható mezőgazdasági átmenetet. A latin-amerikai és karibi integrációk ezzel szemben elsősorban stratégiai iránymutatást biztosítanak, miközben a gyakorlati megvalósítás továbbra is nagyrészt nemzeti hatáskörben marad.

A jelen, nyolcadik fejezet így empirikus bizonyítékokkal támasztja alá a dolgozat korábbi elméleti és összehasonlító elemzéseit, és egyúttal megalapozza a következő fejezetben bemutatott összegző következtetéseket, amelyek a kutatás fő eredményeit, a hipotézisek értékelését, valamint a további kutatási irányokra vonatkozó javaslatokat foglalják össze.

9. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

9.1. A kutatási kérdésekre adott válaszok

Disszertációm központi kutatási célja annak feltárása volt, hogy az agrár-környezetvédelmi politika milyen módon tükrözi a regionális integrációs

rendszerek intézményesültségének szintjét, döntéshozatali mechanizmusait és irányítási kapacitását. Ennek vizsgálatára három kutatási kérdést fogalmaztam meg, amelyek egymásra épülve az agrár-környezetvédelmi politikák intézményesültségére, az EU és a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációk közötti hasonlóságokra és különbségekre, valamint az uniós szakpolitika latin-amerikai és karibi fejlődésre gyakorolt hatására irányultak.

A kutatás eredményei alapján az agrár-környezetvédelem valóban alkalmasnak bizonyult a regionális integráció mélységének vizsgálatára, ugyanakkor az eredmények részben árnyalják is a megállapítást. Az intézményesültség mértéke ugyanis nem vezethető vissza pusztán arra, hogy az adott integráció rendelkezik-e közös környezetvédelmi célokkal vagy agrár-környezetvédelmi stratégiával. Az integrációs mélység szempontjából ennél sokkal lényegesebb, hogy e célok milyen mértékben kapcsolódnak kötelező normákhoz, regionális intézményekhez, finanszírozási mechanizmusokhoz, ellenőrzéshez, valamint a tagállami végrehajtást ténylegesen befolyásoló eszközökhöz.

Az első kutatási kérdés arra irányult, hogy milyen mértékben intézményesültek az EU, a MERCOSUR, a CAN, a SICA és a CARICOM agrár-környezetvédelmi politikái. A kutatás alapján erre az a válasz adható, hogy noha valamennyi vizsgált integrációban kialakult az agrár-környezetvédelmi együttműködés valamilyen regionális szintje, ennek mélysége és működési módja jelentősen különbözik. Az eltérés elsősorban nem a fenntarthatósági célok meglétében, hanem azok jogi kötőerejében, finanszírozásában, végrehajtási eljárásaiban és a regionális szint tagállami politikákra gyakorolt tényleges befolyásában ragadható meg.

Az EU képviseli a vizsgált integrációk közül az agrár-környezetvédelmi intézményesülés legmélyebb formáját. A KAP-ban a környezeti és klímapolitikai követelmények a támogatási rendszer szerkezetébe épültek be. A 2023-2027-es rendszerben például az ökörendszerek a gazdálkodók számára önkéntesek, a tagállamok számára azonban kötelezően felkínálandó eszközök, és finanszírozásuk az Európai

Mezőgazdasági Garanciaalaphoz kapcsolódik. A második pillér agrár-környezetvédelmi és éghajlatvédelmi kötelezettségvállalásai szintén fennmaradtak. Mindez jól mutatja, hogy az uniós modellben a környezetvédelmi célok nem egyszerűen stratégiai dokumentumokban jelennek meg, hanem a finanszírozási és végrehajtási struktúra részévé váltak.

A MERCOSUR példája ezzel szemben arra irányította rá a figyelmet, hogy az intézmények és regionális normák formális létezése önmagában még nem jelent mély szakpolitikai integrációt. A szervezet már 1992-ben létrehozta a Környezetvédelmi Szakgyűlést, amelyből 1995-ben kialakult a 6. számú Környezetvédelmi Munkacsoport. 2001-ben megszületett a Környezetvédelmi Keretmegállapodás is. Az 5.1. fejezet dokumentumelemzése ugyanakkor azt mutatta, hogy e megállapodás alapvetően deklaratív jellegű maradt: a vizsgált szakirodalom kritikája szerint nem rendelt egyértelmű operatív eljárásokat és végrehajtási eszközöket a megfogalmazott célokhoz. A MERCOSUR tehát rendelkezik regionális környezetpolitikai intézményekkel és normákkal, ezek tagállami agrárpolitikai gyakorlatot alakító kapacitása azonban lényegesen gyengébb a KAP rendszerénél.

A CAN ebből a szempontból igencsak hasonló eset. A CAN már 1983-ban elfogadta a 182. számú határozatot, amely létrehozta az Andoki „José Celestino Mutis” Mezőgazdasági, Élelmezésbiztonsági és Környezetvédelmi Rendszert. A szabályozás többek között a talajok, erdők, növény- és állatvilág racionális használatát, a vízgyűjtők védelmét, az erdősítést, a környezeti oktatást és a tengeri biológiai erőforrások megőrzését határozta meg célként. Az 5.2. fejezetben ugyanakkor az is kiderült, hogy a környezeti célok egy szélesebb agrárpolitikai rendszer részét képezik, amelyben az élelmezésbiztonság, a termelékenység, a technológiai fejlődés és a kereskedelem ugyancsak meghatározó. A végrehajtásban a Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója és a Mezőgazdasági Tanács is szerepet kap, tehát a CAN esetében sem beszélhetünk az intézményi struktúra hiányáról. A különbség az EU-hoz

képest sokkal inkább abban áll, hogy e struktúrákhoz nem társul az uniós KAP-hoz hasonló kiterjedt közös finanszírozási és végrehajtási rendszer.

A SICA részben eltérő intézményesülési irányt követ. Itt az agrár-környezetvédelem erősen összekapcsolódik a klímaadaptációval és a területi vidékfejlesztéssel. A vizsgált időszakban két meghatározó regionális dokumentum az ECADERT és az ERCC. Az ECADERT ötödik stratégiai komponense kifejezetten összekapcsolja a területgazdálkodást az ökoszisztémák megújulási képességével, a biodiverzitás megőrzésével, az éghajlatváltozáshoz történő alkalmazkodással, a talajdegradáció mérséklésével és a vízhiány kezelésével. Ez az eset jól mutatja, hogy a latin-amerikai integrációkat nem helyes egyszerűen az agrár-környezetvédelmi politika „hiányával” jellemezni. A SICA esetében kifejezetten fejlett stratégiai gondolkodás figyelhető meg, de annak intézményesülési formája nem a KAP-hoz hasonló támogatási és kikényszerítési rendszerre, hanem sokkal inkább regionális koordinációra, klímaadaptációra és fejlesztéspolitikai programokra épül.

Szintén az élelmezésbiztonsági, fejlesztési és környezetvédelmi célok összekapcsolódása figyelhető meg a CARICOM esetében. A Jagdeo Kezdeményezés már címében is a „mezőgazdaság megerősítését a fenntartható fejlődésért” helyezte középpontba, a Liliendaal Nyilatkozat pedig elismerte a mezőgazdaság multifunkcionális jellegét, valamint kapcsolatát a biodiverzitás fenntartható kezelésével és a vidéki közösségek fejlődésével. A 2011-es karibi Közösségi Agrárpolitika pedig a fenntartható fejlődés gazdasági, társadalmi, környezeti, műszaki és politikai-intézményi dimenzióit egyaránt magában foglalja. Mindez jelentős regionális szakpolitikai koordinációra utal, de itt sem alakult ki az uniós KAP-hoz hasonló közös támogatási, ellenőrzési és szankcionálási struktúra.

Az első kutatási kérdésre adott válasz tehát nem egyszerű dichotómia. Nem arról van szó, hogy az EU-ban létezik, Latin-Amerikában pedig nem létezik regionális agrár-környezetvédelmi politika, az eredmények inkább az intézményesülés különböző formáit, célzatait

tárják fel. A megismert modellek közül ugyanakkor egyértelműen az EU rendelkezik a legerősebb regionális végrehajtási és finanszírozási kapacitással.

Arra vonatkozott a második kutatási kérdés, hogy milyen hasonlóságok és különbségek figyelhetők meg az EU és a latin-amerikai, illetve karibi integrációs szervezetek agrár-környezetvédelmi politikái között. A kutatás alapján erre a legfontosabb válasz az, hogy a vizsgált integrációk között a szakpolitikai célok szintjén lényegesen nagyobb konvergencia alakult ki, mint az alkalmazott eszközök, a finanszírozás és a végrehajtás tekintetében.

Az 5. fejezet ezt már a dokumentumok szintjén érzékeltette. Fenntartható erőforrás-használat, biodiverzitás-védelem, klímaadaptáció, talaj- és vízvédelem különböző formában valamennyi vizsgált integráció szakpolitikai keretében megjelenik. A CAN 182. számú határozatának vízgyűjtő-, erdő- és talajvédelmi céljai, a SICA ECADERT-jének klímaadaptációs és biodiverzitási elemei, valamint a CARICOM Jagdeo Kezdeményezésének és Közösségi Agrárpolitikájának fenntarthatósági céljai jól példázzák ezt.

A 6. fejezet kvantitatív eredményei azonban arra is rámutattak, hogy a szakpolitikai célok hasonlóságából nem következik automatikusan az agrár-környezeti pályák azonossága. Az aggregált fenntartható és produktív mezőgazdasági mutatóban az EU 2015 és 2024 között szinte végig a legmagasabb, 3,91 és 4,12 közötti értéket érte el. Ugyanakkor a latin-amerikai integrációk eredményei nem alkotnak egységesen elkülönülő csoportot: a MERCOSUR és a SICA viszonylag kedvező átlagos teljesítményt mutatott, míg a CAN és különösen a CARICOM alacsonyabb értékeket ért el, és a különbségek összességében nem voltak kirívóak.

A részindikátorok ennél is árnyaltabb képet mutatnak. Az EU esetében a műtrágya- és növényvédőszer-használat csökkenése, az erdőterület növekedése, a viszonylag alacsony mezőgazdasági vízfelhasználás, a magas védettterület-arány, valamint a csökkenő

agráreredetű ÜHG-kibocsátás és a kedvezőbb fajlagos emisszió együttesen járult hozzá a magas aggregált értékhez. A MERCOSUR-ban ezzel szemben a termelési értékhez viszonyított emisszió javulása mellett jelentős növényvédőszer-felhasználás, erdőterület-csökkenés és növekvő agráreredetű ÜHG-kibocsátás jelent meg. A CAN és a SICA esetében az erdőkonverzió mérséklődése kedvező irányt jelez, miközben az inputfelhasználás és a vízigényesség továbbra is problémát jelent.

A 6. fejezet kvantitatív eredményei ezért nem egy egyszerű „EU jó – Latin-Amerika és Karib-térség rossz” mintázatot rajzolnak ki. Az indikátorok sokkal inkább azt mutatják, hogy az intézményi különbségek mellett a termelési szerkezet, a földrajzi adottságok, az exportorientáció és az egyes régiók környezeti sérülékenysége is meghatározza a megfigyelt eredményeket. Különösen fontos példa erre a CARICOM, ahol az alacsonyabb aggregált értékeket a disszertáció sem értelmezte automatikusan gyengébb szakpolitikai teljesítményként, mivel a kis szigetállamok korlátozott termőterülete, sajátos gazdaság szerkezete és az adatkorlátok lényegesen befolyásolták az indikátorokat.

A 7. fejezet szakértői interjúi további magyarázatot adtak ezekre a különbségekre. Az interjúk alapján az EU-ban az agrár-környezetvédelem az agrárpolitika normatív és strukturáló elemévé vált, mivel a környezeti célok közvetlenül összekapcsolódnak a támogatásokkal. A MERCOSUR esetében viszont a környezetvédelmi követelmények sokkal inkább akkor kerülnek politikai „rivaldafénybe”, amikor a külpiacokra – különösen az EU piacára – történő kijutást befolyásolják. A CAN esetében a vidéki szegénység, az élelmezésbiztonság és a kisgazdasági struktúra, a SICA esetében a klímaváltozással szembeni sérülékenység és a fejlesztéspolitika, a CARICOM esetében pedig az importfüggőség és az ellátásbiztonság határozza meg az agrár-környezetvédelem politikai alakulását.

Az interjúk a társadalmi és piaci ösztönzők terén is lényeges különbségeket mutattak ki. A MERCOSUR-ban például a környezeti címkézés és minősítés elsősorban az exportpiacokra jutást szolgálja, míg a

belső kereslet kevésbé ösztönzi a költséges minősítési rendszerek elterjedését. A CAN-ban a kisgazdasági szerkezet miatt a formális tanúsítás sok esetben gazdaságilag nehezen hozzáférhető, ezért alternatív közösségi minősítési formák is megjelennek. A SICA-ban a tanúsítás inkább fejlesztési projektekhez és nemzetközi támogatásokhoz kapcsolódik. A CARICOM esetében pedig a szakértők szerint a helyi fogyasztók számára az ár és az elérhetőség rendszerint fontosabb a környezeti tulajdonságoknál; a környezetbarát termékek iránti fizetőképes kereslet jelentős része inkább a turizmusból származik.

A fentiek alapján a második kutatási kérdésre válaszképpen kijelenthetem, hogy az EU és a latin-amerikai és karibi integrációk közötti legfontosabb választóvonal nem a fenntarthatóság célként történő elfogadásában húzódik. Ebben jelentős konvergencia következett be. A meghatározó különbség abban áll, hogy milyen politikai, jogi, gazdasági és társadalmi mechanizmusok teszik lehetővé e célok végrehajtását. Az EU-ban a regionális szabályozás és finanszírozás erőteljesebben internalizálja a környezetvédelmi követelményeket. A vizsgált latin-amerikai és karibi rendszerekben ezzel szemben nagyobb szerep jut a nemzeti politikáknak, a nemzetközi fejlesztési forrásoknak, a külpiaci alkalmazkodásnak és az adott térség sajátos fejlesztési problémáinak.

Harmadik kutatási kérdésem azt vizsgálta, hogy milyen szerepet játszik az EU agrár-környezetvédelmi politikája a latin-amerikai és karibi regionális integrációk szakpolitikai fejlődésében. Az eredmények alapján az uniós hatás kimutatható, azonban nem beszélhetünk a KAP egyszerű vagy lineáris átvételéről. Kutatásom alapvetően szelektív, közvetett és kontextusfüggő szakpolitikai transzfert tárt fel.

A MERCOSUR erre az egyik legszemléletesebb példa. Az interjúk szerint a környezetvédelmi normák politikai jelentősége különösen akkor növekszik meg, amikor azok az EU-val folytatott kereskedelem feltételeivé válnak. Ebben az esetben az uniós hatás nem azért jelentkezik, mert a MERCOSUR intézményei tudatosan reprodukálják a KAP rendszerét, hanem mert az európai piac szabályozási követelményei

alkalmazkodási nyomást gyakorolnak a dél-amerikai exportőrökre. Ez a transzfer tehát részben piaci és kereskedelmi csatornákon keresztül történik.

Már jóval a jelenlegi uniós fenntarthatósági diskurzus kialakulása előtt rendelkezett regionális agrár-környezeti célkitűzésekkel a CAN, amit az 1983-as José Celestino Mutis rendszer is bizonyít. Emiatt a CAN-ban megjelenő fenntarthatósági elemeket nem lehet egyszerűen az EU-ból származó politikai transzferként értelmezni. Az európai és andoki politikák közötti hasonlóságok egy része párhuzamos fejlődésből, globális környezetpolitikai normákból és a térség saját problémáiból is következhet. Ez lényeges korlátja annak az értelmezésnek, amely minden szakpolitikai konvergenciát automatikusan uniós hatásként kezelne.

A SICA ugyancsak azt mutatja, hogy a szakpolitikai fejlődést jelentős részben belső környezeti szükségletek alakítják. A klímaváltozás, a vízhiány, a talajdegradáció és a természeti kockázatok olyan közvetlen problémák, amelyek önmagukban is ösztönzik a regionális együttműködést. Az ECADERT például kifejezetten az ökoszisztémák megújulási képességéhez, a biodiverzitás megőrzéséhez, a klímaadaptációhoz és a vízkészletekhez kapcsolja a fenntartható területfejlesztést. Itt ezért az EU hatását a nemzetközi fejlesztési együttműködés rendszerében indokolt értelmezni, a KAP nem feltétlenül jelent kizárólagos szakpolitikai forrást.

A CARICOM esetében a Jagdeo Kezdeményezés mögött elsősorban a karibi mezőgazdaság versenyképességi problémái, az élelmiszerimport növekedése és az élelmezésbiztonság álltak, miközben a program a fenntartható fejlődés és a biodiverzitás kérdését is integrálta. Vagyis itt is olyan hibrid szakpolitikai fejlődés figyelhető meg, amelyben globális fenntarthatósági normák, regionális problémák és külső szakpolitikai minták egyszerre vannak jelen.

A 7. fejezet eredményei mindezt a piaci oldal felől is megerősítik. A latin-amerikai és karibi integrációkban a környezetvédelmi alapú termékdifferenciálás belső fogyasztói ösztönzői sok esetben gyengébbek,

ezért a magasabb környezeti standardok terjedésében nagyobb szerepet kap a külső kereslet. A MERCOSUR-ban ezt az exportpiacok, a CARICOM-ban például részben a turizmus teremti meg. Az EU így nemcsak intézményi modellként, hanem piacként is befolyásolja más régiók agrár-környezetvédelmi gyakorlatát.

A harmadik kutatási kérdésre tehát azt felelhetem, hogy az EU agrár-környezetvédelmi politikájának latin-amerikai és karibi hatása nem egységes és nem lineáris modelltranszferként működik. A legerősebben a normák, a szakpolitikai diskurzus, a fenntarthatósági elvárások és a külpiaci hozzáférés feltételeinek szintjén érzékelhető. A KAP legmélyebben intézményesült elemei – mindenekelőtt a közös finanszírozás, a támogatásokhoz kapcsolt környezeti feltételesség, a regionális ellenőrzési rendszer és a tagállami végrehajtást közvetlenül strukturáló jogi mechanizmusok – ugyanakkor nem kerültek hasonló formában átvételre.

A kutatás eredményei alapján ezért a politikai transzfert célszerű adaptációs folyamatként értelmezni. Az átvett vagy konvergáló szakpolitikai elemek jelentését és működését a befogadó integráció intézményi kapacitása, agrárgazdasági szerkezete, fejlettségi szintje, környezeti sérülékenysége és politikai prioritásai alakítják át. Ugyanaz a fenntarthatósági norma így az EU-ban támogatási feltételként, a MERCOSUR-ban exportpiaci alkalmazkodási követelményként, a CAN-ban az élelmezésbiztonsággal és vidéki fejlődéssel összekapcsolt célként, a SICA-ban klímaadaptációs eszközként, a CARICOM-ban pedig az élelmezésbiztonságot és rezilienciát támogató szakpolitikai elemként jelenhet meg.

9.2. A hipotézisek vizsgálata

A disszertáció négy hipotézise az agrár-környezetvédelmi integráció eltérő aspektusait vizsgálta. Az A hipotézis az intézményesülés mértékét, a B az EU-ból kiinduló szakpolitikai transzfert, a C a regionális és nemzeti szintek viszonyát, míg a D a gazdasági és környezetvédelmi prioritások

egymáshoz való viszonyát vizsgálta. A hipotézisek értékelése során nem pusztán azok formális igazolására vagy elvetésére törekszem, hanem annak bemutatására is, hogy az empirikus eredmények milyen pontokon módosítják vagy pontosítják a kiinduló feltételezéseimet.

Az A hipotézis kiindulópontja az volt, hogy a latin-amerikai és karibi integrációk agrár-környezetvédelmi politikáinak intézményesültsége alacsonyabb az EU-énál. Az intézményesülést a közös stratégiák, kötelező jogi aktusok, intézmények, finanszírozási mechanizmusok, valamint végrehajtási és ellenőrzési rendszerek megléte/hiánya mentén vizsgáltam.

Az empirikus eredmények a hipotézis alapvető irányát megerősítették, ugyanakkor az eredeti megfogalmazás túl kategorikusnak bizonyult. Az EU intézményesültségének egyik konkrét jele nem pusztán az agrár-környezetvédelmi programok létezése, hanem az, hogy a környezeti követelmények a közös támogatási rendszer technikai szabályaiba is beépültek. A jelenlegi KAP-ban a GAEC 8 előírja a nem termelő területek minimális arányát, a feltételeességi rendszer pedig már a Víz Keretirányelvhez és a növényvédő szerek fenntartható használatához kapcsolódó követelményeket is integrálja. Emellett a KAP teljes költségvetésének jelentős részét klímacélokhoz rendelik. Ez az intézményesülés olyan szintjét jelzi, ahol a környezeti célok már a támogatások jogosultsági feltételeiben és a költségvetési struktúrában is megjelennek.

A latin-amerikai és karibi esetek ugyanakkor azt mutatják, hogy regionális intézményesülés ott is létezik, csak más formában. A CAN Mezőgazdasági Miniszterek Találkozója például a 121. számú határozat alapján a nemzeti agrárpolitikák harmonizációjával, közös fejlesztési programokkal, technikai és pénzügyi segítségnyújtással, kutatással és növény- és állategészségügyi koordinációval is foglalkozik. A Mezőgazdasági Tanács feladata pedig kifejezetten a nemzeti szakpolitikák összehangolásának és közös intézkedések kidolgozásának támogatása. Ez

nem az intézményesülés hiányát, hanem egy olyan formáját jelzi, amelyben a koordináció erősebb, mint a közvetlen kikényszerítés.

A SICA esetében ugyancsak egy összetettebb képet mutattam be. A Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács ágazatközi koordinációt végez, külön regionális bizottságot működtet, regionális cselekvési terveket készít, míg a CAC Végrehajtó Titkársága a tervezési és nyomonkövetési folyamatok szervezésében játszik szerepet. A CARICOM intézményi kapacitását pedig jól illusztrálja a CARDI tevékenysége, amely partnerségek, kapacitásépítés, információgyűjtés és tudásterjesztés révén támogatja az éghajlatbarát mezőgazdasági gyakorlatokat.

E példák alapján tehát a latin-amerikai és karibi integrációkban nem az agrár-környezetvédelmi intézmények teljes hiánya a meghatározó, hanem az, hogy e struktúrák többnyire koordinációs, technikai és kapacitásépítési funkciókat töltenek be, és kevésbé képesek közvetlenül meghatározni a termelői magatartást vagy a tagállami támogatáspolitikát.

Az A hipotézis ezért részben igazolódott. A vizsgálat egyértelműen megerősítette az EU magasabb intézményesültségét, de cáfolta azt az erős feltételezést, hogy a latin-amerikai és karibi integrációkban a releváns intézményi struktúrák hiányoznának. A különbség helyesebben az intézményesülés minőségében és mélységében, különösen a jogi kötőerő, a közös finanszírozás és a végrehajtási kapacitás területén ragadható meg.

A B hipotézis szerint az EU agrár-környezetvédelmi politikája kimutatható hatást gyakorol a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációkra, de ez a hatás elsősorban célok, alapelvek és diskurzusok szintjén jelenik meg, és kevésbé vezet az uniós intézményi mechanizmusok közvetlen átvételéhez.

E hipotézis értékeléséhez különösen tanulságosak a 7. fejezet címkézéssel és minősítéssel kapcsolatos meglátásai. Az EU-ban az ökológiai gazdálkodási, eredetvédelmi és más minősítési rendszerek a szakértők szerint nem pusztán információt közvetítenek, hanem a fogyasztói keresleten keresztül a termelési gyakorlatokat is képesek alakítani. A minősítés megszerzésének piaci értéke akár a

minimumkövetelményeken túlmutató környezeti gyakorlatokat is ösztönözheti.

A MERCOSUR-ban ugyanakkor a hasonló eszközök eltérő funkciót töltenek be. A szakértői interjúk szerint a minősítés és címkézés jellemzően az exportpiacra jutást szolgálja, és a termelők szintjén sokkal kevésbé épül be egységes belső szabályozási rendszerbe. Az interjúalanyok arra is felhívták a figyelmet, hogy miközben egyes termelők európai oltalom alatt álló eredetmegjelölésekhez hasonló vagy azokkal ütköző jelöléseket használnak, a termék pontos származási helyére vonatkozó belső fogyasztói tájékoztatás jogi keretei pedig jóval bizonytalanabbak. Ez jó példája annak, hogy egy Európában erősen intézményesített szakpolitikai instrumentum más régióban nem feltétlenül ugyanazon funkcióval és ugyanazon intézményi háttérrel jelenik meg.

A formális tanúsítás magas költségei miatt a CAN-ban ezzel szemben közösségi alapú és rövid ellátási láncokhoz igazodó minősítési kezdeményezések is kialakultak, de ezek nem alkotnak egységes rendszert. A SICA esetében a minősítési rendszerek inkább niche-piacokhoz – például fair trade vagy bio termékekhez – kapcsolódnak. A CARICOM-ban pedig egyes rum-, cukor- és feldolgozott élelmiszer-termékek minősítése inkább márkaépítési funkciót tölt be, mintsem széles körű agrár-környezetvédelmi szabályozási szerepet.

Ezek az eredmények a politikai transzfer funkcionális átalakulását mutatják. Ugyanazon vagy hasonló szakpolitikai eszköz eltérő társadalmi, gazdasági és intézményi közegben más feladatot tölthet be. A hipotézis teljes igazolását ugyanakkor továbbra is korlátozza, hogy a dokumentumokban megjelenő szakpolitikai hasonlóság nem minden esetben vezethető vissza bizonyítható módon közvetlen uniós hatásra. A SICA-ban az ERCC például környezeti igazságosságot, társadalmi egyenlőséget, az interkulturális megközelítést, valamint az őslakos és más sérülékeny csoportok helyzetét is hangsúlyozza. Ezek a hangsúlyok részben kifejezetten a közép-amerikai társadalmi és környezeti

kontextusból fakadnak, így nem kezelhetők egyszerűen uniós modellátvétélként.

A B hipotézis ezért ugyancsak részben igazolódott. Az EU szakpolitikai mintái és normái érzékelhető referenciát jelentenek, de az empirikus eredmények alapján a transzfer nem reprodukció, hanem szelektív adaptáció és funkcionális átértelmezés.

A C hipotézis szerint a regionális célkitűzések mellett a konkrét agrár-környezetvédelmi politika kialakításában a tagállamok gazdasági, intézményi és természeti adottságai maradnak meghatározók.

E hipotézishez a 8. fejezet példái szolgálnak erős bizonyítékként. Kolumbiában például az agrár-környezetvédelmi kezdeményezések jelentős része a Paraszti, Családi, Etnikai és Közösségi Alapú Mezőgazdasághoz kapcsolódik. Több mint 1,4 millió ilyen termelőegységet azonosítottak, és több tízezer hektáron működnek olyan agroökológiai rendszerek, amelyek paraszti, afro-kolumbiai és őslakos családokat vonnak be, miközben az élelmezésbiztonságot és a helyi önellátást is szolgálják. Ez olyan szakpolitikai megközelítés, amelyet nem egyszerűen a CAN regionális keretei, hanem Kolumbia társadalmi szerkezete, vidéki problémái és földhasználati viszonyai magyaráznak.

Belize esetében más típusú nemzeti adaptáció figyelhető meg. A *DFC Climate Resilient Cattle Loans* program a mezőgazdasági finanszírozást közvetlenül klímaadaptációs célokhoz kapcsolja, míg az ország agrárstratégiája egyszerre törekszik versenyképességre, diverzifikációra és fenntarthatóságra. A belize-i megközelítést az ország rendkívül magas klímasérülékenysége is magyarázza. A mezőgazdaságot aszályok, hurrikánok és árvizek veszélyeztetik, miközben a földhasználat-változás a nemzeti kibocsátások meghatározó forrása.

Panamában környezetvédelmi szempontok többek között az alkotmányos és területrendezési szabályozásba, valamint az élelmiszer- és élelmezésbiztonsági politikába épülnek be. Kolumbiában pedig a PECTIA, a 2046. számú törvény, a 006. számú határozat és a 780. számú

rendelet mutatja, hogy a regionális célok nemzeti végrehajtása sajátos, többszintű eszközrendszeren keresztül történik.

E példák azt támasztják alá, hogy az azonos vagy hasonló regionális célkitűzésekből országonként eltérő szakpolitikai instrumentumok fejlődtek ki. Az eredeti hipotézisnek ugyanakkor továbbra is van egy módszertani korlátja: integrációnként csak egy ország mélyebb vizsgálata történt meg, ezért az ugyanazon integráción belüli országközi változatosság közvetlen tesztelése disszertációmban nem volt teljes körű.

A C hipotézis mindazonáltal igazolódott, a nemzeti meghatározottság erős empirikus igazolást nyert, de az egy integráción belüli országközi különbségek teljes bizonyítása további esettanulmányokat igényelne.

A D jelű hipotézis esetében abból feltételezésből indultam ki, hogy a vizsgálatba vont latin-amerikai és karibi integrációkban a termelékenység, exportorientáció és versenyképesség általában erősebb politikai prioritást élvez, mint a környezetvédelmi célok, és ez az indikátorokban is megjelenik.

A 6. fejezet politikai inputot és környezeti hatékonyságot mérő mutatói ebből a szempontból különösen érdekesek. A CAN-ban az agrárkiadások összes kormányzati kiadáson belüli aránya ugyan csökkenő tendenciát mutatott, mégis a magasabb értékek közé tartozott, miközben az egységnyi mezőgazdasági termelési értékre jutó kibocsátás az egyik legdinamikusabb javulást produkálta. A SICA-ban ugyancsak csökkent az agrárkiadások relatív aránya, ugyanakkor a fajlagos emissziós mutató jelentősen javult. A CARICOM-ban viszont az agrárkiadások viszonylag stabilak maradtak, a fajlagos emisszió pedig stagnált, és idővel több más integráció is kedvezőbb értéket ért el.

Ez az eredmény önmagában cáfolja azt a leegyszerűsítő feltételezést, hogy magasabb környezeti intézményesültség szükségképpen minden kvantitatív mutatóban kedvezőbb eredménnyel jár.

A politika és a környezeti teljesítmény között nem mechanikus kapcsolat figyelhető meg.

A műtrágya- és növényvédőszer-adatok ugyanezt az óvatosságot indokolják. A SICA alacsonyabb inputvolumenei például részben a kis családi gazdaságok dominanciájával magyarázhatók, de ez nem jelenti automatikusan azt, hogy a hektáronkénti környezeti terhelés is kisebb. A CARICOM rendkívül alacsony inputvolumene pedig jelentős részben az agrárterületek kis méretének és a turizmusorientált gazdasági szerkezetnek a következménye. A volumenadat tehát önmagában nem szakpolitikai eredményességi mutató.

A D hipotézist ugyanakkor a 7. fejezet társadalmi és piaci eredményei részben támogatják. A CAN-ban a formális környezetvédelmi tanúsítás sok kisgazdaság számára túl költséges, a SICA-ban pedig hasonló akadályok miatt a bio és fair trade minősítés főként csak niche-piacokon tud megjelenni. A CARICOM-ban az árérzékenység korlátozza a környezetvédelmi minősítés belső piaci szerepét. A környezeti célok gazdasági érvényesítésének lehetőségét tehát erőteljesen korlátozzák a jövedelmi és piacszerkezeti adottságok.

A D hipotézis a fentiekre tekintettel alapvetően igazoltnak tekinthető. A gazdasági és termelési prioritások erős szerepe kimutatható, mindazonáltal a vizsgált integrációk agrár-környezeti profilja nem vezethető vissza egyetlen közös latin-amerikai és karibi mintára. Különösen a CAN és a SICA fajlagos kibocsátási mutatóinak javulása mutatja, hogy a gazdasági prioritások és a környezeti teljesítmény kapcsolata nem lineáris.

Hipotézis	Fő empirikus eredmény	Pontosítás	Értékelés
A – Intézményesülési hipotézis	Az EU-ban a környezeti követelmények a KAP jogi, finanszírozási és végrehajtási rendszerébe is beépültek. A latin-amerikai és karibi integrációkban is léteznek regionális intézmények, de jogi kötőerejük, közös finanszírozásuk és végrehajtási kapacitásuk gyengébb.	A különbség nem az intézmények meglétében, hanem az intézményesülés minőségében és mélységében ragadható meg.	Részben igazolódott
B – Szakpolitikai transzfer hipotézis	Az uniós szakpolitikai minták és normák referenciaként megjelennek, de az eszközök a helyi gazdasági, társadalmi és intézményi közegben eltérő funkciót tölthetnek be. A hasonlóság nem minden esetben bizonyít közvetlen EU-hatást.	A transzfer nem egyszerű reprodukció, hanem szelektív adaptáció és funkcionális átértelmezés.	Részben igazolódott

Hipotézis	Fő empirikus eredmény	Pontosítás	Értékelés
C – Nemzeti meghatározottság hipotézis	Az azonos vagy hasonló regionális célok országokként eltérő szakpolitikai eszközökben jelennek meg. A társadalmi szerkezet, a klímaváltozással szembeni sérülékenysége, a földhasználat és a nemzeti intézményrendszer erősen alakítja a végrehajtást.	A nemzeti meghatározottság erős, de integrációnként egy ország mélyebb vizsgálata korlátozza az integráción belüli különbségek teljes tesztelését.	Igazolódott (módszertani korlát)
D – Agrárpolitikai prioritások hipotézis	A gazdasági és termelési prioritások meghatározóak, a CAN és a SICA ugyanakkor egyes környezeti indikátorokban javulást mutatott.	A gazdasági prioritások dominanciája nem jelent automatikusan kedvezőtlenebb környezeti teljesítményt; a kapcsolat nem lineáris.	Igazolódott

26. sz. ábra: Hipotézisvizsgálat (saját szerkesztés)

A négy hipotézis vizsgálata mindent egybevetve azt mutatja, hogy a disszertáció kiinduló feltételezéseinek irányát az empirikus eredmények többnyire megerősítették, de valamennyi hipotézis pontosításra szorult. E pontosítások egyben fontos kutatási eredmények is.

9.3. Elméleti hozzájárulás: a politikai transzfer működése az agrár-környezetpolitika területén EU vs Latin-Amerika és Karib-térség kontextusban

A disszertáció elméleti hozzájárulása két, egymással szorosan összekapcsolódó kérdéskörre épül. Egyrészt arra, hogy az agrár-környezetvédelmi politika milyen módon használható a regionális integráció mélységének értelmezésére, másrészt arra, hogy az eltérő integrációs mélység hogyan befolyásolja a szakpolitikai transzfer befogadását és végrehajtását. A kutatás abból indult ki, hogy az agrár-környezetvédelem különösen alkalmas terület e kapcsolat feltárására, mivel közös normák, intézményi koordináció és végrehajtási kapacitás kialakítását követeli meg, miközben közvetlenül érinti a tagállami szuverenitást és gazdasági érdekeket is.

Az első elméleti hozzájárulás az integráció mélységének szakpolitikai operacionalizálásához kapcsolódik. A vizsgálat alapján önmagában az, hogy egy regionális integráció közös agrár-környezetvédelmi célokat, intézményeket vagy szakpolitikai fórumokat hoz létre, még nem jelenti automatikusan a mély szakpolitikai integráció kialakulását. Ennek szemléletes példája a MERCOSUR Családi Mezőgazdasági Szakgyűlése (REAF). A testületet 2004-ben éppen azért hozták létre, mert a korábbi intézményi struktúrák nem reagáltak megfelelően a családi gazdaságok sajátos érdekeire. A REAF technikai csoportokkal, éves munkatervvel és a civil szervezetek részvételével működik, tehát tényleges regionális szakpolitikai koordinációt és részvételt biztosít. Ugyanakkor önálló döntéshozatali jogosultsága nincs, ajánlásokkal befolyásolhatja a folyamatot, a végső döntés továbbra is a kormányzati képviselők kezében marad. Ez a példa jól illusztrálja, hogy az intézményesülést nem célszerű pusztán az intézmények számával vagy formális jelenlétével mérni; lényegesebb kérdés, hogy azok milyen döntési autonómiával, finanszírozási kapacitással és végrehajtási kompetenciával rendelkeznek.

A kutatás alapján ezért az agrár-környezetvédelmi integráció legalább három egymásra épülő szintre bontható. Az első a normatív vagy

diskurzív integráció, amikor közös problémadefiníciók és szakpolitikai célok jelennek meg. A második az intézményi és eszközszintű integráció, amikor e célokhoz regionális szervezetek, jogi aktusok, koordinációs mechanizmusok vagy finanszírozási eszközök társulnak. A harmadik a végrehajtási integráció, amikor a regionális döntések ténylegesen is képesek a tagállami politikák és a gazdasági szereplők gyakorlatának összehangolására. Disszertációm eredményei azt mutatják, hogy a vizsgált integrációk közötti különbség elsősorban a második és különösen a harmadik szinten válik markánsná.

A 6. fejezet biodiverzitási eredményei jól szemléltetik, miért szükséges különbséget tenni formális szakpolitikai elkötelezettség és tényleges kormányzási kapacitás között. A védett területek aránya például 2013 és 2024 között a MERCOSUR-ban mintegy öt százalékponttal növekedett, a CARICOM-ban szintén jelentős emelkedés történt, miközben a CAN esetében stagnálás, a SICA esetében pedig enyhe csökkenés volt megfigyelhető. Disszertációmban ugyanakkor hangsúlyoztam, hogy a magas védettterület-arány önmagában nem garantálja a biodiverzitás hatékony megőrzését, mert az indikátor nem méri a kezelési hatékonyságot vagy a védelmi előírások tényleges érvényesülését. A kvantitatív eredmény így elméleti szempontból azt támasztja alá, hogy a szakpolitikai output és az intézményi kapacitás nem azonos fogalom. Hasonló vagy akár kedvező környezeti mutató eltérő irányítási rendszerek mellett is kialakulhat.

Kutatásom másodsorban hozzájárult a szakpolitikai transzfer fogalmának differenciáltabb értelmezéséhez is. A disszertáció eredményei alapján cáfoltam azt a leegyszerűsítő modellt, amelyben az EU „adó”, a latin-amerikai és karibi integrációk pedig passzív „átvevő” szereplőként jelennek meg. Értekezésem már a kutatási célok meghatározásakor megkülönböztette egymástól a közvetlen politikai transzfert, a szakpolitikai tanulást és a kényszerű adaptációt, empirikus eredményeim pedig mindezt még tovább árnyalták. A szakpolitikai transzfer során nem feltétlenül egy teljes szakpolitikai modell kerül átvételre, hanem annak bizonyos normái, technikai megoldásai vagy szabályozási elvei is

meghonosodhatnak a befogadó rendszerben, akár azáltal, hogy ezek új funkciót kapnak.

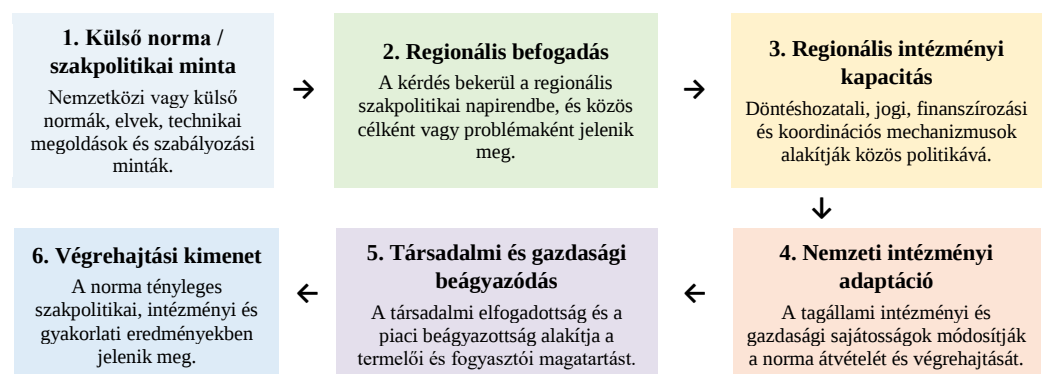
A kolumbiai ökológiai termékek szabályozása jó példája ennek a mechanizmusnak. A 2002-es 074. számú határozat az ökológiai termékek termelésére, feldolgozására, csomagolására, címkézésére, tanúsítására, importjára és kereskedelmére vonatkozó rendszert alakított ki, amelyet a 2006-os 0187. számú határozat továbbfejlesztett. A szabályozás az „ökológiai”, „organikus” és „biológiai” kategóriákat egymással egyenértékűként kezelte, miközben ehhez nemzeti biokereskedelmi, zöld üzleti és agrár-környezetvédelmi képzési programok is kapcsolódtak. Az eset elméleti szempontból azért fontos, mert azt mutatja, hogy a nemzetközileg terjedő környezetpolitikai instrumentumok – például a tanúsítás és a zöld termékdifferenciálás – a befogadó országban saját nemzeti jogi és fejlesztéspolitikai rendszerbe ágyazódnak, és nem pusztán változatlan formában átvételre kerülnek.

Harmadik elméleti hozzájárulásom a formális és informális, illetve felülről és alulról szerveződő integráció összekapcsolásában ragadható meg. A MERCOSUR REAF esete nemcsak az intézményi korlátokat mutatja, hanem azt is, hogy társadalmi szervezetek és gazdasági szereplők a formális döntéshozatali jogosítványok hiánya mellett is bekapcsolódhatnak a regionális politikák alakításába. A társadalmi szervezetek részt vesznek a REAF munkájában és befolyásolhatják a döntés-előkészítés egyes szakaszait, még akkor is, ha a végső döntés kormányközi marad. Ez összeköti a disszertáció empirikus eredményeit a 2. fejezet azon elméleti megállapításával, amely szerint az agrár-környezetvédelmi irányítás nem kizárólag formális intézményi struktúrák működése, hanem hibrid, többszintű és relacionális folyamat. A szakirodalmi áttekintés kifejezetten arra jutott, hogy az intézményi beágyazottság és az aktori szerepek kontextusfüggők (ld. pl. Mukherjee & Howlett 2016; Bethwell et al. 2022; Sattler et al. 2023; Borniotto et al. 2025).

E ponton válik különösen relevánssá a disszertáció egyik kutatási részhez kapcsolódó hozzájárulása. A szakirodalmi feldolgozás azt mutatta, hogy a többszintű agrár-környezetvédelmi irányítással foglalkozó kutatások döntően az EU-ra koncentrálnak, míg Latin-Amerika esetében gyakoribb a részvételi és deliberatív megközelítés (pl. Casis et al. 2023), és jóval ritkább a regionális integráció formális kormányzási szerepének elemzése. A disszertáció e két irányt kapcsolja össze, az integráció mélységét nemcsak a szerződések és intézményi kompetenciák alapján értelmezi, hanem figyelembe veszi a konzultatív szervezetek, a társadalmi szereplők, a nemzeti végrehajtó intézmények és a piaci mechanizmusok közvetítő szerepét is.

Disszertációm eredményei alapján a mélyebb regionális integráció növeli annak valószínűségét, hogy egy külső vagy közösen kialakított norma egységesebb intézményi és jobb szakpolitikai outputot elérő végrehajtási struktúrába épüljön. A kevésbé mély integrációkban ugyanakkor ugyancsak létrejöhet szakpolitikai tanulás, normaközelítés, technikai együttműködés vagy közös programalkotás, de annak eredménye nagyobb valószínűséggel marad konzultatív, projektalapú vagy tagállamonként differenciált.

Kutatás elméleti hozzájárulása ezért egy kondicionális, többszintű szakpolitikai transzfermodellben foglalható össze. A modellben a külső norma vagy szakpolitikai minta hatását három egymásra épülő „szűrő” alakítja. Mindezt az alábbi, 27. sz. ábra szemlélteti:

27. sz. ábra: A disszertáció többszintű szakpolitikai transzfermodellje (saját szerkesztés)

A folyamat első szakasza elsősorban azt határozza meg, hogy egy kérdés bekerül-e a regionális szakpolitikai napirendbe. A második szakaszban az integráció mélysége válik meghatározóvá, azaz, hogy rendelkezésre állnak-e olyan döntéshozatali, jogi, finanszírozási és koordinációs mechanizmusok, amelyek a normát közös politikává képesek alakítani. A harmadik szakasz a nemzeti adaptáció, ahol az egyes tagállamok intézményi és gazdasági sajátosságai módosítják annak végrehajtását. Végül a társadalmi és piaci beágyazottság határozza meg, hogy a szabályozás ténylegesen képes-e tartósan befolyásolni a termelői és fogyasztói magatartást.

Disszertációm legfontosabb elméleti következtetése tehát az, hogy a szakpolitikai hasonlóság önmagában nem tekinthető a sikeres politikai transzfer bizonyítékának, ahogyan egy kedvező agrár-környezeti indikátor sem tekinthető önmagában a mély integráció bizonyítékának. Mélyebb szakpolitikai transferről akkor beszélhetünk, amikor a normatív közeledést intézményi beépülés, megfelelő végrehajtási és finanszírozási kapacitás, valamint a tagállami gyakorlat tényleges változása követi. A regionális integráció mélysége ebből a szempontból egyfajta transzformációs kapacitásként értelmezhető. Annak képességeként, hogy a közös vagy kívülről érkező normákat a regionális szint ténylegesen működő, tagállami magatartást is alakító szakpolitikává képes-e átalakítani.

9.4. Gyakorlati implikációk: a kutatási eredmények szakpolitikai hasznosíthatósága

Disszertációm eredményei a gyakorlatban alapvetően három szinten hasznosíthatóak: a regionális integrációs szervezetek szakpolitikai tervezésében, a tagállami agrár-környezetvédelmi programok kialakításában, valamint az EU és a latin-amerikai és karibi partnerek közötti fejlesztési és kereskedelmi együttműködésben.

Az első konkrét felhasználási lehetőség egy közös regionális agrár-környezetvédelmi monitoringrendszer esetleges létrehozása során adódna. A 6. fejezetben alkalmazott indikátorrendszer ehhez közvetlen módszertani kiindulópontot kínálhat. Az integrációs rendszerek titkárságai évente ugyanazon mutatók alapján készíthetnének összehasonlító jelentést. Ennek célja annak azonosítása lenne, hogy mely országokban és mely területeken jelentkezik olyan kedvezőtlen változás, amely regionális szintű beavatkozást indokol.

E rendszer gyakorlati haszna például az lehetne, hogy ha egy integrációban több egymást követő évben növekszik a növényvédőszer-használat vagy romlik az erdőkonverziós mutató, az automatikusan regionális szakértői konzultációt vagy célzott program indítását válthatná ki. A CAN már rendelkezik olyan ágazati monitoringmechanizmussal, amely a tagállami mezőgazdasági politikákat és támogatási intézkedéseket követi, és az eltérések alapján harmonizációs javaslatok kidolgozását is lehetővé teszi. A disszertáció eredményei alapján ez a logika agrár-környezetvédelmi indikátorokra is kiterjeszthető lenne.

Értekezésem második gyakorlati alkalmazási területét regionális agrár-környezetvédelmi pilotprogramok létrehozása jelenthetné. A teljes szabályozási harmonizáció helyett minden integráció kiválaszthatna két-három olyan problémát, amely több tagállamot egyaránt érint, és ezekre közös, időben behatárolt programot indíthatna. A SICA-ban például ilyen lehetne egy közös aszály- és klímakockázati program, a MERCOSUR-ban az erdőkonverzió és növényvédőszer-használat csökkentése, a CAN-ban a hegyvidéki víz- és talajvédelem, a CARICOM-ban pedig a klímareziliens kisgazdaságok támogatása.

A SICA esetében ennek intézményi előfeltételei részben már adóttak. Az ECADERT végrehajtásáért a Közép-amerikai Mezőgazdasági Tanács felel, regionális végrehajtási bizottság és cselekvési terv áll rendelkezésre, a CAC titkársága pedig a tervezés és monitoring koordinációját végzi. A disszertáció eredményeinek gyakorlati hasznosítása itt azt jelenthetné, hogy e meglévő szervezeti kerethez

konkrét, számszerűsíthető agrár-környezeti célértékeket – például vízfelhasználási, talajvédelmi vagy kibocsátási indikátorokat – rendelnének.

A harmadik alkalmazási terület egy regionális agroklimatikus információs hálózat kialakítása lehetne. Panama Agroklimatikus Technikai Kerekasztalai már működő példát kínálnak arra, hogyan kapcsolhatók össze a gazdálkodók, agrárszakemberek és meteorológiai intézmények a klímakockázatok gyakorlati kezelésére. E modellt például a SICA egészére ki lehetne terjeszteni. A tagállami meteorológiai és agrárhatóságok közös szezonális kockázati jelentéseket készíthetnének, amelyek alapján vetési, öntözési, növényvédelmi és katasztrófavédelmi ajánlásokat juttatnának el a gazdálkodókhoz. Ez különösen olyan térségekben lehet hasznos, ahol a hurrikánok, aszályok és szélsőséges csapadékesemények országhatároktól függetlenül érintik az agrártermelést.

Konkrét hasznosítási lehetőség kínálkozna abban az esetben is, ha a latin-amerikai és karibi régió döntéshozói a kistermelők környezeti megfelelési költségeit kívánnák csökkenteni. A 7. fejezet egyik konklúziója, hogy a CAN és a SICA kis- és közepes gazdaságai számára a formális tanúsítás adminisztratív és pénzügyi költsége jelentős belépési korlát. Ez alapján regionális szinten közösen finanszírozott tanúsítási alap, csoportos tanúsítás vagy regionális akkreditációs rendszer kialakítása lenne indokolt.

Panama példája is bizonyítja, hogy ez számos előnnyel járhatna. Az Országos Ökológiai Tanúsító Hatóság létrehozása ott ugyanis jelentősen csökkentette a nemzetközi ökológiai tanúsítás költségeit a kistermelők számára. E tapasztalat regionális szintre emelhető lenne és a SICA vagy a CAN közös tanúsítási infrastruktúrát működtethetne, amelyet valamennyi tagállam termelői igénybe vehetnének. A gyakorlati eredmény egyszerre lenne alacsonyabb adminisztratív költség, nagyobb piacra jutási esély és a környezetbarát termelés szélesebb körű elterjedése.

Az ötödik felhasználási lehetőség közös növényvédőszer- és élelmiszerbiztonsági adatbázisok létrehozása esetén jelentkezne. A disszertáció panamai esettanulmánya például bemutatja, hogy a növényvédőszer-szabályozás fejlesztéséhez laboratóriumi kapacitásbővítés, a regisztrációs eljárások aktualizálása és technikai kézikönyvek kidolgozása is kapcsolódott. A CAN-ban ugyanakkor már regionális szinten működik az egészségügyi és növény-egészségügyi szabványok harmonizációját szolgáló rendszer.

E két tapasztalat kombinálható lenne és közös regionális adatbázis készülhetne az engedélyezett hatóanyagokról, a tiltott vagy kivonás alatt álló szerekéről, a maximális maradékanyag-határértékekről és a laboratóriumi eredményekről. Ez nemcsak környezetvédelmi, hanem kereskedelmi előnyt is jelentene, mert mérsékelné a tagállami szabályok közötti eltéréseket és egyszerűsíthetné a régió belüli agrárkereskedelmet.

A hatodik felhasználási terület egy regionális jogyakorlat-adatbázis és szakértői csereprogram lehetne. A disszertáció esettanulmányai jelentős eltéréseket tártak fel a tagállami eszközök között. Ezeket a különbségeket érdemes lenne az egyes államoknak kölcsönös tanulási forrásként is felhasználni.

Ennek gyakorlati formája lehetne egy évente frissített regionális adatbázis, amely az egyes tagállamok agrár-környezetvédelmi programjait egységes sablonban – cél, célcsoport, költségvetés, alkalmazott eszköz, végrehajtó intézmény és értékelési eredmény bontásban – mutatná be. A rendszerben például Panama klímaadaptációs programja, Kolumbia agroökológiai kezdeményezése vagy Belize víz- és erdőgazdálkodási gyakorlata közvetlenül összevethetővé válna. A regionális integrációs szervezetek ezek alapján kiválaszthatnának évente két-három olyan programot, amelyet pilotjelleggel más tagállamokban is kipróbálnak.

A disszertáció eredményeinek gyakorlati hasznosítása így végső soron konkrét szakpolitikai eszközök sorává fordítható le: közös indikátormonitoring, regionális pilotprogramok, agroklimatikus információs hálózat, közös vagy támogatott tanúsítás, növényvédőszer-

adatbázis, jógyakorlat-adatbázis, szakértői csereprogram. Ezek előnye, hogy egyik sem követeli meg az EU-hoz hasonló teljes szupranacionális agrárpolitika létrehozását. Ehelyett olyan fokozatosan bevezethető, mérhető, reális együttműködési formákat jelentenek, amelyekből később mélyebb regionális szakpolitikai koordináció is kialakulhat.

Kutatásom fő gyakorlati következtetése az, hogy bármely regionális integráció mélységének növelését nem feltétlenül új intézmények létrehozásával kell kezdeni, hanem a már meglévő intézményekhez konkrét közös feladatokat, mérhető célokat, finanszírozást és ellenőrzési mechanizmusokat kell rendelni. Ez közvetlenül következik a disszertáció eredményeiből, hiszen a vizsgált latin-amerikai és karibi integrációkban számos stratégia és intézmény már rendelkezésre áll, a fő hiányosság sokkal inkább a végrehajtási, finanszírozási és monitoringkapacitásban jelentkezik. Kutatási eredményeim leginkább kézzelfogható gyakorlati haszna ezért az volt, hogy rámutattam, hol lenne érdemes a politikai deklaráció szintjén már meglévő irányokat konkrét, mérhető regionális cselekvéssé alakítani.

9.5. Az agrár-környezetvédelmi integráció paradoxonjai

Disszertációm ugyanakkor több olyan paradoxont is feltár, amelyek túlmutatnak az egyes integrációs rendszerek agrár-környezetvédelmi politikáinak összehasonlításán. A kutatás kiindulópontja szerint az agrár-környezetvédelem olyan szakpolitikai terület, amely egyszerre érinti a versenyképességet, a környezeti fenntarthatóságot és a társadalmi elfogadottságot, ezért az integráció előrehaladottsága éppen az e célok közötti konfliktusok kezelésének képességében ragadható meg. Az empirikus eredmények alapján ugyanakkor e konfliktusok a mélyebb integráció esetében sem szűnnek meg, legfeljebb kezelésükhöz áll rendelkezésre fejlettebb intézményi és finanszírozási eszközrendszer.

Ennek egyik legfontosabb megnyilvánulása az EU zöld normateremtő és egyidejűleg importpiaci szerepe közötti feszültség. Az EU a fenntarthatósági és környezeti követelmények nemzetközi

kiterjesztésével jelentős normatív befolyást gyakorolhat kereskedelmi partnereire. A kutatás ugyanakkor azt is bemutatta, hogy Latin-Amerika mezőgazdasági termelésének 2003 és 2011 közötti közel 40%-os növekedését többek között az új külpiacok megnyílása és a kereskedelmi partnerkapcsolatok bővülése ösztönözte (Borras Jr et al. 2016; Deininger & Byerlee 2011 in Andersson & Palacio 2019:4), miközben például Argentína a térség meghatározó agrárexportőrei közé tartozott (OECD 2019 in Zarate et al. 2023:3). Ez alapján felmerül az a disszertáció eredményeiből következő, de jelen kutatás keretében közvetlenül nem tesztelt kérdés, hogy az uniós fenntarthatósági követelmények ösztönzőereje képes-e teljes mértékben ellensúlyozni azt a termelésbővítési nyomást, amelyet a globális – és vélhetően jelentős részben éppen az európai – agrárkereslet táplál. A probléma tehát nem redukálható arra, hogy egy kereskedelmi megállapodás tartalmaz-e fenntarthatósági fejezetet. Legalább ilyen fontos, hogy a latin-amerikai és karibi országokban a külső környezeti feltételrendszerek által létrehozott ösztönzők pontosan milyen viszonyban is állnak az exportbővülésből származó gazdasági előnyökkel.

A MERCOSUR történeti fejlődése e feszültséget intézményi szinten is megjeleníti. A regionális környezetvédelmi együttműködés már korai szakaszában azt a kettős célt próbálta összehangolni, hogy közelítse a tagállamok környezetvédelmi szabályozását, ugyanakkor megakadályozza, hogy e követelmények nem vámjellegű kereskedelmi korlátozásokká váljanak. Értekezésem szerint e kettős funkció már önmagában belső feszültségeket teremtett, és a környezetvédelem továbbra is alárendeltebb maradt a kereskedelempolitikai prioritásoknak.

Ez alapján a latin-amerikai és karibi regionalizmus korlátai nem kizárólag az intézményi fejlettség hiányával magyarázhatók. A gyengébb regionális környezetpolitikai kompetencia részben abból is következhet, hogy az erősebb közös szabályozás konfliktusba kerülne a tagállamok olyan meghatározó gazdasági érdekeivel, amelyek az exportorientált termelési modellekhez kapcsolódnak. A gyenge regionalizmus ebben az

értelemben nem pusztán oka, hanem részben következménye is lehet a nemzeti gazdasági érdekek elsőbbségének.

Argentína esete ékes példája e jelenségnek. Argentína exportorientált agráriumban a szójamonokultúra bővülése a kisebb gazdaságok számának csökkenésével és a termelés koncentrációjával járt együtt. E gazdasági átalakulás ugyanakkor jelentős ökológiai következményekkel is járt. Az intenzív növényvédőszer-használat, a természetes élőhelyek visszaszorulása, a biodiverzitás csökkenése, az erdőirtás és a talajdegradáció egymást erősítő folyamatként jelentkezett. A 6. fejezet integrációs szintű adatai ugyancsak azt mutatták, hogy a MERCOSUR agráreredetű ÜHG-kibocsátása az 1990-es bázishoz képest mintegy másfélszeresére nőtt, amit a disszertáció többek között az agrárexport, a szarvasmarha-állomány és a szójatermelés bővülésével hozott összefüggésbe. A környezetvédelmi normák formális jelenléte tehát önmagában nem volt képes felülírni a termelési modell mögött álló gazdasági ösztönzőket.

E ponton válik különösen fontossá a normatív és materiális konvergencia megkülönböztetése. A 7. fejezet eredményei alapján valamennyi vizsgált integrációban megjelent az agrár-környezetvédelem szakpolitikai nyelvezete, ugyanakkor az EU-ban ez kötelező jogi és intézményi keretekbe épült, míg a latin-amerikai és karibi rendszerekben sokkal gyakrabban deklaratív jellegű maradt. A politikai transzfer tehát növelheti a szakpolitikai terminológia, a célkitűzések vagy akár konkrétan az intézmények elnevezésének formai hasonlóságát is anélkül, hogy azonos földhasználati, inputfelhasználási vagy kibocsátási mintázatok jönnének létre. Disszertációm egyik lényegi következtetése ezért az, hogy a normakonvergencia nem azonos a materiális konvergenciával.

A piac által közvetített szakpolitikai transzfer további paradoxona az úgynevezett kettős agrárgazdaság kialakulásának lehetősége. A SICA esetében az interjúk azt mutatták, hogy a környezetvédelmi tanúsítás adminisztratív és pénzügyi terhei különösen a kis- és közepes gazdaságok számára jelentenek akadályt, ezért a minősített termelés elsősorban niche-

piacokra, például *fair trade* és bio termékekre koncentrálódik. A CARICOM esetében bizonyos exporttermékeknel szintén megjelennek minősítési kezdeményezések, ám ezek sokszor inkább piaci és márkáépítési funkciót töltenek be.

Ennek alapján elképzelhető, hogy a külső környezetvédelmi követelmények nem a teljes agrárszektor egységes átalakulását váltják ki, hanem egy tanúsított, exportképes „zöld” termelési szegmens kialakulását a hagyományos termelési rendszer mellett. A politikai transzfer sikerét ezért nem célszerű kizárólag a környezetvédelmi tanúsítás vagy az exportpiaci megfelelés terjedésével mérni, vizsgálni kell azt is, hogy a változás mennyiben terjed át a mezőgazdasági termelés egészére.

Argentína esetében további sajátos ellentmondás rajzolódik ki a környezettudatosság társadalmi megjelenése és az exportorientált agrármodell gazdasági szerkezete között. Az interjúk alapján a fenntartható, környezetbarát termékek iránti kereslet elsősorban a magasabb jövedelmű, jellemzően városi fogyasztói rétegekben jelenik meg, miközben az argentin mezőgazdaság exportorientált modelljét jelentős termelési és gazdasági koncentráció jellemzi.

E két megállapítás alapján felvethető egyfajta „elitparadoxon” is. Ezek szerint miközben a környezeti fenntarthatóság fogyasztói értéként elsősorban a kedvezőbb gazdasági helyzetű társadalmi csoportokban jelenik meg, nem tisztázott, hogy e rétegek milyen közvetlen vagy közvetett kapcsolatban állnak az exportorientált agrármodell által létrehozott gazdasági előnyökkel. A jelen kutatás alapján ugyanakkor nem állapítható meg, hogy a fenntartható fogyasztást képviselő társadalmi csoportok és az intenzív, jelentős környezeti terheléssel járó agrártermelés gazdasági haszonélvezői azonosak lennének. A feltételezett paradoxon mindazonáltal mindenképp további vizsgálatra lenne érdemes.

Európában mindeközben Spanyolország példája önmagában is rámutat arra, hogy a magas szintű agrár-környezetvédelmi intézményesülés nem jelenti automatikusan a mezőgazdasági termelés és

a természeti erőforrások használata közötti konfliktus megszűnését. Az ország az EU egyik vezető zöldség- és gyümölcsexportőrévé vált, termelésének közel fele külpiacon kerül, miközben a mezőgazdasági modernizáció a műtrágya- és növényvédőszer-használat, valamint az öntözés jelentőségének növekedésével járt. Az öntözéses gazdálkodás a növénytermesztés mintegy 55%-át adja, miközben a vízhiány a spanyol agrártermelés egyik legsúlyosabb környezeti korlátja.

A vizsgált országban a KAP magas intézményesültsége, a Natura 2000 hálózat, valamint a környezeti feltételekhez kötött támogatási rendszer sem képes önmagában feloldani a versenyképes, exportorientált és magas termelékenységű mezőgazdaság, illetve a korlátozott természeti erőforrások közötti feszültséget. A spanyol eset ezért fontos ellenpontot képez a latin-amerikai és karibi példákhoz. Azt mutatja, hogy az exportorientációból fakadó környezeti nyomás nem kizárólag a gyengébben intézményesült agrárpolitikai rendszerek sajátossága. A lényegi különbség inkább abban ragadható meg, hogy az EU fejlettebb jogi, pénzügyi és végrehajtási kapacitásokkal rendelkezik e konfliktus kezelésére és mérséklésére, miközben maga az alapvető termelési *versus* környezeti ellentmondás itt is fennmarad.

A fentiek az EU nemzetközi szerepét is árnyaltabban láttatják. Felvethető az a további kutatást igénylő kérdés, hogy egy magas belső környezetvédelmi standardokat alkalmazó integráció fogyasztása milyen mértékben jár együtt környezeti terhek más régiókba történő áthelyezésével, externalizálásával, kicsit ahhoz hasonlóan, ahogy az történt az ipari termelés jelentős részének Távol-Keletre költözésével. A jelen értekezés nem vizsgálja az EU fogyasztásának teljes környezeti lábnyomát, ezért ilyen oksági kapcsolat nem állapítható meg. A latin-amerikai exportbővülés, a termelési intenzifikáció és a külső kereslet együttes jelenléte azonban indokoltá teszi e kérdés későbbi vizsgálatát. Ennek megfelelően az EU egyszerre értelmezhető potenciális zöld normateremtőként és olyan nagy piacként, amelynek kereslete gazdasági ösztönzőt jelenthet a termelés bővítésére. E két funkció közötti egyensúly

meghatározása a fenntartható régióközi kereskedelem egyik központi kérdése.

9.6. További kutatási irányok

A disszertáció eredményei több további kutatási irányt is kijelölnek. Ezek részben a kutatás tudatos térbeli és módszertani lehatárolásából, részben pedig az empirikus elemzés során feltárt összefüggésekből következnek. A disszertáció egyes módszertani megközelítése lehetővé tette az intézményi, jogi, gazdasági és környezeti dimenziók együttes vizsgálatát, ugyanakkor az egyes alkalmazott módszereknek saját korlátai is voltak. Az irodalmi áttekintésben az angol nyelvű publikációk dominanciája, a dokumentumelemzésben a tényleges implementáció korlátozott láthatósága, az indikátorelemzésben az adatok elérhetőségének és összehasonlíthatóságának problémája, az interjúknál a szubjektivitás, az esettanulmányoknál pedig a korlátozott általánosíthatóság jelent meg limitációként. E korlátok egyúttal a további vizsgálatok lehetséges kiindulópontjait is kijelölik.

Az első további kutatási irány a vizsgálat földrajzi és intézményi körének bővítése lehetne. Jelen értekezés célzott esetszelekció alapján az EU mellett négy latin-amerikai és karibi integrációs rendszert – a MERCOSUR-t, a CAN-t, a SICA-t és a CARICOM-ot – vizsgálta. A kutatásból ugyanakkor több olyan regionális együttműködés is kimaradt, amelyek bevonása – természetesen eltérő kutatási kérdések mentén (!) – indokolt lehet. Ilyen többek között az ALADI, a CELAC, az UNASUR, az OECS, az ALBA, illetve az AP. Ezek kizárása jelen disszertáció esetében módszertanilag indokolt volt, mivel nem mindegyikük rendelkezik stabil intézményi működéssel vagy a kutatás szempontjából megfelelő közös agrárpolitikai, illetve agrár-környezetvédelmi kerettel. Egy későbbi vizsgálat azonban éppen azt elemezhetné, hogy a kevésbé intézményesült vagy eltérő funkciójú regionális együttműködésekben milyen informális koordinációs mechanizmusokon keresztül jelennek meg agrár-környezetvédelmi kérdések.

Ehhez kapcsolódóan indokolt lehet az elemzési keret más földrajzi régiókra történő kiterjesztése is. A strukturált szakirodalmi áttekintés egyik fontos megállapítása volt, hogy a többszintű irányítással foglalkozó szakirodalom részletesen elemzi az EU és a KAP működését, miközben a latin-amerikai és karibi regionális integrációk agrár-környezetvédelmi irányításával jóval kevesebb kutatás foglalkozik. A jelen disszertáció által alkalmazott összehasonlító keret ezért később más regionális integrációk – például afrikai vagy délkelet-ázsiai együttműködések – vizsgálatára is alkalmazható lenne. Ez lehetővé tenné annak tesztelését, hogy az agrár-környezetvédelem valóban általánosabban használható-e a regionális integráció intézményi mélységének vizsgálatára, vagy az értekezésben feltárt összefüggések elsősorban az európai *versus* latin-amerikai és karibi összehasonlítás sajátosságait tükrözik.

Második kutatási irányként a regionális és tagállami szint közötti kapcsolat mélyebb elemzése jelölhető meg. Jelen értekezés esettanulmányai nem a vizsgált integrációk valamennyi tagállamának teljes körű elemzésére törekedtek, hanem célzott esetszelekcióval kiválasztott országokon keresztül vizsgálták, hogy a regionális célkitűzések miként jelennek meg a nemzeti szakpolitikában. További kutatásokban ezért célszerű lenne egy-egy integráció valamennyi vagy nagyobb számú tagállamára kiterjeszteni az elemzést.

További fontos kutatási irány lehetne az értekezésben kialakított agrár-környezeti indikátorrendszer továbbfejlesztése. A jelenlegi mutatórendszer az agrárszennyezés, a természeti erőforrás-használat, a biodiverzitás, az agráreredetű kibocsátások és a politikai inputok dimenzióit kapcsolja össze. Az indikátorok azonban tudatosan nem az agrár-környezetvédelmi szakpolitikák környezeti „eredményességének” közvetlen mérésére szolgáltak, hanem azokat a környezeti és intézményi feltételeket tették összehasonlíthatóvá, amelyek között e politikák működnek. A jövőbeli kutatások ezért olyan eredményindikátorokkal egészíthetnék ki a rendszert, amelyek közvetlenebb kapcsolatot teremtenek egy adott szakpolitikai beavatkozás és annak mérhető környezeti hatásai között.

Ehhez azonban mindenekelőtt az adatminőség és az összehasonlíthatóság javítására van szükség. A kutatás során több esetben korlátozott volt a hosszú, egységes módszertannal összeállított idősorok elérhetősége, ami miatt a statisztikai vizsgálatok kezdő időpontja indikátoronként is eltért. A CARICOM esetében például a FAO műtrágya-felhasználási adatai hiányosak voltak. A nemzetközi adatbázisok fejlődésével ezért érdemes lenne a kvantitatív elemzést rendszeresen megismételni, illetve a jelenlegi abszolút volumenmutatókat valamilyen módon hektárra, mezőgazdasági termelési értékre vagy más megfelelő nevezőre vetített intenzitási mutatókkal kiegészíteni. Ez csökkenthetné annak kockázatát, hogy a termelési volumenből és az országméretből eredő különbségek környezeti teljesítménykülönbségként jelenjenek meg.

Negyedik vizsgálódási irányként különösen releváns lehet a disszertációban tárgyalt politikai transzfer időbeli vizsgálata. A jelen kutatás azt elemezte, hogy az EU-ban kialakult agrár-környezetvédelmi normák, eszközök és diskurzusok milyen csatornákon keresztül jelennek meg Latin-Amerikában és a Karib-térségben, illetve mennyiben beszélhetünk közvetlen transzferről, szakpolitikai tanulásról vagy kényszerű adaptációról. E folyamat azonban dinamikus. Egy longitudinális kutatás azt is nyomon követhetné, hogy egy-egy uniós norma vagy fenntarthatósági követelmény mikor jelenik meg először a régióközi kapcsolatokban, hogyan épül be a regionális dokumentumokba, majd milyen módosulásokon megy keresztül a nemzeti végrehajtás során. Így a politikai transzfer időben követhető folyamatként lenne elemezhető.

A szakértői interjúk körének bővítése és időszakos megismétlése továbbá hozzájárulhatna a kutatás eredményeinek további ellenőrzéséhez. A kvalitatív interjúk fontos szerepet tölthetnek be a dokumentumok és kvantitatív adatok mögött meghúzódó intézményi tapasztalatok, végrehajtási problémák és szakpolitikai összefüggések feltárásában. Egy jövőbeli kutatás nagyobb számú interjúalany bevonásával, az integrációs intézmények mellett nemzeti és helyi döntéshozók, termelői érdekképviselők, gazdálkodók, civil szervezetek, élelmiszeripari vállalkozások és fogyasztói szervezetek megkérdezésével tovább

árnyalhatná a jelen disszertáció megállapításait. Az interjúk időszakos megismétlése pedig lehetővé tenné annak vizsgálatát, hogyan változik a fenntarthatóság, a versenyképesség és a regionális együttműködés megítélése.

Végül hosszabb távú kutatási programként indokolt lehet annak vizsgálata is, hogy az agrár-környezetvédelem mennyiben alkalmazható általános indikátorként a regionális integráció mélységének mérésére. A disszertáció kiindulópontja szerint e szakpolitikai terület azért különösen alkalmas az integráció vizsgálatára, mert egyszerre érinti a tagállami szuverenitást és a gazdasági érdekeket, miközben közös normák kialakítását, intézményi koordinációt és végrehajtási kapacitást is igényel. Az alkalmazott kutatási keret érvényessége tovább tesztelhető lenne más, hasonlóan összetett szakpolitikákkal – például klíma-, energia-, víz- vagy élelmiszer-biztonsági politikával – történő összevetés révén.

10. IRODALOMJEGYZÉK

- Acuña, J.C. (2023): Realidad de las reglas de juego: marco jurídico-normativas básicas para construir el derecho al desarrollo agrario sustentable. Könyvrészlet, Centro Argentino de Ingenieros Agrónomos (CADIA), Buenos Aires, 408-418.
- Alblas, E., J. van Zeven (2023): Collaborative agri-environmental governance in the Netherlands: a novel institutional arrangement to bridge social-ecological dynamics. *Ecology and Society*, 28(1):28., 1-18. <https://doi.org/10.5751/ES-13648-280128>
- Andersson, M., Palacio, A. (2019): The revival of Agriculture and Inclusive Growth during the Commodity Boom in Latin America? *Lund Papers in Economic History*, Development Economics No. 2019:208, 1-32.
- Anido Rivas, J.D. (2008): La política agraria común andina: ¿a la sombra o en la senda de la política agraria común de la Unión Europea? *Documentos de Trabajo-CIAAL*, No. 2:2-41.

- Arregui, J. (szerk.) (2022): La europeización de las políticas públicas en España: oportunidades y desafíos. McGraw-Hill, Madrid, 1-324.
- Bammer, G. (2013): Disciplining Interdisciplinarity: Integration and Implementation Sciences for Researching Complex Real-World Problems. ANU E Press, Acton, Australia, 3-472.
<http://doi.org/10.22459/DI.01.2013>
- Barton, D.N., Benavides, K., Chacon-Cascante, A., Le Coq, J.F., Quiros, M.M., Porras, I., Primmer, E., Ring, I. (2017): Payments for ecosystem services as a policy mix: Demonstrating the institutional analysis and development framework on conservation policy instruments. *Environmental Policy and Governance*, 27(5):404-421. DOI: 10.1002/eet.1769
- Bastidas-Orrego, L.M., Jaramillo, N., Castillo-Grisales, J.A., Ceballos, Y.F. (2023): A systematic review of the evaluation of agricultural policies: Using prisma. *Heliyon*, 2023 Sep 20;9(10):e20292. DOI: 10.1016/j.heliyon.2023.e20292
- Bathaei, A., Štreimikienė, D. (2023): A Systematic Review of Agricultural Sustainability Indicators. *Agriculture*, 13(2), 241: 1-19.
- Bazzan, G., Daugbjerg, C., Tosun, J. (2023): Attaining policy integration through the integration of new policy instruments: The case of the Farm to Fork Strategy. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 45(2):803-818. DOI: 10.1002/aepp.13235
- Behr, D.M. (2019): Enabling Regulations in the Agricultural Sector: A Perspective on Latin America and the Caribbean. *Global Indicators Group; Indicators Group Research Note; World Bank Research and Development Center in Chile*, No 3/2019.
- Benevento, M. (2017): The European Common Agricultural Policy: Moving Forward. *Undergraduate Journal of Global Citizenship*, Vol. 2. Iss 2. Article 4:1-38
- Bethwell, C., Sattler, C., Stachow, U. (2022): An analytical framework to link governance, agricultural production practices, and the provision of ecosystem services in agricultural landscapes. *Ecosystem Services*, 53:1-21.

- Bianchet, J. (2005): Desarrollo sostenible en el Mercosur. Un análisis a partir de la forestación. *Debates latinoamericanos*, L0054 : Vol. a.03, no. 04 (2005):151-168.
- Bolaños Benavides, M.M., Jaramillo Noreña, J.E., Roperio Barbosa, L., Peña Holguin, A.C., Montes, M.L., Leon, R.I., Bareño Rojas, F., Villagran Munar, E.A., Ramirez Matarrita, R., Amet Barba Alvarado, A., Martinez Mateo, C., Lopez, G., Yau, J.A. (2022): Innovaciones para la horticultura en ambientes protegidos. FONTAGRO.
- Borniotto, D., Antier, C., Baret, P.V. (2025): A governance perspective on agri-environmental schemes: Actors, roles, and barriers. *Ambio*, 54: 1867-1884. <https://doi.org/10.1007/s13280-025-02182-0>
- Botella Rodríguez, E., Heredia, J.J., Kindelán Velasco, G. (2017): Food Security in the European Union, Latin America and the Caribbean: The Cases of Cuba and Spain. EU-LAC Foundation, 1-128. DOI: 10.12858/0517EN
- Brady, M., Hristov, J., Höjgård, S., Jansson, T., Johansson, H., Larsson, C., Nordin, I., Rabinowicz, E. (2017): Impact of Direct Payments – Lessons for CAP post-2020 from a quantitative analysis. *AgriFood Economics Centre*, Report 2017:2:7-165.
- Brousselle A, Champagne F. (2011): Program theory evaluation: Logic analysis. *Eval Program Plann*, 34(1):69-78. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2010.04.001
- Buizer, M., Arts, B., Westerink, J. 2016. Landscape governance as policy integration ‘from below’: A case of displaced and contained political conflict in the Netherlands. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 34(3):448-462. <https://doi.org/10.1177/0263774X15614725>
- Cancillería de Colombia. (2022) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.cancilleria.gov.co/international/regional/can> (Letöltve: 2022. június 30.)
- Caribbean Community (CARICOM). (2025a) Who We Are. Webes forrás. Letöltés helye: <https://caricom.org/our-community/who-we-are/> (Letöltve: 2025. november 24.)

- Carrasco, A.E., Sánchez, N.E., Tamagno, L.E. (2012): Modelo agrícola e impacto socio-ambiental en la Argentina. AUGM Asociación de Universidades Grupo Montevideo & UNLP Universidad Nacional de La Plata, La Plata, 1-135.
- Casis, J., Wolf, S.A., Forester, J. (2023): Integrating joint fact finding and ecosystem services valuation in watershed management planning: the case of Oaxaca, Mexico. *Socio-Ecological Practice Research*, 5:309–323 <https://doi.org/10.1007/s42532-023-00156-8>
- Catzim, N. (2022): Consistency case study: actions supporting Article 2.1c of the Paris Agreement in Belize. Climate Works Foundation and ODI, San Francisco, London, 7-65.
- Chaudhary, S., McGregor, A. (2018): A critical analysis of global ecosystem services (Paristhitiki sewa) discourse in Nepal. *Land Use Policy*, 75:364–374. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.03.024>
- Chivers, C.-A., Barkley, L., Short, C. (2025): Agonistic pluralism for enhancing the co-design of agri-environmental policy. *Ambio*, 54:1414–1430. <https://doi.org/10.1007/s13280-025-02158-0>
- Cole, D. H. (2013): The Varieties of Comparative Institutional Analysis. *Articles by Maurer Faculty*, 834:383-409.
- Comunidad Andina. (2021) Webes forrás. Letöltés helye: <http://www.comunidadandina.org/Seccion.aspx?tipo=QU> (Letöltve: 2021. szeptember 10.)
- Dabène, O. (2009): The Politics of Regional Integration. Theoretical and Comparatives Explorations, Palgrave Macmillan, *The Sciences Po Series in International Relations and Political Economy*, 1-288. DOI:10.1057/9780230100749
- Dobšínská, Z., Balíková, K., Jarský, V., Hříb, M., Štifil, R., Šálka, J. (2024): Evaluation analysis of the compensation payments schemes for ecosystem services: The case of Czech and Slovak Republic. *Forest Policy and Economics*, 163. 103202. <https://doi.org/10.1016/j.forpol.2024.103202>
- Dragoi, A., Bâlgăr, C. (2013): The Future Of Common Agricultural Policy And The Challenges Of Europe 2020 Strategy, *Global Economic Observer*, "Nicolae Titulescu" University of Bucharest,

Faculty of Economic Sciences; Institute for World Economy of the Romanian Academy, vol. 1(1):93-100.

- Drexler, K. (2020): Government Extension, Agroecology, and Sustainable Food Systems in Belize Milpa Communities: A Socio-Ecological Systems Approach. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 9(3):85–97.
<https://doi.org/10.5304/jafscd.2020.093.001>
- Drexler, K. (2021): A planetary perspective of Earth systems sustainability: Reframing climate change implications from agricultural adaptations in Maya Milpa farming communities in Belize. *Space Education & Strategic Applications*, 2(1):79-93. DOI: 10.18278/sesa.2.1.8
- Dumanski, J. (2015): Evolving concepts and opportunities in soil conservation. *International Soil and Water Conservation Research*, 3:1–14. <http://dx.doi.org/10.1016/j.iswcr.2015.04.002>
- Dunlap, A., Sullivan, S. (2020): A faultline in neoliberal environmental governance scholarship? Or, why accumulation-by-alienation matters. *EPE: Nature and Space*, 3(2):552-579. DOI: 10.1177/2514848619874691
- Enrici, A., Hubacek, K. (2019): A Crisis of Confidence: Stakeholder Experiences of REDD+ in Indonesia. *Human Ecology*, 47:39-50.
<https://doi.org/10.1007/s10745-019-0045-z>
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2015): Fortalecimiento de las políticas agroambientales en los países de América Latina y el Caribe. Proyecto GCP/RLA/195/BRA. Análisis y diagnóstico de políticas agroambientales en Panamá. 1-76.
- Fisher, J.A., Brown, K. (2014): Ecosystem services concepts and approaches in conservation: Just a rhetorical tool? *Ecological Economics*, 108: 257-265. DOI: [10.1016/j.ecolecon.2014.11.004](https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.11.004)
- Forney, J., Rosin, C., Campbell, H. (szerk.) (2018): Agri-environmental governance as an assemblage. Routledge, London, New York, 1-16.

- Foro Consultivo Económico-Social. (2026) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.fcesmercosur.com.ar/?seccion=0&idioma=1> (Letöltve: 2026. június 17.)
- Foster, W., Valdés, A., Martel, P., De Salvo, C.P. (2017): Analysis of agricultural policies in Belize. *Agricultural Policy Reports*, 1-54.
- Gachot, S., Carcamo, R., Rondione, G., De Salvo, C.P. (2024): Analysis of agricultural and fisheries policies in Belize: quantification of support and its relationship to greenhouse gas emissions in 2015-2022. *Agricultural Policy Reports*, 1-73.
- Gallopín, C.G. (2004) La sostenibilidad ambiental del desarrollo en Argentina: tres futuros. *CEPAL*, Serie Medio Ambiente y Desarrollo 91:5-69.
- Gharsallah, O., Gandolfi, C., Facchi, A. (2021): Methodologies for the Sustainability Assessment of Agricultural Production Systems, with a Focus on Rice: A Review. *Sustainability*, 13(19), 11123:1-16. <https://doi.org/10.3390/su131911123>
- Gligo, N. (1996) : Impacto ambiental del Mercosur en la agricultura. Kézirat, Seminario: La agricultura, la alimentación y los recursos naturales en el Mercosur hacia el año 2020, 12 y 13 de septiembre de 1996, Buenos Aires, 1-61.
- González, L. (2013): La política agraria en el ámbito del MERCOSUR: espacios, actores y debates (1991-2013). Democracia y Relaciones Internacionales en América Latina, VI. Encuentro del CeRPI, IV. Jornada del Censud, 2013.09.13.
- Gorcheva, T. (2016): Reforms to the Common Agricultural Policy and benefits to Bulgaria. *Narodnostopanski arkhiv*, 2016/1:3-19.
- Hermosillo Hernández, L. (2023): Necesidad de replantear la jurisdicción ambiental en México. *Derecho Global. Estudios sobre Derecho y Justicia*, VIII (24):15-45. <https://doi.org/10.32870/dgedj.v8i24.395>
- Huck, C., Gobrecht, A., Salou, T., Bellon-Maurel, V., Loiseau, E. (2024): Environmental assessment of digitalisation in agriculture: A systematic review. *Journal of Cleaner Production*, 472, 143369. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143369>

- Instituto Interamericano de Cooperación para la Agricultura. (IICA) (2023): Building climate resilient agriculture in Caribbean countries: Belize, 1-4.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (IPCC) (2022): Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegría, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (szerk.)]. Cambridge University Press, Cambridge, New York, 3056 pp. DOI:10.1017/9781009325844.
- INTRAC. (2017a): Process Tracing. Letöltés helye: <https://www.intrac.org/app/uploads/2024/12/Process-tracing.pdf> (Letöltve: 2026. július 11.)
- INTRAC. (2017b): Qualitative Comparative Analysis (QCA). Letöltés helye: <https://www.intrac.org/app/uploads/2017/01/Qualitative-comparative-analysis.pdf> (Letöltve: 2026. július 12.)
- Jat, M.L., Dagar, J.C., Sapkota, T.B., Singh, Y., Govaerts, B., Ridaura, S.L., Saharawat, Y.S., Sharma, R.K., Tatarwal J.P., Jat, R.K., Hobbs, H., Stirling, C. (2016): Climate Change and Agriculture: Adaptation Strategies and Mitigation Opportunities for Food Security in South Asia and Latin America. *Advances in Agronomy*, 137:127-235. DOI: [10.1016/bs.agron.2015.12.005](https://doi.org/10.1016/bs.agron.2015.12.005)
- Jenne, N., Schenoni, L.L., Urdinez, F. (2017): Of words and deeds: Latin American declaratory regionalism, 1994-2014. *Cambridge Review of International Affairs*, 30/2-3:195-215. <https://doi.org/10.1080/09557571.2017.1383358>
- de Krom M.P.M.M. (2017): Farmer participation in agri-environmental schemes: Regionalisation and the role of bridging social capital. *Land Use Policy*, 60/2017:352-361. <http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.10.026>
- Leimona, B., van Noordwijk, M., de Groot, R., Leemans, R. (2015): Fairly efficient, efficiently fair: Lessons from designing and testing

payment schemes for ecosystem services in Asia. *Ecosystem Services*, 12:16–28. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecoser.2014.12.012>

- León-Sicard, T., Sánchez de Prager, M., Rojas, L.J., Ortiz, J.C., Bermúdez Alviar, J.A., Acevedo Osorio, A., Angarita Leiton, A. (2015): Hacia una historia de la agroecología en Colombia. *Agroecología*, 10/2.:39–53.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.ecoser.2014.12.012>
- López-Ramírez, M. E., Díaz-Alba, C., Ochoa-García, H., Jiménez-Rodríguez, E., Bogantes, J. (2014): La agenda ambiental de los sistemas de integración: una mirada desde la ecología política. in: Dr. Preciado Coronado, J. A. (coord.): Anuario de la integración latinoamericana y caribeña 2010. University Press of the South, New Orleans; Ediciones de la Noche, Guadalajara, 455-477.
- Malamud, A., Gardini, G. L. (2012): Has Regionalism Peaked? The Latin American Quagmire and its Lessons, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 47:1, 116-133.
<http://dx.doi.org/10.1080/03932729.2012.655013>
- Manjula, M., Venkatachalam, L., Mukhopadhyay, P., Kumar, L. (2019): Ecosystem services approach for revitalizing agriculture in India. *Current Science*, 116(5): 723–727.
DOI:[10.18520/cs/v116/i5/723-727](https://doi.org/10.18520/cs/v116/i5/723-727)
- March, A., Failler, P., Bennett, M. (2023): Caribbean Fishery and Aquaculture Financing Needs in the Blue Economy: Identifying Opportunities and Constraints in Barbados, Grenada, and St. Vincent and the Grenadines. *Journal of Sustainability Research*, 5(1):e230004, 1-37. <https://doi.org/10.20900/jsr20230004>
- Martín-Retortillo, M., Pinilla, V., Velazco, J., Willebald, H. (2021): Is there a Latin American agricultural growth pattern? Factor endowments and productivity in the second half of the 20th century. *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*, Vol. 40, No.1:99-134.
<https://doi.org/10.1017/S0212610920000294>

- Matthews, A. (2013): Greening CAP Payments: A Missed Opportunity? The Institute of International and European Affairs, Dublin, 1-8.
- McCarthy, J., Bonnin, C., Meredith, D. (2018): Disciplining the State: The role of alliances in contesting multi-level agri-environmental governance. *Land Use Policy*, 76:317–328.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.04.049>
- McCarthy, J., Meredith, D., Bonnin, C. (2021): Actor motivations to engage with collaborative agri-environmental policy: An assemblage based exploration. *Journal of Rural Studies*, 87: 88–98.
<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.08.025>
- MERCOSUR. (2025) Webes forrás. Letöltés helye:
<https://www.mercosur.int/quienes-somos/paises-del-mercosur/>
(Letöltve: 2025. december 30.)
- MERCOSUR. (2026) Webes forrás. Letöltés helye:
<https://www.mercosur.int/acerca-del-mercosur/organigrama>
(Letöltve: 2026. június 17.)
- Meyer, C., Chen, C., Matzdorf, B. (2018): Qualitative comparative institutional analysis of environmental governance: Implications from research on payments for ecosystem services. *Ecosystem Services*, 34:169–180. <https://doi.org/10.1016/j.ecoser.2018.07.008>
- de Miguel, C., Sánchez, J. 2023. Environment and sustainable development: contemporary challenges for ECLAC and Latin America and the Caribbean. *CEPAL Review*, No. 141:121-146.
- Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural (MADR) (2024): Política Pública de Agroecología. Documento Técnico, 1-68.
- Ministerio de Desarrollo Agropecuario (MIDA). (2024) Memoria. 12-111. Letöltés helye:
<https://repositorio.asamblea.gob.pa/entities/publication/f9d81d8c-db2f-442c-bfb6-20858e3a754a> (Letöltve: 2025. december 10.)
- Ministerio de Desarrollo Agropecuario (MIDA) (2025) Webes forrás. Letöltés helye: <https://mida.gob.pa/unidades/unidad-agroambiental-variabilidad-y-cambio-climatico/> (Letöltve: 2025. december 21.)

- Ministry of Agriculture. (2015) National Agriculture and Food Policy of Belize 2015 to 2030. 3-125. Letöltés helye: <https://www.agriculture.gov.bz/document-center/national-agriculture-and-food-policy-of-belize-2015-2030/> (Letöltve: 2025. december 26.)
- Montecinos, V. (1996): Ceremonial regionalism, institutions and integration in the Americas. *Studies In Comparative International Development*, 31/2:110-123. <https://doi.org/10.1007/BF02719330>
- Mukherjee, I., Howlett, M. (2016): An Asian perspective on policy instruments: Policy styles, governance modes and critical capacity challenges. *Asia Pacific Journal of Public Administration*, 38(1):24–42. <https://doi.org/10.1080/23276665.2016.1152724>
- Muñoz Amor, M.M. (2023): La multifuncionalidad de la actividad agropecuaria. Su papel en la protección de la salud, en la lucha contra el cambio climático y en la dinamización rural. *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 260:114-184. <https://doi.org/10.24197/reeap.260.2023.114-184>
- Naime, J., Angelsen, A., Molina-Garzón, A., Carrilho, C. D., Selviana, V., Demarchi, G., Duchelle, A. E., Martius, C. (2022): Enforcement and inequality in collective PES to reduce tropical deforestation: Effectiveness, efficiency and equity implications. *Global Environmental Change*, 74, 102520.:1-13. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102520>
- Nassary, E.K. (2025): PRISMA-ScR: A scoping review of rooted resilience in advancing climate-adaptive agriculture for soil health and security. *Soil Security*, 20:1-17. <https://doi.org/10.1016/j.soisec.2025.100201>
- Natura 2000. (2026) Webes forrás. Letöltés helye: <https://natura.2000.hu/> (Letöltve: 2026. július 5.)
- Nolte, D; Welffen, B. (2024): The Resilience of Latin American Regionalism: A Neofunctionalist Perspective. *Politische Vierteljahresschrift*, 66(4):697-718. <https://doi.org/10.1007/s11615-024-00571-w>
- Nota, P., Curzi, D., Olper, A. (2025): Democratization drives the adoption of national agri-environmental policies. *Environmental*

Research Letters, 20. 124028.:1-11. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ae1e14>

- Ochoa, J. A., Peña Morales, M. A., Duarte Payán, S. M. (2014): La Comunidad Andina: un paradigma de Integración Económica en Latinoamérica. *REICE: Revista Electrónica de Investigación en Ciencias Económicas*, 2(3):1-27.
<https://doi.org/10.5377/reice.v2i3.1447>
- OECD. (2025): Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025: Making the Most of the Trade and Environment Nexus in Agriculture. OECD Publishing, Paris, 3-716.
<https://doi.org/10.1787/a80ac398-en>
- Oñate, J. J., Acebes, P., Olea, P. P. (2023): Aprender del pasado para afrontar el futuro. Desafíos ambientales de la agricultura española en el siglo XXI: una mirada desde el legado de Fernando González Bernáldez. *Ecosistemas* 32(Núm. especial). 2495.
<https://doi.org/10.7818/ECOS.2495>
- Ostrom, E. (2005): Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press, Princeton, Oxford
<https://doi.org/10.1515/9781400831739>
- Öhlund, E., Zurek, K., Hammer, M. (2015): Towards sustainable agriculture? The EU framework and local adaptation in Sweden and Poland. *Environmental Policy and Governance*, 25(4):270–287. DOI: 10.1002/eet.1687
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015): Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533-544. DOI: [10.1007/s10488-013-0528-y](https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y)
- Parlamento del MERCOSUR. (2026a) Webes forrás. Letöltés helye: https://www.parlamentomercosur.org/innovaportal/v/230/1/secretaria/parlamento_del_mercosur.html (Letöltve: 2026. június 17.)

- Parlamento del MERCOSUR. (2026b) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.parlamentomercosur.org/innovaportal/v/147/1/secretaria/parlamento.html?&seccion=3> (Letöltve: 2026. június 17.)
- Patton, M. (2015): *Qualitative Research and Evaluation Methods*. 4th Edition, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Peña Chacón, M. (szerk.) (2015): El principio de no regresión ambiental en Iberoamérica. *UICN Serie de Política y Derecho Ambiental*, No. 84:3-306. DOI: 10.2305/IUCN.CH.2015.EPLP.84.es
- PRISMA flow diagram. (2025) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.prisma-statement.org/prisma-2020-flow-diagram> (Letöltve: 2025. október 27)
- Puntigliano, A.R., Briceño Ruiz, A. J. (szerk.) (2013): *Resilience of Regionalism in Latin America and the Caribbean: Development and Autonomy*. Palgrave Macmillan, New York, DOI: [10.1057/9781137328373](https://doi.org/10.1057/9781137328373)
- Quiliconi, C., Salgado Espinoza, R. (2017): Latin American Integration: Regionalism *à la Carte* in a Multipolar World? *Colombia Internacional*, 92:15-41. [dx.doi.org/10.7440/colombiaint92.2017.01](https://doi.org/10.7440/colombiaint92.2017.01)
- Ramírez-Mejía, D., Zinngrebe, Y., Ellis, E.C., Verburb, P.H. (2025): Land-use spillovers from environmental policy interventions. *Global Environmental Change*, 92. 103013:1-12. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2025.103013>
- Reyer, C.P.O., Adams, S., Albrecht, T., Baarsch, F., Boit, A., Canales Trujillo, N., Cartsburg, M., Coumou, D., Eden, A., Fernandes, E., Langerwisch, F., Marcus, R., Mengel, M., Mira-Salama, D., Perette, M., Pereznieta, P., Rammig, A., Reinhardt, J., Robinson, A., Rocha, M., Sakschewski, B., Schaeffer, M., Schleussner, C.-F., Serdeczny, O., Thonicke, K. (2015): Climate change impacts in Latin America and the Caribbean and their implications for development. *Regional Environmental Change*, 17/6:1601-1621. <https://doi.org/10.1007/s10113-015-0854-6>
- Robson-Williams, M., Small, B., Robson-Williams, R., Kirk, N. (2021): Handrails through the Swamp? A Plot to Test the Integration and Implementation Science Framework in Complex Real-World

Research. *Sustainability*, 13(10). 5491:1-23.

<https://doi.org/10.3390/su13105491>

- Rojas Aravena, F. (2013): Regionalismo e Integración Regional in Legler, T., Santa Cruz, A., Zamudio González, L. (szerk.): Introducción a Las Relaciones Internacionales: America Latina y La Política Global. Oxford University Press Mexico, Ciudad de México, 158-171.
- Roseboom, J., Cremers, M., Lauckner, B. (2001): Agricultural R&D in the Caribbean. *The Hague: International Service for National Agricultural Research*, ISNAR Research Report No. 19:1-74.
- Röder, N., Krämer, C., Grajewski, R., Lakner, S., Matthews, A. (2024): What is the environmental potential of the post-2022 common agricultural policy? *Land Use Policy*, 144. 107219:1–12. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2024.107219>
- Runge, T., Münch, A., Röder, N., Gocht, A. (2025): Are the Eco-Schemes a Step Towards a Greener EU Agriculture Policy or Do They Only Add to Its Complexity? *EAAE Congress Paper*, 1–24.
- Saint-Ville, A.S., Hickey, G.M., Locher, U., Leroy P.E. (2016): Exploring the role of social capital in influencing knowledge flows and innovation in smallholder farming communities in the Caribbean. *Food Security*, 8/3:535-549. DOI 10.1007/s12571-016-0581-y
- Sanahuja, J. A. (2012). Post-liberal Regionalism in South America: The Case of UNASUR. *EUI Working Papers*, RSCAS 2012/05:1-31.
- Santos Duarte, H. F., Schmidt, A., Wahl, S. (2021): Addressing coca-related deforestation in Colombia. *Journal of Illicit Economies and Development*, 3(1): 10-21. <https://doi.org/10.31389/jied.79>
- Santos, L.B., Beltrão, N.E.S., Oliveira, R.R.S. (2025): Serviços Ecosistêmicos na Floresta Amazônica: Análise Sistemática, Lacunas de Pesquisa e Implicações para a Sustentabilidade. *Revista Brasileira de Geografia Física*, 18(6):4799–4824. DOI:[10.26848/rbgf.v18.6.p4799-4824](https://doi.org/10.26848/rbgf.v18.6.p4799-4824)
- Sattler, C., Barghusen, R., Bredemeier, B., Dutilly, C., Prager, K. (2023): Institutional analysis of actors involved in the governance of innovative contracts for agri-environmental and climate schemes.

Global Environmental Change, 80. 102668.

<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2023.102668>

- Segrelles Serrano, J.A. (2004): Agricultura y territorio en el Mercosur. Universidad de Alicante, Alicante
- SICA. (2025) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.sica.int/integracion/5datos> (Letöltve: 2025. november 17.)
- SICA. (2025a) Webes forrás. Letöltés helye: https://www.sica.int/sica/resena_sica (Letöltve: 2025. november 17.)
- SICA. (2025b) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.sica.int/pilares/inicio> (Letöltve: 2025. november 17.)
- Soulé, E., Michonneau, P., Michel, N., Bockstaller, C. (2021): Environmental sustainability assessment in agricultural systems: A conceptual and methodological review. *Journal of Cleaner Production*, Volume 325 129291. DOI: [10.1016/j.jclepro.2021.129291](https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.129291)
- Splinter, M.A.B.S., Dries, L.K.E. (2024): A conceptual framework for measuring transaction costs in agri-environmental schemes: An application to the Dutch collective scheme. *Journal of Environmental Planning and Management*, 67(13). 3217-3243. <https://doi.org/10.1080/09640568.2023.2218989>
- Šumrada, T., Lovec, M., Juvančič, L., Rac, I., Erjavec, E. (2020): Fit for the task? Integration of biodiversity policy into the post-2020 Common Agricultural Policy: Illustration on the case of Slovenia. *Journal for Nature Conservation*, 54. 125804. <https://doi.org/10.1016/j.jnc.2020.125804>
- Takács, M. (2014): Fuzzy Kognitív Térképek. *LÉTÜNK*, 2014/4:107–117.
- Targetti, S., Schaller, L.L., Kantelhardt, J. (2021): A fuzzy cognitive mapping approach for the assessment of public-goods governance in agricultural landscapes. *Land Use Policy*, 107. 103972:1-17. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2019.04.033>
- Thompson, B.S., Harris, J.L. (2021): Changing environment and development institutions to enable payments for ecosystem services:

The role of institutional work. *Global Environmental Change*, 67. 102227:1-14. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102227>

- Tilman, D., Balzer, C., Hill, J., Befort, B.L. (2011): Global food demand and the sustainable intensification of agriculture, *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.*, 108 (50):20260-20264. <https://doi.org/10.1073/pnas.1116437108>
- Torres, A., Díaz, J.P. (2011): MERCOSUR ambiental: ¿se trata de una mirada sólo desde el comercio o del avance de la dimensión olvidada? ¿Medio lleno o medio vacío? En Caetano, G. (coord.), MERCOSUR 20 años. Centro de Formación para la Integración Regional, Montevideo, 203-230.
- Tussie, D. (2009): Latin America: Constrasting motivations for regional projects. *Review of International Studies*, 35/1:169-188. DOI:[10.1017/S026021050900847X](https://doi.org/10.1017/S026021050900847X)
- United Nations Environment Programme. (2026) From Data to Impact: Measuring Progress through Disaggregated SDG Indicators. Webes forrás. Letöltés helye: <https://sdgs.unep.org/article/sdg-indicator-241> (Letöltve: 2026. július 19.)
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2026) Webes forrás. Letöltés helye: <https://unfccc.int/topics/land-use/workstreams/redd/what-is-redd> (Letöltve: 2026. július 8.)
- United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries, Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States (UN OHRLLS) (2026) Webes forrás. Letöltés helye: <https://www.un.org/ohrlls/content/about-small-island-developing-states> (Letöltve: 2026. július 13.)
- Urzedo, D.I., Neilson, J., Fisher, R., Junqueira, R.G.P. (2020.): A global production network for ecosystem services: The emergent governance of landscape restoration in the Brazilian Amazon. *Global Environmental Change*, 61. 102059:1-13. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102059>
- Valizadeh, N., Hayati, D. (2021): Development and validation of an index to measure agricultural sustainability. *Journal of Cleaner Production*, Volume 280. Part 1. DOI: [10.1016/j.jclepro.2020.123797](https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123797)

- Van Hecken, G., Bastiaensen, J., Huybrechts, F. (2015): What's in a name? Epistemic perspectives and Payments for Ecosystem Services policies in Nicaragua. *Geoforum*, 63:55–66.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2015.05.020>
- Velten, S., Schaal, T., Leventon, J., Hanspach, J., Fischer, J., Newig, J. (2018): Rethinking biodiversity governance in European agricultural landscapes: Acceptability of alternative governance scenarios. *Land Use Policy*, 77:84–93.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.05.032>
- Wąs, A., Zawalińska, K., Britz, W. (2014): Impact of 'greening' the Common Agricultural Policy: evidence from selected countries based on CAPRI model. EAAE 2014 Congress 'Agri-Food and Rural Innovations for Healthier Societies', Ljubljana, August 26 to 29, 2014, 1-16.
- Westerink, J., Jongeneel, R., Polman, N., Prager, K., Franks, J., Dupraz, P., Mettepenningen, E. (2017): Collaborative governance arrangements to deliver spatially coordinated agri-environmental management. *Land Use Policy*, 69:176-192.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.09.002>
- Zarate S., Cimadori I., Jones M.S., Roca M.M., Barnhill-Dilling, S.K. (2023): Assessing agricultural gene editing regulation in Latin America: an analysis of how policy windows and policy entrepreneurs shape agricultural gene editing regulatory regimes. *Front. Bioeng. Biotechnol.*, 11. 1209308:1-14. DOI: 10.3389/fbioe.2023.1209308

11. FORRÁSJEGYZÉK

- Acuerdo de Integración Subregional Andino – Acuerdo de Cartagena. (1969) Comunidad Andina. Letöltés helye:
<https://www.comunidadandina.org/quienes-somos/> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)

- Acuerdo Marco Sobre Medio Ambiente del MERCOSUR. (2001) Consejo Del Mercado Común (CMC) 2001. MERCOSUR/CMC/DEC. N° 2/01 Letöltés helye: <https://sim.mercosur.int/public/normativas/777> (Letöltve: 2025. november 25.)
- CAP post-2020: Environmental benefits and simplification (2019) European Commission.
- CARDI Strategic Plan 2018–2022: Building a Productive and Resilient Regional Agricultural Sector. (2018) Caribbean Agricultural Research and Development Institute (CARDI). Letöltés helye: <https://www.cardi.org/blog/cardi-strategic-plan-2018-2022/> (Letöltve: 2025. november 2.)
- Caribbean Community Agricultural Policy. (2011) CARICOM Secretariat. Letöltés helye: <https://caricom.org/documents/common-agriculture-policy/> (Letöltve: 2025. november 25.)
- Caribbean Community Environmental and Natural Resources Policy Framework 2022–2032. (2025) Caribbean Community (CARICOM). Letöltés helye: <https://caricom.org/documents/caribbean-community-environment-and-natural-policy-framework/> (Letöltve: 2025. november 2.)
- Climate Change and the Caribbean: A Regional Framework for Achieving Development Resilient to Climate Change (2009–2015). (2009) Caribbean Community Climate Change Centre (CCCCC). Letöltés helye: <https://www.preventionweb.net/publication/climate-change-and-caribbean-regional-framework-achieving-development-resilient-climate#downloads> (Letöltve: 2025. november 2.)
- Climate Watch Data. (2025a) Adatbázis. Letöltés helye: https://www.climatewatchdata.org/ghg-emissions?end_year=2022&start_year=1990 (Letöltve: 2025. október 25.)
- Climate Watch Data. (2025b) Adatbázis. Letöltés helye: <https://www.climatewatchdata.org/sectors/agriculture> (Letöltve: 2025. október 25.)

- Decisión N° 76. (1974) Comisión de la Comunidad Andina. Letöltés helye: <https://www.derechoteca.com/comunidadandina/decision-076-creacion-del-consejo-agropecuario/> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)
- Decisión N° 121. (1977) Comisión de la Comunidad Andina. Letöltés helye: <https://www.derechoteca.com/comunidadandina/decision-121-reunion-de-ministros-de-agricultura-de-los-paises-miembros/> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)
- Decisión N° 182. (1983) Comisión de la Comunidad Andina. Letöltés helye: <https://andina.vlex.com/vid/decision-n-183-comunidad-1053510533> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)
- Decisión N° 371. (1994) Comisión de la Comunidad Andina. Letöltés helye: <https://andina.vlex.com/vid/decision-n-371-comunidad-1053511431> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)
- Decisión N° 515. (2002) Comisión de la Comunidad Andina. Letöltés helye: <https://www.gob.pe/institucion/senasa/normas-legales/962266-515-decision-can> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)
- Estrategia Centroamericana de Desarrollo Rural Territorial 2010–2030. (ECADERT) (2010) Consejo Agropecuario Centroamericano (CAC). Letöltés helye: https://www.sica.int/documentos/estrategia-centroamericana-de-desarrollo-rural-territorial-ecadert_1_80566.html (Letöltve: 2025. november 25.)
- Estrategia de Agricultura Sostenible Adaptada al Clima para la Región del SICA (2018–2030) (2017) Secretaría Ejecutiva del Consejo Agropecuario Centroamericano (SE-CAC) Letöltés helye: https://www.sica.int/documentos/estrategia-agricultura-sostenible-adaptada-al-clima-para-la-region-del-sica-2018-2030_1_133233.html (Letöltve: 2025. november 27.)
- Estrategia Regional Agroambiental y de Salud. (ERAS) (2009) Consejo Agropecuario Centroamericano (CAC). Letöltés helye: <https://www.cac.int/node/265> (Letöltve: 2025. november 25.)
- Estrategia Regional de Cambio Climático. (ERCC) (2010) Comisión Centroamericana de Ambiente y Desarrollo. Letöltés helye: https://www.cac.int/sites/default/files/Estrategia_Regional_de_Cambio_Clim%C3%A1tico.pdf (Letöltve: 2025. november 25.)

- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025a) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RFB> (Letöltve: 2025. október 23.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025b) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RP> (Letöltve: 2025. október 23.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025c) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/GF> (Letöltve: 2025. október 26.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025d) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://data.apps.fao.org/aquastat/?lang=en> (Letöltve: 2025. október 24.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025e) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/EM> (Letöltve: 2025. október 25.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2025f) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/IG> (Letöltve: 2025. október 25.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2026a) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/MK> (Letöltve: 2026. július 3.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2026b) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/OEA> (Letöltve: 2026. július 3.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2026c) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/TCLI> (Letöltve: 2026. július 3.)
- Food and Agriculture Organization. (FAO) (2026d) Adatbázis.
Letöltés helye: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/SDGB> (Letöltve: 2026. július 16.)
- Integrated Biodiversity Assessment Tool (IBAT) Alliance. (2025) Adatbázis. Letöltés helye: <https://www.ibat-alliance.org/datasets/world-database-on-protected-areas> (Letöltve: 2025. október 26.)

- Implementation Plan for the Regional Framework for Achieving Development Resilient to Climate Change. (2011) Caribbean Community (CARICOM). Letöltés helye: <https://library.sprep.org/content/delivering-transformational-change-2011-21-executive-summary-implementing-caricom-regional> (Letöltve: 2025. november 2.)
- Liliendaal Declaration on Agriculture and Food Security. (2025b) Caribbean Community (CARICOM). Letöltés helye: <https://caricom.org/liliendaal-declaration-on-agriculture-and-food-security/> (Letöltve: 2025. november 25.)
- Our World in Data. (2024) Agricultural output. Adatbázis. Letöltés helye: <https://ourworldindata.org/agricultural-production> (Letöltve: 2026. június 12.)
- Protocolo al Tratado General de Integración Económica Centroamericana (Protocolo de Guatemala) (1993). Letöltés helye: https://www.sica.int/documentos/protocolo-al-tratado-general-de-integracion-economica-centroamericana-protocolo-de-guatemala_1_116843.html (Letöltve: 2025. november 25.)
- Protocolo de Tegucigalpa a la Carta de la Organización de Estados Centroamericanos (ODECA) (1991) Letöltés helye: https://www.sica.int/documentos/protocolo-de-tegucigalpa-a-la-carta-de-la-organizacion-de-estados-centroamericanos-odeca_1_116823.html (Letöltve: 2025. november 27.)
- Revised Treaty of Chaguaramas Establishing the Caribbean Community Including the CARICOM Single Market and Economy. (2001) Caribbean Community (CARICOM). Letöltés helye: <https://caricom.org/treaties/revised-treaty-of-chaguaramas-establishing-the-caricom-including-csme/> (Letöltve: 2025. november 2.)
- The Jagdeo Initiative. (2007) The Private Sector Commission of Guyana Ltd., Georgetown, Technical Information Bulletin No. 8:1-5.
- Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25

September 2015. (2015) United Nations General Assembly Letöltés helye: <https://docs.un.org/en/A/RES/70/1> (Letöltve: 2026. július 13.)

- Tratado de Montevideo (1980) Asociación Latinoamericana de Integración. Letöltés helye: <http://www.impo.com.uy/bases/decretos-ley-internacional/15071-1980> (Letöltve: 2025. szeptember 20.)

11. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS SAJÁT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

- Báló, A. (2025): A magyar agrárexport és agrárinnovációs tudástranszfer fejlesztési irányai Latin-Amerika vezető államaiban: Brazília, Kolumbia és Mexikó példája. *Falu*, 40(3), 5–30.
- Báló, A. (2024): Olcsó húsnak híg a leve? Az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac agrár-környezetvédelmi modellje az EU–Mercosur szabadkereskedelmi megállapodás tükrében. *Studia Mundi – Economica*, 11(4), 5–18.
<https://doi.org/10.18531/sme.vol.11.no.4.pp.5-18>
- Báló, A. (2024): A magyar agrárinnovációs tudás-transzfer fejlesztési lehetőségei a Közép-amerikai Integrációs Rendszer és a Karib-tengeri Közösség országaiban. *Falu*, 39(4), 17–40.
- Báló, A. (2023): A közép-amerikai mezőgazdaság reneszánsza: az innováció ereje. In: Kárpáti Árpád (szerk.): *Az innováció kultúrája: A kultúra innovációja*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 63–74.
- Báló, A. (2022): A magyar agrárexport fejlesztési irányai az Andok Közösség és a Dél-Amerikai Közös Piac országaiban. *Külügyi Műhely*, 4(2), 69–100.
- Báló, A. (2021): *The Andean Common Agricultural Policy: A Pioneer of Agri-Environmental Protection?* In: Nagy Benedek et al. (szerk.): *15th International Conference on Economics and Business: Challenges in the Carpathian Basin*. Risoprint, Kolozsvár, 19–33.

FÜGGELÉKEK

Függelék 1. - Interjúk

Interjúalany	Szervezet	Beosztás	Időpont	Megvalósítás módja
Madarász István	Agrárminisztérium	osztályvezető, EMGA Környezeti Támogatások Osztálya, korábban Agrárstratégiai Koordinációs Osztály	2020.02.27.	személyes
Kinorányi Éva	Agrárminisztérium	tervezési szakreferens, Agrárstratégiai Koordinációs Osztály	2020.02.27.	személyes
Németh József	Magyarország Buenos Aires-i Nagykövetsége	külgazdasági attasé	2020.03.04.	személyes
Leticia González	Argentín Nemzeti Mezőgazdasági Technológiai Intézet	kutató	2020.03.10.	személyes
Rafael Reis	MERCOSUR Parlament	Intézményi Kapcsolatokért és Társadalmi Kommunikációért Felelős Titkár	2020.03.11.	személyes
Sándor István	Magyarország Buenos Aires-i Nagykövetsége Montevideoi Iroda	irodavezető, konzul	2020.03.12.	személyes
Király Péter	Agrárminisztérium	Főosztályvezető Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya	2022.04.03.	személyes
Sashalmi Ádám	HEPA Magyar Exportfejlesztési Ügynökség	nemzetközi gazdasági elemző, Exportfejlesztés	2022.05.21.	személyes

		Támogatási Osztály		
Pintérné Viesel Judit	Agrárminisztérium, volt madridi agrárattasé	nemzetközi referens	2022.06. 23.	személyes
Szendi Gábor	Magyarország Nagykövetsége Lima	külgazdasági attasé	2022.08. 15.	személyes
Katty Guadalup e Rojas Quiroga	Andok Közösség Általános Titkársága	növényegészsé gügyi szakértő	2022.08. 15.	személyes
Giancarlo Martin Vasquez Flores	Perui Agrárfejlesztés i és Öntözési Minisztérium	természeti erőforrások értékeléséért és klímaváltozásér t felelős igazgató	2022.08. 16.	személyes
Potori Norbert	Agrárközgazda sági Intézet	igazgató, Agrárgazdasági Igazgatóság	2024.04. 30.	személyes
Vajda László	Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem	oktató, volt agrárdiplomata, főosztályvezető	2024.05. 10.	személyes
Foltányi Árpád	Nemzeti Innovációs Ügynökség	agrárprojekteké rt felelős főtanácsadó	2024.06. 05.	személyes
Cláudio Meluzzi Mendes	Brazil Nagykövetség, Budapest	tudományos és technológiai részleg vezetője	2025.03. 22.	személyes
Cynthia Marie Mayer Zavala	Ecuadori Nagykövetség, Budapest	nagykövet	2025.04. 16.	online
Armando López Trujillo	Mexikói Nagykövetség, Budapest	gazdasági ügyek fejlesztésért felelős tanácsos	2025.04. 17.	személyes
Julian Hipólito Pinto Galvis	Embajada de Colombia en Hungria	elsőbeosztott diplomata	2025.06. 04.	személyes
Kanazirev Nikoletta	Magyarország Buenos Aires-i Nagykövetsége Montevideoi Iroda	volt irodavezető, konzul	2025.06. 05.	személyes

Függelék 2. – Interjúterv – Madarász István, Kinorányi Éva

1. Ön szerint változtak-e az Európai Unió Tanácsa, az Európai Bizottság, illetve az Európai Parlament közötti erőviszonyok az agrárpolitikai döntéshozatalban a 2014-2020 közötti költségvetési ciklus során?
 - a. Amennyiben igen, mely intézmények befolyásolási képessége erősödött/gyengült meg?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
2. Hogyan értékeli az agrár-környezetvédelem helyzetét az EU-Mercosur szabadkereskedelmi tárgyalások során? Ön szerint érezhető-e bármiféle ellentét a Mercosur által kifejtett agrárlobbi és az Európai Unió által szorgalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedések között? Az Európai Unió által kifejtett agrárlobbi Ön szerint ellentétbe kerül bármely formában a Mercosur által képviselt agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető-e ez az ellentét a két integrációs szervezet megnyilatkozásaiban?
3. Ön szerint mely tagállamok tudták eddig érdekeiket a legsikeresebben érvényesíteni a 2021-2027 közötti KAP-ról folytatott tárgyalások folyamán?
4. Véleménye szerint melyek a legfőbb törésvonalak a tagállamok között a zöld architektúra jövőjét illetően?
5. Ön szerint változott-e az agrár-környezetvédelem súlya a hazai agrárpolitikában a 2014-2020-as uniós költségvetési ciklus során?
 - a. Amennyiben igen, úgy csökkent/nőtt a jelentősége?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
6. Hogyan értékeli az Agrárminisztérium mezőgazdaságért és környezetvédelemért felelős szervezeti egységei közötti munkakapcsolatot? Érezhető-e bármiféle ellentét a két szervezeti egység között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető-e ez az ellentét a szervezeti egységek megnyilatkozásaiban?
7. Véleménye szerint az agrár-környezetvédelmi intézkedések mely költségvetési periódusban váltak először a Közös Agrárpolitika meghatározó elemeivé?
 - a. Minek volt köszönhető ezen újítás?
 - b. A zöld architektúra szerepének erősödésére/gyengülésére számít az elkövetkezendő időszakban?
8. Ön szerint van-e különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac (Mercosur) országai között?

- a. Amennyiben igen, Ön szerint mely integráció tekintetében kapnak ezen intézkedések kiemelt szerepet?
- 9. Ön szerint az Európai Unió vagy a Dél-amerikai Közös Piac agrártermékei versenyképesebbek?
 - a. Mi okozza-e versenyelőnyt?
 - b. Szerepet játszanak-e e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?
- 10. Véleménye szerint az európai gazdák, az európai vidéki térségek képesek lesznek profitálni a Dél-Amerika irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
- 11. Véleménye szerint a magyar gazdák, a magyarországi vidéki térségek képesek lesznek profitálni a Dél-Amerika irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben miben látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
- 12. Véleménye szerint a dél-amerikai import esetleges erősödése az európai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
- 13. Véleménye szerint a dél-amerikai import esetleges erősödése a hazai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
- 14. Az Európai Unió szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
- 15. Magyar szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol Magyarország és a Dél-amerikai Közös Piac országai között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
 - b. Országos bontásban lát-e különbséget az egyes Mercosur-országok és hazánk várható agrárkereskedelmében? Ön szerint lesz módosulás e tekintetben a szabadkereskedelmi megállapodás hatálybalépését követően?

Függelék 3. – Interjúterv – Németh József, Leticia González (saját ford., interjú spanyol nyelven), Rafael Reis (saját ford., interjú spanyol nyelven), Sándor István

1. Ön szerint változtak-e az egyes döntéshozatali szervek közötti erőviszonyok a Mercosur agrárpolitikai döntéshozatali eljárásában a szabadkereskedelmi tárgyalások kezdete óta?
 - a. Amennyiben igen, mely intézmények befolyásolási képessége erősödött/gyengült meg?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
2. Hogyan értékeli az agrár-környezetvédelem helyzetét az EU-Mercosur szabadkereskedelmi tárgyalások során? Ön szerint érezhető-e bármiféle ellentét a Mercosur által kifejtett agrárlobbi és az Európai Unió által szorgalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedések között? Az Európai Unió által kifejtett agrárlobbi Ön szerint ellentétbe kerül bármely formában a Mercosur által képviselt agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető-e ez az ellentét a két integrációs szervezet megnyilatkozásaiban?
3. Ön szerint mely Mercosur-tagállam tudta eddig érdekeit a legsikeresebben érvényesíteni az EU-Mercosur szabadkereskedelmi tárgyalások tekintetében?
4. Véleménye szerint melyek a legfőbb törésvonalak a Mercosur-tagállamok között az agrár-környezetvédelem jövőjét illetően?
5. Ön szerint változott a környezetvédelem súlya az argentin / brazil / uruguayi agrárpolitikában az EU-Mercosur szabadkereskedelmi tárgyalások kezdete óta?
 - a. Amennyiben igen, úgy csökkent/nőtt a jelentősége?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
6. A környezetvédelem szerepének erősödésére/gyengülésére számít az elkövetkezendő időszakban?
7. Ön szerint van-e különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac (Mercosur) országai között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint mely integráció tekintetében kapnak ezen intézkedések kiemelt szerepet?
8. Tud-e bármely véleménykülönbségről a Mercosur országok között a GMO-termelést illetően?
9. Ön szerint az egyes Mercosur-országok lakossága, különös tekintettel Argentínára / Brazíliára / Uruguayra, támogatja az adott állam GMO-politikáját?
10. Ön szerint mi a fő oka a Mercosur és az Európai Unió közötti nézeteltérésnek a GMO-termelés tekintetében? Szerepet játszik-e e

véleménykülönbség a szabadkereskedelmi tárgyalások elhúzódtásában is?

11. Ön szerint az Európai Unió vagy a Dél-amerikai Közös Piac agrártermékei versenyképesebbek?
 - a. Mi okozza-e versenyelőnyt?
 - b. Szerepet játszanak-e e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?
12. Véleménye szerint a dél-amerikai gazdák képesek lesznek profitálni az Európai Unió irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
13. Véleménye szerint az argentin / brazil / uruguayi gazdák képesek lesznek profitálni az Európa irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben miben látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
14. Véleménye szerint az európai import esetleges erősödése a dél-amerikai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
15. Véleménye szerint az európai import esetleges erősödése az argentin agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
16. A Mercosur szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
17. Argentína / Brazília / Uruguay szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol az Európai Unió országai és Argentína / Brazília / Uruguay között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
 - b. Országos bontásban lát-e különbséget az egyes uniós országok és Argentína / Brazília / Uruguay várható agrárkereskedelmében? Ön szerint lesz módosulás e tekintetben a szabadkereskedelmi megállapodás hatálybalépését követően?

Függelék 4. – Interjúterv – Király Péter, Sashalmi Ádám, Pintérné Viesel
Judit

1. A 2021. december 6-án megjelent KAP reformcsomagot képező KAP Stratégiai Tervről szóló, Horizontális, valamint az Egységes Közös Piacszervezés módosításáról szóló uniós rendelet tükrében Ön szerint hogyan alakultak az Európai Unió Tanácsa, az Európai Bizottság, illetve az Európai Parlament közötti erőviszonyok a 2023. január 1-jétől induló új KAP-ról folytatott tárgyalások során?
 - a. Mely intézmények befolyásolási képessége erősödött/gyengült meg?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
2. Ön szerint érezhető-e bármiféle ellentét a dél-amerikai országok (Andok Közösség, Mercosur) által kifejtett agrárlobbi és az Európai Unió által szorgalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedések között? Az Európai Unió által kifejtett agrárlobbi Ön szerint ellentétbe kerül bármely formában a dél-amerikai országok (Andok Közösség, Mercosur) által képviselt agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető ez az ellentét a három integrációs szervezet (EU, Andok Közösség, Mercosur) megnyilatkozásaiban?
3. Ön szerint mely EU-tagállamok tudták érdekeiket a legsikeresebben érvényesíteni a 2023. januártól induló új KAP-ról folytatott tárgyalások folyamán?
4. Véleménye szerint melyek voltak a legfőbb törésvonalak a tagállamok között a zöld architektúra jövőjét illetően?
5. Véleménye szerint az európai gazdák, az európai vidéki térségek képesek lesznek profitálni a Mercosur országok irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
6. Véleménye szerint a magyar gazdák, a magyarországi vidéki térségek képesek lesznek profitálni a Mercosur-országok irányába nyíló új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben miben látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
7. Véleménye szerint a távolság hogyan, milyen mértékben befolyásolja a magyar agrártermékek exportját, a dél-amerikai keresletet, fogyasztói igényeket?

- a. Melyek a legfőbb különbségek az egyes termékek viszonylatában?
 - b. Melyek a legfőbb különbségek az egyes dél-amerikai országok viszonylatában?
 - c. Szerepet játszik ebben ezen országok Andok Közösséghez/Dél-amerikai Közös Piacához tartozása?
8. Véleménye szerint a Mercosur-országokból érkező import esetleges erősödése az európai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
- a. Mire alapozza e várakozásait?
9. Véleménye szerint a Mercosur-országokból érkező import esetleges erősödése a hazai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezet majd?
- a. Mire alapozza e várakozásait?
10. Az Európai Unió szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol az Európai Unió és a Dél-amerikai Közös Piac között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
- a. Mire alapozza e várakozásait?
11. Magyar szemszögből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számol Magyarország és a Dél-amerikai Közös Piac országai között a szabadkereskedelmi megállapodás ratifikációját és hatálybalépését követően?
- a. Mire alapozza e várakozásait?
 - b. Országos bontásban lát-e különbséget az egyes Mercosur-országok és hazánk várható agrárkereskedelmében? Ön szerint lesz módosulás e tekintetben a szabadkereskedelmi megállapodás hatálybalépését követően?
12. Véleménye szerint az Andok Közösség és a Dél-amerikai Közös Piac országaiban a magyar agrártermékeknek mennyi esélyük van felvenni a versenyt az Egyesült Államokból érkező termékekkel szemben?
- a. Melyek a legversenyképesebb termékeink?
 - b. Mely termékek esetében lát további exportnövekedési potenciált?
13. Ön szerint hogyan nőtt a fizetőképes kereslet a dél-amerikai kontinensen az elmúlt években?
- a. Mely dél-amerikai országokban látja a magyar agrártermékek fizetőképes felvevőpiacait?
 - b. Meglátása szerint miért ezen országok lehetnek legfőbb felvevőpiacaink?
 - c. Szerepet játszik ebben ezen országok Andok Közösséghez/Dél-amerikai Közös Piacához tartozása?

14. Ön szerint milyen mértékben nőtt a kereslet a dél-amerikai kontinensen a fenntartható termékek iránt?
15. Melyek azok a rés piacok, melyekben a magyar agrártermékek exportjának növelésére lehetőség van?
 - a. Ehhez milyen marketingtevékenységre, védjegypolitikára lenne szükség?
16. Ismeretei szerint milyen intézkedések történtek a magyar agrártermékek ismertségének növelésére?
 - a. Ön szerint elégségesek ezen intézkedések?
 - b. Amennyiben nem, úgy mely további intézkedésekre, lépésekre lenne szükség?
17. Ön szerint változott az agrár-környezetvédelem súlya a hazai agrárpolitikában a 2014-2020-as uniós költségvetési ciklus, ill. a 2023. januártól induló új KAP-ról folytatott tárgyalások során?
 - a. Amennyiben igen, úgy csökkent/nőtt a jelentősége?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
18. Hogyan értékeli az Agrárminisztérium mezőgazdaságért és környezetvédelemért felelős szervezeti egységei közötti munkakapcsolatot? Érezhető bármiféle ellentét a két szervezeti egység között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető ez az ellentét a szervezeti egységek megnyilatkozásaiban?
19. Véleménye szerint az agrár-környezetvédelmi intézkedések mely költségvetési periódusban váltak először a Közös Agrárpolitika meghatározó elemeivé?
 - a. Minek volt köszönhető ezen újítás?
 - b. A zöld architektúra szerepének erősödésére/gyengülésére számít az elkövetkezendő időszakban?
20. Ön szerint van különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Európai Unió és az Andok Közösség és a Dél-amerikai Közös Piac (Mercosur) országai között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint mely integráció tekintetében kapnak ezen intézkedések kiemelt szerepet?
21. Ön szerint az Európai Unió, az Andok Közösség vagy a Dél-amerikai Közös Piac agrártermékei a legversenyképesebbek?
 - a. Mi okozza e versenyelőnyt?
 - b. Szerepet játszanak e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?

1. Ön szerint érezhető-e bármiféle ellentét az Andok Közösség által kifejtett agrárlobbi és az Európai Unió által szorgalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedések között? Az Európai Unió által kifejtett agrárlobbi Ön szerint ellentétbe kerül bármely formában az Andok Közösség által képviselt agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető ez az ellentét a két integrációs szervezet (EU, Andok Közösség) megnyilatkozásaiban?
2. Véleménye szerint az európai / andoki gazdák milyen mértékben tudnának profitálni egy Andok Közösséggel / Európai Unióval kötött jövőbeli szabadkereskedelmi egyezményből adódó új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
3. Véleménye szerint a magyar / bolíviai / perui gazdák milyen mértékben tudnának profitálni egy Andok Közösséggel / Európai Unióval kötött jövőbeli szabadkereskedelmi egyezményből adódó új exportlehetőségekből?
 - a. Amennyiben igen, mely ágazatokban lát ilyen irányú exportpotenciált?
 - b. Amennyiben nem, ez esetben miben látja az export bővülésének legfőbb akadályát?
4. Véleménye szerint a távolság hogyan, milyen mértékben befolyásolja a magyar agrártermékek exportját, az Andok Közösség által támasztott keresletet, fogyasztói igényeket?
 - a. Melyek a legfőbb különbségek az egyes termékek viszonylatában?
 - b. Melyek a legfőbb különbségek az Andok Közösséghez tartozó egyes országok viszonylatában?
 - c. / Az Andok Közösségben való tagságnak vagy a tagság hiányának van-e ebben szerepe?
5. Véleménye szerint egy Andok Közösséggel / Európai Unióval kötött jövőbeli szabadkereskedelmi egyezményből adódó import-erősödés az európai / andoki agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezetne-e?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?

6. Véleménye szerint az Andok Közösség / Európai Unió országaiból érkező import esetleges erősödése a hazai / bolíviai / perui agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezetne-e?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
7. Az Európai Unió / Andok Közösség szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számolna 5-10 éven belül egy Andok Közösséggel / Európai Unióval kötött jövőbeli szabadkereskedelmi egyezmény aláírását követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
8. Magyar / Bolíviai / Perui szemszögéből pozitív, vagy negatív előjelű agrár-külkereskedelmi mérleggel számolna 5-10 éven belül egy Andok Közösséggel / Európai Unióval kötött jövőbeli szabadkereskedelmi egyezmény aláírását követően?
 - a. Mire alapozza e várakozásait?
 - b. Országos bontásban lát-e különbséget az egyes Andok Közösséghez / Európai Unióhoz tartozó országok és hazánk / Bolívia / Peru várható agrárkereskedelmében? Ön szerint lenne módosulás e tekintetben egy esetleges szabadkereskedelmi megállapodás hatálybalépését követően?
9. Véleménye szerint az Andok Közösség országaiban a magyar agrártermékeknek mennyi esélyük van felvenni a versenyt az Egyesült Államokból érkező termékekkel szemben?
 - a. Melyek a legversenyképesebb termékeink / magyar termékek?
 - b. Mely termékek esetében lát további exportnövekedési potenciált?
10. Ön szerint hogyan nőtt a fizetőképes kereslet az Andok Közösség országaiban a magyar termékek iránt az elmúlt években?
 - a. Mely andoki országokban látja a magyar agrártermékek fizetőképes felvevőpiacait?
 - b. Meglátása szerint miért ezen országok lehetnek legfőbb felvevőpiacaink / Magyarország legfőbb felvevőpiacai?
11. Ön szerint milyen mértékben nőtt a kereslet az Andok Közösségben a fenntartható termékek iránt az elmúlt 5 évben?
12. Melyek azok a rés piacok, melyekben a magyar agrártermékek exportjának növelésére lehetőség van az Andok Közösség országaiban?
 - a. Ehhez milyen marketingtevékenységre, védjegypolitikára lenne szükség?
13. Ismeretei szerint milyen intézkedések történtek a magyar / bolíviai / perui agrártermékek ismertségének növelésére?
 - a. Ön szerint elégségesek ezen intézkedések?

- b. Amennyiben nem, úgy mely további intézkedésekre, lépésekre lenne szükség?
- 14. Véleménye szerint változott-e az agrár-környezetvédelem fontossága az Andok Közös Agrárpolitikájában és különösen a bolíviai / perui agrárpolitikában az elmúlt 5 évben?
 - a. Ha igen, csökkent/nőtt a jelentősége?
 - b. Véleménye szerint mi okozta e változást?
- 15. - / Véleménye szerint mikor váltak az agrár-környezetvédelmi intézkedések az Andok Közös Agrárpolitikájának meghatározó elemeivé?
 - a. - / Mi volt ennek az újításnak az oka?
 - b. - / Várhatóan az agrár-környezetvédelem szerepe erősödni vagy gyengülni fog a következő 5-10 évben?
- 16. Ön szerint van különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Európai Unió és az Andok Közösség országai között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint mely integráció tekintetében kapnak ezen intézkedések kiemelt szerepet? /
- 17. Ön szerint az Európai Unió, vagy az Andok Közösség agrártermékei versenyképesebbek?
 - a. Mi okozza e versenyelőnyt?
 - b. Szerepet játszanak e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?

Függelék 6. – Interjúterv – Potori Norbert, Vajda László, Foltányi Árpád

1. A 2021. december 6-án megjelent KAP reformcsomagot képező KAP Stratégiai Tervről szóló, Horizontális, valamint az Egységes Közös Piacszervezés módosításáról szóló uniós rendelet tükrében Ön szerint hogyan alakultak az Európai Unió Tanácsa, az Európai Bizottság, illetve az Európai Parlament közötti erőviszonyok a 2023. január 1-jétől induló új KAP-ról folytatott tárgyalások során?
 - a. Mely intézmények befolyásolási képessége erősödött/gyengült meg?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
2. Ön szerint érezhető-e bármiféle ellentét a közép-amerikai és karibi országok (Közép-amerikai Integrációs Rendszer és Karib-tengeri Közösség) által kifejtett agrárlobbi és az Európai Unió által szorgalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedések között? Az Európai Unió által kifejtett agrárlobbi Ön szerint ellentétbe kerül bármely formában a közép-amerikai és karibi országok (Közép-amerikai Integrációs Rendszer és Karib-tengeri Közösség) által képviselt agrár-környezetvédelmi intézkedésekkel?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető ez az ellentét a három integrációs szervezet (EU, Közép-amerikai Integrációs Rendszer és Karib-tengeri Közösség) megnyilatkozásaiban?
3. Ön szerint mely tagállamok tudták érdekeiket a legsikeresebben érvényesíteni a 2021-2027 közötti KAP-ról folytatott tárgyalások folyamán?
4. Véleménye szerint melyek a legfőbb törésvonalak az EU tagállamok között a zöld architektúra jövőjét illetően?
5. Ön szerint változott az agrár-környezetvédelem súlya a hazai agrárpolitikában a 2014-2020-as uniós költségvetési ciklus, ill. a 2023. januártól induló új KAP-ról folytatott tárgyalások során?
 - a. Amennyiben igen, úgy csökkent/nőtt a jelentősége?
 - b. Véleménye szerint minek köszönhető e változás?
6. Ön szerint melyek a főbb törésvonalak az Európai Unió államai között a GMO-termelést illetően?
7. Ön szerint az európai lakosság, különös tekintettel hazánkra, támogatja az adott állam GMO-politikáját?
8. Hogyan értékeli az Agrárminisztérium mezőgazdaságért és környezetvédelemért felelős szervezeti egységei közötti munkakapcsolatot? Érezhető-e bármiféle ellentét a két szervezeti egység között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint érezhető-e ez az ellentét a szervezeti egységek megnyilatkozásaiban?

9. Véleménye szerint az agrár-környezetvédelmi intézkedések mely költségvetési periódusban váltak először a Közös Agrárpolitika meghatározó elemeivé?
 - a. Minek volt köszönhető ezen újítás?
 - b. A zöld architektúra szerepének erősödésére/gyengülésére számít az elkövetkezendő időszakban?
10. Ön szerint van-e különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Európai Unió és a Közép-amerikai Integrációs Rendszer, ill. a Karib-tengeri Közösség között?
 - a. Amennyiben igen, Ön szerint mely integráció tekintetében kapnak ezen intézkedések kiemelt szerepet?
11. Ön szerint az Európai Unió, a Közép-amerikai Integrációs Rendszer vagy a Karib-tengeri Közösség agrártermékei versenyképesebbek?
 - a. Mi okozza-e versenyelőnyt?
 - b. Szerepet játszanak-e e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?
12. Véleménye szerint az európai gazdák, az európai vidéki térségek teljes mértékben képesek kihasználni a Közép-Amerika és a Karib-térség irányában nyitva álló exportlehetőségeket?
 - a. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát, ill. mely szektorokban látja a legnagyobb exportnövekedési potenciált?
13. Véleménye szerint a közép-amerikai és karibi import esetleges erősödése az európai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezetne?
 - a. Mire alapozza e számításait?
14. Véleménye szerint a közép-amerikai és karibi import esetleges erősödése a hazai agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezetne?
 - a. Mire alapozza e számításait?
15. Véleménye szerint a távolság hogyan, milyen mértékben befolyásolja a magyar agrártermékek exportját, a közép-amerikai és karibi keresletet, fogyasztói igényeket?
 - a. Melyek a legfőbb különbségek az egyes termékek viszonylatában?
 - b. Melyek a legfőbb különbségek az egyes közép-amerikai és karibi országok viszonylatában?
 - c. Szerepet játszik ebben ezen országok Közép-amerikai Integrációs Rendszerhez/ Karib-tengeri Közösséghez tartozása?
16. Ön szerint hogyan és milyen mértékben változott a kereslet a közép-amerikai és karibi régióban a fenntartható termékek iránt?

17. Hogyan értelmezi az innovációt? Eltér ez az értelmezés a közép-amerikai és karibi államok innováció fogalmától?
18. Véleménye szerint mi a szerepe az államnak, a piacnak, illetve a vállalkozásoknak az innovációban és a külföldi országok felé irányuló tudástranszferben?
19. Hogyan jellemezné az agrárágazaton belüli innovációt? Melyek a fejlesztésre szoruló területek? Milyen mértékben kapcsolódik az ágazat az uniós illetve nemzetközi innovációs folyamatokhoz?
20. Hogyan értékeli a hazai agrárvállalkozások innovációs készségét? Mi készíti a vállalkozásokat innovációra? Kikre jellemző az innovátori szerep? Hogyan értékeli a hazai agrárvállalatok innovációs tudástranszferre való hajlandóságát, kiváltképp a közép-amerikai és karibi országok irányában?
21. Tapasztalatai szerint jellemzően milyen információforrásokból tájékozódnak az innovációkat alkalmazó vállalkozások? Milyen forrásokból tájékozódnak a nemzetközi tudásmegosztási lehetőségekről?
22. Ön szerint hogyan valósul meg az újítások terjedése az ágazatban? (felülről irányított, például kutatás-fejlesztésben és innovációban részt vevő intézmények, integrátorok által kezdeményezett, horizontális; termelők közötti, alulról felfelé irányuló, stb.). Hogyan valósul meg az agrárinnovációs tudástranszfer a közép-amerikai és karibi országok irányában?
23. Milyen, az ágazati K+F+I eredmények közvetítésében, nemzetközi tudástranszferben szerepet játszó szervezeteket ismer? Hogyan értékeli ezen szervezetek tevékenységét? Az Ön intézményének milyen kapcsolata van ezekkel a szervezetekkel? *(Ha több szervezettel is kapcsolatban áll, emeljen ki három szervezetet).*
24. Milyen tényezők hátráltatják, illetve segítik leginkább a mezőgazdasági innovációk bevezetését, végrehajtását, exportját?
25. Véleménye szerint az elmúlt időszakban milyen beavatkozások szolgálták leginkább az agrárinnovációt és annak exportját, elterjesztését Közép-Amerikában és a Karib-térségben?
26. Az ágazati innovációk közül emeljen ki néhány meghatározó jó példát, melyek akár a közép-amerikai, karibi országok irányában is terjeszthetők lennének! *(Ismertesse ezek lényegét, az adott innováció befogadásának, terjedésének fontosabb tapasztalatait.)*
27. Ön szerint milyen eszközökkel növelhető a szektor vállalkozásainak innovációs aktivitása, tudástranszferre való hajlandósága? *Ha nem hangzik el érdemi javaslat, a következőkre kérdezzünk rá:*
 - a. pályázati rendszer;
 - b. állami szerepvállalás az innovációk ösztönzésében, támogatásában;

- c. *hitelezési rendszer;*
- d. *együttműködés;*
- e. *tudás- és információs bázis;*

Függelék 7. – Interjúterv – Cláudio Meluzzi Mendes (saját ford., interjú angol nyelven), Cynthia Marie Mayer Zavala (saját ford., interjú spanyol nyelven), Armando López Trujillo (saját ford., interjú spanyol nyelven), Julian Hipólito Pinto Galvis (saját ford., interjú spanyol nyelven),

Kanazirev Nikoletta

1. Hogyan értelmezi az innovációt? *Tapasztalatai szerint ez az értelmezés eltért az magyar / uruguayi kormány által alkalmazott innováció fogalomtól?*
2. Véleménye szerint mi a szerepe az államnak, a piacnak, illetve a vállalkozásoknak az innovációban és a külföldi országok felé irányuló tudástranszferben?
3. Hogyan jellemezné a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / a magyar és ezzel szemben az uruguayi / agrárágazaton belüli innovációt? Melyek a fejlesztésre szoruló területek? Milyen mértékben kapcsolódik az ágazat / a két országban / a nemzetközi innovációs folyamatokhoz?
4. Hogyan értékeli a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / a magyar és ezzel szemben az uruguayi / agrárvállalkozások innovációs készségét? Mi készíti a vállalkozásokat innovációra? Kikre jellemző az innovátori szerep? Hogyan értékeli a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / magyar / agrárvállalatok innovációs tudástranszferre való hajlandóságát, kiváltképp Magyarország / Uruguay irányában?
5. Tapasztalatai szerint – kiváltképp a nemzetközi tudásmegosztási lehetőségek kapcsán – jellemzően milyen információforrásokból tájékozódnak az innovációkat alkalmazó vállalkozások az Ön országában / Magyarországon? Milyen forrásokat használnak a nemzetközi tudásmegosztási lehetőségekről való tájékozódáshoz?
6. Ön szerint hogyan valósul meg az újítások terjedése az agrárágazatban az Ön országában / a magyar agrárágazatban? (felülről irányított, például kutatás-fejlesztésben és innovációban részt vevő intézmények, integrátorok által kezdeményezett, horizontális; termelők közötti, alulról felfelé irányuló, stb.). Hogyan valósul meg az agrárinnovációs tudástranszfer / Magyarország irányába és *Magyarország irányából* / Uruguay irányába?
7. Milyen, az ágazati K+F+I eredmények közvetítésében, nemzetközi tudástranszferben szerepet játszó magyarországi szervezeteket volt lehetősége megismerni? Hogyan értékeli ezen szervezetek tevékenységét? / Milyen a nagykövetség kapcsolata ezekkel a szervezetekkel? / Milyen kapcsolata volt kiküldetése során ezekkel a szervezetekkel? (*Ha több szervezettel is kapcsolatban áll, emeljen ki három szervezetet*).

8. Ön szerint Magyarországon milyen tényezők hátráltatják, illetve segítik leginkább a mezőgazdasági innovációk bevezetését, végrehajtását, exportját?
9. Véleménye szerint az Ön országában, ill. Magyarországon / Magyarországon az elmúlt időszakban milyen beavatkozások szolgálták leginkább az agrárinnovációt és annak exportját, elterjesztését?
10. Az agrárágazati innovációk közül emeljen ki néhány meghatározó jó példát Magyarországon, melyek akár az Ön országában / Uruguayban is terjeszthetők lennének!
11. Az agrárágazati innovációk közül emeljen ki néhány meghatározó jó példát az Ön országában / Uruguayban, melyek akár Magyarországon is terjeszthetők lennének!
12. Ön szerint milyen eszközökkel lenne növelhető a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / magyar agrárszektor vállalkozásainak innovációs aktivitása, tudástranszferre való hajlandósága / Uruguay irányában?
13. Ön szerint melyek a főbb törésvonalak Latin-Amerika államai között a GMO-termelést illetően?
14. Ön szerint a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / uruguayi fogyasztók támogatják az állam GMO-politikáját?
15. Ön szerint van-e különbség az agrár-környezetvédelem szerepének súlyában az Ön országa / Uruguay / és Magyarország között?
16. Véleménye szerint Brazília / Ecuador / Mexikó / Kolumbia / Uruguay vagy Magyarország agrártermékei versenyképesebbek a zöldség-gyümölcs, élőállat, feldolgozott élelmiszer termékcsoportokban?
 - Mi okozza-e versenyelőnyt?
 - Szerepet játszanak-e e versenyelőnyben az agrár-környezetvédelmi intézkedések is?
17. Véleménye szerint a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / magyar gazdák teljes mértékben képesek kihasználni a Magyarország / Uruguay irányában nyitva álló exportlehetőségeket?
18. Amennyiben nem, ez esetben hol látja az export bővülésének legfőbb akadályát, ill. mely termékcsoportban látja a legnagyobb exportnövekedési potenciált?
19. Véleménye szerint a magyar gazdák képesek-e teljes mértékben kiaknázni a Brazília / Ecuador / Mexikó / Kolumbia felé nyíló exportlehetőségeket? / -
20. Ha nem, úgy miben látja az exportbővítés fő akadályát, és melyik termékcsoportban látja a legnagyobb exportnövekedési potenciált? / -
21. Véleménye szerint a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / uruguayi import esetleges erősödése / (pl. az EU-MERCOSUR

- szabadkereskedelmi megállapodás nyomán) / a magyar agrártermelés növekedéséhez/csökkenéséhez vezetne?
- Mire alapozza e számításait?
22. Véleménye szerint a távolság hogyan, milyen mértékben befolyásolja a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai / magyar agrártermékek exportját, ill. a magyar / uruguayi keresletet, fogyasztói igényeket?
- Melyek a legfőbb különbségek a zöldség-gyümölcs, élőállat, feldolgozott élelmiszer termékcsoportok viszonylatában?
23. Az említett termékcsoportok exportjának mértékében Ön szerint szerepet játszik az Ön országa / Uruguay valamely integrációs szervezethez / (pl. MERCOSUR) / tartozása?
24. *Véleménye szerint a távolság hogyan és milyen mértékben befolyásolja a magyar mezőgazdasági termékek exportját, a brazil / ecuadori / mexikói / kolumbiai keresletet és a fogyasztói igényeket a fent említett termékcsoportokban? /-*
- *Melyek a főbb különbségek az egyes termékek között? / -*
25. Ön szerint Magyarország európai uniós tagsága szerepet játszik a fent említett termékkörök exportjának szintjében?
26. Ön szerint hogyan és milyen mértékben változott a kereslet az Ön országában / Uruguayban a fenntartható termékek iránt?
27. Véleménye szerint hogyan és milyen mértékben változott a fenntartható termékek iránti kereslet Magyarországon? / -

Függelék 8. – Esettanulmány: Spanyolország agrár-környezetvédelmi politikája

1. Helyzetkép

Az agrárium Spanyolországban alapvetően mindig is kiemelkedő szerepet töltött be. Az 1960-as évektől kezdődő gazdasági modernizáció, majd az 1986-os uniós csatlakozás és a technológiai fejlődés nyomán az ország mezőgazdasága igencsak átalakult: míg 1950-ben az agrártermelés a GDP 30%-át adta és a munkavállalók több mint fele a mezőgazdaságban dolgozott, a 2010-es évek második felére ezek az arányok 2,5% illetve 4% alá csökkentek, ugyanakkor a mezőgazdasági szektor jelentős modernizáción és termelékenység-növekedésen ment keresztül (Botella Rodríguez et al. 2017:78).

Az 1990-es évektől 2015-ig Spanyolország mezőgazdasági termelése, különösen a teljes agrártermelés több mint felét adó

növénytermesztés, jelentősen növekedett. Ebben kiemelt szerepe volt a zöldségek, gyümölcsök, gabonafélék termesztésének, az olívaolaj-készítésnek és a borászatnak. Franciaország és Olaszország után Spanyolország az EU harmadik legnagyobb mezőgazdasági termelője, a közösségi piacra kerülő friss zöldség-gyümölcs több mint 12,5%-át biztosítja. Emellett folyamatosan erősödik a kertészeti termékek exportja is, bár bizonyos gyümölcsféléknél – például az almánál – nőtt az import aránya. A gabonatermelés ezzel szemben hosszú távon visszaesett, és azt láthatjuk, hogy a mezőgazdaság egyre inkább régióként és művelési módok szerint specializálódik. A termelés 55%-át adó öntözéses gazdálkodás elsősorban a mediterrán térségben meghatározó, de a vízhiány és környezeti előírások a meglévő öntözőrendszerek modernizációját igényelnék (Botella Rodríguez et al. 2017:79).

Spanyolországban 1995 és 2015 között a mezőgazdasági jövedelem többnyire 20 és 30 milliárd euró között mozgott, miközben a termelési költségek 46%-kal nőttek, az ágazat eladósodottsága pedig elérte a 74%-ot. Míg a Spanyolország EU-csatlakozása előtti időszakban a jövedelemnövekedés főként az agrárárak változásából származott, addig az uniós csatlakozást követően az EU-s támogatások és a munkatermelékenység váltak ennek fő mozgatórugóivá. A támogatások aránya a mezőgazdasági jövedelemben így az 1990-es 2,1%-ról 2008-ra 25,7%-ra emelkedett (Botella Rodríguez et al. 2017:80).

A spanyol mezőgazdaságban ezzel egyidőben – összhangban az általános európai tendenciákkal – jelentősen visszaesett az agrárnépesség aránya. Míg 1950-ben az aktív lakosság fele (több mint ötmillió fő) dolgozott a mezőgazdaságban, a 2010-es évek második felére ez az arány mindössze 4%-ra csökkent, jóllehet ez még mindig meghaladja a nyugat-európai átlagot (ibid.). A régiók között azonban nagy különbségeket figyelhetünk meg, hiszen míg a Baszkföldön, Katalóniában és Madridban ez az arány csak 1%, addig Extremadurában és Galíciában a 10%-ot is eléri. Ennek hátterében éghajlati és természeti adottságok, az eltérő szintű modernizáció, valamint a különböző jellegű gazdálkodási módok állnak (Botella Rodríguez et al. 2017:8.). A mezőgazdaságban foglalkoztatott

munkaerő igencsak előregedett: a dolgozók 40%-a 50 év feletti, a gazdaságok vezetőinek 59%-a pedig már az 55. életévét is betöltötte.

A gazdaságok többségében továbbra is a családon belüli munka dominál, ez adja a teljes elvégzett munkamennyiség 73%-át (Eurostat 2016 in Botella Rodríguez et al. 2017:81). A fiatal gazdák aránya rendkívül alacsony (4%), ráadásul e csoport mindössze a földterületek 6%-át birtokolja (INE 2015 in Botella Rodríguez et al. 2017:81). A mezőgazdasági bérek – különösen a 2006-2007-es időszakban – emelkedtek, és egyre nagyobb súllyal bírt az idénymunka, amely főképp a kilencvenes évektől gyorsuló szerkezetváltásnak, azaz a kis gazdaságok megszűnésének és a megmaradók mérete növekedésének következménye (Botella Rodríguez et al. 2017:81).

Az elemzett ország Európa legszárazabb és a sivatagosodásnak leginkább kitett államai közé tartozik. Miközben a mezőgazdaság jelentős földterületet foglal el, a megművelt talaj 40-50%-át közepes vagy magas szintű eróziós kockázat fenyegeti. A mezőgazdasági területek 60%-a saját tulajdonban áll, de az utóbbi évtizedekben nőtt a bérleti forma aránya is. A birtokosok döntő része időskorú, a nők pedig átlagosan a területek 23%-át birtokolják, bár egyes régiókban – például Galíciában – ez az arány magasabb.

A földárok 1994 és 2007 között emelkedtek, majd mérséklődtek, miközben a kisgazdaságok gyors ütemben tűnnek el. 1962-ben még közel 3 millió, 2013-ban viszont már csupán 965 ezer gazdaság működött (Botella Rodríguez et al. 2017:82). A birtokok koncentrációja erősödik, a birtokosok több mint kétharmadát a kis, 10 hektár alatti területen gazdálkodók adják, de ők csupán a földterület 10,5%-át használják, míg a birtokosok 5%-át adó nagyüzemi gazdaságok (100 hektár felett) művelik meg a mezőgazdaságba vont terület több mint felét. E nagygazdaságok leginkább Extremadura, Andalúzia, Salamanca és Kasztília-La Mancha tartományra jellemzőek (Botella Rodríguez et al. 2017:83).

Az 1960-as évektől kezdődően a spanyol mezőgazdaság gyors modernizáción ment keresztül, amelyet a gépesítés növekedése, a

műtrágyák és növényvédő szerek intenzívebb használata, valamint olyan technológiai újítások, mint az üvegházak, a csepegtető öntözés és a fejlett vetőmagok alkalmazásának elterjedése jellemzett. A termelés egyre inkább a köztes termékektől vált függővé, miközben a gépesítés sokszor meghaladta az üzemméret alapján egyébként szükséges szintet. Ennek oka a kevésbé fejlett szövetkezeti együttműködésben keresendő, melynek nyomán a családi gazdaságok szükségszerűen általában saját gépparkkal rendelkeztek (Botella Rodríguez et al. 2017:83).

Noha a koncentráció üteme elmarad az olyan országokétól, mint Hollandia vagy Dánia, a spanyol agrár-élelmiszeripari szövetkezetek mindezen hiányosságaik ellenére jelentős szereplői az uniós piacnak: 1,2 millió taggal rendelkeznek és a teljes spanyol mezőgazdasági össztermelés mintegy 60%-át adják (Arcas et al. 2016 in Botella Rodríguez et al. 2017:84). A műtrágyahasználat különösen az öntözött területeken nőtt, és a technológiai fejlődés új termesztési módszerek elterjedését is lehetővé tette. Spanyolország EU-csatlakozásával megnyitotta piacait, és mára az Unió vezető gyümölcs- és zöldségexportőre lett. Az ország termelésének közel fele exportra kerül, az export értéke pedig 2015-re rekordot döntött. Az export kiemelt termékei az üvegházi zöldségek, citrusfélék (Botella Rodríguez et al. 2017:84).

2. Környezeti kontextus

Spanyolország gyors modernizációja az elmúlt évtizedekben jelentős hatást gyakorolt a természeti erőforrások, különösen a víz, a talaj és a levegő állapotára, kezelésére. Mint azt korábban láthattuk, a 90-es évektől kezdve a KAP-reformok fokozatosan integrálták a környezetvédelmi szempontokat: egyrészt a támogatások feltételeként előírt kötelezettségeken („kondicionalitás”) keresztül, másrészt a tagállamok által önkéntesen választott, az ökológiai gazdálkodást, az integrált növényvédelmi rendszereket, a hagyományos legeltetést és a Natura 2000 területek jó gyakorlatait ösztönző agrár-környezetvédelmi intézkedések révén (Arregui 2022:255).

A víz a spanyol mezőgazdaság egyik kulcsfontosságú erőforrása, mivel, ahogy fent is írtuk, a teljes növénytermesztés több mint felét öntözéssel művelés adja. Az EU finanszírozásával végrehajtott beruházások révén a régi öntözőrendszereket hatékonyabb rendszerek váltották fel. A 2014-2020 közötti fejlesztési programok célja az öntözött területek 7,2%-ának korszerűsítése volt. A tápanyag-gazdálkodás, különösen a nitrátokkal kapcsolatos szabályozásnak történő megfelelés ugyanakkor továbbra is kihívást jelent. A nitrátkoncentráció számos területen nőtt, és 2021 végén az EU úgy ítélte meg, hogy több tartományban elégtelenek a spanyol hatóságok erőfeszítései. Mindez az ügy bírósági útra terelését eredményezte. A tápanyag-gazdálkodást a KAP mind szabályozási, mind pénzügyi oldalról igyekszik javítani (Arregui 2022:255-256).

Egy másik jelentős kihívás a mezőgazdasági tevékenységek és a biodiverzitás védelmének összehangolása. Spanyolország rendelkezik ugyanis az EU Natura 2000 hálózatának legnagyobb területi arányával (138 311 km², a teljes uniós Natura 2000 terület 17,6%-a). Az uniós jogszabályok és tervezési eszközök előírásai egyre inkább megkövetelik, hogy a KAP forrásait a spanyol hatóságok oly módon összpontosítsák a biodiverzitás és a környezeti értékek védelmére, hogy közben biztosítják a mezőgazdaság versenyképességét és a víz- és tápanyag-gazdálkodás hatékonyságát is. A cél egy olyan fenntartható mezőgazdasági modell kialakítása, amely egyszerre szolgálja a termelést, a környezetvédelmet és a vidéki térségek fejlődését is (Arregui 2022:256).

3. Jogszabályi környezet

Az uniós tagság alapvetően meghatározza Spanyolország agrár-környezetvédelmi intézkedéseit. Az EU tagállamainak KAP stratégiai tervei lehetővé teszi az egyes tagországok számára, hogy a végrehajtásban rugalmasan, de koherens módon, a helyi és vidéki adottságokhoz leginkább illeszkedő intézkedéseket válasszák. Az egyes spanyol tartományok mindezek ellenére saját hatáskörükben sokszor heterogén

módon alkalmazták az intézkedéseket, a programok végrehajtása pedig – különösen a 2000-2006 és 2007-2020 közötti időszakban – több esetben elégtelen volt (Oñate et al., 2023:4-5).

Spanyolország KAP Stratégiai Tervének célja *a mezőgazdaság, az élelmiszertermelés és a vidéki térségek fenntartható fejlődésének biztosítása a társadalom élelmezésbiztonságának garantálása érdekében, egy versenyképes ágazat és élő vidéki térség kialakítása révén* (Resumen PEPAC:8 in Muñoz Amor 2023:149). A 2023-2027-es KAP stratégiai tervben a környezeti célok – úgy, mint a biodiverzitás védelme, az agrárkörnyezetvédelmi gyakorlatok, a fenntartható trágyázás, a vizes élőhelyek és lápok védelme, valamint az ökológiai sokféleséget támogató intézkedések – még hangsúlyosabbak. 2024-től mindezekon felül megjelent a társadalmi kondicionalitás, vagyis a munkavállalók biztonságára és egészségére vonatkozó előírások alkalmazása is (Oñate et al. 2023:5).

A 2020 utáni időszakra összeállított KAP Stratégiai Tervbe Spanyolország olyan, a kötelező környezetvédelmi előírásokon túlmutató agrár-környezetvédelmi programokat választott, amelyek igazodnak az ország sajátosságaihoz, és két fő tematikus célkitűzéshez kapcsolódnak: 1. „alacsony szénkibocsátású mezőgazdaság”, melyet talajminőség-javítást, erózió- és sivatagosodáscsökkentést, valamint szénmegkötést támogató gyakorlatok²⁰⁷ révén, valamint 2. „ökológiai szemléletű mezőgazdaság”, melyet biodiverzitásnövelő és erőforrás-minőség megtartó intézkedések²⁰⁸ révén kíván megvalósítani. Ezek a gyakorlatok valamennyi művelési ágra kiterjednek, de egyazon hektárra csak egy gyakorlat alkalmazandó, és ennek feltétele, hogy a gazdaság szerepeljen a mezőgazdasági vagy állattartó üzemek hivatalos nyilvántartásában²⁰⁹ (Muñoz Amor 2023:150).

²⁰⁷ extenzív legelőgazdálkodás, direktvetés, spontán vagy vetéssel történő növényi talajtakarás, illetve nem élő (inert) fedőréteg

²⁰⁸ biodiverzitási szigetek, erőforrás javító növényekből álló vetésforgó, és vízszint-szabályozás

²⁰⁹ Registro de Explotaciones Agrarias vagy Registro General de Explotaciones Ganaderas

A kondicionalitás a KAP-támogatásokhoz kapcsolódó, kötelező minimum környezeti, éghajlati, közegészségügyi, növényvédelmi és állatjóléti előírásokat jelenti, amelyeket minden kedvezményezettnek teljesítenie kell. A 2020 utáni spanyol KAP Stratégiai Terv alapján ez 11 db Kötelező Jogszabályi Előírás (RLG²¹⁰) – vagyis uniós jogszabályokhoz kötött követelmény – és 10 db Jó Mezőgazdasági és Környezeti Feltétel (BCAM²¹¹) teljesítését foglalja magában, melyek együttes betartása biztosítja a kondicionalitásnak történő megfelelést. A korábbi „zöldítésből”²¹² további elemek kerültek át, így nőtt a követelmények szintje. A vízvédelmi keretirányelv (RLG 1) és a peszticidek fenntartható használatáról szóló irányelv (RLG 8) immár részét képezi a kondicionalitásnak, míg a BCAM követelmények köre bővült a vizes élőhelyek és lápok védelmével (BCAM 2), valamint a fenntartható trágyázással (BCAM 10) (Oñate et al. 2023:5). A szabályok megsértése a támogatások csökkentését vagy akár teljes megvonását is eredményezheti, mivel a rendszer célja a jogszabályoknak való megfelelés ösztönzése.

A KAP Stratégiai Terven kívül a 7/2021-es Éghajlatváltozási és Energiaátmeneti Törvény²¹³ több cikkelye is érinti az agrár-környezetvédelmet, jöllehet az elsősorban a hatóságokra ró kötelezettségeket. A 22-25. cikkek előírják, hogy a klímaváltozás szempontjait be kell építeni az élelmiszer-biztonsági és élelmézőspolitikába, a közegészségügybe, a biodiverzitás-védelembe, valamint a vidéki térségek – ideértve a mezőgazdasági, erdészeti és megújulóenergia-politikákat – fejlesztésébe, amelyeket programok és tervek formájában az állami szervezeteknek kell megvalósítaniuk. A 26. cikk kifejezetten az agrár- és erdészeti ágazattal kapcsolatos feladatokat sorolja fel, így a szénmegkötők feltérképezésének és növelésének előmozdítását, a földtulajdonosok ösztönzését a CO₂-megkötés fokozására, valamint a biomassa és más ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartható használatának támogatását (Muñoz Amor 2023:152-153).

²¹⁰ *Requisitos Legales de Gestión*

²¹¹ *Buenas Condiciones Agrarias y Medioambientales*

²¹² *greening*

²¹³ *Ley 7/2021, de 20 de mayo, de cambio climático y transición energética*

A szakirodalom szerint mindazonáltal a 7/2021-es törvény rendelkezéseinek túlnyomó része a kormányzatok és közigazgatások jövőbeli intézkedéseit írja elő, így hatékonysága erősen függ attól, hogy az ezek alapján kidolgozott tervek, stratégiák és intézkedések végül miként kerülnek megvalósításra (Muñoz Amor 2023:153). A törvény hosszú, politikai vitákkal kísért előkészítési folyamat révén született, melynek nyomán az egyszerre rendkívül heterogén és ambiciózus, sok területre kiterjedő, ugyanakkor kis kötelező erővel bíró szabályozás lett. A jogszabály széles körben jogi kötőerővel nem bíró, ún. *soft law* eszközöket – például programokat, stratégiákat, pénzügyi és adózási ösztönzőket – alkalmaz, és magára a mezőgazdasági ágazatra vonatkozóan csak kevés konkrét előírást tartalmaz (Muñoz Amor 2023:154-155).

A 1336/2011-es királyi rendelet vezette be országos szinten a mezőgazdasági – pontosabban az agrárszektor – multifunkcionalitásának fogalmát, ezzel előkészítve a galíciai föld-helyreállítási törvény megalkotását. A rendelet indokolása kiemeli, hogy a mezőgazdasági tevékenységeket a lehető legszélesebb értelemben kell felfogni. E tevékenységek ugyanis pozitív externáliák révén gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból is javítják a vidéki térségek helyzetét, valamint hozzájárulnak a vidék elnéptelenedésének megfékezéséhez. A rendelet rögzíti a területi megközelítés elvét, mely szerint a mezőgazdaságot a térség egészének részeként kell kezelni, mert csak így biztosítható a természeti erőforrások megőrzése, az állatjóllét, a kulturális és épített örökség védelme, a munkahelyteremtés és a vidéki életfeltételek javítása. A fentiek alapján a rendeletben megjelenő ún. térségi szerződés célja, hogy a gazdaságokat olyan tevékenységek felé irányítsa, amelyek a közérdek számára előnyösek, és előmozdítják a vidéki térségek fenntartható fejlődését, hiszen végsősoron ez az agrárszektor multifunkcionalitásának legfőbb célja (Muñoz Amor 2023:163-164).

A galíciai mezőgazdasági földek helyreállításáról szóló 2021. évi 11. törvény abból indul ki, hogy az agrártevékenység multifunkcionális, hiszen egyszerre járul hozzá az élelmiszerbiztonsághoz, a vidéki gazdaság megerősítéséhez és a környezetvédelmi célok – így a klímaváltozáshoz

való alkalmazkodás és a talajok, tájak megőrzése – eléréséhez. A jogszabály célja a használaton kívüli vagy elhagyott földek újbóli hasznosítása, valamint egy olyan területrendezési keret létrehozása, amely valódi útmutatást ad a gazdálkodóknak a fenntartható, ellenálló és versenyképes termelés mikéntjét illetően (Muñoz Amor 2023:164-165).

A törvény preambuluma összekapcsolja a galíciai vidéki térségek problémáit az európai „Termőföldről az asztalig” stratégiával. Kiemeli a termőföld szerepét az élelmiszer-termelésben és a klímavédelemben. Négy átfogó prioritást határoz meg: a vidéki gazdaság élénkítését, a klímaváltozás hatásainak mérséklését és a tűz megelőzést, az élelmiszerbiztonság megerősítését a termőföldek védelmén keresztül, valamint egy ellenálló, fenntartható mezőgazdaságra és erdészetre épülő tájrendezést (Muñoz Amor 2023:165-167).

A törvény „eszköztára” több innovatív megoldást kezdeményez: a mezőgazdasági és az erdőgazdálkodásban hasznosított területek katalógusát és a használati térképet mint tervezési eszközt, az ún. Galíciai Földbankot²¹⁴, amely közvetít a tulajdonosok és a földet művelni kívánók között, az ún. erdőgazdálkodási poligonokat az elhagyott területek közös és rendezett újbóli hasznosítására, valamint a közös földhasználati és gazdálkodási csoportokat, amelyek lehetővé teszik a fenntartható, összehangolt földhasználatot (Muñoz Amor 2023:168-177).

Függelék 9. – Esettanulmány: Argentína agrár-környezetvédelmi intézkedései

1. Helyzetkép

Az argentin gazdaság kialakulása és fejlődése kezdettől fogva szorosan összefonódott a vidéki termeléssel, melyet alapvetően mindig is a nagyvárosok nyersanyag és területigénye befolyásolt (Carrasco et al. 2012:8). Argentínában az őshonos népek a mezőgazdaság terén a

²¹⁴ *Banco de tierras de Galicia*

legnagyobb fejlődést az északnyugati területeken (Catamarca, La Rioja, Jujuy, Tucumán, Salta, Santiago del Estero és a Córdoba környéki hegyvidék) és Cuyo térségében (San Juan és Mendoza, San Luis) érték el. A prekoloniális időszakban ugyanis ezek a hegyvidéki területek voltak a legsűrűbben lakottak, és itt kezdetben virágzott az inka kultúrához kapcsolódó mezőgazdaság. A spanyol hódítás után azonban ezek a régiók súlyosan szétzilálódtak, elszegényedtek és túllegeltetés is sújtotta őket (Gallopín 2004:15). A pampák gyarmatosítása a tengeri és folyami útvonalakhoz közel eső természeti erőforrások kiaknázásával kezdődött, mivel a nagy távolságok és a magas szállítási költségek miatt a belső területek erőforrásainak hasznosítása nem volt lehetséges. A gyarmatok igazgatására vonatkozó spanyol jogszabályok Argentína területén is egy, a nagybirtokosok érdekeit szolgáló földelosztási rendszert hoztak létre. A földbirtok kevés birtokos kezében összpontosult, így hatalmas nagybirtokok jöttek létre (Carrasco et al. 2012:8).

A XVIII. század közepén jelent meg a szalámigyártás, ezáltal a szarvasmarha hasznosítása már nem korlátozódott csupán a bőrre, a faggyúra és a zsírra, hanem a húselőállítás is jelentőssé vált. Míg a pampán a gabona-termesztés és a szarvasmarha-tenyésztés eddig elsősorban az önellátást, a szűk helyi piacokat szolgálta, az új iparág megjelenése révén az állattenyésztés kilépett a korábbi lokális keretből.

A 19. században a Buenos Aires kikötője köré szerveződő gazdaság vált meghatározóvá, amely a szabadon legelő szarvasmarhára épülő, majd a hűtési technológia fejlődésével a nemzetközi piacokra kilépő húsexportra támaszkodott (Gallopín 2004:16). A pampán kívüli területeken ezzel szemben alapvetően önellátó gazdaságok alakultak ki, amelyek többlettermelésüket Felső-Peruban és Buenos Airesben értékesítették. A mezőgazdaság Északnyugaton, Tucumán központtal egyre diverzifikáltabbá vált, és a cukornád-termesztés mellett megjelent a kukorica-, a búza- és a gyapottermesztés, valamint az állattartás is (Carrasco et al. 2012:8). Cuyo környékén a fő tevékenység a szőlő- és gyümölcs-termesztés lett, de a völgyekben idővel a búzatermesztés, továbbá a szarvasmarha-, juh- és lótenyésztés is megjelent. Több régió

helyi, specializált gazdasága – például a cukornád-termesztés Tucumánban vagy a korai kézműves-ipari központok Córdobában – máig fennmaradtak, noha sok helyen az ökológiai adottságok nem voltak ideálisnak mondhatóak, ez pedig alacsony hozamokhoz és sérülékeny gazdasági struktúrához vezetett (Gallopín 2004:16).

A XIX. század végén, a főként angol tőkéből létrejött hűtőházak megjelenésével, a hús tartósítási rendszerének átalakulása révén a külkereskedelem növekedésnek indult. Az export a Río de la Plata térségéből indult ki, míg a vidéki gazdaságok alapvetően továbbra is önellátásra rendezkedtek be. Az elsősorban mezőgazdasági nyersanyagokat szolgáltató argentin gazdaság csakhamar a nyersanyagokat termelő és exportáló, késztermékeket importáló periférikus országok csoportjába került (Carrasco et al. 2012:10). A brit tőke beáramlása és a hűtőházak megjelenése révén Argentína mindazonáltal a '30-40-es évekre a világ három legnagyobb élelmiszerexportőre közé került (Gallopín 2004:16).

Idővel a pampa természetes legelői már nem bizonyultak elég táplálónak az állattartás számára, ezért lucernásokat kellett telepíteni. A földműveléshez szükséges szakértelemmel bíró munkaerő iránti igény hatalmas bevándorlást indított el külföldről, de a földosztás ígéletén túlmutató, igazi, központilag meghatározott betelepítési program nem létezett. A legjobb földeket nagybirtokosok tulajdonolták, emiatt a bevándorlók többnyire csak bizonytalan bérleti rendszerben dolgozhattak. Mindez a földbirtokos elit gazdasági és politikai hatalmát és a bevándorlók létbizonytalanságát növelte tovább. Ez a kiszámíthatatlan földhasználat maradt meghatározó a 20. század első évtizedeiben is, és bár a családi bérlet a gabonatermesztés terjedését segítette elő, a földhasználat továbbra is az állattenyésztésnek volt alárendelve (Carrasco et al. 2012:11).

Mindez a gazdasági növekedés törekenységét és nagy társadalmi egyenlőtlenségeket eredményezett (Llovet 1988 in ibid.). A brit tőkéből épült vasút jóllehet csökkentette a szállítási költségeket és erősítette a pampa mezőgazdaságát, előnyei egyenlőtlenül oszlottak meg: a belső

régiókat Buenos Airesszel kötötte össze, de a régiók közötti kapcsolatokat alig javította (Carrasco et al. 2012:11). Ez a Buenos Aires központú, agrárexport helyi monokultúrára támaszkodott, és Chacóban az erdőgazdálkodást és gyapottermesztést, Cuyóban a bortermelést, Misionesben a yerba mate-, Tucumánban és Saltában a cukornád-, a Río Negro völgyében pedig a gyümölcstermesztést ösztönözte (Carrasco et al. 2012:12).

A '40-es évek végén Perón politikája védte a bérlőket és támogatta a földtulajdonhoz jutást, az Argentin Promóciós és Kereskedelmi Intézet²¹⁵ pedig a külkereskedelem állami ellenőrzésével próbálta védeni a hazai termelést. Ennek köszönhetően megerősödött a kis- és középbirtokosi réteg (Carrasco et al. 2012:13). Az 1950-es évek második felétől az iparosodás új lendületet kapott, megjelentek a nagy külföldi gépipari beruházások, létrejött az argentin Nemzeti Mezőgazdasági Technológiai Intézet (INTA), elterjedtek a hibrid vetőmagok, és jelentősen fejlődött az ipar – különösen az autó- és gépgyártás –, miközben az Egyesült Államok fokozatosan átvette Nagy-Britannia világpolitikai szerepét. Az agrárszektor és külkereskedelmi pozícióinak megerősödése révén Argentína – Kanadához és Ausztráliához hasonlóan – újból a világ marhahús-, gabona- és napraforgópiacainak meghatározó beszállítójává vált (Carrasco et al. 2012:14).

A '70-es évektől kibontakozó argentin agrár-ipari modell lényegében a 19. századi kapitalista szerkezet folytatásának tekinthető. Erősítette a földtulajdon és a jövedelem koncentrációját, a regionális egyenlőtlenségeket és folytatta a vidéki-öslakos közösségek kiszorítását. A 90-es évektől a vetésforgót állandó művelés váltotta fel, ami gyors talajromláshoz, termékenységszűküléshez és a kis-közepes gazdaságok sérülékenységének növekedéséhez vezetett (Gallopín 2004:18).

A biotechnológiai forradalom – a génmódosított szójafajták, a gyomirtók és a műtrágyák megjelenése – csakhamar multinacionális cégek és nagy élelmiszeripari vállalatok kezébe koncentrált a haszon nagy

²¹⁵ Instituto Argentino para la Promoción y el Intercambio

részt, miközben súlyos talajpusztulást okozott az évenkénti kétszeri vetés és a folyamatos talajművelés (Carrasco et al. 2012:14). A magas nyereséggel kecsegtető szója kiszorította a korábbi haszonnövényeket és az állattenyésztést is. A korábbi, extenzív állattartást hízalótelepek, nagyüzemi rendszer váltotta fel, ami komoly környezeti terheléssel járt.

A szójaexport rohamos növekedése a földtulajdon drasztikus koncentrációjához vezetett. 1988 és 2002 között a 200 hektár alatti kis- és közepes gazdaságok nagy része eltűnt, és mindössze a gazdák 6%-a kezében összpontosult a termelés több, mint fele (Carrasco et al. 2012:16). Az ágazat erősen exportorientálttá vált, a feldolgozott szójatermékek (olaj, liszt, biodízel) piacát pedig néhány nagyvállalat uralta. Mindeközben a környezeti terhelés tovább mélyült (Carrasco et al. 2012:17).

A 21. század elején az ország agrártermelése gyorsan növekedett, különösen a szója-, búza-, olajosmagok termesztése fokozódott, mely kiegészült a bányászat és halászat erősödésével, mindegyikben jelentős nemzetközi vállalati részvétellel. Argentína a világ első GMO-t alkalmazó országai közé került, ami különösen fontossá tette a környezeti és egészségügyi hatások folyamatos monitorozását (Gallopín 2004:18-19).

2. Környezeti kontextus

A kutatók az 1990-es évektől kezdve vizsgálták a táj átalakulásának és a szójamonokultúra terjedésének a kártevők és természetes ellenségeik ökológiájára kifejtett hatásait. A hetvenes évektől növekvő monokultúra a táj jelentős leegyszerűsödését és sok növényevő rovar – főként pillangók és poloskák – elszaporodását eredményezte. A kutatók ugyanakkor igazolták, hogy a szójaföldeket a fenti rovarok egy sor természetes ellensége – parazitoidok és ragadozó ízeltlábúak – is elkezdte benépesíteni, ez pedig sok esetben hatékonyan csökkentette a kártevők számát. A vegyszerhasználat biológiai védekezéssel vagy integrált növényvédelemmel ekkor még jelentősen csökkenthető lett volna (Carrasco et al. 2012:25-26).

A helyzet azonban 1996 után radikálisan megváltozott, ekkor ugyanis engedélyezték a glifozát-toleráns génmódosított szója termesztését. A GM-szója, a totális gyomirtás és a vetésforgó elhagyása óriási, monokultúras gazdaságok kilakulását eredményezte, miközben a glifozát és más rovarölők (pl. endoszulfán) tömeges alkalmazása csökkentette a kártevők természetes ellenségeinek élőhelyeit és túlélési esélyeit. A parazitoidfajok száma drasztikusan visszaesett, és ez rontotta a kártevők elleni természetes védekezés hatékonyságát. A monokultúra és az intenzív vegyszerhasználat súlyos ökológiai zavarokat idézett elő (Carrasco et al. 2012:26-27).

A növényvédő szerek túlzott használata mindezeken túlmenően új problémákat is szült: egyre több kártevő és gyomnövény rezisztensé vált a gyomirtókkal szemben, és korábban jelentéktelen fajok – mint az atkák, tripszek és molytetvek – egyre nagyobb számban jelentek meg kártevőkként. Miközben a szója a gazdaság egyik fő pillérévé vált, a termesztéshez kapcsolódó vegyszerhasználat drámai mértékeket öltött. Mindez egy negatív spirált hozott létre: a természetes védekezés visszaszorulása miatt egyre több vegyszerre volt szükség, ami tovább rombolta a védekezéshez szükséges természetes ökoszisztéma szolgáltatásokat és csökkentette a mezőgazdaság fenntarthatóságát (Carrasco et al. 2012:28-29).

A fentiek mellett a szójatermesztés gyors terjeszkedése abból a szempontból is problematikus volt, hogy az – különösen az alacsony lejtésű és elegendő csapadékú területeken – jelentős őserdőirtással járt. A '90-es évektől kezdve az ország történetének egyik legnagyobb tájatalakítása zajlott, amelynek során a mezőgazdasági területek – főként a szójaültetvények – térnyerése példátlan ütemű erdőpusztulást okozott. A FAO szerint Argentína éves erdőirtási rátája (0,8%), kétszerese az Amazonas-medencében tapasztaltaknak. Különösen aggasztó méreteket öltött e jelenség Córdoba tartományban (2,93%), ami 1970 és 2000 között több mint egymillió hektár erdő eltűnését eredményezte. Bár a civil és a tudományos szervezetek az őshonos erdők szigorúbb védelmét szorgalmazták, az agrárérdekek erős nyomására a végül elfogadott

tartományi törvény Córdobaban jelentősen csökkentette a védett területek kiterjedését, és ráadásul olyan tevékenységeket is engedélyezett, amelyek még tovább veszélyeztetik az amúgy is sérülékeny ökoszisztémát (Carrasco et al. 2012:28-30).

A monokultúras szójatermesztés országos térnyerése tehát nagyarányú erdőirtással, az élőhelyek elvesztésével, a táj és a fajok sokféleségének csökkenésével, valamint az ökológiai hálózatok felbomlásával járt. A természetes élőhelyek feldarabolódása kiváltképp az olyan, nagy területigényű állatfajokat (emlősök, madarak) veszélyezteti, amelyek életciklusuk során változatos környezetben mozognak. A növényzet kiirtása uniformizálja a tájat, és megszünteti azokat a növényfajokat, amelyek amúgy fontos szerepet játszanának az ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartásában – például a tápanyagciklusban, a kártevők természetes szabályozásában és a talaj egészségének megőrzésében.

A biodiverzitás csökkenése nyomán számos, csak nagy anyagi és környezeti költséggel prótolható ökoszisztéma szolgáltatás elveszett. A természet sokféleségének megőrzése nemcsak a védett területeken, hanem valamennyi gazdálkodási rendszerben alapvető fontosságú lenne (Carrasco et al. 2012:30-31). A természetes gyepek esetében a túllegeltetés, az erdőirtás, a tüzek és az elhibázott mezőgazdasági gyakorlatok okán ugyancsak súlyos degradáció tapasztalható. A növényzet degradációja a legértékesebb fűfajok eltűnésével kezdődik, majd a gyengébb minőségű őshonos fajok terjedésével, a talaj pusztulásával és végül értéktelen, invazív fajok megjelenésével folytatódik (Gallopín 2004:23).

Argentínában nagy kiterjedésű, mezőgazdasági szempontból értékes területek termőképességét csökkenti a talajdegradáció, az erózió, a túlzott művelés, a szervesanyag-hiány és a helytelen gazdálkodás. Az erózió következtében megnövekedett felszíni lefolyás a mélyebben fekvő vidékeken árvizeket, vízminőség-romlást és üledékfelhalmozódást okoz. A helyzetet a szélsőséges éghajlati jelenségek – időszakos, súlyos aszályok

és hirtelen lehulló nagy mennyiségű csapadék – tovább rontják, elősegítve a szélrózsiót és a talajok szikesedését. E probléma különösen az öntözéses gazdálkodást folytató régiókban szembeötlő, ahol a rossz vízelvezetés miatt egyes területeken már a földek több mint 60%-a sóval terhelt (Gallopín 2004:22-23).

Bár Argentína – a jó minőségű termőföldek rendelkezésre állása, az alacsony népsűrűség és az intenzív termelés kialakításának lehetősége miatt – más latin-amerikai országokhoz képest sokkal kedvezőbb helyzetben van, a mezőgazdasági termelés expanziója komoly problémát jelent. Sok területet a talaj kimerítése után egész egyszerűen magára hagynak. A leginkább veszélyeztetett térségek a délkeleti és északnyugati szubtrópusi erdők, Corrientes és Entre Ríos tartományok időszakosan elöntött területei, Chaco és Formosa tartományok nyugati félszáraz területei, valamint a patagóniai hegyoldalak (Gallopín 2004:27).

Az utóbbi évtizedekben a magas fekvésű vízgyűjtőterületek növényzetének folyamatos átalakítása és az erdőhatár gyors visszahúzódása – súlyos talajeróziót, a víztározók feltöltődését és heves áradásokat okozva – jelentősen csökkentette sok vízgyűjtőterület önszabályozó kapacitását. A gyakori árvizek a közlekedési, energetikai és öntözési infrastruktúrában, valamint a mezőgazdasági termelésben és a lakosság körében is jelentős károkat okoznak.

A Rio de la Plata vízgyűjtőjének argentin szakasza különösen sebezhető, mivel a folyó felsőbb vízgyűjtő területei Brazília, Paraguay és Bolívia részei, és itt igencsak gyors, komoly vízszint-ingadozásokkal járó ökológiai változások zajlanak. A Rio de la Plata rendszerébe tartozó mocsaras, időszakosan elöntött területek lecsapolására tett kísérletek is e területek gyors degradációjához vezettek. Végül, de nem utolsó sorban, a nagyvárosi, ipari és intenzív mezőgazdasági művelésbe vont területeken, valamint a bányászat és olajkitermelés által érintett területeken a felszín alatti vízkészletek fizikai-kémiai és biológiai tulajdonságai is folyamatosan romlanak (nitrátok, vegyi anyagok, sótartalom),

veszélyeztetve azok emberi fogyaszthatóságát és mezőgazdasági hasznosíthatóságát (Gallopín 2004:28).

3. Jogszabályi környezet és intézményi háttér

Az argentin agrárszektor érintő jogi és intézményi környezet jelentős kihívásokkal küzd. A nemzeti és tartományi szabályozások sokfélék és célrendszerük következetlenségeket mutat. Az agráriumot számos, kereskedelemhez, adózáshoz, egészségügyi előírásokhoz, szerződéses kapcsolatokhoz és modern agrár-környezetvédelmi kihívásokhoz kapcsolódó nemzeti és tartományi jogszabály szabályozza. Argentína kivételes természeti adottságokkal rendelkezik, ami szinte valamennyi kívánt agrártermék előállítását lehetővé teszi, de az állam képtelen az agrár-, és élelmiszeripari szereplők számára tartósan stabil versenyelőnyöket, jogbiztonságot és kiszámítható hosszútávú befektetési feltételeket teremteni. A fenntartható nemzetközi piaci jelenlét és a magasabb hozzáadott érték elérése érdekében azonban elengedhetetlen lenne egy, az agrárszektor fejlődését ösztönző, az ország átfogó társadalmi-gazdasági fejlődéséhez hozzájáruló hosszútávú, következetes politikai, gazdasági és társadalmi stratégia kialakítása (Acuña 2023:410.).

Az argentin agrár-környezetvédelmet meghatározó főbb jogszabályok:

- A 22428-as talajvédelmi törvény²¹⁶, mely ugyan már több mint három évtizede hatályos, és célja a talajok termőképességének megőrzése és helyreállítása köz- és magánjellegű intézkedésekkel, a '90-es évek állami reformjai óta a finanszírozás megszűnése miatt gyakorlatilag hatástalan. Bár a legtöbb tartomány csatlakozott hozzá, a szükséges tartományi ösztönzők hiányoznak, így az elérni kívánt hatásokat nem biztosítja. A törvény ráadásul frissítésre szorulna, hiszen azt időközben igencsak meghaladta a tudományos-technológiai fejlődés és érvényre juttatásához szükség lenne egy új, jogszabályban rögzített (például az agrárexport-

²¹⁶ Ley N.º 22.428 – Fomento a la Conservación de los Suelos

vámok egy részének célzott felhasználásával megvalósuló) finanszírozási rendszer létrehozására is. Ha ez megtörténne, akkor hatékony keretet biztosíthatna a köz- és magánszféra együttműködéséhez. Egyes jogszabályi javaslatok a talajvédelemmel kapcsolatos szabályokat is az alapvető környezetvédelmi normák közé emelnék, ám ennek hatásossága vitatható lenne, hiszen az alapvető környezetvédelmi normák Argentínában csak az általános alapelveket rögzítik, és ezek már most is meghatároznak bizonyos minimum irányelveket e területen. Ha a talajvédelem, olyan intézmények bevonásával, mint az INTA és a tartományi szakmai szervezetek, megfelelő finanszírozást kapna, úgy a jogszabály alapvetően már most, eredeti formájában is alkalmas lenne legalább a modern talajtérképezés és kutatás feltételeinek rögzítésére (Acuña 2023:411).

- A 25688-as vízgazdálkodási törvény²¹⁷ lefekteti a vizek megőrzésére és ésszerű használatára vonatkozó környezeti minimumkövetelményeket. Ezek kiterjednek valamennyi felszíni, felszín alatti és mesterséges vízre, miközben a mezőgazdasági és egyéb vízhasználat szabályozására a tartományok is alkothatnak saját törvényeket, működtethetnek hatóságokat is. Bár az országos törvény helyesen a vízgyűjtőket tekinti alapegységnek, a jogszabály gyakorlati alkalmazása nehézkes, mivel a vízgyűjtők sokszor több, eltérő szabályozási és igazgatási elveket követő tartományon haladnak át. A koordináció hiányosságai miatt a vízhez kapcsolódó országos és tartományi döntéseket, különösen vízhiány vagy túlcsapadék esetén, a Szövetségi Vízügyi Tanács²¹⁸ sem képes megfelelőképpen összehangolni (Acuña 2023:411-412).
- A 27279/2016. számú, minimális környezetvédelmi előírásokat rögzítő törvény²¹⁹ szabályozza Argentínában a növényvédő szerek

²¹⁷ Ley N.º 25.688 – Régimen de Gestión Ambiental de Aguas.

²¹⁸ Consejo Hídrico Federal

²¹⁹ Ley N.º 27.279 – Presupuestos Mínimos de Protección Ambiental para la Gestión de los Envases Vacíos de Fitosanitarios

alkalmazását. Az országban jelentős konfliktusok alakultak ki a földi és légi permetezés szabályozása körül, mivel a védőtávolságokat a városkörnyéki térségekben a tartományi jogszabályok, önkormányzati rendeletek és bírósági döntések gyakran egymásnak ellentmondóan, sokszor szakmai megalapozottság nélkül, közösségi percepciókra építve határozzák meg. A tartományok hatáskörét sok esetben különböző tiltások és korlátozások írják felül, eltérő “védelmi zónákat” létrehozva, noha a tényleges kockázat főként a helytelen permetezési gyakorlatból ered.

- Az argentin nemzeti és tartományi agrár-vészhelyzeti törvények a gazdálkodók számára elvileg segítséget nyújtanának – például adókedvezmények, adóhalasztások, végrehajtások felfüggesztése vagy kedvezményes hitelek formájában –, ám ezek a támogatások többnyire csupán jelképesek, mert a bürokratikus eljárások és a lassú ügyintézés miatt azok nem érhetőek el a kellő időben. E vészhelyzeti rendszerek így a gyakorlatban szinte teljesen működésképtelenné váltak.
- A vidéki bérleti és részesművelési jogviszonyokat szabályozó 1948. évi 13.246-os törvény²²⁰ a földtulajdonos és a termelő közti használati szerződések formáit rögzíti. A törvényben foglalt formákon felül később ugyanakkor számos új, jogilag nem szabályozott, de az adóhatóság által elismert szerződéstípus is elterjedt. A pampán a megművelt területek 40-60%-ára ilyen, legtöbbször rövid, egyéves időtartamú szerződések vonatkoznak. Pusztán szakmai szempontból nézve mindez kedvezőtlen, mert akadályozza az egy éven túlnyúló talajmegőrző gyakorlatokat, például a vetésforgót vagy a megfelelő tápanyagutánpótlást. A rövidtávú szerződések rendszere tehát végső soron a talajállapot romlásához vezethet, így a fenntartható gazdálkodás érdekében indokolt lenne visszaállítani a hosszabb – legalább ötéves – minimális időtartamot, illetve ösztönzőkkel támogatni a tartós

²²⁰ Ley N.º 13.246 – Arrendamientos y Aparcerías Rurales

szerződéseket és talajhasználati-tervek alkalmazását. Uruguayban például a bérleti viszonyokra is kötelezően kiterjednek a közérdekű talajvédelmi előírások (Acuña 2023:415-416).

A szövetségi tanácsok²²¹ első formái az 1950-es évekre nyúlnak vissza. Létrehozásuk célja a központi állam és a tartományok közötti kormányzati együttműködés megszervezése volt különféle szakterületeken. 1990-ben a 23.843-as törvény²²² hozta létre a Szövetségi Agrártanácsot (CFA²²³), majd 2008-ban a 26.438-as törvény²²⁴ létrehozta a Szövetségi Vízügyi Tanácsot (CO.HI.FE²²⁵). A Szövetségi Környezetvédelmi Tanács (COFEMA²²⁶) egy Szövetségi Megállapodással²²⁷ jött létre, saját Alapító Okiratában²²⁸ szabályozva működését. A Tanács közvetlen előzményének az 1993-as Szövetségi Környezetvédelmi Paktum²²⁹ tekinthető, amelyre az 1992. június 3-14. között Rio de Janeiróban megtartott ENSZ Környezet és Fejlődés Konferencia nemzetközi környezetvédelmi akcióterve (Agenda 21) is hatással volt.

Továbbra is várat magára azonban e Szövetségi Tanácsok funkcionális megerősítése, hogy azok ne csupán tanácsadó vagy konzultatív szerepet töltsenek be, hanem tényleges jogkörökkel is rendelkezzenek. Egy lehetséges megoldás egy Szövetségi Agrár-környezetvédelmi Bizottság²³⁰ létrehozása lenne, amely a COFEMA, a CO.HI.FE és a CFA együttműködésére épülhetne (Acuña 2023:416-417).

²²¹ *Consejos Federales*

²²² *Ley N.º 23.843 – Creación del Consejo Federal Agropecuario*

²²³ *Consejo Federal Agropecuario*

²²⁴ *Ley N.º 26.438 – Ratificación del Acta Constitutiva del Consejo Hídrico Federal*

²²⁵ *Consejo Hídrico Federal*

²²⁶ *Consejo Federal de Medio Ambiente*

²²⁷ *Acuerdo Federal*

²²⁸ *Acta Constitutiva*

²²⁹ *Pacto Federal Ambiental*

²³⁰ *Comisión Federal Agroambiental*

1. Helyzetkép

Kolumbia az egyetlen dél-amerikai ország, amely az Atlanti- és a Csendes-óceánnal is határos, területe 1,1 millió km², jelentős mezőgazdasági művelésre alkalmas földállománnyal és édesvízkészlettel, rendkívüli biodiverzitással, ásványi és fosszilis erőforrásokkal.

A mezőgazdaság Kolumbiában továbbra is kulcsfontosságú ágazat. 2023-ban a foglalkoztatottság 14,4%-át és a GDP 8,7%-át adta, miközben a földtulajdon erős kettősséget mutat, egyszerre vannak jelen a hagyományos önellátó farmok, és a nagyüzemi gazdaságok. Az agrárium és az élelmiszeripar jelentős szerepet játszanak a külkereskedelemben is, 2023-ban az export közel egyötödét (19,9%) adták (OECD 2025:266). Az ország GDP-je 2024-ben 1,8%-kal nőtt, a foglalkoztatás szintje azonban a pandémia utáni fellendülést követően 2024-ben ismét romlott, a munkanélküliségi ráta így 11,1%-ra rúgott, miközben az infláció 6,61%-ra mérséklődött (OECD 2025:267). Kolumbia továbbra is nettó exportőr az agrár- és élelmiszeripari termékek terén, 2023-ban 750 millió USD értékű külkereskedelmi többletet ért el. Az élelmiszer-export 58%-a végső fogyasztásra kerül, 42%-a pedig feldolgozóipari alapanyagként szolgál. Az import döntő része (67%) ezzel szemben köztes termék, amely aztán belföldön feldolgozásra kerül (OECD 2025:268).

Az ország gazdasági növekedésében meghatározó szerepet játszott a mezőgazdaság. A szektor az 1960-as évektől kezdődően ugyanis gyors bővülésnek indult, amit az állami ösztönzők, a gépesítés, a modern inputanyagok használata és az importtal szembeni védelem tovább erősítettek. Az '70-es, '80-as években a kávé világpiaci árának többszöri emelkedése nyomán növekedett az ország gazdasága. Az 1990-es évek elején a kereskedelem liberalizációja, a piacok megnyitása okán csökkent az állami szerepvállalás, ám a kialakult helyzethez a termelők nem alkalmazkodtak megfelelő gyorsasággal, ami válságot idézett elő. A kormány a kilencvenes évek végén a fentiek hatására új jövedelemvédelmi és stabilizáló eszközöket (árfolyosók, árstabilizációs alapok)

vezetett be. A kormány, a paramilitáris szervezetek és a gerilla csoportok közötti 2016-os békemegállapodás utat nyitott egy hosszútávú, a föld- és vízhasználat szabályozására, a termelékenység fokozására, az infrastruktúra javítására és intézményi reformokra összpontosító vidékfejlesztési vízió megvalósítása előtt. A fentiek nyomán 2022 óta a hangsúly egyre inkább a földreformra, a fenntartható termelésre és a vidéki szolgáltatások fejlesztésére helyeződött (OECD 2025:271).

2. Környezeti kontextus

Kolumbiában a mezőgazdaság számít a fő vízfelhasználónak. Az ágazat 2023-ban a teljes vízfelhasználás 59,4%-áért volt felelős, ami igencsak meghaladja az OECD 49,5%-os átlagát. Ugyanebben az évben a mezőgazdaság felelt továbbá az üvegházhatású gázok kibocsátásának 31,4%-áért is, ami az OECD 10%-os átlagát ugyancsak jelentősen meghaladja (OECD 2025:270-271).

A talajerózió Kolumbiában súlyos, akár a termés hozamok 50%-át is elérő termelési veszteségekhez vezethet (Borrelli et al. 2017 in MADR 2024:14). Kolumbiában a mezőgazdasági művelésbe vont területek mintegy 40%-át, több mint 45 millió hektárnyi területet érint valamilyen mértékű erózió, valamivel több mint 3,3 millió hektáron, különösen La Guajira térségében pedig súlyos vagy nagyon súlyos a károsodás. Ez komoly veszélyt jelent az élelmiszer-termelés fenntarthatóságára is (IDEAM & UDCA 2015 in MADR 2024:14). Ezzel párhuzamosan drasztikus biodiverzitás-vesztéshez is vezetett a mezőgazdaság néhány növényre és fajtára való specializációja. Kolumbiában a biodiverzitás csökkenése, főként az élőhelyek átalakulása és az intenzív mezőgazdaság okán, az őshonos fajok közel 18%-át érinti. A helyzetet tovább súlyosbítja a génmódosított növények – elsősorban a GMO-kukorica – terjedése, amely már több tucat őshonos faj genetikai szennyeződéséhez vezetett, növelve az ország agrobiodiverzitását és élelmezésbiztonságát fenyegető kockázatokat (MADR, 2024, p. 14.).

A Hidrológiai, Meteorológiai és Környezettudományi Intézet (IDEAM²³¹) becslése szerint Kolumbiában a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás és az egyéb kapcsolódó földhasználati formák az ország üvegházhatású gázkibocsátásának 59,1%-áért felelősek. A kibocsátás fő forrásai a legelők, az erdők legelővé alakítása (azaz a 6.2 fejezetben bemutatott nettó erdőkonverzió), az állattenyésztésből származó metánkibocsátás (mellyel átfogóbban a 6.4 fejezetben foglalkoztunk), valamint a természetes erdők más földhasználati formákban történő hasznosítása (MADR 2024:15).

Az 1970-80-as évektől kezdődően az agrár-környezetvédelem kialakulását és fejlődését Kolumbiában több, egymással összefüggő tényező ösztönözte. Ezek közé tartozott az addig megszokott termelési modelleket bíráló környezetvédelmi és alternatív fejlődési irányzatok megerősödése, továbbá az ökológiai és bio termékek iránt megnyíló új piacok és az ezeket támogató politikai-jogi lépések is. Az alternatív gazdálkodási formák – köztük az ökológiai gazdálkodás – részben az ipari mértékű mezőgazdaság által okozott társadalmi-gazdasági válságra és környezeti károokra adott válaszként jelentek meg (León-Sicard et al. 2015:40-41).

A környezeti tudatosság egyre meghatározóbb társadalmi jelenséggé vált a térségben, és Kolumbiában számos olyan szervezet is létrejött, amelyek a hagyományos paraszti gyakorlatokat vagy az akkoriban terjedő ökológiai szemléletet próbálták előmozdítani. A létrejövő alternatív farmgazdaságok egy része teljesen elutasította a szintetikus vegyszereket, mások korlátozott mértékben elfogadták azok használatát. A gazdaságok sokféleségét jól mutatja, hogy ugyanazt a gazdálkodási stílust különböző régiókban biológiai, organikus és ökológiai mezőgazdaságnak egyaránt nevezték (León-Sicard et al. 2015:41).

²³¹ Instituto de Hidrología, Meteorología y Estudios Ambientales

3. Jogszabályi és programstruktúra

A kolumbiai alkotmány²³² (1991) rögzíti az állam felelősségét az élelmiszer-termelés és az élelmiszer-szuverenitás védelmében, valamint a földhöz, vetőmagokhoz, természeti erőforrásokhoz és a biológiai sokféleséghez való hozzáférést, emellett alkotmányos rangra emeli a vonatkozó nemzetközi egyezményeket is. Az 1994-es 160. sz. törvény²³³ és az azt részleteiben szabályozó 1777/1996-os rendelet²³⁴ létrehozta a paraszti agrárreform és vidékfejlesztés rendszerét, valamint a Paraszti Tartalékszónákat. Ezek célja a fenntartható paraszti gazdaság megerősítése, a földek koncentrációja és a mezőgazdasági terjeszkedés szabályozása, a társadalmi konfliktusok csökkentése, valamint a béke, a társadalmi igazságosság és a közösségi részvételen alapuló területi fejlődés előmozdítása volt (MADR 2024:27).

A 2017-es 464. számú határozat²³⁵ a paraszti, családi és közösségi mezőgazdasági politikában az agrár-környezetvédelmi gyakorlatok, tudás, a részvételi garanciarendszerek, a vetőmagok és a helyi élelmiszer-beszerzés előmozdítását ún. stratégiai tengelyek mentén rögzíti. A 2017-2027-es PECTIA²³⁶ stratégiai terv családi mezőgazdaságra fókuszáló alfejezete a munkát és a jövedelmeket a nemi egyenlőség szempontjából vizsgálja, és támogatja a fenntartható mezőgazdasági gyakorlatokra irányuló kutatást és technológiai fejlesztést. A 2018-as 3934. sz. CONPES²³⁷ dokumentum²³⁸ előírja egy agrár-környezetvédelemre és az ökológiai mezőgazdaságra vonatkozó közpolitika kidolgozását, a

²³² Constitución Política de Colombia

²³³ Ley 160 de 1994 – Por la cual se crea el Sistema Nacional de Reforma Agraria y Desarrollo Rural Campesino, se establece un subsidio para la adquisición de tierras, se reforma el Instituto Colombiano de la Reforma Agraria y se dictan otras disposiciones.

²³⁴ Decreto 1777 de 1996 – Por el cual se reglamenta parcialmente el Capítulo XIII de la Ley 160 de 1994, en lo relativo a las Zonas de Reserva Campesina.

²³⁵ Resolución 464 de 2017 – Por la cual se adoptan lineamientos para la implementación del Sistema de Información de Tierras y se dictan otras disposiciones.

²³⁶ Plan Estratégico de Ciencia, Tecnología e Innovación Agropecuaria en Colombia 2017-2027 - Kolumbia Tudományos, Technológiai és Mezőgazdasági Innovációs Stratégiai Terve 2017-2027

²³⁷ Consejo Nacional de Política Económica y Social - Gazdaság- és Szociálpolitikai Tanács

²³⁸ CONPES 3934 de 2018 – Política Nacional de Desarrollo Rural, Reforma Agraria y Gestión Integral de Tierras.

fenntartható földhasználat és az agrár-környezetvédelmi gyakorlatok agrárinnovációba történő beépítését, valamint a mezőgazdaság fenntarthatóságát támogató pénzügyi eszközök megerősítését (MADR 2024:28).

A 2020. évi 2046. sz. törvény²³⁹ elősegíti a kistermelők és a paraszti, családi és közösségi mezőgazdaság részvételét a közétkeztetési piacokon, és lehetővé teszi, hogy a közbeszerzések során a technikai követelmények előnyben részesítsék az ökológiai termelésből származó élelmiszereket. A 2020. évi 006. számú határozattal elfogadott Nemzeti Terv²⁴⁰ a paraszti, családi és közösségi gazdaság termelésének piacra jutását támogatja, erősíti a területi szintű, alternatív értékesítési csatornákat és az ökológiai, illetve ökológiai termelést segítő részvételi garanciarendszerek²⁴¹ alkalmazását (MADR 2024:29).

A 2022. évi 2183. sz. törvény²⁴² létrehozza a nemzeti agrárinput-rendszert és az ehhez kapcsolódó politikát és pénzügyi alapot. A törvény kiemelten ösztönzi a bio inputanyagok, az organikus-ásványi keverékek és egyéb biokészítmények használatát az élelmiszer-termelési költségek csökkentése, az élelmiszer-biztonság javítása és a természeti erőforrások megőrzése érdekében. A 2023. évi 01. számú alkotmánymódosítás²⁴³ különleges, alkotmányos szintű védelemben részesítette a parasztságot, elismerve annak az élelmiszer-szuverenitásban betöltött szerepét, valamint az állam kötelezettségét a földtulajdonhoz való általános hozzáférés előmozdítására (ibid.).

²³⁹ Ley 2046 de 2020 – Por la cual se establecen mecanismos para promover la participación de pequeños productores locales agropecuarios y de la agricultura campesina, familiar y comunitaria en los mercados de compras públicas de alimentos.

²⁴⁰ Resolución 006 de 2020 – Por la cual se adopta el Plan Nacional para la Promoción de la Comercialización de la Producción de la Economía Campesina, Familiar y Comunitaria, formulado en cumplimiento de lo establecido en el Punto 1.3.3.4 del Acuerdo Final.

²⁴¹ Sistemas Participativos de Garantías

²⁴² Ley 2183 de 2022 – Por medio del cual se constituye el Sistema Nacional de Insumos Agropecuarios, se establece la Política Nacional de Insumos Agropecuarios, se crea el Fondo de Acceso a los Insumos Agropecuarios y se dictan otras disposiciones.

²⁴³ Acto Legislativo 01 de 2023 – Por medio del cual se reconoce al campesinado como sujeto de especial protección constitucional.

A 2023. évi 2294. törvény²⁴⁴ a 2022-2026-os Nemzeti Fejlesztési Terv keretében előírta az élelmiszerhez való emberi jog biztosítását, az agroipari láncok fejlesztését fenntartható technológiák és közösségi részvétel révén, továbbá tudáscserét az agrár-környezetvédelem, az őshonos vetőmagok, és a vízgazdálkodás területén. Ezen felül ökológiai átmenetet hirdetett a termőföld termelékenységének növelése, a környezeti degradáció csökkentése és az éghajlati reziliencia erősítése érdekében. A 2024-es 780. rendelet²⁴⁵ szabályozza a „Territorios Campesinos Agroalimentarios”²⁴⁶ (TECAM) létrehozását, amelyek olyan vidéki területek, ahol történelmi idők óta olyan családok, közösségek laknak, parasztszervezetek működnek, melyek célja a helyben maradás, a közjavak védelme, a méltó élet, az élelmiszer-szuverenitás, az agrár-környezetvédelem, valamint a gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és egyéb környezeti dimenziók védelme, egyben a vidéki földtulajdon sokszínű társadalmi megoszlásának, hasznosításának biztosítása (MADR 2024:29-30).

A kormányzati intézményi keretek között Kolumbiában kifejezetten az agrár-környezetvédelem támogatását vagy ösztönzését célzó szakpolitika sokáig nem létezett. Az alternatív mezőgazdasági formák láthatóbbá válásával azonban megszületett az 1995-ös 544. számú agrárminisztériumi határozat, amely a szintetikus vegyszerek használatát mellőző termelés esetében jogilag is létrehozta az „ökológiai”, „organikus” és „biológiai” termékek kategóriáját. Ez a szabályozás ugyanakkor főként az export erősítése érdekében született, és a szabályozási hatáskört nagyrészt a tanúsító szervezetek kezébe adta (Rivera & León 2013 in MADR 2024:16).

²⁴⁴ Ley 2294 de 2023 – Por el cual se expide el Plan Nacional de Desarrollo 2022-2026 “Colombia Potencia Mundial de la Vida”.

²⁴⁵ Decreto 780 de 2024 – Por el cual se adiciona el Título 26 a la Parte 14 del Libro 2 del Decreto 1071 de 2015, Decreto Único Reglamentario del Sector Administrativo Agropecuario, Pesquero y de Desarrollo Rural y se establecen los ajustes normativos para simplificar y agilizar los procedimientos de constitución, reconocimiento y formalización de Territorios Campesinos Agroalimentarios -TECAM, en desarrollo del artículo 359 de la Ley 2294 de 2023.

²⁴⁶ Paraszti Agrár-élelmiszeripari Területek

Ugyanebben az időszakban jött létre a Nemzeti Mezőgazdasági Technológiatranszfer Program (PRONATTA²⁴⁷), amely tudásátadás és vidéki projektek támogatása révén – bár agrár-környezetvédőnek magát konkrétan sohasem titulálva – jelentős mértékben segítette az agrár-környezetvédelmi szemlélet terjedését (MADR 2024:16).

A szabályozási környezet a 2000-es évek elején tovább fejlődött. A 2002-es 074. számú határozat²⁴⁸ a Nemzeti Normalizációs, Tanúsítási és Metrológiai Rendszeren²⁴⁹ belül fektette le az ökológiai termékek tanúsításának alapjait. A 2006-os 0187. számú határozat²⁵⁰ meghatározta az ökológiai termelés, feldolgozás, címkézés, ellenőrzés és kereskedelem általános rendszerét, mely az „ökológiai”, „organikus” és „biológiai” fogalmakat egymással egyenértékűként kezelte. Emellett új kapcsolódó programkezdeményezések is megjelentek, például az Alexander von Humboldt Kutatóintézet²⁵¹ biokereskedelmi programja, a Környezetvédelmi Minisztérium²⁵² Nemzeti Zöld Üzleti Programja²⁵³, valamint a Nemzeti Tanulási Szolgálat²⁵⁴ országos agrár-környezetvédelmi szakképzései (MADR 2024:16-17).

Az akadémiai szférában szintén megerősödött az agrár-környezetvédelem. Az 1990-es évek végétől egyre több alapképzés, majd szakirányú továbbképzés, mester- és doktori program indult, amelyek célja a kolumbiai agrár-környezetvédelem tudományos és gyakorlati fejlődésének hosszú távú irányítására képes szakmai és kutatói bázis létrehozása volt (ibid.).

²⁴⁷ Programa Nacional de Transferencia de Tecnología Agropecuaria

²⁴⁸ Resolución 074 de 2002 – Por la cual se establece el reglamento para la producción primaria, procesamiento, empaque, etiquetado, almacenamiento, certificación, importación y comercialización de productos agropecuarios ecológicos.

²⁴⁹ Sistema Nacional de Normalización, Certificación y Metrología

²⁵⁰ Resolución 0187 de 2006 – Por la cual se adopta el Reglamento para la producción primaria, procesamiento, empaque, etiquetado, almacenamiento, certificación, importación, comercialización y se establece el Sistema de Control de Productos Agropecuarios Ecológicos.

²⁵¹ Instituto de Investigaciones “Alexander von Humboldt”

²⁵² Ministerio del Ambiente y Desarrollo Sostenible

²⁵³ Programa Nacional de Negocios Verdes

²⁵⁴ Servicio Nacional de Aprendizaje

Kolumbia agrárpolitikája a Nemzeti Fejlesztési Terv (PND²⁵⁵) mezőgazdasági és vidékfejlesztési pilléreire épül. A 2022-2026-os PND (alcím: „Kolumbia, az élet világhatalma”²⁵⁶) legfőbb céljai: a fenntartható vidékfejlesztés, a földtulajdon rendezése és a földreform, az agrártervezés megerősítése, a termelési tényezőkhöz – például öntözéshez, finanszírozáshoz, technológiához – való hozzáférés és a konnektivitás javítása, a kistermelők társulásainak és társadalmi befogadásának ösztönzése, az ellátási láncok rövidítése, valamint a klímaváltozáshoz alkalmazkodó, klímatudatos mezőgazdasági stratégiák kialakítása. A gazdálkodók a Mezőgazdasági Ágazatfinanszírozási Alapon²⁵⁷ keresztül jutnak kedvezményes hitelkonstrukciókhoz, míg a Nemzeti Agrárhitel Bizottság²⁵⁸ az ágazat finanszírozási irányait, így a kisgazdaságok számára elérhető speciális hitel- és mikrohitel-programokat, beruházási ösztönzőket, továbbá az erősen támogatott agrárbiztosítási rendszert határozza meg (OECD 2025:264).

Az állami támogatások – többek között az Integrált Agrárfejlesztési Projektek²⁵⁹, a Termelői Szövetségek²⁶⁰ és az Agrárfejlesztési Alap²⁶¹ révén – kiterjednek az inputanyagokra, a gazdaságfejlesztési beruházásokra, a technikai tanácsadásra, valamint a kutatásra és technológiatranszferre is. Az ár- és jövedelemstabilizálást szolgálja a 5.2.4. alfejezetben ismertetett Andoki Ársávrendszer is, amely vámokkal védi a belföldi termelőket a nemzetközi árkilengésektől egyes alapvető termékek esetében. Mindezen túlmenően az állami beruházások a mezőgazdaság szerkezetátalakításával, kutatással, ellenőrzési rendszerekkel és a vidéki közszolgáltatások bővítésével is rendre foglalkoznak. A jelen függelék 1. alfejezetében említett békemegállapodás révén pedig az ország komoly előrelépést érhetett el a földtulajdon

²⁵⁵ *Plan Nacional de Desarrollo*

²⁵⁶ *"Colombia, potencia mundial de la vida"*

²⁵⁷ *Fondo para el Financiamiento del Sector Agropecuario*

²⁵⁸ *Comisión Nacional de Crédito Agropecuario*

²⁵⁹ *Proyectos Integrales de Desarrollo Agropecuario y Rural*

²⁶⁰ *Alianzas Productivas*

²⁶¹ *Fondo de Fomento Agropecuario*

szabályozása, az öntözés fejlesztése és a szaktanácsadás kiterjesztése terén is (OECD 2025:264-265).

4. Konkrét agrár-környezetgazdálkodási eszközök

Kolumbiában az agrárkörnyezetvédelmi kezdeményezések túlnyomó többsége az ország alapvető élelmiszer-ellátásának egyik fő pillérét jelentő, ún. Paraszti, Családi, Etnikai és Közösségi Alapú Mezőgazdasághoz (ACFEC²⁶²) kötődik. A Vidéki Mezőgazdasági Tervezési Egység²⁶³ becslése szerint több mint 1,4 millió az ACFEC kritériumainak megfelelő, az agrár-környezetvédelem előmozdítására alkalmas Mezőgazdasági Termelőegység²⁶⁴ létezik. Bár az agrár-környezetvédelmi folyamatokról nincs átfogó adatbázis, a PND értékelése szerint a korábbi programok jelentős hatásokat mutatnak. Több tízezer hektáron, tízezres nagyságrendű paraszti, afro-kolumbiai és őslakos család részvételével működnek agroökológiai rendszerek, amelyek hozzájárultak az élelmezésbiztonság és az élelmiszer-önrendelkezés erősítéséhez. Az önellátás és a helyi piacra termelés révén e gazdaságok működése a teljes nemzetgazdaság számára előnyös volt (MADR 2024:18).

2024-ben a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium (MADR²⁶⁵) a FAO-val együttműködve frissítette az ország agrár-környezetvédelmi projektjeit feltérképező adatgyűjtést. Ez jelentős növekedést mutatott az azonosított projektek számában, a 2020-as 128 db-ról a vizsgálat lefolytatásának időpontjáig 714 db-ra nőtt ezek száma. A 2023-2024-es felmérés során ebből 589 db újonnan került azonosításra. A projektek végrehajtói igencsak heterogének voltak, a felmérés civil szervezeteket, állami intézményeket, magánvállalatokat és magánszemélyeket egyaránt tartalmazott. Így további, helyszíni ellenőrzésre lenne szükség annak igazolására, hogy valóban tartós agrár-környezetvédelmi intézkedésekről vagy csupán átmeneti folyamatokról

²⁶² *Agricultura Campesina, Familiar, Étnica y Comunitaria*

²⁶³ *Unidad de Planificación Rural Agropecuaria*

²⁶⁴ *Unidades de Producción Agropecuaria*

²⁶⁵ *Ministerio de Agricultura y Desarrollo Rural*

van-e szó. A felmérés így módon inkább csak egy általános, feltáró jellegű, a kolumbiai agrár-környezetvédelem helyzetéről csupán közelítő képet nyújtó áttekintésnek tekinthető (MADR 2024:18).

A bio inputanyagok nemzeti szintű minőségi szabványainak kidolgozása érdekében, az MADR már az 1990-es évektől kezdődően együttműködött a mezőgazdaság és az állattenyésztés egészségügyi, minőségi és technikai felügyeletéért felelős Kolumbiai Mezőgazdasági Intézettel²⁶⁶ és a nemzeti szabványokért és tanúsításért felelős szervezettel, a Kolumbiai Műszaki Szabványügyi és Tanúsítási Intézettel²⁶⁷. Már ekkor megkezdődött az agrár-környezetvédelem intézményi hátterének erősítése. 1994-től kezdve a *Corporación Colombia Internacional*²⁶⁸ megkezdte az ökológiai termelés tanúsítását, majd 1998-ban, az export és a tanúsítás egyszerűsítése érdekében elindult Kolumbia „harmadik országgént” történő uniós elismerése is (León-Sicard et al. 2015:50-51). A minisztérium támogatta a társadalmi részvételt és a tudásmegosztást is. Országos ökológiai mezőgazdasági leltárak készültek (1997, 1998), létrejöttek a megyei ökológiai mezőgazdasági bizottságok, valamint olyan kezdeményezések is elindultak, mint a Bio Inputanyagok Kamarája²⁶⁹, az Ökológiai Kávetermesztés Technikai Útmutatója²⁷⁰, az ökológiai kávétermesztés ellenőreinek képzési rendszere és a nemzeti ökológiai termelési védjegy (2004).

Kutatói oldalról az Alexander von Humboldt Kutatóintézet és az AGROSAVIA Kolumbiai Mezőgazdasági Kutatóintézet²⁷¹ 2005-ben átfogó értékelést készítettek az andoki térség ökológiai termelési rendszereiről, a vizsgálat során különös figyelmet fordítva a biodiverzitás-megőrzésre is. Az agrár-környezetvédelemmel kapcsolatos képzésben

²⁶⁶ Instituto Colombiano Agropecuario

²⁶⁷ Instituto Colombiano de Normas Técnicas y Certificación

²⁶⁸ Nonprofit szervezet, amely elsősorban a mezőgazdaság és a vidéki gazdaság fejlesztésével foglalkozik. A fő tevékenysége mezőgazdasági és agráripari projektek kialakítása és végrehajtása, különösen kis termelők és termelői közösségek bevonásával.

²⁶⁹ Cámara de Bioinsumos

²⁷⁰ Guía Técnica para la Caficultura Ecológica

²⁷¹ AGROSAVIA Corporación Colombiana de Investigación Agropecuaria

kiemelkedő szerepet játszott a Nemzeti Tanulási Szolgálat²⁷², amely kompetenciaalapú technikus és technológus képzéseket, valamint rövid online kurzusokat indított több regionális központban is (León-Sicard et al. 2015:51).

Intézményi szinten a *Patrimonio Natural* szervezet vezetésével, a fenntartható agrárpolitika, a biodiverzitás szakpolitikába történő integrálása, a hitelezés és a termelés átalakítása terén 2007-ig számos szakpolitikai javaslat, program és ösztönzőeszköz született. 2012-ben azonban egy ökológiai agrár-értéklánc kezdeményezés végül nem kapott hivatalos elismerést a minisztériumtól.

León-Sicard et al. (2015) szerint megállapítható, hogy bár számos agrár-környezetvédelmi, ökológiai kezdeményezés indult, ezek többsége érdemben nem tudta megerősíteni az agrár-környezetvédelmet. A szerző szerint mindez az egyértelmű politikai akarat hiányának köszönhető, amely nélkül az agrár-környezetvédelmi fókuszú mezőgazdaság Kolumbiában egyelőre nem válhatott meghatározó stratégiai fejlesztési irányvá (León-Sicard et al. 2015:51-52). 2024-ben Kolumbiában számos előrelépés történt az agrár-környezetvédelmi politika terén. Létrejött az Nemzeti Agroökológiai Kerekasztal Műszaki Titkársága²⁷³, kidolgozták a regionális egyeztetések módszertanát, valamint elindult a Nemzeti Agroökológiai Program²⁷⁴ és a Gazdálkodási Agroökológiai Tervezési Eszköz²⁷⁵.

2024-ben azonban a környezeti fenntarthatóság javítása érdekében további projektek is lezajlottak. Az Orinoquía Biokarbon Projekt²⁷⁶ a Világbank támogatásával például a fenntartható mezőgazdasági tervezést és az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését célozta. A projekt keretében tanulmányok készültek többek között a földhasználat-tervezés,

²⁷² *Servicio Nacional de Aprendizaje*

²⁷³ *Secretaría Técnica de la Mesa Nacional de Agroecología*

²⁷⁴ *Política Nacional de Agroecología*

²⁷⁵ *Instrumento Predial para la Planificación Agroecológica*

²⁷⁶ *Proyecto Biocarbono Orinoquía*

az erdőirtás elleni küzdelem, a fenntartható talajhasználat és a kibocsátáscsökkentési rendszerek kapcsán.

Az ország emellett a jelentős nemzetközi pénzügyi támogatásnak köszönhetően komoly előrelépéseket tett a klímaadaptáció terén. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Minisztérium együttműködési és hitelmegállapodást kötött a CAF Latin-amerikai és Karibi Fejlesztési Bankkal²⁷⁷, valamint klímaintelligens mezőgazdasági kezdeményezések megvalósítására partnerséget alakított ki a Nemzetközi Trópusi Mezőgazdasági Központtal²⁷⁸ is.

Függelék 11. – Panama agrár-környezetvédelmi intézkedései

1. Helyzetkép

A panamai gazdaság 2018-2023 között átlagosan évi 5,19%-kal növekedett, míg a mezőgazdasági szektor – amely magában foglalja a növénytermesztést, állattenyésztést, erdőgazdálkodást és halászatot – ennél lassabban, csak 4,4%-os ütemben bővült, és mindössze 2,6%-kal járult hozzá az ország GDP-jéhez (MIDA 2024:22). A mezőgazdaság különösen a hátrányos helyzetű tartományokban és az őslakos közösségek körében bír kiemelkedő fontossággal. A fogyasztói árak 2022-2023-ban emelkedtek, a munkanélküliségi ráta pedig a 2020-as 18,5%-os csúcstról 2023-ra 7,4%-ra csökkent. A foglalkoztatás szerkezete átalakulóban van: a primer szektor részesedése hosszú távon csökken, míg a szolgáltatási szektor dominanciája erősödik (MIDA 2024:23).

A mezőgazdasági termelésen belül az alapélelmiszerek közül a rizs vetésterülete az elmúlt években növekedett, ezzel szemben a kukorica termesztése kedvezőtlenül alakult. Ennek hátterében vélhetően éghajlati okok és a más haszonnövények nyomán jelentkező versenyhelyzet állhatott. A gyenge termelékenység és a lassú növekedés következtében a

²⁷⁷ CAF | Banco de desarrollo de América Latina y El Caribe

²⁷⁸ Centro Internacional de Agricultura Tropical

hazai mezőgazdaság nem képes teljes mértékben kielégíteni a belföldi keresletet, ami az élelmiszer-import gyors bővüléséhez vezetett. Az import értéke az elmúlt években évi 20%-ot meghaladó ütemben nőtt, elérve az 550 millió USD-t (Bolaños Benavides et al. 2022:15).

Az állattenyésztésben, míg a szarvasmarha-állomány hosszabb távon csökkenő tendenciát mutat, addig a sertés- és baromfiágazat dinamikusan bővül. Ez különösen a baromfi-állomány esetében szembeötlő, amely a növekvő beruházások és kereslet okán 2023-ra meghaladta a 30 millió szárnyast (MIDA 2024:23).

Az agrárexport kulcsszerepet játszik a gazdaságban, a legfontosabb exporttermékek a banán, a cukor, a görögdinnye, a pálmaolaj, a garnélarák és a kávé. Ha összevetjük a 2014-2018 és a 2019-2023 közötti időszakokat, akkor azt láthatjuk, hogy a pálmaolaj és a banán exportja jelentősen nőtt, míg a cukor, a garnélarák és a görögdinnye volumene visszaesett. Az importfüggőség erősödésével párhuzamosan az élelmiszerárak éves átlagban 7% feletti ütemben emelkedtek (Bolaños Benavides et al. 2022:15). Bár az exportárak többsége hosszabb távon emelkedett, néhány termék – például a fagyasztott garnélarák – árazása kivételt képezett. A pandémia utáni kilábalás és az exporttermékek árnövekedése bizakodásra ad okot, azonban a szektor fenntartható fejlődése szempontjából a diverzifikáció továbbra is elengedhetetlen (MIDA 2024:24).

2. Környezeti kontextus

Panamát 2000 és 2012 között gyors, előzetes stratégiai tervezést nélkülöző gazdasági növekedés jellemezte, ami jelentős környezeti terhelést eredményezett (FAO 2015:3-4). Az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményéhez benyújtott második nemzeti jelentés szerint az ország súlyos környezeti problémákkal küzd. Gondot okoz többek között az erdőirtás, a biodiverzitás csökkenése, a mezőgazdasági talajok degradációja, valamint a felszíni és parti vizek szennyeződése. A 2000-2008 közötti időszakban az erdőborítottság 45%-ról 42%-ra csökkent, a biodiverzitás közel fele elveszett. A szárazság és elsivatagosodás által

érintett területek aránya 2004 és 2013 között 20%-ról 28%-ra nőtt, és a vízgyűjtő területek jelentős részén folyamatosan romlik a vízminőség (FAO 2015:4).

A mezőgazdasági szektor gyengesége, alacsony termelékenységé szintén fokozza annak környezetre kifejtett nyomását, mivel a termelők egy része a hatékonyság hiányát a természeti erőforrások túlhasználatával ellensúlyozza. A földért és a vízért a mezőgazdaság egyre élesebb versenybe kerül más gazdasági ágazatokkal (FAO 2015:4). Az éghajlatváltozás hatásai – mint a gyakoribb aszályok, az erózió, a hőmérséklet-emelkedés és a kártevőkkel szembeni ellenálló képesség csökkenése – mindeközben tovább rontják a természeti erőforrások állapotát, csökkentve a mezőgazdasági termelés fenntarthatóságát (FAO 2015:4-5).

3. Jogszabályi környezet

Panama alkotmánya külön fejezetben szabályozza az ökológiai és az agrárszektorral kapcsolatos kérdéseket. Az alkotmány az állam alapvető kötelességeként rögzíti az egészséges, szennyezésmentes környezet biztosítását, és az ökológiai egyensúly megőrzése érdekében a természeti erőforrások védelmét, fenntartható és racionális hasznosítását. A 118-121. cikk kifejezetten rögzíti, hogy az államnak garantálnia kell az olyan környezetet, amelyben a levegő, a víz állapota és az előállított élelmiszerek minősége az emberi élet egészséges fejlődéséhez szükséges feltételeknek megfelel. A környezetszennyezés megelőzését, az ökológiai egyensúly fenntartását és az ökoszisztémák pusztulásának elkerülését az állam és az állampolgárok közös kötelességként azonosítja (Peña Chacon 2015:164-165).

A fentiekkel összhangban az agrárszabályozás a mezőgazdasági ágazat átfogó fejlesztését, a földbirtokok optimális, megfelelő elosztását, a termőföld megfelelő használatát és megőrzését írja elő. A szabályozás értelmében a termőföld helyes használata nemcsak jog, hanem társadalmi kötelezettség is, amelyet az állam ökológiai szempontok alapján

törvényileg szabályoz és ellenőriz a természeti erőforrások hosszú távú megőrzése érdekében (FAO 2015:5). Az alkotmány felhatalmazza az államot arra is, hogy jogszabályok útján szabályozza és ellenőrizze az erdők, vizek, a talaj és az állatvilág hasznosításba vonását, biztosítva azok megőrzését, megújulását és fennmaradását. Rögzíti, hogy a nem megújuló természeti erőforrások hasznosítása nem járhat társadalmi, gazdasági és környezeti károkkal (Peña Chacon 2015:165).

A Nemzeti Élelmiszer- és Élelmezésbiztonsági Politikát szabályozó 2011. évi 55. törvény környezetkárosító tevékenységnek minősít minden olyan mezőgazdasági tevékenységet, amely negatívan hat a környezetre vagy veszélyezteti az emberi, állati és növényi egészséget. A jogszabály a fenntartható talajhasználatot a területrendezési politikákkal és környezetvédelmi normákkal összhangban határozza meg (Hermosillo Hernández 2023:32). A fenti jogszabályok tehát megteremtik az agrár-környezetvédelem alkotmányos és jogi alapjait a vizsgált országban. A diffúz környezeti érdekek a szabályozás révén a bíróságokon is érvényesíthetőek, összhangban a nemzetközi környezetvédelmi egyezményekkel, így például a Ramsari Egyezménnyel²⁷⁹ (Peña Chacon 2015:165-166).

Panamában a területrendezés fogalma a 20. század közepén, kezdetben elsősorban a városi növekedés kordában tartása céljából jelent meg. Az első komolyabb jogszabályok a lakás- és városfejlesztésre koncentráltak. Az 1990-es évektől a gyors ingatlan- és turisztikai fejlesztések hatására erősödött a közép- és hosszú távú tervezés, a földhasználat racionális szabályozása iránti igény (FAO 2015:5-6). A 2000-es évektől kezdődően egyre inkább kibővült a jogi és intézményi eszközök köre, és a területrendezés hatásköre kiterjedt az egész országra, beleértve a vidéki térségeket is (FAO 2015:6). E folyamatot erősítette az a jogi szemlélet is, amely szerint a földhasználatnak, összhangban a fenntartható fejlődés elveivel, nemcsak gazdasági, hanem környezeti és

²⁷⁹ *Ramsar Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat*

társadalmi követelményeknek is meg kell felelnie (Hermosillo Hernández 2023:32).

Az 1998-as környezetvédelmi törvény révén a szabályozás részévé vált környezeti területrendezés az ökológiai adottságokhoz igazodó térhasználatot helyezte előtérbe. A törvény nyomán kerültek megalkotásra a vízgyűjtő-gazdálkodási szabályok és a 2003-ban elfogadott Országos Indikatív Környezeti Területrendezési Terv²⁸⁰. A városi és a környezeti megközelítés ugyanakkor párhuzamosan érvényesült, és a gyenge koordináció a területrendezési eszközök széttagoltságához és korlátozott hatékonyságához vezetett (FAO 2015:6).

Noha egyre erősebb igény mutatkozik egy egységes, hosszú távú országos „mesterterv” és integrált területrendezési rendszer iránt, a területrendezési tervek területi hatálya és érvényessége jelenleg hiányos. A fő kihívás a természeti erőforrások fenntartható használatának és megőrzésének összehangolása a mezőgazdaság, a városfejlesztés és más gazdasági ágazatok érdekeivel. Ennek megvalósításához jogharmonizációra, intézményi együttműködésre, részletes földhasználat-tervezésre, valamint az agrár-környezetvédelmi szempontok területrendezési döntésekbe történő következetes integrálására lenne szükség (FAO 2015:7). A jelenlegi szabályozás egyik hiányossága, hogy – a mexikói gyakorlathoz hasonlóan – nem létezik külön környezeti peres eljárás, így az agrár-környezeti jogviták rendes agrárjogi eljárás keretében kerülnek elbírálásra (Hermosillo Hernández 2023:32-33).

Panama alkotmánya kimondja, hogy az állam nem tűri a műveletlen vagy spekulációs célból tartott földeket. A magántulajdon társadalmi funkcióhoz kötött, amely funkció indokolt esetben a kisajátítást is lehetővé teszi. Ezen elvek alapján született meg az 1962-es Agrárkódex²⁸¹, amely jóllehet eredetileg átfogó földreformot és a parlagon hagyott földek felszámolását célozta, a gyakorlatban végül a mezőgazdaság megfelelő ökológiai kontroll nélküli terjeszkedését

²⁸⁰ *Plan Indicativo General de Ordenamiento Territorial Ambiental*

²⁸¹ *Ley N.º 37 de 21 de septiembre de 1962 – Por la cual se aprueba el Código Agrario de la República.*

eredményezte. A kódex hozzájárult a mezőgazdasági művelésbe vont területek expanziójához, az erdők pusztulásához és a sérülékeny területek degradációjához, mivel a talaj művelésre való alkalmasságát és az ökoszisztéma-szolgáltatásokat nem vette kellő mértékben figyelembe (FAO 2015:36).

A korábban már említett 2011. évi 55. törvény ezzel szemben egyértelműen a fenntarthatóság elvét helyezi előtérbe, és az agrártevékenységet szorosan összehangolja a környezet- és egészségvédelemmel. Bevezeti a föld társadalmi, gazdasági és környezeti funkcióinak hármas rendszerét, előírja a természeti erőforrások megóvását, valamint a fenntartható földhasználatot és termelést. A környezeti funkció teljesítéséért az állam az intézményeket és a földtulajdonosokat közösen teszi felelőssé, és ösztönzi a környezetbarát mezőgazdasági gyakorlatokat (FAO 2015:36-37).

A termelőt a 2011. évi 55. törvény arra kötelezi, hogy tevékenységét a környezettel összhangban, a szerves trágyákat és a talajt, illetve az emberi, állati és növényi egészséget nem károsító inputanyagok használatát előnybe részesítve végezze. Az államot a törvény a környezetvédelmi normák érvényesítésének garantálójaként azonosítja (Hermosillo Hernández 2023:32). A természeti erőforrások védelme szempontjából a végrehajtás és az ellenőrzés hiányosságai ugyanakkor továbbra is komoly kihívást jelentenek (FAO 2015:36-37).

A növényvédelem fő kerettörvénye a Panamai Növényegészségügyi Törvény²⁸², amely célul tűzi a növényvédelmi problémák integrált megelőzését és ellenőrzését, valamint a növényvédelmi állapot fenntartását és a kártevők terjedésének megakadályozását. Állami hatóságként a jogszabályok végrehajtásáért, a növényegészségügyi politikák érvényesítéséért és a környezet- és egészségvédelem elősegítéséért a Mezőgazdasági Fejlesztési

²⁸² Ley N.º 47 de 9 de julio de 1996 – Por la cual se dictan medidas de protección fitosanitarias y se adoptan otras disposiciones.

Minisztérium (MIDA²⁸³) Növényegészségügyi Igazgatósága (DSV²⁸⁴) felelős. Panama ratifikálta a veszélyes növényvédő szerekre szóló Rotterdami Egyezményt is (FAO 2015:49).

A MIDA több projektet is indított a növényvédelmi ellenőrzés és a környezetvédelmi szabályozás fejlesztésére. A 42/2011. sz. határozat²⁸⁵ például a peszticid-használat optimális szabályozását és jó mezőgazdasági gyakorlatok alkalmazását írta elő. A korábban nem kimutatható mezőgazdasági vegyszerek azonosíthatósága érdekében a MIDA fejlesztette laborfelszereléseit, és a FAO támogatásával aktualizálta a peszticid-regisztrációs eljárásokat, ill. azokhoz technikai kézikönyv is készült (FAO 2015:50).

Az ökológiai mezőgazdaság a közép-amerikai országokhoz képest Panamában viszonylag fejletlen. Mindössze körülbelül 4.560 hektáryi termőterület, 1.460 termelő rendelkezik ökológiai tanúsítással és a kapcsolódó feldolgozó- és kereskedőpartnerek száma is korlátozott. A tanúsításra és a felügyeletre a MIDA 2005-ben a DSV-t jelölte ki, míg a fejlesztésért a Mezőgazdasági Igazgatóság²⁸⁶ felel. A DSV keretében a Spanyol Együttműködési Ügynökség²⁸⁷ támogatásával létrejött az Országos Ökológiai Tanúsító Hatóság²⁸⁸, mely nagymértékben csökkentette a nemzetközi tanúsítás költségeit a kistermelők számára. Az országban ez volt az első kísérlet a nemzeti öko-címkézés piacra vitelére, ami a helyi ökológiai mezőgazdaság fejlesztésének történetében is fontos mérföldkő (FAO 2015:51).

4. Intézményi háttér és programstruktúra

Az agrárszektor irányító szerve, a Mezőgazdasági Fejlesztési Minisztérium, eredetileg erősen termelésközpontú szemlélettel működött, de az elmúlt évtizedekben intézményi struktúrájába fokozatosan a

²⁸³ *Ministerio de Desarrollo Agropecuario*

²⁸⁴ *Dirección de Sanidad Vegetal*

²⁸⁵ *Resuelto 42 del 2011*

²⁸⁶ *Dirección de Agricultura*

²⁸⁷ *Agencia de Cooperación Española*

²⁸⁸ *Autoridad Certificadora Orgánica Nacional*

környezeti dimenziót is beépítette. Bár a MIDA szervezeti felépítése összetett, és a tárcához számos háttérintézmény is kapcsolódik, a fenntarthatóság és a természeti erőforrás-gazdálkodás a fő szakmai fókuszú szervezeti egységek illetékességi területei között csak korlátozottan jelenik meg.

A környezeti szempontok érvényesítésének fő letéteményese az Agrárkörnyezetvédelmi és Klímaváltozási Ügyekért Felelős Egység²⁸⁹, amelynek feladata a fenti aspektusok integrálása az agrárpolitikába, és az ahhoz kapcsolódó projektekbe. Az egység koordinációs szerepet tölt be az éghajlatváltozással, kockázatkezeléssel és nemzetközi környezetvédelmi kötelezettségekkel kapcsolatos kérdésekben (FAO 2015:38-40). Feladata, hogy a termelés biztonságának és a versenyképesség megőrzése mellett elősegítse a természeti erőforrások fenntartható használatát, valamint a MIDA politikáiba, terveibe és programjaiba integrálja az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás és a negatív hatások mérséklésének kérdését. Az egység egyszerre lát el szakmai tanácsadó, koordinációs és szabályozás-előkészítő funkciókat, miközben összekötő kapocsként működik más állami intézményekkel és – nemzetközi környezetvédelmi folyamatok esetében – más országokkal (MIDA 2025).

A Panamai Nyilvános Agrárrendszer (SPAP²⁹⁰) öt fő intézményből áll, amelyek a MIDA irányítása alatt végzik munkájukat. A Panamai Mezőgazdasági Kutatóintézet²⁹¹ felel az agrárkutatásért, feladata új technológiák és tudás létrehozása, adaptálása, validálása és terjesztése az agrárszektor vonatkozó stratégiai és irányelvei mentén. A Mezőgazdasági Marketing Intézet (IMA²⁹²) a mezőgazdasági termékek marketingjét és kereskedelmét támogatja, elősegítve a termelők piaci hozzáférését és az ágazat fejlődését. A Mezőgazdasági Fejlesztési Bank (BDA²⁹³) különösen a kis- és közepes termelők mezőgazdasági és agroipari tevékenységeihez biztosít pénzügyi és technikai segítséget, mikrohiteleket. A

²⁸⁹ *Unidad Agroambiental, Variabilidad y Cambio Climático*

²⁹⁰ *Sistema Público Agropecuario Panameño*

²⁹¹ *Instituto de Investigaciones Agropecuarias de Panamá*

²⁹² *Instituto de Mercadeo Agropecuario*

²⁹³ *Banco de Desarrollo Agropecuario*

Mezőgazdasági Biztosítási Intézet (ISA²⁹⁴) a mezőgazdasági, állattenyésztési és erdészeti ágazat számára kínál biztosítási szolgáltatásokat. A MIDA a rendszer stratégiai irányítását végzi, felügyelve az intézmények közötti koordinációt, valamint a politikai és szakmai programok végrehajtását (FAO 2015:51-53).

A Genetikai Erőforrásokkal és Biodiverzitással Kapcsolatos Kutatási és Innovációs Igazgatóság²⁹⁵ az őshonos erdőfajok védelmére és hasznosítására, a Családi Gazdálkodással Kapcsolatos Kutatási és Innovációs Igazgatóság²⁹⁶ pedig a kakaó szaporítóanyagának diverzifikációjára és a szegény vidéki területeken élő családi gazdaságok termelési rendszereinek fejlesztésére fókuszál. Jóllehet az SPAP többi intézménye, mint az IMA, a BDA és az ISA, a termelőknek elsősorban pénzügyi, kereskedelmi és biztosítási támogatást nyújt, a kistermelők hitelekhez és technikai támogatáshoz való hozzáférése továbbra is jelentős kihívást jelent (FAO 2015:52-54).

Az elmúlt években az agrárkörnyezetvédelmi irányítás és a reziliencia erősítése érdekében a MIDA több intézményközi bizottságot is újraaktivált, így például a korábban öt évig inaktív Nemzeti Klímaváltozási Bizottságot²⁹⁷, ami 27 intézmény részvételével célul tűzte egy, az éghajlatváltozásról szóló Párizsi Megállapodáshoz igazodó klímastratégia kidolgozását is. Emellett újraindult a Panamai Erdőtelepítési Alap bizottsága²⁹⁸ is, amely vissza nem térítendő finanszírozást biztosít egyéni és közösségi erdősítési és egyéb környezeti kezdeményezésekhez (MIDA 2024:83).

A MIDA környezetvédelmi projektjei közül kiemelkedik a Nemzeti Agroökológiai Zónázási Projekt²⁹⁹, valamint a meteorológiai megfigyelőhálózat bővítése. Annak érdekében, hogy a kiterjedt, de csak a termelők kis részét elérő tanácsadói hálózat hatékonyabban terjessze az

²⁹⁴ Instituto de Seguro Agropecuario

²⁹⁵ Dirección de Investigación e Innovación en Recursos Genéticos y Biodiversidad

²⁹⁶ Dirección de Investigación e Innovación de la Agricultura Familiar

²⁹⁷ Comité Nacional de Cambio Climático de Panamá

²⁹⁸ Comité "Fondo Reforesta Panamá"

²⁹⁹ Proyecto Nacional de Zonificación Agroecológica

agrár-környezetvédelmi gyakorlatokat a termelők körében, frissítésre került a területi alapú szaktanácsadás módszertana is. A mezőgazdasági kockázatok kezelésére indított Kockázatkezelési Projekt³⁰⁰ a technikai személyzet – különösen a szaktanácsadók – felkészítésére irányult. A közép-amerikai reziliencia-fejlesztési kapacitásépítési rendszer létrehozására és intézményesítésére szolgáló regionális projekt³⁰¹ a MIDA részvételével, a CAC és FAO támogatásával a térségi tudásmegosztást erősítette. A környezeti szempontok intézményesítését szolgálta a Környezeti Útmutatók³⁰² agrár- és sertéságazatban történő validálása, valamint a Klímaadaptációs és -Mitigációs Terv³⁰³ kidolgozásának 2014-es megkezdése a Nemzeti Klímatanács³⁰⁴ keretében.

A mezőgazdasági szektor éghajlatváltozáshoz történő alkalmazkodását és a kibocsátások mérséklését több, a Környezetvédelmi Minisztériummal (MiAMBIENTE³⁰⁵) közösen megvalósított nagyléptékű projekt is támogatja. Ezek közül kiemelkednek a Chiriquí Viejo, Santa María és La Villa folyók vízgyűjtő területein elindított, fenntartható földhasználatot és tájrehabilitációt célzó programok. A MiAMBIENTE projektjei a klímatudatos mezőgazdasági és állattenyésztési gyakorlatok elterjesztésére fókuszálnak, és jelentős nemzetközi, vissza nem térítendő finanszírozást biztosítanak. A projektek közvetlen haszonélvezői a termelői közösségek.

A fentieket egészíti ki az 5.3.1. alfejezetben említett Közép-amerikai Gazdasági Integrációs Bank és a Zöld Éghajlatvédelmi Alap³⁰⁶ által finanszírozott, ökoszisztéma-alapú alkalmazkodási program, amely a sérülékeny vidéki lakosság és termelők hosszútávú rezilienciáját erősíti, és amelyből Panama célzott forrásokat kap (MIDA 2024:83-84).

³⁰⁰ *Gestión Integral de Riesgos*

³⁰¹ *Proyecto regional de Establecimiento e Institucionalización de un Sistema de Formación de capacidades en Resiliencia en Centroamérica*

³⁰² *Guías Ambientales*

³⁰³ *Plan de Adaptación y Mitigación al Cambio Climático*

³⁰⁴ *Comité Nacional de Cambio Climático*

³⁰⁵ *Ministerio de Ambiente*

³⁰⁶ *Fondo Verde para el Clima*

A fent felsorolt programok mellett a Vidékfejlesztési Igazgatóság³⁰⁷ által Veraguas tartományban működtetett agrár-környezetvédelmi fókuszú *Proterritorios* kezdeményezésről, valamint a szintén az igazgatósághoz kapcsolódó Állandó Növénytermesztési Programról³⁰⁸ és a Családi Agroökológiai Kertek Programjáról³⁰⁹ is érdemes említést tennünk. A MiAMBIENTE egy másik szervezeti egysége az Állattenyésztési Igazgatóság³¹⁰ mindeközben kidolgozta a Fenntartható Állattenyésztés Helyes Gyakorlatainak Indikatív Útmutatóját³¹¹, a Mezőgazdasági Igazgatóság pedig 2015-ben elindította az Erdőirtás Gyümölcsfákkal Történő Rehabilitációjával Kapcsolatos Nemzeti Programot³¹².

Az Élelmiszeripari Igazgatóság³¹³ elindította a Tisztább Termelés Kezdeményezést³¹⁴, ill. pilot jelleggel készített egy klímaváltozásra való érzékenységgel kapcsolatos elemzést is (FAO 2015:46-48). Az Állategészségügyi Igazgatóság³¹⁵ az állattenyésztés nyomon követhetőségének kérdésére fókuszált, továbbá létrehozta az agroturizmus fejlesztésével kapcsolatos *Proagrotur*, ill. a környezettudatos és fenntartható termelést támogató *PRORURAL* és *PARTICIPA* elnevezésű programokat (ibid.).

A klímakockázatok gyakorlati kezelését, a szükséges megelőző intézkedések időbeni meghozatalát szolgálták az ún. Agroklimatikus Technikai Kerekasztal-beszélgetések³¹⁶ is, amelyek regionális szintű párbeszédet teremtettek a termelők, szakemberek és meteorológiai intézmények között. Végül, de nem utolsósorban, említést kell tennünk az olyan kisebb léptékű, kiegészítő jellegű kezdeményezésekről is, mint a „*Bambú Panamá*” projekt, mely a bambusz felhasználását népszerűsíti az

³⁰⁷ Dirección de Desarrollo Rural

³⁰⁸ Programa de Cultivos Permanentes

³⁰⁹ Programa de Huertas Familiares Agroecológicas

³¹⁰ Dirección de Ganadería

³¹¹ Guía Indicativa de Buenas Prácticas para la Ganadería Sostenible

³¹² Programa Nacional de Rehabilitación de Áreas Deforestadas con Árboles Frutales

³¹³ Dirección de Agro-industrias

³¹⁴ Iniciativa de Producción Más Limpia

³¹⁵ Dirección de Salud Animal

³¹⁶ Mesas Técnicas Agroclimáticas

éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás és mitigáció, a vízgyűjtő-területek védelme, a vidéki megélhetés és az ökoturizmus erősítése érdekében (MIDA 2024:84).

Függelék 12. – Belize agrár-környezetvédelmi politikája

1. Helyzetkép

Belize Közép-Amerika karib-tengeri partvidékén található, kis, felső közepes jövedelmű állam, lakossága 410 000 fő, egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelme (GNI³¹⁷) 6 630 USD. Az ország Guatemalával és Mexikóval határos, nyugati részét nagyrészt sűrű erdők alkotják, ami korlátozza szárazföldi exportját, mely így hagyományosan tengeri útvonalak igénybevételével a Karib-térség felé irányul (Foster et al. 2017). Az ország területének mintegy 56%-át erdők borítják, 7%-a pedig mezőgazdasági hasznosításban van (FAO 2022 in Gachot et al. 2024:8).

A mezőgazdaság ugyanakkor alulteljesítő ágazatnak számít: a potenciálisan művelésbe vonható földterületnek csupán körülbelül egynegyedét hasznosítják (Foster et al. 2017:9), noha az ország területének 38%-a alkalmas lenne mezőgazdasági művelésre (IICA 2023:1). Ennek okai elsősorban az elégtelen infrastruktúrában (közlekedés, energia, öntözés), a gyenge intézményi támogatásban, szakpolitikában, valamint a drága és korlátozott hitelhez jutásban keresendők (Foster et al. 2017:9). A kistermelők számára további, fejlődést gátló akadályt jelent az alacsony megtakarítási szint, a hitelkockázatok és a bizonytalan tulajdonviszonyok.

A mezőgazdasági termelékenység alacsony, az egy főre jutó hozzáadott érték jóval elmarad a latin-amerikai és karibi átlagtól. A termelés 90%-a ráadásul csapadékfüggő, ami az éghajlatváltozásból eredő kockázatokat még tovább fokozza (IICA 2023:1). Mivel a statisztikai adatgyűjtési rendszer igencsak gyenge, a mezőgazdasági adatok megbízhatósága erősen korlátozott. Ez nehezíti a termelés, a jövedelmek

³¹⁷ Gross National Income

és a termelékenység pontos értékelését (Martin & Mazano 2010 in Foster et al. 2017:10).

A belizei-i agrárium három fő alrendszerre osztható: az elsősorban exportpiacokra termelő szegmensre (banán, citrusfélék, cukor); a helyi fogyasztást szolgáló, önellátó, kistermelői szektorra; valamint egy nagyobb, vertikálisan integrált, állattenyésztést és gabonatermelést egyaránt folytató alágazatra, amely belföldi fogyasztásra és külpiacon is termel. Belize a kukorica, bab, rizs és zöldségtermesztésben, baromfi, tojás, marha- és sertéshús előállításban egyre inkább önellátó (IICA 2023:1).

A mezőgazdaságban dolgozók körülbelül 75%-a kisbirtokos, akik 10 hektár alatti földeken főként helyi fogyasztásra rizst, babot és zöldséget termesztnek (Foster et al. 2017 in Gachot et al. 2024:8). A nagyobb farmok ezzel szemben főként cukrot, banán- és citrusféléket termelnek, amit aztán belföldi és exportpiacon értékesítenek. 2015 és 2022 között a mezőgazdaság a munkaerő 17%-át foglalkoztatta, a GDP-hez való átlagos hozzájárulása pedig 8,4% volt. A szektor a fenti időszakban mindeközben, főként az állattenyésztés bővülésének köszönhetően, 25%-os növekedést ért el (Gachot et al. 2024:9). 2022-ben az ország legfontosabb mezőgazdasági termékei a finomított cukor, kukorica, banán, narancs és baromfihús voltak (Gachot et al. 2024:10).

2022-ben az agrártermékek dominálták Belize áruexportját, és a turizmus után az élelmiszerexport a második legfontosabb devizabevételi forrás volt (ibid.). Az ország mezőgazdaságból származó jövedelme azonban rendkívül ingadozó, ami egy kis, természeti kockázatoknak – például hurrikánoknak – kitett, néhány exportterméktől erősen függő ország esetében talán nem is annyira meglepő (Foster et al. 2017:11). Az export még a régió államaival összevetve is igencsak kevés termékből állt össze. Az alacsony komplexitást az akadémiai és az ipari szektor gyenge együttműködése, az alacsony technológiai és innovációs képesség, valamint a szűk belső piac magyarázza, miközben az importált feldolgozott termékek gyakran versenyképesebbek.

A mezőgazdasági diverzifikációt, különösen a kistermelők körében, jelentősen akadályozza a tudáshiány és az információhoz való korlátozott hozzáférés. Ők elavult technológiákat használnak, és nehezen jutnak új piacokhoz. A bonyolult importadókra és engedélyezésre épülő rendszer ugyan védi a hazai termelőket, de torzítja a piacot és visszafogja a beruházást. Az exportot tovább nehezíti, hogy bár a később bemutatásra kerülő Belize-i Mezőgazdasági Egészségügyi Hatóság³¹⁸ szakmailag felkészült, kapacitásai korlátozottak, és ez gyakran gátolja az exporthoz szükséges ellenőrzések lefolytatását. Az export diverzifikációjához az agrár-feldolgozóipar fejlesztésére lenne szükség, kiváltképp a hús-, baromfi-, méz-, valamint tengeri és növényi termékek terén. Ugyan a kormány nyújt bizonyos pénzügyi ösztönzőket, a külpiacokhoz való hozzáférés továbbra is kihívást jelent (IICA 2023:1-2).

A fő exportcikkek a cukor (33%), banánfélék (16%), tengeri termékek (11%) és narancskoncentrátum (5%) voltak, miközben egyes „nem hagyományos” termékek, például homár, kagyló és állati takarmány exportja is növekszik (Gachot et al. 2024:10). Belize CARICOM-tagként hozzáfér a közösségi piacokhoz, ám a CARICOM-ba irányuló export a teljes áruexport mindössze 18%-át tette ki. Az ország legnagyobb exportpiacai az Egyesült Királyság (24%), az Egyesült Államok (20%) és az EU (18%) voltak (Gachot et al. 2024:12). Az ország élelmiszer-szükségleteinek 40%-át importból biztosítja.

A behozatal növekszik, különösen a feldolgozott élelmiszerek esetében, ami hozzájárul az egészségtelen étrendhez és egyes kapcsolódó betegségek terjedéséhez (FAO 2022 in Gachot et al. 2024:12). Nemzetközi összehasonlításban Belize élelmiszerimport-függősége nem kirívó, az importot pedig elsősorban nem a devizahiány, hanem a magas külső eladósodottság korlátozza. A kereskedelmi és az adórendszer ugyanakkor összetett, torz ösztönzőket teremt. Túlzottan sokféle adónem, kedvezmény és egyéb, kereskedelemhez kapcsolódó költség létezik, ami nehezíti az

³¹⁸ Belize Agriculture Health Authority

átláthatóságot és hátráltatja a gazdálkodókat döntéseik pénzügyi értékelésében (Foster et al. 2017:15).

2019-ben a külkereskedelmi mérleg hiánya megközelítette az 0,52 milliárd USD-t, miközben a külső adósság tartósan magas volt, meghaladta a GDP 95%-át (Catzim 2022:18.). Az ország fiskális pozíciója 2021-ben javult, a költségvetési egyenleg pozitívvá vált, és az államadósság aránya is mérséklődött, bár továbbra is magas szinten maradt, ami Belize gazdasági stabilitása szempontjából hosszabb távon is kihívást jelent (IMF 2022 in Catzim 2022:19).

2. Környezeti kontextus

Belize-ben – többek között a csapadékhiány, a növekvő hőmérséklet és napsugárzás, az eltolódó esős évszakok, az egyre intenzívebb viharok, valamint a kártevők és növényi betegségek terjedése nyomán – az éghajlatváltozás jelei egyértelműen érzékelhetők (Drexler 2020 in Drexler 2021:84.). A fenti kísérőjelenségeket tovább erősítik az olyan folyamatok, mint az erdőirtás, a vegyszerhasználattal járó mezőgazdasági tevékenység, a biodiverzitás csökkenése, a szegénység, a talajromlás és a leromlott földeken folytatott gazdálkodás (Drexler, 2020; Flint, 2015; Oremo, 2013; Young, 2008; Meerman & Cherrington, 2005 idézi: Chicas, Omine & Ford 2016; Young 2008 in Drexler 2021:84).

Az ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezménye keretében 2022-ben benyújtott Negyedik Nemzeti Jelentés szerint, Belize elsősorban kiterjedt erdeinek köszönhetően, összességében nettó üvegházhatású gázelnyelő országnak számít. 2019-ben az erdők és vizes élőhelyek együttesen mintegy 13 871 Gg szén-dioxidot nyeltek el, miközben az ország teljes kibocsátása körülbelül 6 406 Gg CO₂-egyenérték volt. A kibocsátások legnagyobb része földhasználat-változáshoz kapcsolódott: a teljes kibocsátás 46%-át gyepterületté alakítás, 33%-át pedig szántóterületté alakítás adta. Az ÜHG-kibocsátáshoz emellett természetesen, bár kisebb mértékben, de az energiaágazat, a mezőgazdaság, az ipar és a hulladékgazdálkodás is hozzájárult. Az

éghajlatváltozás hatásainak Belize mindazonáltal rendkívül kitett, a klímakockázati rangsorban globálisan a 8. helyen áll. Az egyre gyakoribb aszályok veszélyeztetik a mezőgazdasági termelést, és súlyosbítják az országot érintő egyéb természeti kockázatokat, úgy mint a viharokat, hurrikánokat és árvizeket (Gachot et al. 2024:55-56).

3. Jogszabályi és programstruktúra

Belize mezőgazdasági stratégiájának fő dokumentuma a Belize Nemzeti Mezőgazdasági és Élelmezési Politikája (2015-2030)³¹⁹ irat, amelynek átfogó célja, *hogy kedvező környezetet teremtsen egy versenyképes, diverzifikált és fenntartható mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazat fejlődéséhez, fokozza az élelmezésbiztonságot és az ellátást, valamint járuljon hozzá Belize társadalmi-gazdasági fejlődési céljainak eléréséhez* (Ministry of Agriculture 2015:48). A stratégia öt pillérre épül:

1. a fenntartható termelés, a termelékenység és a versenyképesség erősítésére;
2. a piacfejlesztésre és a piaci hozzáférés és penetráció javítására;
3. a nemzeti élelmezés- és ellátásbiztonságra, valamint a vidéki megélhetés támogatására;
4. a fenntartható mezőgazdaságra és kockázatkezelésre; továbbá
5. a kormányzás elszámoltathatóságának, az átláthatóság és az intézményi koordináció javítására.

Intézményi szinten a Mezőgazdasági, Élelmezésbiztonsági és Vállalkozásfejlesztési Minisztérium³²⁰ felelős a mezőgazdaság fejlesztését célzó politikák, programok és projektek kidolgozásáért és végrehajtásáért (Gachot et al. 2024:12).

A minisztériumon belül a Mezőgazdasági Főosztály³²¹ működésének központi feladatai a szaktanácsadás és adatgyűjtés, a kutatás-fejlesztés (többek között akvakultúra, állattenyésztés, kertészet és öntözés területén),

³¹⁹ *National Agriculture and Food Policy of Belize 2015 to 2030*

³²⁰ *Ministry of Agriculture, Food Security and Enterprise*

³²¹ *Department of Agriculture*

valamint egyéb kapcsolódó egységek, például a Nemzeti Élelmezés- és Ellátásbiztonsági Bizottság³²² és a vízgazdálkodással és klímaváltozással foglalkozó részleg irányítása (Gachot et al. 2024:12-13). Munkáját a szaktárca átfogó támogató egységei – a projektvégrehajtásért, a monitoringért és értékelésért, valamint a köz- és magánszféra közötti kapcsolattartásért felelős szervezeti egységek – segítik.

Az agrárszektorban továbbá három, a minisztérium felügyelete alá tartozó önálló állami intézmény, nemzeti ügynökség is működik:

- Belize-i Mezőgazdasági Egészségügyi Hatóság: Belize mezőgazdasági egészségügyi és élelmiszerbiztonsági kérdéseiért felel.
- Belize-i Marketing Fejlesztési Vállalat³²³: Feladata Belize gazdasági fejlődésének elősegítése az élelmezésbiztonság garantálása, a termékfejlesztés fokozása, és a kis mezőgazdasági vállalkozások számára marketing szolgáltatások nyújtása, valamint környezetbarát, fenntartható és hosszú távon életképes belső működés révén. A szervezet pénzügyileg független, önállóan, a belize-i kormány pénzügyi támogatása nélkül működik.
- Belize-i Növényvédőszer-ellenőrző Testület³²⁴: A növényvédő szerek ellenőrzéséről szóló törvény rendelkezéseinek végrehajtásáért felel.

4. Konkrét agrár-környezetgazdálkodási eszközök

Belize-ben az agrár-környezetvédelmi gyakorlatok – például a köztes termesztés, a szerves tápanyagok visszaforgatása, a vetésforgó és az öntözés – hozzájárulnak az erdőirtás mérsékléséhez, és eközben növelik a belföldi élelmiszer-termelést is. Az olyan módszerek, mint a polikultúrák, az erdőgazdálkodás, az őshonos vetőmagok használata, a kártevők elleni természetes védekezés, valamint a komposzt és zöldtrágya alkalmazása

³²² *National Food Security and Nutrition Security Commission*

³²³ *Belize Marketing Development Corporation*

³²⁴ *Belize Pesticide Control Board*

javítják a talaj termékenységét, biológiai aktivitását és vízmegtartó képességét (Altieri & Toledo 2011:588 in Drexler 2020:87).

Belize mezőgazdasági eredetű ÜHG-kibocsátásának fő forrása az állattenyésztés, különösen a szarvasmarha-ágazat, ugyanakkor gazdasági jelentősége miatt az itt rejlő kibocsátáscsökkentési lehetőségek korlátozottak (BNCCO 2021b in Catzim 2022:50). Az ország közép- és hosszútávú fejlesztési stratégiái a mezőgazdaságot – és ezen belül a szarvasmarha-tenyésztés bővítését – a gazdasági növekedés egyik kulcstényezőjeként határozzák meg. Ez egyértelműen ellentétes a klímacélokkal.

A kormány ugyanakkor, az ellentmondást felismerve, a termelők számára a DFC³²⁵ *Climate Resilient Cattle Loans* elnevezésű programon keresztül olyan, alacsony kamatozású finanszírozást biztosít, amely a szarvasmarha-tartás gyakorlatainak javításával a gazdasági és éghajlatvédelmi célokat igyekszik összehangolni (Catzim 2022:50). A program kis-, közepes és nagyüzemi állattartók számára nyújt hiteleket az éghajlatváltozás hatásainak mérsékléséhez és az azokhoz történő alkalmazkodás érdekében. A program a termelékenység növelését jobb szarvasmarha-fajták, legelők és a gazdasági infrastruktúra fejlesztésén keresztül kívánja elérni, és támogatást nyújt klímatudatos gyakorlatok és technológiák bevezetéséhez is (Catzim 2022:52).

³²⁵ *Development Finance Cooperation* Belize egyetlen fejlesztési bankja.

Függelék 13. - Műtrágya-használat (tonnában kifejezve) táblázatosan (forrás: FAO, saját szerkesztés)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
CAN	55390,12	58236,28	61880,68	68564,47	74949,8	257342,3	65041,82	75530,54	83546,96	88448,54	108521,3	111336,9
CARICOM	2812,862	3387	3478,238	1799,065	2726,238	688,3684	2855	1562,383	2650,784	2003,35		
MERCOSUR	544494,7	637024	589183,6	398312,8	400136,2	530846,2	491262,8	363106,6	480074,8	533647,7	701495,7	649045,7
SICA	20359,47	24871,86	23452	22290,96	21404,19	19948,92	16594,35	18619,67	19456,2	23617,71	15175,73	11197,81
EU	93469,87	100506,8	76665,1	61422,99	34957,11	46385,3	54893,79	51187,8	65964,71	73641,32	86898,26	79837,42
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
CAN	108521,3	111336,9	59866	61868,58	63985,13	69348,8	67675,79	68453,18	87068,77	92233,77	n/a	74336,04
CARICOM								18,66667				
MERCOSUR	701495,7	649045,7	120906,2	74525,23	115528,8	121324,2	141316,6	287653	359516,9	393507,2	327757,8	477553,2
SICA	15175,73	11197,81	16710,35	17280,56	18188,12	25981,43	22591,31	13204,33	249944,4	12576,9	11985,58	18385,57
EU	86898,26	79837,42	79218,19	83894,65	76729,93	79926,88	79996,57	77175,7	81618,37	82393,67	62659,65	29665,36

Függelék 14. - Növényvédőszer-használat (tonnában kifejezve) táblázatosan (forrás: FAO, saját szerkesztés, CARICOM esetében Dominika nélkül számítva)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
CAN	1742,786	1587,179	1399,607	1388,679	1622,107	852,1912	795,4783	924,3407	3477,343	3440,141
CARICOM	104,6444	97,87234	114,5904	114,4337	118,0482	100,7677	102,5588	91,69307	123,9157	126,8795
MERCOSUR	4993,294	5391,235	4232,563	4346,281	3715,442	4312,831	5164,304	5540,828	5104,266	5895,649
SICA	905,5811	896,8378	825,7143	819,3656	749,5053	661,4224	782,5328	935,233	711,0815	915,068
EU	106586,6	101432	92470	100314,1	96304,29	95507,86	97411,86	102992,1	104666,1	102411
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
CAN	4013,338	3957,327	4148,711	5933,396	6799,745	6507,979	5094,479	4891,532	3489,918	3237,22
CARICOM	107,6837	142,6265	123,84	128,0306	116,4848	110,7426	86,775	90,56303	100,0172	89,07813
MERCOSUR	6655,514	7390,405	10032,64	12181,43	14236,02	15104,37	15812,04	19961,17	32852,47	19530,06
SICA	894,9274	850,4132	1067,013	811,469	903,1842	905,9338	737,4438	913,1531	867,5176	761,7665
EU	98884,86	97516,29	102452,1	97064,71	99720	101882,6	95660,57	100295,6	101884,6	89456,71
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
CAN	4794,042	4077,061	3575,592	3758,787	9432,536	7363,286	6962,393	4833,4	4739,818	4359,855
CARICOM	89,2029	101,4729	108,3185	103,9023	98,55639	108,8512	114,5583	111,7717	115,9213	103,6719
MERCOSUR	24169,17	25609,06	21037,97	21606,73	19392,39	21901,69	22253,76	18717,8	19747,26	21865,69
SICA	885,3131	727,8911	781,5333	1060,908	1167,206	1184,524	1220,071	920,1667	1069,115	862,288

EU	90090	103768,1	99676	99853	105312,3	104505	106169,4	103004,9	108254	95377,71
	2020	2021	2022	2023						
CAN	3594,493	6494,021	6313,396	4015,375						
CARICOM	132,2047	130,1371	174,7358	146,0301						
MERCOSUR	23634,61	38008,57	65622,56	65521,56						
SICA	1171,432	1049,336	978,1064	1350,39						
EU	101560,9	101963,4	91833,43	83513,71						

Függelék 15. - Erdőterület (1000 hektárban kifejezve) (forrás: FAO, saját szerkesztés)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
CAN	54636,79	54408,89	54180,99	53953,1	53725,2	53497,31	53269,41	53041,52	52813,62	52585,73
CARICOM	2631,871	2631,388	2630,905	2630,422	2629,939	2629,456	2628,973	2628,49	2628,007	2627,524
MERCOSUR	152553,2	151227,8	149902,4	148576,9	147251,5	145926,1	144600,6	143275,2	141949,8	140624,3
SICA	3969,724	3941,216	3912,709	3884,202	3855,694	3827,187	3798,68	3770,172	3741,665	3713,157
EU	130748,7	131355,6	142375,7	147757,6	148392,6	149027,6	149662,6	150297,6	150932,6	151567,6
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
CAN	52357,83	52197,32	52036,82	51876,31	51715,8	51555,29	51394,78	51234,28	51073,77	50913,26
CARICOM	2627,041	2626,113	2625,185	2624,257	2623,329	2622,401	2621,473	2620,545	2619,617	2618,689
MERCOSUR	139298,9	138412	137525,1	136638,3	135751,4	134864,5	133977,6	133090,7	132203,8	131316,9
SICA	3684,65	3659,446	3634,241	3609,037	3583,832	3558,628	3533,423	3508,219	3483,014	3457,81
EU	152202,6	152649,7	153096,9	153544	153991,1	154438,3	154885,4	155332,6	155779,7	156226,8
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
CAN	50752,75	50603,43	50454,11	50304,79	50155,47	50006,15	49845,41	49684,68	49523,94	49363,21
CARICOM	2617,761	2616,069	2614,377	2612,685	2610,993	2609,301	2607,319	2605,337	2603,355	2601,373
MERCOSUR	130430,1	129897,8	129365,6	128833,3	128301,1	127768,8	127114,3	126459,7	125805,1	125150,5
SICA	3432,605	3423,11	3413,615	3404,119	3394,624	3385,129	3369,723	3354,318	3338,912	3323,507
EU	156674	157004,7	157335,4	157666,2	157996,9	158327,6	158822,2	159316,8	159811,4	160306

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
CAN	49202,47	49026,84	48851,2	48675,57	48499,94	48324,3
CARICOM	2599,391	2597,348	2595,304	2593,26	2591,217	2589,173
MERCOSUR	124495,9	123731,8	122967,6	122203,5	121439,4	120675,3
SICA	3308,101	3297,463	3286,825	3276,187	3045,937	3036,94
EU	160800,6	161008,6	161216,6	161424,7	161632,7	161840,8

Függelék 16. Nettó erdőkonverzió (1000 hektárban kifejezve) (forrás: FAO, saját szerkesztés)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
CAN	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213	230,8213
CARICOM	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571	0,864571
MERCOSUR	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974	1342,974
SICA	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738	30,50738
EU	119,111	119,111	120,182	121,918	121,918	121,918	121,918	121,918	121,918	121,918
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
CAN	230,8213	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438	167,9438
CARICOM	0,864571	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786	1,209786
MERCOSUR	1342,974	970,161	970,161	970,161	970,161	970,161	970,161	970,161	970,161	970,161
SICA	30,50738	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538	28,10538
EU	121,918	284,914	284,914	284,914	284,914	284,914	284,914	284,914	284,914	284,914
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
CAN	167,9438	155,9275	155,9275	155,9275	155,9275	155,9275	168,1325	168,1325	168,1325	168,1325
CARICOM	1,209786	1,977714	1,977714	1,977714	1,977714	1,977714	2,279714	2,279714	2,279714	2,279714
MERCOSUR	970,161	646,3224	646,3224	646,3224	646,3224	646,3224	662,5312	662,5312	662,5312	662,5312
SICA	28,10538	15,16	15,16	15,16	15,16	15,16	19,94775	19,94775	19,94775	19,94775
EU	284,914	192,942	192,942	192,942	192,942	192,942	191,07	191,07	191,07	191,07

	2020	2021	2022	2023	2024	2025
CAN	168,1325	178,3035	178,3035	178,3035	178,3035	178,3035
CARICOM	2,279714	2,424857	2,424857	2,424857	2,424857	2,424857
MERCOSUR	662,5312	782,6088	782,6088	782,6088	782,6088	782,6088
SICA	19,94775	16,914	16,914	16,914	15,20457	15,20457
EU	191,07	117,814	117,814	117,814	117,814	117,814

Függelék 17. Átlagos agrár-eredetű ÜHG-kibocsátás (MtCO₂e egyenértékben kifejezve) (forrás: Climate Watch, saját szerkesztés, CARICOM esetében Montserrat nélkül számítva)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
CAN	27,375	27,215	27,68	28,225	28,9325	29,3125	29,5775	29,7975	30,0325	29,9475
CARICOM	0,498462	0,544615	0,600769	0,591538	0,584615	0,608462	0,606923	0,623077	0,618462	0,631538
MERCOSUR	108,624	110,702	112,736	113,198	115,472	116,928	112,498	114,078	115,636	116,854
SICA	3,7775	3,63625	3,75875	3,81375	3,78625	3,57125	3,56875	3,59625	3,5225	3,635
EU	19,71222	18,83815	17,90222	17,28111	17,05407	16,77519	16,87111	16,81444	16,63222	16,52074
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
CAN	29,8125	30,4775	31,1425	31,4675	32,28	32,58	32,425	33,06	33,22	33,64
CARICOM	0,634615	0,643077	0,629231	0,662308	0,640769	0,621538	0,595385	0,595385	0,614615	0,623077
MERCOSUR	117,966	121,682	127,904	134,384	139,568	141,08	140,088	142,692	140,348	138,644
SICA	3,65125	3,75375	3,83	4,02125	3,91375	4,14	4,13625	4,24625	4,3175	4,4125
EU	16,35111	16,09185	15,94556	15,7737	15,72667	15,46185	15,32333	15,51	15,35259	15,1063
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
CAN	34,9825	33,5625	32,5125	32,325	31,77	31,1625	31,99	32,86	33,705	34,945
CARICOM	0,629231	0,639231	0,643077	0,668462	0,683077	0,687692	0,669231	0,679231	0,686923	0,683846
MERCOSUR	143,964	143,388	144,302	144,32	146,58	146,868	148,424	150,468	147,594	150,844
SICA	4,48875	4,66125	4,72375	4,765	4,84	4,915	4,97625	4,97	5,0725	5,05625
EU	15,11259	14,84889	14,83593	14,92963	15,09481	15,22444	15,20481	15,21222	14,86556	14,80778

	2020	2021	2022
CAN	35,89	36,745	36,8375
CARICOM	0,682308	0,658462	0,650769
MERCOSUR	154,084	156,784	161,158
SICA	5,21875	5,23	5,1925
EU	14,72111	14,5237	13,95741

Függelék 18. Előrehaladás a produktív és fenntartható mezőgazdaság felé, trendpontoszám (forrás: FAO, saját szerkesztés)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
CAN	3,32	3,57	3,57	3,64	3,71	3,57	3,64	3,86	3,89
CARICOM	3,63	3,57	3,55	3,61	3,47	3,42	3,34	3,49	3,36
MERCOSUR	3,60	3,46	4,03	3,77	4,11	4,00	4,03	3,86	3,83
SICA	3,36	3,87	3,69	3,67	3,46	3,64	3,75	3,88	3,72
EU	3,91	3,94	4,01	4,07	4,12	4,09	4,07	4,05	3,96